

Міністерство освіти і науки України

Університет митної справи та фінансів

**Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна**

**Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка**

**«ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ
НА УНІВЕРСАЛЬНОМУ
ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ»**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

22 листопада 2024 р.

**Дніпро
2024**

УДК 341.1/8

Організатори конференції: Міністерство освіти і науки України,
Університет митної справи та фінансів,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Склад редакційної групи:
Перепьолкін С. М., Легка О. В.,
Лабенська Л. Л., Стрижак І. В.,
Філяніна Л. А.

Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях:
матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро,
22 листопада 2024 р.); укладач: канд. юрид. наук, доц. Л. А. Філяніна. Дніпро:
Університет митної справи та фінансів; 2024. 314 с.

ISBN 978-966-328-233-6

Друкується в авторській редакції

Збірка містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, в якій взяли участь науково-педагогічні працівники установ вищої освіти України, здобувачі вищої освіти та ін. Тематика тез доповідей охоплює актуальні питання захисту прав людини у мирний час та під час збройних конфліктів, захист прав уразливих груп населення, плюралізм підходів поняття «міжнародні стандарти прав людини» та ін.

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції можуть бути використані науково-педагогічними працівниками для підготовки до занять з теорії права і держави, конституційного права, міжнародного права, міжнародного захисту прав людини, права Європейського Союзу та інших дисциплін, а також для розробки підручників і навчальних посібників. Збірник буде корисним для здобувачів вищої освіти під час підготовки до навчальних занять із зазначених навчальних дисциплін.

Оргкомітет не несе відповідальності за зміст та автентичність тез, опублікованих у збірнику. Всі матеріали подані в авторській редакції та виражають персональну позицію учасника конференції.

© Колектив авторів, 2024
© УМСФ, 2024

ЗМІСТ

Гавриленко Олександр Анатолійович. Міжнародно-правові аспекти торгівлі невільниками в генуезьких колоніях Північного Причорномор'я у XIII – XV ст.	9
Корнієнко Максим Вікторович. Забезпечення людських прав: міжнародний рівень VERSUS національний рівень	12
Кучук Андрій Миколайович. Військове право та гуманітарне право: співвідношення	14
Перепьолкін Сергій Михайлович. Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію та верховенство права від 17 травня 2024 року	16
Ракіпова Інна Василівна. Психосоціальна підтримка потерпілих від кримінальних правопорушень у Німеччині	19
Сироїд Тетяна Леонідівна. Універсальна міжнародно-правова основа протидії насильству в умовах збройного конфлікту	21
Шамраєва Валентина Михайлівна. Проблема захисту прав людини на Африканському континенті та вплив на неї етнічного фактора	27
Беляєва О. П., Гончаров Я. С. Механізми управління цивільним захистом у кризових ситуаціях	30
Білоус Ірина Миколаївна, Белякова Каріна Олександрівна. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні про домашнє насильство	34
Білоус Ірина Миколаївна, Витяганець Тетяна Миколаївна. Значення загальних засад кримінального провадження як норм вищого ступеня нормативності	37
Білоус Ірина Миколаївна, Гончар Вікторія Русланівна. Показання з чужих слів як допустимий доказ у кримінальному провадженні	39
Білоус Ірина Миколаївна, Стрій Вікторія Володимирівна. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини	41
Білоус Ірина Миколаївна, Цвігун Юлія Анатоліївна. Порядок залучення захисника у кримінальному провадженні	44
Борисенко Світлана Ігорівна. Особливості захисту прав дітей під час дії воєнного стану. Постмортальні діти	47
Варнавська Кароліна Андріївна. Спеціальні міжнародні процедури захисту правозахисників	50
Воєводін Ігор Сергійович. Деякі питання захисту екологічних прав осіб похилого віку на міжнародному універсальному рівні	53
Войціховський Андрій Васильович, Антошук Сніжана Анатоліївна. Роль і виклики європейського ордеру на арешт у боротьбі зі злочинністю ...	56
Давидюк Вадим Миколайович. Покарання агресора: роль міжнародних організацій у розробці правового механізму відшкодування росією збитків, завданих Україні в ході військової агресії	59

Костюк Н. П., Кисілійчук С. О. Особливості застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили домашнє насильство	62
Крайник Григорій Сергійович, Котенко Олег Вікторович. Недоліки строкових трудових договорів та перспективи удосконалення законодавства України	65
Крайник Григорій Сергійович, Пилипчук Богдан Олександрович. Щодо покращання захисту трудових прав працівників у сфері освіти профспілками	68
Лабенська Лілія Леонідівна. Стратегія сталого розвитку: позитивний досвід Європейського Союзу для України	72
Логвиненко Євгенія Сергіївна, Магдалинюк Анастасія Сергіївна. Участь міжнародних організацій в мирному врегулюванні російсько-української війни	76
Луценко Яна Леонідівна. Дотримання засад гендерної рівності в закладах вищої освіти сектора безпеки і оборони України	77
Нікітіна Ірина Петрівна, Іщенко Тетяна Валеріївна. Чому кількість жінок на лідерських посадах все ще обмежена?	80
Передерій Олександр Сергійович. Забезпечення соціальних стандартів як умова повноцінної реалізації євроінтеграційного курсу України	82
Пипяк Микола Іванович, Стрій Вікторія Володимирівна. Доказування у цивільному процесі як елемент забезпечення прав людини	85
Пипяк Микола Іванович, Белякова Каріна Олександрівна. Особливості застосування заходів процесуального примусу в цивільному судочинстві	88
Реньов Євген Владиславович. Щодо декларації про безпеку шкіл	91
Сорокіна Світлана Вікторівна. Проблеми забезпечення захисту прав людини як споживача в умовах воєнного стану	93
Терела Галина Василівна. Державний нагляд (контроль) за додержанням законодавства про працю в Україні: особливості здійснення в умовах воєнного стану	95
Тітов Євген Борисович. Властивості суб'єкта міжнародної відповідальності як фактор реалізації інституту міжнародної відповідальності	99
Філатов Віктор Вікторович. Стратегія перехідного правосуддя як фундамент розвитку постконфліктних країн світу	101
Філянїна Людмила Анатоліївна. «Hate speech»: поняття, характерні ознаки та відповідальність	104
Фомін Павло Вікторович. До питання щодо неправомірного впливу економічних суб'єктів на судові органи	106
Фоміна Ліна Олександрівна. Деякі аспекти міжнародно-правової регламентації права на харчування в межах Африканського союзу	109
Фролов Олександр Олександрович. Особливості реалізації принципу підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні	112

Черноп'ятов Станіслав Володимирович. Загальне зупинення законом перебігу позовної давності в контексті права особи на судовий захист	115
Шевель Анжеліка Олександрівна. Толерантність і війна	118
Батвіньєв Вадим Олександрович. Деякі аспекти забезпечення культурних прав мігрантів на міжнародному універсальному рівні	120
Воротілова Ірина Сергіївна. Скандинавський парадокс: демократія як інструмент національної безпеки	123
Гладкий Андрій Олегович. Інструменти боротьби з тероризмом міжамериканського регіону	126
Дашковська Ніна Костянтинівна. Правова концепція зеленої держави та екологічне громадянство	129
Євсюков Євген Володимирович. Повноваження органів виконавчої влади в умовах воєнного стану: компаративний аспект	131
Іщенко Катерина Василівна. Українське право в аспекті типології правових систем сучасності	134
Кнапець М. В. Застосування конвенції із захисту прав людини у правовідносинах щодо оренди земель сільськогосподарського призначення ..	136
Левченко Михайло Юрійович. До питання щодо забезпечення права на розвиток дітей: міжнародно-правовий аспект	140
Мартюхіна Наталія Олександрівна. Діяльність бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ у протидії злочинам на ґрунті ненависті ...	143
Пекарчук Альона Володимирівна. Правове регулювання правосуддя: напрями вдосконалення	146
Підлужний Василь Михайлович. <i>Locus standi</i> у сучасній правозастосовній практиці адміністративних судів	149
Пуляєва Анастасія Сергіївна. Захист прав людини під час збройних конфліктів	151
Сиром'ятников Едуард Олександрович. Справа «Verein klimasenioren Schweiz and others V. Switzerland» як важливий орієнтир для розгляду адміністративними судами справ щодо захисту інтересів суспільства	154
Старєв Олег Вячеславович. Ввезення гуманітарної допомоги в Україну	157
Турутя Захар Олегович. Основні підходи до розуміння «способу захисту порушених прав» в аспекті вдосконалення організаційно-правових засад здійснення адміністративного судочинства в Україні	160
Шамраєв Василь Михайлович. Соціально-економічні права людини і проблема їх захисту в контексті розвитку міжнародного економічного права	162
Бараненко Богдан Євгенович. Інститути громадянського суспільства та їх роль у забезпеченні демократії	165
Баточенко Микита Олександрович. Захист прав жінок в арабській системі прав людини: проблеми та перспективи	168
Белік Анастасія Андріївна. Система міжнародного захисту прав людини	170
Бірюкова Даніела Денисівна. Правові основи введення та реалізації воєнного стану: баланс між безпекою та правами людини	173

Бондаренко Степан Юрійович. Міжнародне кримінальне право та верховенство права: переслідування воєнних злочинців у демократичних державах як механізм забезпечення миру і справедливості	176
Вікарій Катерина Володимирівна. Актуальні питання захисту від кібулінгу та наклепу в цифровому просторі: практика ЄСПЛ	179
Гловацька Ангеліна Василівна. Проблеми забезпечення захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану	182
Дудник Вікторія Олександрівна. Захист права на приватність: правові механізми та гарантії	184
Кагдіна Ірина Павлівна. Конвенція як взаємна правова допомога проти організованої злочинності	186
Калашник Анастасія Олександрівна. Права дітей в умовах збройного конфлікту в Україні	189
Калашник Анастасія Олександрівна. Проблеми розвитку майнових відносин в умовах воєнного стану	191
Карпеліна Кароліна Максимівна. Захист прав людини у контексті глобальних міграційних процесів	194
Касьян Ангеліна Русланівна. Захист прав людини під час збройного конфлікту: механізми притягнення до відповідальності	196
Кирилов Денис Олегович. Роль рішень Європейського суду з прав людини в розвитку національного законодавства України	199
Ковальчук Поліна Сергіївна. Захист прав дискримінованих груп населення на прикладі людей, які живуть з ВІЛ	201
Ковальчук Ярослава Григорівна. Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах гібридних війн	204
Копішинський Олександр Юрійович. Захист права людини на життя та гідність: німецький досвід	206
Копняк Борис Юрійович. Світова практика захисту прав для груп населення, що потерпають від дискримінації	208
Король Сергій Сергійович. Гуманітарний коридор як інструмент захисту прав людини: виклики та можливості	210
Котляров Іван Володимирович. Імплементация міжнародно-правових норм про права людини в національне законодавство України	212
Крамаренко Олександра Василівна. Соціальний портрет «сучасної жінки» в Україні	214
Кучер Анастасія Віталіївна. Загальні особливості аналізу чинного законодавства у сфері соціального захисту ветеранів війни в Україні	217
Лабенок Анна Олександрівна. Роль ООН та інших міжнародних організацій у розробці та впровадженні стандартів і норм, спрямованих на протидію тероризму	219
Лєпєхін Володимир Ігоревич. Реалізація прав людини в Україні в умовах військової агресії	223
Лозиняк Марія Андріївна. Проблеми забезпечення захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану	225

Луговська Владислава Анатоліївна. Правові механізми захисту прав засуджених в Україні в умовах воєнного стану	227
Лук'яненко Ілона Анатоліївна. Допомога ВПО: міжнародні стандарти та національна практика	229
Магла Марія Геннадіївна. Відповідальність держав у міжнародному праві	232
Макаренко Микита Володимирович. Міжнародні стандарти запобігання корупції	235
Максименко Олександра Юріївна. Відшкодування державою шкоди, завданої актами, що визнані неконституційними	238
Малюженко Даниїл Анатолійович. Військова юстиція як ефективний засіб захисту прав військовослужбовців	241
Мельникова Анастасія Олександрівна. Міжнародний захист прав людини під час збройного конфлікту: сучасні виклики	243
Мороз Руслан Дмитрович. Політика рівних можливостей: аналіз моделей, прийнятих у світі, та стан гендерної політики в Україні	246
Невінчана Ксенія Едуардівна. Виклики для муніципалітетів Європейського Союзу у світлі суперечливої міграційної політики Європейського Союзу	249
Онищенко Вероніка Антонівна. Захист прав жінок та дітей під час збройних конфліктів: міжнародно-правові механізми та їх застосування в Україні	252
Орленко Ілля Олегович. Вплив гендерних стереотипів на правосуддя в Україні: аналіз судових промов та політики гендерної рівності	255
Осіпова Поліна Олександрівна. Правові колізії та прогалини у кримінально-правовій охороні свободи віросповідання: український контекст	257
Поліканов Мирослав Олександрович. Порушення, обмеження прав жінок в Афганістані після 15 серпня 2021 року	260
Псьота Тетяна Володимирівна. Особливості міжнародно-правового статусу злочинців у домодерному міжнародному праві	264
Пугач Віра Андріївна. Від мажоритарної до пропорційної виборчої системи України: еволюція та ефективність	267
Романенко Едуард Валерійович. Характеристика екологічних прав громадян та можливі механізми їх захисту	269
Рудик Валерія Денисівна. Європейські стандарти у сфері інтелектуальної власності та їх упровадження в Україні	272
Рябич Данило Владиславович. Система захисту прав людини в мусульманських країнах	274
Самойлов Максим Денисович. Адміністративно-правове регулювання службової та цивільної зброї	276
Свеженцева Кіра Георгіївна. Тимчасовий захист та статус біженця в Європейському Союзі: контекст української кризи	279
Сех Анастасія Володимирівна. Захист прав людини під час збройних конфліктів	282

Сисоєнко М. С., Чередниченко С. В. Гендерна рівність в умовах воєнного стану в Україні	285
Сологуб Денис Ігорович. Забезпечення прав людини в Україні під час російсько-української війни: актуальні питання	288
Соломон Анжеліка Юріївна. Свобода вираження поглядів в умовах воєнного стану	291
Сушко Дар'я Романівна. Право на приватність та його обмеження в умовах воєнного стану в Україні	294
Титенок Карина Тарасівна. Обмеження конституційного права на недоторканність житла під час дії правового режиму воєнного стану в Україні	296
Тібуа Теона Патаївна. Захист прав людини під час збройних конфліктів ...	299
Тібуа Теона Патаївна. Проблеми здійснення спадкових прав в Україні в умовах воєнного стану	302
Ткаченко Юлія Олександрівна. Захист прав людини в умовах сучасних глобальних викликів: війна, міграція та цифрові технології	304
Толстюк М. О. Депортація українських дітей як міжнародний злочин російської федерації. Міжнародно-правова оцінка дій держави-агресора та реакція міжнародної спільноти	307
Туровська Альбіна, Гриценко Аліса. Аналіз міжнародного та регіонального механізмів захисту прав біженців та переміщених осіб	310
Унгілов Артем Вадимович. Право на доступ до інформації: питання застосування під час воєнного стану в Україні	312

Гавриленко Олександр Анатолійович,
професор кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
д.ю.н., професор

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТОРГІВЛІ НЕВІЛЬНИКАМИ
В ГЕНУЕЗЬКИХ КОЛОНІЯХ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я
У XIII – XV ст.**

Протягом тривалого часу в українській історико-правовій науці питанням специфіки правового регулювання міжнародних відносин в південноукраїнських землях приділялося відносно небагато уваги. Актуальність даної тематики значно зросла після 2014 року, коли Російською Федерацією було анексовано Крим та розв'язано війну на Донбасі, зокрема й у Приазов'ї. Саме відтоді відкрито стали звучати заяви російських урядовців та пропагандистів про те, що всі території Причорномор'я та Приазов'я є «исконно русскими» і повернення їх «в родную гавань» є метою, яку ставить перед собою російська держава. Насправді ж ці землі, що були захоплені за допомогою війни та обману (з порушенням міжнародних договорів), перебували у складі Російської імперії лише з кінця XVIII століття. Тоді як до цього на цих землях існували держави та квазідержавні утворення, що проіснували набагато довше. Помітне місце в їхньому переліку посідає Генуезька Газарія – комплекс генуезьких колоній у Північному Причорномор'ї, що існував у період між 1266 і 1475 рр. Протягом цього часу на теренах сучасної України (зокрема й на нині окупованих землях) розташовувалися міста та поселення Кафа, Солдайя, Чембало, Горзувіти, Луста, Воспоро – в Криму, Ілліче (Лерічі) – у гирлі Дніпра, Джинестра – на узбережжі Одеської затоки, Монкастро (Самастро) – у гирлі Дністра та ін. Окрім того, низка колоній Республіки святого Георгія (Генуї) були розташовані й на чорноморському узбережжі сучасної Грузії, росії та Румунії.

Аналіз історичних джерел та наукової літератури дозволяє стверджувати, що протягом сторіч Північне Причорномор'я перебувало у центрі активних торговельних зв'язків, як між європейськими державами, так і поміж Європою та Азією [1, с. 120-122]. Після 1261 р. за Німфейським договором між Нікейською імперією та Генуезькою республікою [2, с. 140-142] генуезці отримали монопольне право на торговельну діяльність в Чорному морі. Договори між Генуєю та Венецією 1344 [2, с. 142-146] та 1345 рр. [2, с. 146-152] внесли уточнення у відносини між державами в чорноморському регіоні завдяки чому до кінця XV ст. провідні позиції у Північному Причорномор'ї залишалися за Генуєю.

Головною колонією генуезців у Північному Причорномор'ї була Кафа (суч. Феодосія). За даними історичних джерел генуезці утвердилися тут між 1261-1266 рр. У 1289 році до Кафи з Генуї було надіслано найпершого консула – Паоліно Дорії. А в 1290 році для міста було розроблено

спеціальний Статут [3]. У 1316 р. органи влади Республіки святого Георгія видали наступний Статут для Кафи («Ordo de Caffa»). А в 1449 році з'явився Статут генуезьких колоній на Чорному морі [4]. Фактично, всі найважливіші постанови видавалися в Генуї управлінням колоній та мореплавства, яке з 1341 р. стало іменуватися «Officium Gazariae», а в останні роки перед захопленням турками – Банком Св. Георгія. Широка сфера суспільних відносин, зокрема й у сфері торгівлі «живим товаром», регламентувалася нормами генуезьких цивільно-кримінальних статутів 1375, 1403 та 1413–1414 рр.

Вважається, що генуезці долучилися до торгівлі рабами, що на той час являла собою високоприбутковий різновид комерції, у XIII столітті. Спираючись на економічний та військово-політичний потенціал Кафи, їм вдалося встановити регіональну монополію на работоргівлю. Рабів вивозили з Кафи великими партіями у середземноморському напрямі, як до Італії, так і до Єгипту. Деякі з генуезьких купців, що фігурували в торговельних угодах у Кафі, згодом були продавцями невольників у самій Генуї [5, р. 460].

Серед історичних джерел, що збереглися до нашого часу привертає увагу документ, датований 1351 р., який являв собою доручення уряду Генуї, що було дане проведиторам¹ Романії. Згідно з ним усі раби, які купувалися, як італійцями, так і арабами, і вивозилися з усього регіону Чорного моря, підлягали централізованому оподаткуванню в Кафі. Для сплати податку, що іменувався в латинських джерелах «tractus», всі судна були зобов'язані заходити до порту Кафи і проходити там митний огляд та відповідну реєстрацію. Цю вимогу, як видно з офіційних листів Генуї XV ст. [6, р. 147], було закріплено спеціальними угодами з очільниками причорноморських держав.

В середині XV століття комерційні зв'язки Кафи з Італією, які забезпечували експорт рабів, почали здійснюватися через нові торговельні шляхи. Відтепер кораблі йшли не через Босфор, а через порти Західного Причорномор'я, через терени Королівства Польського, а також через території суміжних з ним держав. У 1446 р. польський король надав привілеї купцям з Кафи на провезення товарів, зокрема і рабів, через польські землі.

З часом щодо кола осіб, які могли стати об'єктами купівлі-продажу, стали запроваджуватися певні обмеження. В цьому контексті викликає інтерес зміст глави 46 Статуту для генуезьких колоній на Чорному морі 1449 р. «Щодо заборони продажу мешканців Кафи як невольників». Зокрема, нормами, що містилися в ній, закріплювалося, що «ніхто, будь-яких стану, звання, ступеня, як генуезець, так і іноземець, нехай не може і не наважується публічно або таємно, в місті Кафі чи його передмістях, купувати сам чи через інших ні чоловіка, ні жінки з мешканців Кафи, будь-якого роду чи походження, що продають себе чи продаються іншими».

¹ Проведитор (італ. provveditore) – посадовець у Генуї, Венеції. Це був цивільний магістрат, офіційна особа, яка мусила наглядати за діями капітана найманців, що набиралися для служби республіці, а також мала низку інших обов'язків.

Окрім того, така купівля «вважатиметься такою, що не відбулася, нікчемною, і ні збиральник мита, ані будь-хто інший не може і не повинен від такого продажу брати мита, або затверджувати таку торгівлю, чи давати завдаток, або іншим чином втручатися, під загрозою штрафу в 100 аспрів кафською срібною монетою з кожного, хто вчинятиме всупереч, і кожного разу» (гл. 46, § 1) [2, с. 218].

Дослідження, проведені істориками, зібрані ними матеріали надійно засвідчують, що й торгівля невольниками, при всій прибутковості та здатності адаптуватися до оточуючих умов, поступово занепадала. Зокрема, про це свідчить постійне зниження загальної суми податків із работоргівлі, які надходили до кафської скарбниці. У XV ст. почастишали повідомлення про ухилення від сплати встановленого Генуєю податку (*fraudes*). Наприклад, без митного контролю генуезької Кафи були продані і вивезені до Єгипту 18 тисяч рабів, захоплених під час набігу кримського хана Менглі-Гірея на українські землі в 1474 р. Документи того періоду містять також інформацію про силові заходи з боку генуезької комуни Кафи по відношенню до осіб, які вивозили невольників, не сплачуючи податку.

Аналіз пам'яток права та інших історичних джерел, а також досліджень істориків, надає можливість констатувати, що в північнопричорноморських колоніях Генуї поступово відбувалося становлення комплексу норм, які регулювали відносини в сфері торгівлі «живим товаром». Окрім іншого, досліджуючи норми права генуезьких колоній, що регламентували работоргівлю, доходимо висновку й про те, що їхній розвиток на теренах Північного Причорномор'я відбувався тоді, коли ніхто й гадки не мав про російську державу. На той час існував лише її зародок у вигляді Московського царства, що перебував у набагато вужчих кордонах, аніж створена насильством, кров'ю і облудою Російська імперія XVIII – початку XX ст. Отже немає жодних підстав стверджувати про якусь «одвічність» панування московитів на сучасних південноукраїнських землях.

Бібліографічні посилання:

1. Гавриленко О. А. Правове регулювання торговельних відносин у еллінських та генуезьких колоніях Північного Причорномор'я: діахронно-компаративне дослідження. *Порівняльно-правові дослідження. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал*. 2010. № 1. С. 118–124.

2. Гавриленко О. А., Сівальньов О. М., Цибулькін В. В. Генуезька спадщина на теренах України: етнодержавознавчий вимір. Харків: Точка, 2017. 260 с.

3. Кузь А. І. Статут Кафи 1290 р. як джерело з ранньої історії генуезьких торговельних колоній у Криму. *Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць*. Дніпропетровськ, 2011. № 2 (4). С. 14–19.

4. Гавриленко О.А. Статут генуезьких колоній на Чорному морі 1449 р. – пам'ятка середньовічного італійського права на українських теренах. *Вісник*

Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право».
Вип. 27. 2019. С. 18–24. DOI: [https:// doi.org/10.26565/2075-1834-2019-27-02](https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-27-02)

5. Verlinden Ch. L'esclavage dans l'Europe medievale. T. II: Italie. Colonies italiennes du Levant. Levant Latin. Empire Byzantin. Gent, 1977. 1066 p.

6. Jorga N. Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XV siecle. Quatrieme serie. (1453–1476). Bucarest: Édition de L'Académie Roumaine. 1915. 978 p.

Корнієнко Максим Вікторович,
проректор Одеського державного університету внутрішніх справ,
д.ю.н., професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ: МІЖНАРОДНИЙ РІВЕНЬ VERSUS НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Актуальність пізнання означеної тематики обумовлена необхідністю удосконалення стану дотримання людських прав в умовах глобалізації та посиленням співпраці держав з міжнародними правозахисними організаціями. На сучасному етапі розвитку міжнародного права набуває значущості питання гармонізації міжнародних стандартів із національним правом, що потребує обґрунтованих підходів та аналізу специфіки їх адаптації у внутрішньодержавній правовій системі.

Зростання уваги до даної тематики також обумовлене посиленням міжнародного контролю за дотриманням людських прав, підвищенням ролі міжнародних судових інстанцій, таких як Європейський суд з прав людини, у врегулюванні порушень з боку держав, а також необхідністю розвитку національних засобів захисту, які б відповідали міжнародним вимогам. Дослідження цього питання є надзвичайно важливим для України, оскільки інтеграція європейських стандартів у національну систему права сприятиме посиленню правових гарантій для громадян, забезпеченню правладдя та підвищенню міжнародного іміджу країни.

Варто зазначити, що в українській правничій літературі термін «міжнародні стандарти» часто трактується як еталон або найвищий щабель забезпечення людських прав. Зокрема, цей термін відображає ті норми й принципи, які розроблені в рамках міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи та інші, і які покликані гарантувати захист людських прав незалежно від державних кордонів.

Проте, такий підхід потребує уточнення, оскільки міжнародні стандарти насправді не завжди є універсальними й іноді адаптуються до правових та культурних особливостей окремих країн. Наприклад, поняття «належного врядування» може мати різні трактування та методи впровадження в різних правових системах, залежно від політичних і соціальних умов. Відтак, міжнародні стандарти слід розглядати не як незмінні «верховні» вимоги, але й як основу для національної правотворчості, що здатна враховувати місцеві особливості. Важливим

стає питання, наскільки гнучко національне право може адаптувати ці стандарти без втрати сутності міжнародних вимог.

Це ставить перед дослідниками важливе завдання – проаналізувати, які саме аспекти міжнародних стандартів можуть і повинні бути реалізовані в Україні в поточних умовах. Слід також оцінити, наскільки впровадження таких стандартів потребує правових змін та реформ, щоб уникнути ситуацій, коли адаптація «вищих стандартів» здійснюється лише формально, без досягнення реального захисту людських прав.

Водночас, вкажу, що саме національний рівень має розглядатися як найвищий щабель забезпечення людських прав. Міжнародні стандарти є лише мінімумом, який мають забезпечувати держави.

Саме національний рівень має сприйматися як найвищий щабель у забезпеченні людських прав, адже саме він найбільш гнучко та повно враховує особливості, потреби і культурні пріоритети конкретного суспільства. Міжнародні стандарти у сфері прав людини, які розробляються на рівні Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та інших міжнародних організацій, здебільшого є мінімальним порогом захисту, який зобов'язані гарантувати всі держави. Вони покликані захищати основоположні права, проте не завжди враховують специфіку та складні правові виклики окремих країн.

Національне законодавство, на відміну від міжнародних стандартів, може значно ширше забезпечувати людські права, адаптуючи механізми їх захисту до реальних потреб суспільства та швидко реагуючи на нові загрози, такі як війна, екологічні катастрофи чи технологічні виклики. Так, наприклад, у сфері соціальних прав національні держави можуть розробляти розширені програми підтримки вразливих верств населення, встановлювати додаткові гарантії для реалізації економічних та інших прав. Таким чином, національний рівень здатен не лише забезпечувати людські права, а й розширювати їх, враховуючи сучасні реалії та вимоги до належного рівня життя, справедливого правосуддя та доступу до якісних послуг.

Крім того, забезпечення людських прав на національному рівні має перевагу з огляду на ефективність контролю та наявність дієвих правозахисних механізмів. На відміну від міжнародних інституцій, які можуть втручатися лише у випадках систематичних порушень і не мають прямої виконавчої юрисдикції, національні правові системи можуть швидко реагувати на порушення, застосовуючи санкції до правопорушників, надаючи засоби захисту та поновлення порушених прав. Це робить національний рівень більш ефективним та близьким до потреб громадян, що підкреслює його центральну роль у забезпеченні людських прав.

Хоча слід наголосити на тому, що твердження про пріоритет національного рівня забезпечення людських прав стосується насамперед держав із демократичним устроєм, оскільки саме такі країни дотримуються принципів правовладдя, поділу влади та поваги до прав і свобод особи. У

демократичних суспільствах закріплюються чіткі засоби правового захисту, існують незалежні суди, які контролюють дотримання людських прав, наявні прозорі та підзвітні інституції, які ефективно реагують на порушення.

У недемократичних або авторитарних режимах, навпаки, національний рівень не може гарантувати забезпечення людських прав на належному рівні. Часто державні інституції використовуються як інструменти для обмеження прав і свобод, а правосуддя стає підконтрольним владі, що призводить до порушення людських прав та ускладнює захист особи. В таких умовах міжнародні механізми стають надзвичайно важливими, адже вони дають можливість особам звертатися до наднаціональних органів, таких як Європейський суд з прав людини та інших, які забезпечують хоча б мінімальний рівень захисту.

Отже, національний рівень забезпечення людських прав у демократичних країнах є оптимальним через ефективні внутрішні засоби правового захисту, тоді як для країн з недемократичним устроєм саме міжнародні інституції часто залишаються єдиною надією для захисту базових прав.

Кучук Андрій Миколайович,
професор кафедри права та публічного управління
Сумського державного педагогічного університету імені
А. С. Макаренка, д.ю.н., професор

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО ТА ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: СПІВВІДНОШЕННЯ

Актуальність дослідження теми військового та гуманітарного права зумовлена нагальною потребою в теоретичному й практичному розумінні взаємодії цих правових інститутів у сучасних умовах. За нинішніх геополітичних умов і зростанням кількості збройних конфліктів питання правового регулювання військових дій стає все більш значущим. Військове право, яке регулює діяльність збройних сил, та гуманітарне право, спрямоване на захист прав людини під час війни, мають спільні завдання, але застосовуються в різних сферах і з різними цілями. Це зумовлює необхідність їхнього аналізу як комплексного правового механізму, що забезпечує належне врегулювання військової діяльності та захист постраждалих осіб.

У процесі військових дій виникає питання обмежень, які накладає гуманітарне право, особливо стосовно застосування зброї, поводження з цивільним населенням та пораненими. Дослідження співвідношення військового та гуманітарного права дозволяє глибше зрозуміти, як ці дві галузі доповнюють одна одну, забезпечуючи баланс між необхідністю ведення війни та захистом людських прав. Окрім того, такий аналіз сприяє ефективнішому правовому регулюванню діяльності військових підрозділів, зменшуючи ризики порушень міжнародного гуманітарного права.

Наукове осмислення співвідношення військового та гуманітарного права також є важливим для розвитку національного законодавства, яке має відповідати міжнародним стандартам, закріпленим у Женевських конвенціях та інших актах міжнародного гуманітарного права. Це сприяє підвищенню упорядкованості відносин у військовій сфері та зміцненню іміджу держави на міжнародній арені як правової та відповідальної країни.

«Однак без перебільшення можна стверджувати, що військове право не стало предметом детального вивчення саме як галузь права та галузь законодавства, додатковим аргументом на користь чого є і стан збройних сил в Україні на початок 2014 року, а також на початок 2022 року» [1, с. 193], – слушно вказує Л. Добробог.

Військове право та міжнародне гуманітарне право є різними за своїм змістом, функціями та сферою застосування, однак вони тісно пов'язані та взаємодоповнюють одне одного, особливо в умовах збройних конфліктів. Військове право регулює діяльність збройних сил, визначаючи правові підстави для ведення війни, порядок мобілізації, структуру і організацію військових підрозділів, дисципліну та управління військовослужбовцями. Воно зосереджується на забезпеченні національної оборони та безпеки, формуючи правову базу для ефективного функціонування військових структур у мирний і воєнний час.

Міжнародне гуманітарне право, навпаки, зосереджується на забезпеченні захисту осіб, які не беруть участі або припинили брати участь у воєнних діях. Воно регулює питання захисту цивільного населення, поранених, військовополонених і визначає допустимі засоби та методи ведення війни. Основою гуманітарного права є Женевські конвенції та додаткові протоколи до них, які закріплюють міжнародні стандарти поведінки під час конфліктів і встановлюють обмеження, спрямовані на зменшення людських страждань.

Співвідношення військового та гуманітарного права виявляється у необхідності дотримання принципів міжнародного гуманітарного права під час реалізації завдань, передбачених військовим правом. Наприклад, військовослужбовці під час ведення бойових дій зобов'язані дотримуватися норм гуманітарного права, уникати нападів на цивільні об'єкти та забезпечувати гуманне ставлення до полонених. Хоча військове право дозволяє застосування сили, саме міжнародне гуманітарне право визначає межі допустимих методів ведення війни, обмежуючи вибір зброї та забороняючи її використання в обсягах, що спричиняють надмірні страждання.

Іншою важливою сферою співвідношення є питання відповідальності за порушення гуманітарного права. Військове право передбачає військову юрисдикцію та дисциплінарні заходи щодо військовослужбовців, тоді як порушення норм міжнародного гуманітарного права можуть розглядатися як воєнні злочини, які підпадають під міжнародну кримінальну юрисдикцію. Військові підрозділи мають не тільки виконувати накази, але й бути відповідальними за їх відповідність гуманітарним нормам. Це

створює правовий баланс між військовою дисципліною та морально-етичними вимогами міжнародного гуманітарного права.

У сучасних збройних конфліктах, де часто стирається межа між військовими і цивільними, дотримання норм гуманітарного права є викликом для держав і військових командувань. Військове право має враховувати нові вимоги, що виникають внаслідок розвитку збройних технологій і методів ведення війни, які можуть впливати на цивільне населення. Водночас, гуманітарне право має адаптуватися до нових реалій, зокрема до появи гібридних конфліктів та неврегульованих бойових дій, забезпечуючи баланс між військовими потребами та захистом основних людських прав.

Таким чином, взаємодія між військовим та гуманітарним правом спрямована на створення комплексного правового регулювання, яке не лише регламентує військову діяльність, але й надає їй гуманістичного виміру, забезпечуючи правовий захист для всіх учасників та постраждалих осіб у конфліктах.

Бібліографічні посилання:

1. Добробог Л. М. Галузеутворення та комплексні галузі права в аспекті розвитку українського правознавства. Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю заснування Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, 31 травня 2024 р. – 01 червня 2024 року). У 2-х томах. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. Т. 1. С. 192-195.

Перепьолкін Сергій Михайлович,
завідувач кафедри міжнародного права
ННІ права та міжнародно-правових відносин УМСФ,
д.ю.н., професор

РАМКОВА КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ПРАВА ЛЮДИНИ, ДЕМОКРАТІЮ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ВІД 17 ТРАВНЯ 2024 РОКУ

Робота над розробкою Рамкової конвенції Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію та верховенство права, прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи 17 травня 2024 року (Конвенція РЄ про ШІ або Рамкова конвенція про ШІ), була розпочата в 2019 році Спеціальним комітетом зі штучного інтелекту (САНАІ) з вивчення доцільності розробки такого інструменту. Після завершення виконання своїх повноважень у 2022 році САНАІ змінив Комітет зі штучного інтелекту, який і розробив та погодив остаточний текст Конвенція РЄ про ШІ [1].

За структурою Конвенція РЄ про ШІ складається з Преамбули, VIII Розділів основного тексту, що вміщують 36 статей. В Розділі 3 Конвенції РЄ про ШІ закріплено загальні для її Договірних сторін принципи. До

переліку таких принципів увійшли: людська гідність і особиста незалежність (ст. 7), прозорість і нагляд (ст. 8), підзвітність і відповідальність (ст. 9), рівність і недискримінація (ст. 10), конфіденційність і захист персональних даних (ст. 11), надійність (ст. 12), безпечні інновації (ст. 13). У разі приєднання до Конвенції РЄ про ШІ, кожна її Договірніа сторона зобов'язана запроваджувати наведені вище принципи відповідно до її внутрішньої правової системи та інших зобов'язань, що витікають із цієї Конвенції. В інших статтях Конвенції РЄ про ШІ за її Договірними сторонами закріплюється обов'язок забезпечення і підтримки ефективних та доступних засобів правового захисту, які включають інформування про потенційну небезпеку, яку можуть створювати системи ШІ. Договірні сторони зобов'язані забезпечити можливість оскарження постраждалими особами дій, вчинених відносно них в результаті використання системи ШІ, та звернення до відповідних органів з метою захисту порушених прав. Вагомого значення в статтях Конвенції РЄ про ШІ надається засобам спільного контролю за виконанням та імплементацією Договірними сторонами її положень. Мова йде, зокрема, про обов'язковість проведення періодичних консультацій, скликання зборів представників Договірних сторін, підготовку періодичних звітів за підсумками виконання взятих зобов'язань, розвиток міжнародного співробітництва [3].

На офіційному сайті РЄ зазначено, що Рамкова конвенція РЄ про ШІ є першим в історії міжнародним юридично обов'язковим договором у цій сфері. Рамкова конвенція доповнює існуючі міжнародні стандарти з прав людини, демократії та верховенства права з метою заповнення будь-яких правових прогалів, що можуть виникнути внаслідок швидкого технологічного прогресу в галузі прав людини, демократії та верховенства права. Для того, щоб витримати випробування часом, Рамкова конвенція не регулює технології і, по суті, є технологічно нейтральною [1; 2].

Зауважимо, щодо того, що Конвенція РЄ про ШІ є першим міжнародним договором у цій сфері, безумовно жодного заперечення не може бути. Проте твердження щодо того, що Конвенція РЄ про ШІ є юридично обов'язковою, на нашу думку, потребує уточнення. Для того, щоб зазначене вище відповідало дійсності, має бути виконано низку обов'язкових умов.

По-перше, потрібно, щоб відкрито для підписання 5 вересня 2024 року Конвенцію РЄ про ШІ підписало не менше п'яти підписантів. Така можливість доступна ЄС, Святому престолу, 46 державам – членам РЄ, а також державам, що не є членами РЄ, однак брали участь у її розробці, а саме: Аргентині, Австралії, Канаді, Коста-Ріці, Ізраїлю, Японії, Мексиці, Перу, Уругваю і США.

По-друге, Конвенція РЄ про ШІ підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Документи, що підтверджують вчинення таких дій мають здаватися Генеральному секретарю РЄ на зберігання.

По-третє, серед п'яти перших підписантів троє мають бути обов'язково членами РЄ. Вони зобов'язані висловити згоду на обов'язковість положень Конвенції шляхом її ратифікації, прийняття або затвердження та надіслати відповідні документи на зберігання її депозитарію.

По-четверте, після того, як п'ять (або п'ятий) підписантів виконають дії, зазначені у попередньому пункті, має пройти три місяці.

Лише після цього, в перший день, що настане після закінчення тримісячного періоду, і лише для тих суб'єктів міжнародного права, які виконали зазначені вище дії, Конвенція РЄ про ШІ має набрати чинності.

В частині можливих Договірних сторін Конвенції РЄ про ШІ слід звернути увагу також на те, що відповідно до положень її ст. 31, ними можуть бути також інші держави, що не є членами РЄ і, які не брали участі у її розробці. Для цього, після набрання чинності Конвенцією РЄ про ШІ Комітет міністрів РЄ може, після консультацій із Договірними сторонами Конвенції та отримання їхньої одностайної згоди, запросити будь-яку державу виконати необхідні для цього дії [3].

На думку Генерального секретаря РЄ Марії Пейчинович: «Рамкова конвенція про штучний інтелект – це перший у своєму роді глобальний договір, який забезпечить захист прав людей у сфері штучного інтелекту. Це відповідь на потребу в міжнародному правовому стандарті, який підтримується державами на різних континентах, які поділяють однакові цінності, щоб використовувати переваги штучного інтелекту, одночасно пом'якшуючи ризики» [2].

Водночас чи дійсно Конвенція РЄ про ШІ стане глобальним міжнародним договором? Чи дійсно після набрання нею чинності серед її Договірних сторін будуть держави з різних континентів? Чи запрацює інститут запрошення до кола Договірних сторін Рамкової конвенції про ШІ держав, що не є членами РЄ і, які не брали участі у її розробці?

Відповіді на ці питання можна буде отримати лише згодом. Можливо ці сподівання достатньо швидко справдяться, бо під час розробки проекту Рамкової конвенції про ШІ 58 суб'єктів міжнародного права вже узгодили численні відмінності між діючими в межах їхніх територій правопорядками. Важливу роль у здійсненні цієї діяльності виконали персонал органів ОЕСР, ЮНЕСКО, ОБСЄ та близько 70 представників громадянського суспільства, бізнесу, технічної та академічної спільноти [4].

А можливо Конвенція РЄ про ШІ, якщо набере чинності, так і залишиться суто регіональною.

Отже, правильніше стверджувати, що в перспективі Рамкова конвенція РЄ про ШІ може стати першим юридично обов'язковим

універсальним міжнародним договором, що сприятиме захисту прав людей в галузі ІІІ не залежно від географічного розташування його Договірних сторін.

Бібліографічні посилання:

1. Council of Europe. (2024). The Framework Convention on Artificial Intelligence. Artificial Intelligence. <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence>
2. Council of Europe. (2024). Newsroom. Council of Europe adopts first international treaty on artificial intelligence. Portal. Full News <https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-adopts-first-international-treaty-on-artificial-intelligence>
3. Council of Europe. (2024). Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Council of Europe Treaty Series. № [225]. <https://rm.coe.int/1680afae3c>
4. Council of Europe. (2024). Committee on Artificial Intelligence (CAI). <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/cai>

Ракіпова Інна Василівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,
д.ю.н., доцент

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ПОТЕРПІЛИХ ВІД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У НІМЕЧЧИНІ

Підтримка психосоціальних процесів є темою та практикою, що стає все більш вагомю в дискусіях про захист потерпілих в кримінальних провадженнях. Її актуальність в Україні сьогодні, вважаємо, очевидна, затребувана та перспективна. Так само як завданням держави є притягнення особи до відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення, допомога потерпілим, жертвам цих правопорушень, має розглядатися також як завдання держави. Зрозуміло, що здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану тільки підсилює необхідність та цінність досліджень щодо психосоціального супроводу процесу за прикладом кращих європейських практик.

Так, з 2017 року у Німеччині в певних визначених законом випадках існує загальнодержавна можливість професійного супроводу потерпілих протягом всього кримінального провадження, тобто психосоціальна підтримка або психосоціальний супровід процесу. Закон «Про психосоціальний супровід у кримінальному судочинстві» від 21.12.2015 р. (PsychPbG) [1] регулює принципи психосоціального супроводу, вказуючи на останній як на основну форму неправового супроводу потерпілих в кримінальному провадженні до, під час та після основного слухання, а також містить кваліфікаційні вимоги до фасилітаторів психосоціальних процесів. Зокрема, Законом «Про імплементацію закону про психосоціальний супровід у кримінальному

провадженні» (Акт про супровід процесу – AGPsychPbG MV) від 07.06.2017 р. [2], яким впроваджено PsychPbG у Мекленбурзі-Передній Померанії 2, регламентовано визнання фасилітатора психосоціального процесу, його навчання та подальшу освіту.

Також відповідно до §406g КПК ФРН [3], що регламентує супровід психосоціального процесу, особа з психосоціальної підтримки (фасилітатор процесу) може бути присутня під час допиту потерпілого та під час основного слухання. Згідно пп. 1-3 ч. 1 ст. 397а КПК ФРН потерпілому на його прохання може бути призначено психосоціального опікуна, про що суд приймає відповідне рішення. Разом з тим, особа з психосоціальної підтримки не має права ставити питання та подавати скарги [4].

Психосоціальна підтримка в судовому процесі не має функції законного представництва, її мета – підтримати потерпілого, стабілізувати його стан задля захисту від додаткового психологічного стресу під час кримінального провадження. Це створення кращих умов для потерпілих, які часто не знають, чого очікувати під час судового засідання, або ж не можуть самостійно справитися з процесами, пов'язаними із статусом потерпілого у кримінальному провадженні, у психоемоційному, соціальному, організаційно-побутовому розумінні. Це також безкоштовна професійна підтримка, адаптована до потреб потерпілого від кримінального правопорушення, що передбачає, наприклад, можливість оглянути зал судового засідання разом із судовим супроводом перед слуханням, направлення до терапевтичного закладу у разі необхідності для отримання подальшої допомоги, надання необхідної допомоги чи підтримки у повсякденному житті, школі чи навчанні.

Обсяг підтримки психосоціального супроводу судового процесу гнучко розробляється відповідно до конкретних вимог і потреб та включає, зокрема, пояснення процесу в цілому, догляд і підтримку до, під час та після допиту, супровід в поліцію, суд, експертів, адвокатів, співпраця на благо потерпілих із судом, прокуратурою, представництвом і захистом, комунікацію в аспекті переживання дитини після допиту, продовження підтримки, якщо подана апеляція. Наприклад, можуть бути випадки, коли у потерпілого досить напружені стосунки з обвинуваченим, особливо, якщо вони близькі родичі чи знайомі, і відповідна допомога буде потрібна та обумовлена саме такою обставиною. Перш за все, психосоціальна

² Саме у Мекленбурзі-Передній Померанії за ініціативи Міністерства юстиції вперше в Німеччині було розпочато модельний проект підтримки психосоціальних процесів для дітей, молоді та підлітків ще у 2010 році. У рамках наукового супроводу модельного проекту, що тривав два роки, було задокументовано та оцінено 52 сесії моніторингу процесу (34 дівчини та 18 хлопців). У всіх випадках діти приходили з супроводжувачами, переважно матерями, які також отримували підтримку; в багатьох випадках рівень стресу був вищим для матерів, ніж для постраждалих дітей. Опитування учасників процесу у суді, прокуратурі, поліції, адвокатурі дало дуже позитивні результати, що й посприяло подальшому впровадженню психосоціального супроводу на законодавчому рівні у ФРН.

підтримка стосується дітей, неповнолітніх та інших потерпілих, які стали жертвами насильницьких злочинів. Особлива потреба в захисті стосується, зокрема, людей з обмеженими можливостями або психічними розладами.

Якщо потерпілий отримує психосоціальну підтримку процесу за рішенням суду, він також має право на безкоштовну юридичну допомогу. Тобто «психосоціальна підтримка в судовому процесі характеризується неюридичною підтримкою і, таким чином, доповнює юридично орієнтоване представництво; її мета полягає в запобіганні та уникненні вторинної віктимізації шляхом кваліфікованої допомоги, надання інформації та підтримки в кримінальних провадженнях, а отже, сприяння спроможності потерпілих давати свідчення» [4, 1895]. У цьому сенсі підтримка психосоціального процесу у багатьох випадках дозволяє юридичним органам діяти згідно зі своїм мандатом у рамках верховенства права.

Отже, психосоціальний супровід в Німеччині займає своє місце поряд із юридичним представництвом інтересів потерпілих у кримінальному провадженні. Для України такий досвід може бути надзвичайно цінним та цікавим, а інститут психосоціального супроводу кримінального провадження заслуговує на дослідницький інтерес та увагу як законодавця, так і правозастосувача.

Бібліографічні посилання:

1. Закон про психосоціальний супровід у кримінальному провадженні (PsychPbG) від 21.12.2015 URL: <https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Fges%2Fpsychpbg%2Fcont%2Fpsychpbg.htm&pos=1&hlwords=on>
2. Закон про імплементацію закону про психосоціальний супровід у кримінальному провадженні (Акт про супровід процесу – AGPsychPbG MV) від 07.06.2017 р. URL: <https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Fges%2Fmvagpsychpbg%2Fcont%2Fmvagpsychpbg.htm&anchor=Y-100-G-MVAGPSYCHPBG>
3. Strafprozessordnung der Bundesrepublik Deutschland URL: <https://dejure.org/gesetze/StPO/406g.html>
4. Meyer-Goßner/Schmitt/Schmitt StPO. 67., neu bearbeitete Auflage des von Otto Schwarz begründeten. 2024 Verlag C.H. Beck oHG. Munich. P. 1895.

Сироїд Тетяна Леонідівна,

завідувачка кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, д.ю.н., професор

УНІВЕРСАЛЬНА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОСНОВА ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Насильство щодо жінок і дівчат є одним із найпоширеніших порушень прав людини. За оцінками, в усьому світі приблизно 736 мільйонів жінок – майже кожна третя – принаймні раз у житті зазнавали фізичного та/або

сексуального насильства з боку інтимного партнера, сексуального насильства з боку непартнера або обох [1]. Збройні конфлікти та надзвичайні ситуації сприяють поширенню насильницьких дій у результаті яких вразливі категорії осіб стають жертвами нелюдських актів і в результаті цього важко страждають.

Міжнародною спільнотою розроблено норми, що передбачають захист жінок як у мирний час, так і під час надзвичайних обставин і збройних конфліктів. Так, 14 грудня 1974 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (A/RES/3318 (XXIX) від 14 грудня 1974 р.) відповідно до якої держави, що беруть участь у збройних конфліктах, повинні докладати всіх зусиль задля того, щоб захистити жінок і дітей від руйнівних наслідків війни; заборонити застосування переслідування, катування, каральних заходів, принизливої поведінки і насилля проти тієї частини цивільного населення, яку становлять жінки і діти; визнати злочинними всі форми репресій і жорсткої, нелюдської поведінки з жінками і дітьми, включаючи ув'язнення, катування, розстріли, масові арешти, колективні покарання, насильницьке вигнання з місць проживання, яке вчиняється воюючими під час воєнних операцій або на окупованих територіях (ст. 4) [2].

У 2000 році Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію 1325 про жінок, мир і безпеку, якою визнала непропорційний і унікальний вплив збройних конфліктів на жінок і дівчат та роль жінки у миротворчих зусиллях. У 2008 році Рада прийняла резолюцію 1820, якою визнала сексуальне насилля в умовах конфлікту тактикою ведення війни та серйозною загрозою міжнародному миру і безпеці. Резолюція закликає покласти край широко розповсюдженому сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, притягнути до відповідальності всіх учасників у боротьбі з безкарністю за такі злочини та закликає ООН розробити відповідні механізми для забезпечення захисту від насильства і реагування на сексуальне насильство та інші форми насильства, яке вчиняється проти мирного населення [3].

24 червня 2013 року Рада Безпеки ООН дала потужний сигнал особам, винним у сексуальному насильстві в умовах конфлікту про те, що їхні злочини не терпітимуть, ухваливши Резолюцію 2106. Документ наголошує на необхідності послідовного та суворого судового переслідування за злочини, пов'язані з сексуальним насильством, а також національної відповідальності та відповідальності за усунення корінних причин сексуального насильства у збройних конфліктах; підтверджує, що розширення політичних, соціальних та економічних прав і можливостей жінок, гендерна рівність та залучення чоловіків і хлопчиків у боротьбу з усіма формами насильства щодо жінок мають центральне значення для довгострокових зусиль щодо запобігання сексуальному насильству у збройних конфліктах та постконфліктних ситуаціях [4].

18 жовтня 2013 року Рада Безпеки ООН продемонструвала нову рішучість поставити жіноче лідерство у центр усіх зусиль щодо вирішення конфліктів та зміцнення миру. Одноставним голосуванням Рада прийняла резолюцію 2122 про сексуальне насильство в умовах конфлікту, яка встановлює більш жорсткі заходи, що дозволяють жінкам брати участь у вирішенні конфліктів і відновленні, та покладає на Раду Безпеки, ООН, регіональні організації та держави-члени відповідальність за усунення бар'єрів, виділення місць за столом переговорів для жінок. Резолюція встановлює дорожню карту для більш систематичного підходу до виконання зобов'язань щодо жінок, миру та безпеки. Саме ці заходи включають: розвиток і розміщення технічних фахівців для миротворчих місій та посередницьких груп ООН, які підтримують мирні переговори; покращений доступ до своєчасної інформації й аналізу впливу конфліктів на жінок і участі жінок у вирішенні конфліктів у доповідях та брифінгах для Ради; посилені зобов'язання проводити консультації, а також залучати жінок безпосередньо до мирних переговорів [5].

Резолюція 2242 (2015) Ради Безпеки ООН нагадує державам-членам про свій заклик щодо збільшення представництва жінок на всіх рівнях прийняття рішень у національних, регіональних та міжнародних інститутах і надалі закликає держави-члени інтегрувати порядок денний жінок, миру та безпеки у своїх стратегічних планах. Резолюція закликає до подальшої інтеграції жінок у процеси прийняття рішень на національному і міжнародному рівнях, а також до порядку денного держав-членів у різних сферах діяльності [6].

У Резолюції 2467 (2019) про сексуальне насильство в умовах конфлікту Рада Безпеки знову висловлює велике занепокоєння актами сексуального насильства щодо жінок та дітей, які продовжують відбуватися, незважаючи на попередні засудження. Частиною резолюції є прохання про подальше зміцнення, моніторинг, аналіз та звітність про сексуальне насильство в умовах конфлікту. Ця резолюція закликає до подальшої боротьби із сексуальним насильством, посилення законодавства, розслідування та судового переслідування за сексуальне насильство в конфліктних та постконфліктних ситуаціях, а також до підходу, орієнтованого на інтереси тих, хто вижив, у запобіганні випадкам сексуального насильства та реагуванні на них [7].

Інші резолюції Ради Безпеки (1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010), 2016 (2011), 2331 (2016), 2388 (2017), S/2023/413 (2023)) акцентували увагу на зв'язку конфлікту з сексуальним насильством і закріпили низку механізмів з метою попередження та викорінення цієї негативної тенденції. Ними підкреслюється важливість забезпечення рівноправної і всебічної участі жінок у запобіганні та врегулюванні конфліктів; розглядаються наслідки сексуального насильства для життя жінок; заохочуються розробка і використання показників і стандартів для відстеження прогресу в діяльності з питань жінок, миру і безпеки, в тому

числі сексуального насильства в умовах конфлікту; міститься заклик підвищувати обізнаність про гендерні питання за допомогою забезпечення підготовки та нарощення потенціалу миротворчого персоналу, а також взаємодіяти з громадянським суспільством більш всеосяжним чином та активно сприяти зусиллям щодо ув'язування корінних причин конфлікту із заходами з попередження та захисту. Для надання підтримки цієї роботи в місіях з підтримання миру призначено радників із гендерних питань з тим, щоб забезпечувати облік гендерної проблематики в усіх функціональних сферах миротворчої діяльності.

Слід також акцентувати увагу на Заяві міжнародних експертів, зробленій напередодні Міжнародного дня боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок (23 листопада 2023 р.) в якій констатовано, що у зв'язку зі зростаючим числом жорстоких конфліктів, жінки і дівчата непропорційно зазнають насильства і відчують на собі основний тягар збройних конфліктів у всьому світі. Жінки та дівчатка часто стають основними об'єктами ворогуючих сторін, угруповань і репресивних режимів, оскільки під час війни вони зазнають періодичних актів насильства та невимовних жахів. Згвалтування та інші форми сексуального і гендерного насильства, у тому числі примус до проституції, примусова вагітність та сексуальне рабство, використовуються як зброя війни. В усьому світі сексуальне насильство продовжує використовуватися як цілеспрямована стратегія підпорядкування, зломлення, а іноді і знищення противника та залякування населення. Ці звірства можуть кваліфікуватись як воєнні злочини, злочини проти людяності та/або геноцид. Жахливі масштаби та тяжкість злочинів, що чиняться проти жінок і дітей, у тому числі дівчаток, а також осіб, які належать до меншин, пояснюються принаймні частково нездатністю держав запобігти таким злочинам і притягти винних до відповідальності. Насильство щодо жінок, у тому числі домашнє насильство, яке безкарно триває у мирний час, призводить до ще більшої безкарності за злочини проти жінок у воєнний час. Відсутність ефективної документації та розслідування таких кричущих порушень, що здійснюються як державними, так і недержавними суб'єктами, а також невиконання законодавчих та інших необхідних заходів для запобігання такому насильству, незастосування покарань до винних осіб, недоліки у підзвітності, відсутність надання орієнтованих на постраждалих перетворюючих і гендерно-чутливих компенсацій ризикує надати сміливості злочинцям і завдати повторної шкоди жертвами насильства.

Безкарність злочинців ще більше посилюється нездатністю створити демократичну міжнародну фінансову систему, що забезпечує розподіл податків і запобігання незаконним фінансовим потокам. Уряди та корпорації, що беруть участь у військовій економіці, повинні уникати військової спекуляції, в тому числі через стягнення податків та руйнування інфраструктури держави, до якої потенційно може привести їх участь, тим

самим негативно впливаючи на життя постраждалого населення, включаючи жінок і дівчаток.

Пропоноване включення сексуальних і гендерних злочинів до майбутнього договору про злочини проти людяності стане важливою віхою на шляху до ухвалення гендерно-чутливого підходу, у тому числі за рахунок підвищення підзвітності та очікувань держав щодо запобігання та покарання гендерного насильства у мирний час, та тих, що перебувають у стані конфлікту, а також забезпечення включення до внутрішнього законодавства адекватних положень, що відповідають міжнародним стандартам у галузі прав людини.

У Заяві також констатовано, що останнім часом відбувся значний регрес щодо прав людини і захисту, на які мають право жінки та діти під час конфліктів та у постконфліктних ситуаціях. Жінки і дівчата, які рятуються від гендерного насильства та переслідувань, повинні мати доступ до гендерно-чутливих процедур притулку та міжнародного захисту, які визнають заяви, пов'язані з гендером. Вони повинні мати, на додаток до інших основних гарантій захисту, що надаються переміщеним особам, можливість шукати і знаходити безпечний притулок, особливо коли вони рятуються від згвалтувань та інших форм насильства, таких як насильство пов'язане з посагом, операції, що калічать жіночі статеві органи, насильство в сім'ї, довільне примусове переміщення, торгівля людьми, рабство, дитячі та примусові шлюби. Інші фундаментальні права людини, які знаходяться під загрозою для жінок та дітей, включають право на освіту, свободу пересування та доступ до інформації, а також користування правами на сексуальне та репродуктивне здоров'я. Жінки, які не мають громадянства, які пережили насильство під час конфлікту, повинні мати рівний доступ до національних заходів надання допомоги та захисту жертв насильства, а не наражатися на паралельні процедури і послуги.

Міжнародна спільнота повинна не тільки чинити тиск на сторони конфліктів з тим, щоб вони поважали міжнародні права людини, гуманітарні закони та закони про біженців, але також з метою дозволити та полегшити безперешкодне надання коштів, прощення боргів та безумовну життєво важливу гуманітарну допомогу.

Жіночі правозахисні організації, жінки-правозахисниці та активісти громадянського суспільства, зокрема, повинні отримати необхідну підтримку, як фінансову, так і політичну, щоб мати можливість взаємодіяти з жінками та дівчатами в гуманітарних ситуаціях, краще реагувати на їхні потреби та виступати на захист прав жінок. Безпека та захищеність жіночих об'єднань і активісток мають бути збережені та забезпечені [8].

Незважаючи на зусилля міжнародної спільноти щодо викорінення насилля, триваючі збройні конфлікти та надзвичайні ситуації сприяють поширенню насильницьких дій стосовно вразливих груп, що

підтверджується Доповіддю Генерального секретаря ООН. Документом констатовано, що у 2023 році надходили повідомлення про пов'язані з конфліктами випадки сексуального насильства щодо жінок, дівчаток, чоловіків і хлопчиків у Камеруні, Центральноафриканській Республіці, Демократичній Республіці Конго, Ефіопії, Ізраїлі, Малі, М'янмі, Сомалі, Південному Судані, Сирійській Арабській Республіці, в Україні та інших країнах. У 2023 році кількість підтверджених ООН випадків сексуального насильства в умовах конфлікту зросла на 50 відсотків порівняно з 2022 роком. У переважній більшості випадків жертвами таких інцидентів ставали жінки та дівчатка (95 відсотків). У Центральноафриканській Республіці фахівці зареєстрували більше 3169 випадків гендерного насильства, включаючи сексуальне насильство, вина за які покладається на збройні групи. Жінки ставали жертвами у 50% випадків, а дівчатка – у 46% випадків. Недостатнє фінансування програм боротьби з гендерним насильством призводить до того, що лише 29 відсотків жертв зґвалтування можуть отримати медичну та психосоціальну допомогу протягом 72 годин. Місія ООН зі стабілізації в Демократичній Республіці Конго (МООНСДРК) документально підтвердила 733 випадки, включаючи випадки зґвалтування, групового зґвалтування, звернення до сексуального рабства та примусу до одруження, що супроводжувалися крайніми проявами фізичного насильства, жертвами яких стали 509 жінок, 205 дівчаток, 18 чоловіків і 1 хлопчик (п. 29) [9].

Підсумовуючи слід констатувати, що питання протидії насильству в умовах збройного конфлікту є невід'ємною складовою порядку денного органів ООН. Від належної реалізації державами-членами розроблених універсальних норм з означеної проблематики залежатиме досягнення конкретних результатів і надання реальної допомоги та захисту постраждалим особам.

Бібліографічні посилання:

1. International Day for the Elimination of Violence against Women 25 November. URL: <https://www.un.org/en/observances/ending-violence-against-women-day> (дата звернення 29.10.2024).
2. Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-protection-women-and-children-emergency-and-armed> (дата звернення 28.10.2024).
3. Resolution 1820 (2008) Adopted by the Security Council at its 5916th meeting, on 19 June 2008. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCResolutionWomen_SRES1820%282008%29%28en%29_0.pdf (дата звернення 28.10.2024).
4. Resolution 2106 (2013) Adopted by the Security Council at its 6984th meeting, on 24 June 2013. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/372/15/PDF/N1337215.pdf?OpenElement> (дата звернення 28.10.2024).

5. Resolution 2122 (2013) Adopted by the Security Council at its 7044th meeting, on 18 October 2013. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2122> (дата звернення 28.10.2024).

6. Resolution 2242 (2015) Adopted by the Security Council at its 7533rd meeting, on 13 October 2015. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/311/09/PDF/N1531109.pdf?OpenElement> (дата звернення 24.10.2024).

7. Resolution 2467 (2019) Adopted by the Security Council at its 8514th meeting, on 23 April 2019. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/118/28/PDF/N1911828.pdf?OpenElement> (дата звернення 27.10.2024).

8. The international community must “walk the talk” on the safety and security of women and girls in times of armed conflict: UN experts. URL: <https://www.ohchr.org/en/statements/2023/11/international-community-must-walk-talk-safety-and-security-women-and-girls-times> (дата звернення 28.10.2024).

9. Protection of civilians in armed conflict: report of the Secretary-General. S/2024/385. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4048290?v=pdf> (дата звернення 30.10.2024).

Шамраєва Валентина Михайлівна,
професор кафедри міжнародного і європейського права
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
доктор політичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА АФРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ ТА ВПЛИВ НА НЕЇ ЕТНІЧНОГО ФАКТОРА

Проблематика захисту прав людини на Африканському континенті не втрачає своєї актуальності і є доволі гострою як для науковців так і для практиків. Не дивлячись на те, що світове співтовариство має доволі широку міжнародно-правову базу захисту прав людини, робота у цій сфері продовжується.

У 1981 році Організація Африканської Єдності прийняла Африканську Хартію прав людини і народів, розроблену із врахуванням регіональних особливостей і для відображення африканських концепцій прав. Саме тому даний міжнародно-правовий документ виділяється серед інших за фразеологією та основними закріпленими принципами. У 1998 році був прийнятий Протокол до Хартії – Протокол щодо заснування Африканського суду з прав людини і народів.

До особливостей регіону, поряд із проблемами колоніального минулого, треба віднести те, що в Африці функціонує багата система традиційного та звичаєвого права, а також правил поведінки, які досі використовуються корінними народами у деяких її частинах. Даний регіон менш гомогенний, порівняно з Європою чи Американськими континентами. Десятки африканських країн, що пережили в 90-ті роки ХХ століття демократичні реформи, у своїй більшості підтримували

етнорегіональний політичний плюралізм, який нерідко виливався в руйнівні етнополітичні збройні конфлікти. Крах біполярної системи міжнародних відносин та подальші процеси глобалізації та регіоналізації не стали стабілізуючим фактором для ситуації у сфері регіональної безпеки, а навпаки, призвів до загострення багатьох глибинних, етнополітичних і етноконфесійних конфліктів, що історично склалися у цьому складному регіоні.

Означені проблеми зробили Африку одним із найпроблемніших регіонів у сфері захисту прав людини. Велике значення у дестабілізації регіону відіграв і етнічний чинник. При цьому слід наголосити, що етноконфесійні конфлікти нерозривно пов'язані з історичним і колоніальним минулим тієї чи іншої держави та етносу.

За приблизними підрахунками, на Африканському континенті мешкає приблизно 50 націй та народностей і 3 тисячі різних етносів, які говорять на тисячі мов. Найбільші з них – єгипетські араби, хауса, йоруба, алжирські араби, марокканські араби, фуль бе, ігбо, амхара, аромо, суданські араби. При цьому слід враховувати, що практично кожен етнос має свою мову, виняток становить арабська мова, якою говорить одна п'ята частина континенту.

Молоді держави, які виникли після колоніальної залежності, поліетнічні за своїм складом. Колоніальний режим загальмував соціально-економічний розвиток африканських народів. Державні кордони проходять за меридіанами і паралелями, 30% – за прямими і дугоподібними лініями і тільки 26% – за природними географічними кордонами, які зазвичай збігаються з межами розселення етнічних груп.

Споріднені народності та племена виявилися розчленованими на кілька колоній, до складу яких, у свою чергу, насильно були включені частини тих чи інших етнічних груп. Так, наприклад, сомалійці, які проживають у Північно-Східній Африці, опинилися на території Британського, Італійського, Французького Сомалі, у північно-східних районах Кенії, а частина у складі Ефіопії. Населення більшості африканських держав відрізняється строкатим етнічним складом, що не сприяє їхній внутрішній єдності та політичній стабільності.

У африканських суспільствах, що трансформуються, конфлікт набуває гострих і своєрідних форм прояву і втілення і є потужним мобілізуючим фактором, хоча сам факт етнічної або релігійної відмінності не обов'язково призводить до конфлікту, але може створювати умови для його виникнення. В той же час Африка має і приклади держав, які змогли в умовах регіональної нестабільності розробити та реалізувати доволі ефективну систему захисту прав людини, зокрема, це співіснування різних етноконфесійних спільнот в Об'єднаній Республіці Танзанія, Республіці Намібії, Королівстві Лесото та інших країнах Африканського регіону.

З урахуванням складних регіональних умов держави Африканського континенту розробили доволі широку міжнародно-правову базу у сфері захисту прав людини, яка серед іншого враховує і великий вплив етнічного фактору на суспільно-політичні відносини у регіоні.

Африканська Хартія прав людини та народів набула чинності у 1986 році. Вона містить в собі африканську концепцію прав і ставить за мету бути доступною африканській філософії, оскільки ставить наголос на права людини та народів і передбачає обов'язки індивіда та груп щодо держави. Наступною характерною рисою є і те, що на відміну від інших регіональних та міжнародних документів, державам не дозволено обмежувати статті Хартії. Тому права та обов'язки, передбачені Хартією, залишаються у дії навіть під час надзвичайних ситуацій.

Конвенція Організації Африканської Єдності щодо конкретних аспектів проблем біженців у Африці від 1969 року. Біженці дуже гострою проблемою у багатьох регіонах. Багато положень Конвенції відображають схожі положення Конвенції ООН «Про статус біженців» від 1951 року (стаття VIII(2) конвенції характеризує даний документ як «ефективне регіональне доповнення» до Конвенції ООН). У Конвенції передбачаються норми щодо надання притулку, а також про добровільну репатріацію. Конвенція також регулює співпрацю між Організацією Африканської Єдності та верховним комісаром ООН зі справ біженців.

До інших важливих документів африканської регіональної системи захисту прав людини слід віднести: Африканську Хартію прав дитини (1990), Протокол до Африканської Хартії прав людини та народів «про права жінок» (2003).

Створено і відповідні інститути та механізми захисту прав людини, зокрема це Африканська комісія з прав людини та народів та Африканський суд з прав людини та народів.

В той же час невирішеність більшості етнічних конфліктів негативно впливає на ситуацію із дотриманням прав людини на Африканському континенті. Підсумовуючи підходи вітчизняних та закордонних дослідників з проблем африканських конфліктів, можна зробити наступні рекомендації щодо їх вирішення:

- кожен конфлікт має власну специфіку еволюції, тому вимагає індивідуального аналізу динаміки розвитку, участі протиборчих сторін, врахування всіх факторів внутрішнього та зовнішнього впливу;

- розгляд конфліктної ситуації потребує врахування історичного фактору з огляду на колоніальне минуле, взаємодії етносів, їх релігійної приналежності, впливу традиційних відносин та їх місця у владних структурах, доступу до матеріальних та природних ресурсів.

- необхідним є з'ясування місця етносів у системі державної влади, і насамперед їх еліти, а також характеру політичного режиму.

- важливим є аналіз етнонаціональної політики правлячої еліти, зокрема дотримання прав людини, балансу участі етносів у політичних та державних структурах влади.

- слід ураховувати наскільки декларовані принципи рівноправності статей, релігії, етнічної приналежності реалізуються на практиці.

Водночас слід наголосити, що в основі всіх етнополітичних конфліктів лежить боротьба за владу та за матеріальні та фінансові ресурси. Всупереч

очікуванням, досягнення незалежності не призвело до вирішення соціально-економічних проблем населення колишніх колоній. В результаті на перший план вийшло питання про розподіл ресурсів між окремими етносами і регіонами, про зміну системи етнічного поділу праці та етнічної стратифікації, що склалася в колоніальний період, подолання розриву між осередками економічного розвитку та великими відсталими регіонами.

Ці обставини, а також давні етнополітична та етноконфесійні проблеми набувають особливого звучання у зв'язку з новими соціальними, економічними, демографічними кризами, які кидають виклик сучасним африканським державам. Всі ці фактори загострюють ситуацію із дотриманням прав людини у регіоні. В той же час, можна з впевненістю стверджувати, що зняття гостроти етнічного чинника у суспільно політичних відносинах сприятиме і покращанню ситуації у сфері захисту прав людини на Африканському континенті.

Бібліографічні посилання:

1. Bekker G. The African Court on human and peoples' rights: Safeguarding the interest of African states. J. of African law. Cambridge, 2007. Vol. 51. № 4. P. 151–172.

2. Murray R. The African Commission on Human and Peoples' Rights and International Law. Oxford: Hart, 2000, 201 p.

Беляєва О. П.,

ст. викладач кафедри права та публічного управління
Сумського державного педагогічного університету
ім. А. С. Макаренка, к.н.державного управління

Гончаров Я. С.,

здобувач освіти ОС «Магістр»
Сумського державного педагогічного університету
ім. А. С. Макаренка

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ЦИВІЛЬНИМ ЗАХИСТОМ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Поляризація світу, перерозподіл сфер впливу, ринків збуту та робочої сили між Західною цивілізацією та державами Сходу призвела до нової зони конфліктів. Нова епоха несе нові загрози. Ідеали та цінності гуманізму ставляться під сумнів тиранами, для яких життя та здоров'я, честь та гідність людей – нічого не варте. Війна росії проти України, військова агресія проти Ізраїлю, китайська загроза Тайваню актуалізують безпековий інститут, який має складатись з сил безпеки та оборони та цивільної компоненти, яка дозволить мінімізувати вплив військових конфліктів у разі їх виникнення. Спираючись на досвід зарубіжних країн стане можливим модернізація як системи загалом та конкретних механізмів цивільної безпеки України.

Останні події демонструють першочергову важливість сектору цивільної безпеки та оборони для забезпечення добробуту населення України та європейської спільноти.

Згідно з ЗУ «Про національну безпеку України» поняття національної безпеки характеризується станом, коли національний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші національні інтереси України захищені від дійсних та вірогідних загроз.

Проте в ньому відсутня дефініція цивільної безпеки, натомість громадська безпека та порядок характеризуються захищеністю суспільно та персонально необхідних прав, свобод та інтересів, забезпечити які є пріоритетом для безпекових сил, інших державних органів та місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, що разом з громадськістю мають здійснювати заздалегідь узгоджені заходи з метою реалізувати та захистити загальнонаціональні інтереси від будь-яких загроз.

Комплексом правових, кадрових, організаційних та інформаційних заходів, що реалізуються на підставі Конституції України та українського законодавства з метою реалізації принципів підзвітності, законності, верховенства права та прозорості органів безпекового сектора та органів, що у визначених законодавством випадках своєю діяльністю обмежують людські права та свободи, сприяння їхньому дієвому функціонуванню та зміцненню національної безпеки в Україні називається демократичний цивільний контроль [1].

Названий вище закон містить положення, що стосуються сфери цивільного захисту й контролю, а саме:

1) Закон визначає та обмежує повноваження державних органів у сфері національної безпеки і оборони, встановлює основи для інтеграції політик і процедур органів державної влади, інших державних органів з функціями, пов'язаними з національною безпекою і обороною.

2) Міністр внутрішніх справ України відповідає за підготовку та подання Програми національних цілей та інших програм, спрямованих на забезпечення реалізації державної політики у сфері громадської безпеки та цивільного захисту і забезпечення постійної готовності сил і засобів до виконання завдань.

3) Міністерство внутрішніх справ України готує щорічну доповідь про реалізацію стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, яка підлягає оприлюдненню.

4) Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України є основою для розроблення галузевих стратегій і концепцій у сферах громадської безпеки, захисту та охорони державного кордону України, цивільного захисту та міграційної політики, формування загальнодержавних цільових програм, оперативних планів і програм застосування сил і засобів у кризових ситуаціях.

5) Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України визначає загрози національній безпеці у сфері громадської безпеки та цивільного захисту, а також шляхи досягнення цілей і пріоритетів державної політики у цих сферах:

– готовність сил, планування діяльності Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Національної міграційної служби України та Державної служби України з надзвичайних ситуацій; необхідність достатнього обсягу бюджетних ресурсів для досягнення визначених цілей і виконання передбачених завдань та основних напрямів використання фінансових ресурсів ;

– сторона, відповідальна за загальнодержавну програму, секторальні стратегії, програми з реалізації стратегії безпеки і цивільного захисту України, їх цілі, документацію, моніторинг та оцінку їх виконання.

б) Комплексний огляд сектору безпеки і оборони, включаючи огляд національної оборони, безпеки та цивільного захисту.

7) Національна служба України з надзвичайних ситуацій є центральним органом виконавчої влади, відповідальним за реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання надзвичайним ситуаціям, ліквідації їх наслідків, проведення аварійно-рятувальних робіт, гасіння пожеж, забезпечення пожежної та техногенної безпеки, проведення аварійно-рятувальних робіт у разі виникнення надзвичайних ситуацій, гідрометеорологічної діяльності [3].

Значною загрозою для людей зокрема та екосистеми в цілому виступають аварії на біологічно, хімічно та радіаційно небезпечних об'єктах, газових, нафтових та аміакопроводах [2].

В штаті ДСНС України існують підрозділи ліквідації аварій радіаційного, хімічного, біологічного спектру, в обов'язки яких також входить оцінка можливих збитків, завданих аваріями. Державна служба України з надзвичайних ситуацій у партнерстві з регіональними центрами, органами державної влади та місцевого самоврядування кожні п'ять років створює міжрегіональний план заходів із запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій щоб попередити та ліквідувати природні та техногенні катастрофи.

Для запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, спричинених природними та людськими факторами, Міністерством внутрішніх справ України розроблено проекти підзаконних нормативно-правових актів, які містять номенклатуру та визначають кількість матеріалів, продовольства та медикаментів в потенційно небезпечних районах.

До або після події, або коли виявлено потенційну загрозу, населення має бути попереджене. Про надзвичайні ситуації необхідно негайно інформувати громадян відповідно до законодавства, яке визначає заходи

щодо забезпечення екологічної безпеки у таких випадках. Інформація про надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру поширюється вільно і доступна кожному.

Доктрина інформаційної безпеки України містить положення щодо забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах надзвичайних ситуацій, з акцентом на локалізацію наслідків аварій, катастроф та стихійних лих. У ній також зазначається, що приховування, затримка, викривлення або несанкціонований доступ громадян чи груп громадян до оперативної інформації, пов'язаної з такими ситуаціями, може призвести до втрати майна.

При цьому дії Державної служби з надзвичайних ситуацій України спрямовуються на ліквідацію катастроф, а дії Національної поліції – на забезпечення громадського порядку. Державна служба України з надзвичайних ситуацій відповідає за забезпечення екологічної безпеки та запобігання стихійним та техногенним катастрофам.

Таким чином, цивільна безпека – це складова національної безпеки, що забезпечує цивільний захист на різних рівнях – від міжнародного до регіонального. Це також стан захищеності інтересів суспільства, його населення та окремих громадян від впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, що вимагає вжиття заходів із запобігання, протидії, порятунку та надання допомоги населенню, зменшення міграційних потоків, енергетичної залежності та захисту об'єктів критичної інфраструктури.

Дотримання заходів цивільної безпеки не може врятувати населення, але може мінімізувати наслідки катастроф та попередити надзвичайну ситуацію. Реформування цивільного законодавства та підвищення рівня захисту населення є першочерговим завданням. Необхідна тісніша співпраця з відповідними європейськими інституціями, в тому числі в рамках Механізму цивільного захисту від ЄС.

Бібліографічні посилання:

1. Лукашенко С. О., Холод О.Б., Беляєва О. П. Забезпечення цивільної безпеки в Україні. UDC 001.1 The 5th International scientific and practical conference «Topical aspects of modern scientific research» (January 25-27, 2024) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2024. 645 p. ISBN 978-4-9783419-2-1. URL : <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/TOPICAL-ASPECTS-OF-MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-25-27.01.24.pdf>

2. Мельник В. І. Роль цивільного захисту в забезпеченні національної безпеки України в умовах євроінтеграції. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення національної безпеки. 2022. № 4. С. 224-229. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/35.pdf

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Білоус Ірина Миколаївна,
доцент кафедри права
Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ,
к.ю.н., доцент

Белякова Каріна Олександрівна,
студент бакалаврату 3 курсу,
Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Домашнє насильство – це дії або бездіяльність, що включають фізичне, сексуальне, психологічне або економічне насильство, здійснюване між членами сім'ї, родичами або особами, що спільно проживають чи проживали в одному домогосподарстві. Це може бути як між колишнім чи теперішнім подружжям, так і між іншими особами, які ведуть спільне життя, навіть якщо вони не перебувають у шлюбі чи родинних зв'язках. Також під поняття домашнього насильства підпадають погрози таких дій. Це порушення прав людини, що має коріння в гендерній нерівності та дискримінації. Проблема актуальна в усіх країнах і суспільствах, і хоча домашнє насильство зачіпає як жінок, так і чоловіків, глобальна статистика, зокрема українська, свідчить про його непропорційний вплив на жінок [1].

Одним із важливих завдань органів досудового розслідування є правильне визначення обставин, що підлягають доказуванню. Згідно з ч. 1 ст. 91 КПК України, до предмета доказування відносяться обставини кримінального правопорушення, зокрема час, місце, спосіб та інші деталі його вчинення. За відсутності цих обставин підстав для провадження немає, тому дослідження інших деталей не є необхідним. Відповідно до ст. 126-1 КК України, домашнє насильство визначається як умисне систематичне застосування фізичного, психологічного або економічного насильства до подружжя, колишнього подружжя чи іншої близької особи, що спричиняє фізичні або психологічні страждання, порушення здоров'я, втрату працездатності, емоційну залежність чи погіршення якості життя потерпілої особи. Основним об'єктом у випадках домашнього насильства є здоров'я людини, зокрема психічне благополуччя, працездатність, відсутність фізичного болю та/або розладів. До додаткових об'єктів належать честь, гідність, воля, право власності тощо.

Однією з важливих обставин, які характеризують подію кримінального правопорушення є місце його здійснення. Місце вчинення домашнього насильства — це певна частина простору, з якою закон пов'язує наявність складу кримінального правопорушення, визначеного ст. 126-1 КК України. У Законі України від 7 грудня 2017 року «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнє насильство трактується як діяння, що відбувається в межах місця проживання. Згідно зі ст.

З Закону України від 11 грудня 2003 року «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», місце проживання включає житло з офіційною адресою, апартаменти (крім готельних), кімнати та інші об'єкти нерухомості, придатні для проживання, а також заклади для бездомних, соціальні установи з надання послуг із проживанням та медико-соціальні установи. Тож для більшості правопорушень із ознаками домашнього насильства місцем скоєння є місце проживання потерпілого або кривдника.

Під час розслідування випадків домашнього насильства слідчий має визначити час його скоєння. Якщо момент здійснення домашнього насильства та настання його суспільно небезпечних наслідків не збігаються, часом скоєння вважається момент вчинення самого діяння, незалежно від того, коли наступили його наслідки. Зважаючи на систематичність такого насильства, часом його вчинення можна вважати весь період, протягом якого здійснювалися дії, включаючи не лише конкретні епізоди, а й проміжки часу між ними, а також період, що передував першому випадку. Такі часові проміжки можна розцінювати як підготовку чи приховування наслідків. Якщо дії повторювалися протягом одного дня, часом вчинення вважається конкретний день, а якщо протягом години – то конкретна година. Точне встановлення часу скоєння домашнього насильства важливе не лише для уточнення обставин правопорушення, а й для вирішення додаткових питань, таких як досягнення підозрюваним віку кримінальної відповідальності чи наявність підстав для закриття справи за строками давності, передбаченими ст. 49 КК України [2].

Спосіб вчинення кримінального правопорушення визначається формою домашнього насильства. Для кожної з його форм важливо з'ясувати, чи проводилася попередня підготовка та чи були вжиті заходи для приховування діяння. Відповідно до ст. 126-1 КК України, способи вчинення домашнього насильства охоплюють фізичне, психологічне та економічне насильство. Сексуальне насильство в цей перелік не входить, оскільки воно розглядається як окреме кримінальне правопорушення, яке не підпадає під статтю 126-1 КК України.

Фізичне насильство – це навмисне нанесення побоїв або тілесних ушкоджень, що може спричинити або вже призвело до травм, порушення фізичного або психічного здоров'я, завдання шкоди честі та гідності, а в деяких випадках – до смерті потерпілої особи.

Психологічне насильство – це дії, спрямовані на вплив на психіку іншої людини через образи, погрози, переслідування або залякування, що навмисно викликають емоційну невпевненість, нездатність захистити себе та можуть завдати шкоду психічному здоров'ю.

Економічне насильство – це навмисне позбавлення людини або групи осіб житла, їжі, одягу, майна чи фінансових засобів, на які потерпілі мають законне право [3].

Доказування способу вчинення домашнього насильства має велике значення, оскільки дозволяє не лише виявити форму та прояв діяння, а й частково зрозуміти цілі та мотиви дій особи, підозрюваної у його скоєнні.

Спосіб дає змогу глибше зрозуміти обставини, як-от час, місце події та їх взаємозв'язок. Крім того, способи вчинення домашнього насильства не обмежуються лише тими, що зазначені в статті 126-1 КК України, а можуть мати інший характер: у кожному протиправному діянні з ознаками домашнього насильства можливе комбінування різних способів.

Під час розслідування домашнього насильства необхідно встановити такий елемент, як «систематичність вчинення насильницьких дій», що є обов'язковою ознакою згідно зі ст. 126-1 КК України. Цей елемент містить важливу інформацію для розслідування та демонструє зв'язок між криміналістичною характеристикою й предметом доказування. Зазвичай, перед вчиненням домашнього насильства можна спостерігати інші прояви протиправної поведінки, які свідчать про особистісні риси підозрюваного, його навички, форми агресії та способи дій. Саме тому важливо досліджувати матеріали про адміністративні правопорушення, які передували відкриттю кримінального провадження. «Систематичність» у розумінні ст. 126-1 КК України характеризується: 1) вчиненням діяння тричі або більше; 2) тотожністю діянь; 3) наявністю спільного умислу. При цьому не має значення, чи раніше особа притягувалася до адміністративної відповідальності за статтею 173-2 КУпАП. Тому важливо встановити, чи мало діяння систематичний характер [2].

У кримінальному провадженні щодо домашнього насильства встановлення та доказування обставин є ключовим для повного та об'єктивного розслідування. До предмета доказування входять такі елементи, як час, місце, спосіб вчинення, систематичність дій, а також суспільно небезпечні наслідки, що стали результатом насильства. Важливим аспектом є систематичність насильства, яка свідчить про умисний характер діянь і обов'язковий зв'язок із кримінальною відповідальністю. Оскільки випадки домашнього насильства часто пов'язані з особистими стосунками між потерпілим та правопорушником, дослідження передумов та попередніх фактів агресії є необхідним для всебічної характеристики поведінки підозрюваного. Такий комплексний підхід до збирання доказів забезпечує об'єктивне відображення обставин події, дозволяє дати правову оцінку вчиненому діянню та визначити справедливу міру відповідальності.

Бібліографічні посилання:

1. Національна соціальна сервісна служба – Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознакою статі. *Головна* | *Національна соціальна сервісна служба України*. URL: <https://nssu.gov.ua/domashnyu-nasilstvo> (дата звернення: 29.10.2024).

2. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства : практ. посіб. / Ботнаренко І. А. та ін. Київ : НАВС, 2023. С. 7–15.

3. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с

Білоус Ірина Миколаївна,
доцент кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету,
к.ю.н., доцент

Витяганець Тетяна Миколаївна,
студент бакалаврату Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

ЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК НОРМ ВИЩОГО СТУПЕНЯ НОРМАТИВНОСТІ

Актуальність дослідження значення загальних засад кримінального провадження зумовлена їх визначальною роллю у забезпеченні справедливості та законності судового процесу. Незважаючи на фундаментальне значення цих засад, практична реалізація кримінального провадження часто супроводжується порушеннями встановлених норм, що негативно впливає на права та свободи учасників процесу та ефективність правосуддя в цілому.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України вперше виокремлює главу 2, присвячену загальним засадам кримінального провадження, де у ч. 1 ст. 17 виділено їх перелік, а у ст. 8–29 конкретизується та розкривається зміст кожної з них [1]. Цей законодавчий підхід чітко підкреслює головну роль принципів кримінального провадження у системі кримінального процесу. Під засадами кримінального провадження розуміють фундаментальні ідеї, демократичні цінності спрямовані на забезпечення ефективного розслідування правопорушень та захист прав учасників процесу. Засади визначають структуру кримінального провадження, його стадії та інститути, а також гарантують, що будь-яке порушення прав особи матиме юридичні наслідки. Вони є своєрідним компасом для всіх суб'єктів процесу, забезпечуючи законність, справедливість та ефективність розгляду кримінальних справ. Глибоке розуміння цих засад є ключовим для правильного застосування норм КПК України на практиці, а також для гарантії забезпечення захисту прав і свобод людини.

Засади кримінального провадження в Україні, які знайшли своє відображення в законодавстві, є результатом втілення міжнародних стандартів у національну правову систему. Вони ґрунтуються на принципах верховенства права, поваги до прав людини та забезпечення справедливого судочинства. Ці засади є взаємопов'язаними і діють на всіх етапах кримінального процесу, гарантуючи рівність усіх перед законом та недопущення свавілля.

Згідно з поглядами О. І. Галагана та Д. П. Письменного, кримінально-процесуальні норми повинні будуватися на основі конституційних принципів судочинства. Це означає, що законодавство має забезпечити такий порядок розгляду кримінальних справ, за якого реалізація прав та законних інтересів учасників процесу не залежить від свавілля чи

необ'єктивності дій органів досудового розслідування, прокуратури, слідчого судді або суду [2, с. 35].

Конституція України, яка очолює ієрархію правових норм, виступаючи найголовнішим законом та найвищим джерелом права в державі, встановлює загальні засади судочинства, які містяться у статті 129 КУ [3], а КПК України в свою чергу не протирічить Конституції України, а деталізує її положення, забезпечуючи практичну реалізацію конституційних прав громадян у сфері кримінального судочинства. Важливо зазначити, що будь-які норми КПК України, які суперечать Конституції, вважаються недійсними.

Порушення однієї з основних засад кримінального процесу неминуче веде до порушення інших. Ці засади утворюють єдину систему, де кожна з них відіграє важливу роль і впливає на функціонування всіх інших. Оскільки вони взаємопов'язані та доповнюють одна одну, недотримання будь-якої з них порушує загальну рівновагу системи і може призвести до несправедливих наслідків [4, с. 202].

Не варто ігнорувати той факт, що засади кримінального провадження є основою для справедливого судочинства, так як значення загальних засад кримінального провадження як норм вищого ступеня нормативності полягає у тому, що вони:

- гарантують справедливість;
- захищають права учасників;
- виступають основою для тлумачення законів;
- забезпечують законні рішення;
- об'єднують систему норм;
- сприяють розвитку права.

Питання про те, чи існують специфічні засади для кожної стадії кримінального процесу, залишається дискусійним. Хоча всі засади кримінального провадження є фундаментальними, взаємопов'язаними, їхнє застосування має свої особливості на різних етапах провадження. До прикладу, законність, забезпечення права на захист, повага до людської гідності – це невід'ємні супутники кримінального провадження від початку до кінця, ці засади є своєрідним каркасом, на якому будується весь процес. Проте існують засади, що трансформуються, до них можна віднести змагальність сторін, гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами, презумпція невинуватості та забезпечення доведення вини – ці засади найбільш яскраво проявляються на стадії судового розгляду, а у досудовому розслідуванні їхня роль менш виражена.

Отже, узагальнюючи вищезазначене, загальні засади кримінального провадження є фундаментальними ідеями, які забезпечують справедливість та законність судового процесу, вони визначають структуру, мету та порядок здійснення кримінального провадження, гарантуючи права і свободи учасників. Засади є результатом втілення міжнародних стандартів та мають конституційне підґрунтя, що робить їх нормами вищого ступеня

нормативності. Їхнє порушення веде до порушення інших засад та підриває довіру до правосуддя. Засади мають універсальний характер, але їхнє застосування може мати певні особливості на різних стадіях процесу, проте вони є невід’ємною частиною правової системи, що забезпечує захист прав людини та верховенство права.

Бібліографічні посилання:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI: станом на 25 жовт. 2024 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.10.2024).

2. Моргун Н. С., Сєдакова В. В., Бондар С. В. Засади кримінального провадження: поняття та сутність. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. С. 34–39.

3. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96> (дата звернення: 29.10.2024).

4. Швайко І. Є., Скрипець В. І. Засади кримінального провадження як гарантія дотримання прав і свобод суб’єктів кримінального процесу. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 4. С. 200–205.

Білоус Ірина Миколаївна,

доцент кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету,
к.ю.н., доцент

Гончар Вікторія Русланівна,

студент бакалаврату Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

ПОКАЗАННЯ З ЧУЖИХ СЛІВ ЯК ДОПУСТИМИЙ ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Без ретельного збирання, дослідження і перевірки зібраних доказів неможливе ефективне розслідування кримінальних правопорушень. Процесуальними джерелами доказів є визначені кримінальним процесуальним законодавством носії доказової інформації, тобто фактичних даних, які дають змогу встановити наявність або відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 84 Кримінально процесуального кодексу Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Показання з чужих слів є складним і суперечливим видом доказів у кримінальному провадженні. Доказова цінність показань з чужих слів

визначається комплексом факторів, таких як: достовірність, та наявність інших підтверджень. Показання з чужих слів можуть відігравати значну роль у кримінальному провадженні, особливо при відсутності інших доказів. Високий рівень можливостей маніпуляції показаннями з чужих слів вимагають розробки додаткових гарантій їх перевірки на достовірність. Для того, щоб джерела доказів сприяли реалізації завдань кримінального судочинства у конкретному кримінальному провадженні, вони повинні відповідати певним вимогам: передбачені кримінальним процесуальним законодавством; забезпечувати можливість збирання, перевірки та оцінки доказів; отримані/підготовлені уповноваженими особами; отримані відповідно до встановленого законом порядку; оформлені у встановленій процесуальній формі [1].

Згідно зі ст. 97 КПК 1. Показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. 2. Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів. При прийнятті цього рішення суд зобов'язаний враховувати: 1) значення пояснень і показань, у випадку їх правдивості, для з'ясування певної обставини і їх важливість для розуміння інших відомостей; 2) інші докази щодо питань, передбачених пунктом 1 цієї частини, які подавалися або можуть бути подані; 3) обставини надання первинних пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності; 4) переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень; 5) складність спростування пояснень, показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані; 6) співвідношення показань з чужих слів з інтересами особи, яка надала ці показання; 7) можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту. 3. Суд має право визнати неможливим допит особи, якщо вона: 1) відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу; 2) відмовляється давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання; 3) не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку; 4) перебуває за кордоном та відмовляється давати показання. 5) Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана. 6. Показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини другої цієї ст. 7. У будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб,

наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження [2].

Суд має право визнати неможливим допит особи, якщо вона: відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну або психічну хворобу; відмовляється давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання; не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку; перебуває за кордоном та відмовляється давати показання (ч. 3 ст. 97 КПК). По-друге, суд може визнати доказами показання з чужих слів, якщо сторони погоджуються визнати їх доказами. По-третє, суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана. Показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту або обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень ч. 2 ст. 97 КПК. У будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження [1].

Бібліографічні посилання:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 19 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.11.2024).

2. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.

Білоус Ірина Миколаївна,

доцент кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету,

к.ю.н., доцент

Стрій Вікторія Володимирівна,

студент бакалаврату 3 курсу, Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ВНАСЛІДОК ІСТОТНОГО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

Тема недопустимості доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, є фундаментальною для забезпечення справедливого судочинства в будь-якій демократичній державі. Відповідно до міжнародних стандартів прав людини, право на справедливий судовий розгляд включає належний процес доказування, який передбачає використання лише тих доказів, які були зібрані законними способами.

Недотримання цих норм підриває правовий статус доказів, порушує презумпцію невинуватості та загалом ставить під сумнів легітимність судових рішень. Сутність принципу недопустимості незаконно здобутих доказів полягає в тому, щоб запобігти використанню у суді інформації, отриманої внаслідок неправомірних дій – таких, як порушення права на недоторканність приватного життя, тиску, катувань або інших жорстоких методів слідства. Використання таких доказів не лише нівелює права підозрюваних, обвинувачених та інших учасників процесу, але й суперечить ідеї верховенства права та підриває довіру громадськості до судової системи.

Конституція України, як фундаментальний закон держави, гарантує кожному громадянину широкий спектр прав і свобод, які знаходять своє конкретне втілення в Кримінальному процесуальному кодексі. Забезпечення таких прав, як:

- право на свободу та особисту недоторканність відповідно до статті 29 Конституції України;

- право на професійну правничу допомогу, згідно із статтею 59 КУ;

- право на недоторканність житла, що визначається статтею 30 КУ;

- право на повагу до його гідності, відповідно до статті 28 КУ, є невід'ємною умовою справедливого судочинства [1]. Для захисту прав людини закон забороняє використовувати в судовому процесі докази, отримані з порушенням цих прав.

Згідно ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК України недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [2].

Оцінка того, чи було допущено істотне порушення прав людини, індивідуальна для кожної справи і залежить від багатьох факторів, таких як характер порушення, його наслідки для особи, а також конкретні обставини справи. Саме суди, застосовуючи закон до конкретних випадків, визначають, чи було допущено істотне порушення прав людини. При цьому суди орієнтуються на загальний принцип: якщо внаслідок дій слідчих або суду особа була позбавлена можливості реалізувати свої права в повному обсязі, то можна говорити про істотне порушення [3]. Істотне порушення прав людини під час отримання доказів може проявлятися в різних формах. Катування або жорстоке поводження для отримання зізнань чи інформації є грубим порушенням права на гідність. В Україні такі дії є кримінальним правопорушенням, і докази, отримані подібним чином, не лише дискредитують слідство, а й порушують

міжнародні стандарти справедливого судочинства. Відмова обвинуваченому в праві на адвоката або інші процесуальні порушення, що обмежують право на захист, є підставою для визнання доказів недопустимими. Такі порушення роблять отримані свідчення ненадійними, адже підозрюваний міг перебувати під психологічним тиском або не розуміти своїх прав. Відповідно до статті 30 Конституції України, житло особи є недоторканим, і проникнення в нього без згоди власника або відповідного судового рішення є незаконним [1]. Якщо докази були здобуті під час незаконного обшуку, вони вважаються недопустимими, навіть якщо містять важливу інформацію для розслідування. Збирання інформації про особисте життя без згоди особи або належного дозволу суду є порушенням права на приватність. Відповідно, докази, здобуті шляхом незаконного стеження або прослуховування, також не можуть бути використані в судовому процесі.

Недопустимість доказів, отриманих із порушенням прав людини, закріплена в міжнародних актах, таких як Європейська конвенція з прав людини. Стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий судовий розгляд, і Суд з прав людини неодноразово наголошував на неприпустимості доказів, здобутих незаконним шляхом. Наприклад, у ряді справ Суд визнавав порушення використання зізнань, отриманих під катуванням, навіть якщо ці зізнання містили важливі відомості для слідства [4].

Відповідно до ст. 87 КПК України суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод такі діяння, як здійснення процесуальних дій, що вимагають попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов. Істотним порушенням є також отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження, а також погроз застосування таких дій. Порушення права особи на захист також кваліфікується як істотне порушення, оскільки обмежує здатність обвинуваченого ефективно захищати себе. Важливим є забезпечення права особи на відмову від давання показань та можливість не відповідати на запитання; якщо особу не було повідомлено про це право або його було порушено під час допиту, такі свідчення вважаються здобутими незаконним шляхом. Крім того, порушення права на перехресний допит, який забезпечує обвинуваченому можливість оскаржити показання свідків, також розглядається як істотне порушення прав людини. Недопустимі докази, отримані за певних обставин, що порушують установлені законом процедури. По-перше, якщо свідчення надає особа, яка згодом була визнана підозрюваним або обвинуваченим у цьому ж кримінальному провадженні, то такі свідчення є недопустимими. По-друге, доказова інформація не може вважатися допустимою, якщо вона була здобута в результаті дій органів досудового розслідування або прокуратури, які перевищують їхні повноваження, закріплені в Кримінальному процесуальному кодексі України. Крім того, докази, зібрані під час обшуку житла або іншого володіння, будуть недопустимими, якщо адвоката не було допущено до участі в цій слідчій дії; при цьому факт недопуску адвокат повинен підтвердити в суді під час розгляду справи. Окрім цього, доказами не можуть бути відомості, отримані

під час обшуку, якщо відповідна ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук була винесена без проведення повної технічної фіксації судового засідання [2].

Питання недопустимості доказів, отриманих із порушенням прав і свобод людини, є важливим аспектом забезпечення справедливості та правопорядку в кримінальному судочинстві. Захист прав обвинувачених та інших учасників процесу, зокрема заборона на використання доказів, здобутих незаконним шляхом, є не лише юридичним обов'язком, а й умовою дотримання стандартів правової держави. Право на захист, недоторканність житла, свобода від катувань та інші конституційні права є основою правової системи, а їх порушення під час збору доказів підриває довіру до судових рішень і правосуддя в цілому. Відповідно до положень Конституції України та Кримінального процесуального кодексу, докази, здобуті через істотне порушення прав особи, мають визнаватися недопустимими в судовому процесі. Це запобігає зловживанню повноваженнями та забезпечує прозорість судового розгляду.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 29.10.2024).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 25 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.10.2024).

3. Стаття 87. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини | Коментар. *Меґо-Інфо-Юридичний портал України, № 1. Коментар ЦПК, КПК, КУПАП, ККУ, ЦК.* URL: <http://surl.li/muchtp> (дата звернення: 29.10.2024).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.10.2024).

Білоус Ірина Миколаївна,

доцент кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету,

к. ю. н., доцент

Цвігун Юлія Анатоліївна,

студент бакалаврату Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

ПОРЯДОК ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Вивчаючи кримінальне процесуальне право ми дізналися, що у кримінальному провадженні існує дві сторони: сторона захисту та сторона обвинувачення. У даній роботі ми б хотіли всю увагу приділити саме стороні захисту. Отже, до сторони захисту ми можемо віднести підозрюваного, обвинуваченого, їх законні представники, засуджений,

виправданий, а також захисник. Право на захист передбачене Конституцією України, КПК України, низкою інших Законів України, а також міжнародно-правовими актами.

Відповідно до положень ч.1 ст. 45 КПК України «захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію)» [1]. Для участі у кримінальному провадженні у захисника мають бути наявні достатні підстави для цього, зокрема, свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, а також ордер, договір із захисником або дорученням органу уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, що передбачено у ч.1 ст. 50 КПК України.

Чинний КПК значно обмежує можливість особи, яка переслідується в кримінальному порядку, обирати захисника на власний розсуд. Згідно з нормами кодексу, така особа може обрати захисника лише серед адвокатів. Відповідно до частини 2 статті 45 КПК, «Захисником не може бути адвокат, інформація про якого не внесена до Єдиного реєстру адвокатів України або щодо якого в цьому реєстрі зазначено про зупинення чи припинення права на здійснення адвокатської діяльності»[2, с. 302].

Участь захисника є важливою умовою забезпечення права на захист, адже його діяльність має соціальне значення і спрямована на спростування обвинувачень, встановлення обставин, які пом'якшують відповідальність підзахисного, а також на запобігання порушенню його конституційних прав. Крім того, діяльність захисника орієнтована не лише на захист інтересів підозрюваного чи обвинуваченого, але й на підтримку правосуддя. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України гарантію забезпечення права на захист передбачено у статті 20 «Забезпечення права на захист». Відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», право на безоплатну правову допомогу поширюється на всіх громадян України, а також на іноземців та осіб без громадянства, які легально перебувають на території України [3, с. 286].

Існує декілька підстав залучення захисника до участі у кримінальному провадженні, а саме: захисник може бути залучений підозрюваним, обвинуваченим, або їхніми законними представниками; залучення захисника слідчим, прокурором, слідчим суддею чи суддею для здійснення захисту за призначенням, а також залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії. Якщо розглянути положення статті 52 КПК України, то ми побачимо, що законодавець передбачив ряд причин, коли участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою. Відповідно до ч.1 цієї статті обов'язковою участь захисника є щодо

особливо тяжких злочинів, в даному випадку його участь має бути забезпечена з того моменту, коли особа набула статусу підозрюваного. До таких правопорушень ми можемо віднести ті, які передбачають основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі.

Розглядаючи другу частину вищезазначеної статті можна побачити, що існують і інші випадки в яких забезпечується обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні. Одним із таких випадків обов'язкової участі захисника, що передбачено у пп. 1, 2 ч. 2 ст. 52 КПК України щодо неповнолітніх осіб, які є підозрюваними або обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років або відносно яких передбачено застосування примусових заходів виховного характеру. В такому разі захисник залучається з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення сумнівів щодо того, чи є особа повнолітньою. Якщо ж будуть здійснені будь-які слідчі (розшукові) дії щодо неповнолітньої особи без участі її захисника, то ці докази будуть вважатися недопустимими. Оскільки ч. 2 ст. 89 КПК України передбачає, що «у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате» [1]. Слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 46 КПК України захисник має право захищати інтереси декількох підозрюваних, обвинувачених, а також неповнолітніх, лише за умови, що їх інтереси не будуть суперечити одне одному.

Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК України захисник обов'язково залучається, якщо особи не можуть повною мірою реалізовувати свої права, в такому разі захисника залучають з моменту встановлення цих вад у особи. До таких осіб належать не тільки ті, які сліпі, глухі чи німі, а також і особи, які мають інші фізичні чи психічні вади. Захисника також залучають до участі в кримінальному провадженні щодо осіб, які не володіють мовою кримінального провадження, з моменту встановлення такого факту (п. 4 ч. 2 ст. 52 КПКУ). Пункт 5 частини 2 статті 52 КПК України передбачає, що захисник обов'язково повинен бути залучений до участі у кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких передбачено застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про застосування таких заходів.

Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 52 КПК України обов'язковою є участь захисника при здійсненні реабілітації померлої особи у кримінальному провадженні, яка настає з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи. Також захисник має бути залучений у разі, якщо стосовно осіб здійснюється спеціальне досудове розслідування чи спеціальне судове слідство.

Підозрюваному, обвинуваченому або підсудному обов'язково має бути роз'яснено з якого моменту він набуває право на захисника відповідно до

підстав, зазначених у статті 52 КПК. Якщо ці особи не залучать захисника самостійно, а його участь є обов'язковою, призначення захисника здійснюється відповідно до порядку, встановленого статтею 49 КПК.

Дотримання порядку залучення захисника у кримінальному провадженні порядку є необхідною умовою для захисту прав людини та справедливого судочинства. Визначені законом процедури, передбачені обов'язковими положеннями 49 та 52 КПК України, регулюють, яка саме особа може використовувати послуги захисника і як забезпечити її участь у випадку, якщо вона є обов'язковою. Це дозволяє запобігти можливим порушенням конституційних прав і забезпечити непередбаченість судового процесу, сприяючи захисту не лише інтересів особи, а й загалом інтересів правосуддя.

Бібліографічні посилання:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 25 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.10.2024).

2. Черненко А., Шиян А. Проблеми вибору та залучення захисника у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1 (116). С. 299–305.

3. Прібиткова, Н. О. Окремі аспекти залучення захисника у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.) МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ., Ташкент. держ. юрид. ун-т. Харків : ХНУВС, 2021. С. 286–288.

Борисенко Світлана Ігорівна,

викладач кафедри права

ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ. ПОСТМОРТАЛЬНІ ДІТИ.

З початком повномасштабного вторгнення питання безпеки стало досить актуальним, особливо коли це стосується дітей, але ми всі знаємо це все почалося з 2014 року. На той час Україна не мала досконалої законодавчої та нормативно-правової бази у сфері захисту прав дітей в умовах існування збройного конфлікту та захоплення частини територій України. Зокрема, багато осіб, які вивчали питання захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту, на той час наголошували на тому, що держава насамперед має дотримуватися міжнародних стандартів захисту прав дітей в умовах війни.

Всі міжнародно-правові документи забезпечують права дитини на життя, охорону здоров'я, на соціальний розвиток, на освіту, на ім'я, на виховання в сім'ї та бути під піклуванням своїх батьків. Дуже важливо, що ці міжнародні документи захищають дітей від будь-яких сексуальних експлуатації, а також психологічного насилля та інших форм насилля в

тому числі від фізичного. Ці норми забороняють викрадення дітей, торгівлю дітьми, дитячу порнографію, тощо.

Воєнний стан зумовив ряд суспільних відносин з яким суспільство раніше не стикалося в Україні, що зумовило ряд дії певних нормативних актів в яких раніше не було сенсу користуватися, хоча вони були давно ратифіковані Україною.

На даний час досить частого застосування стала набирати Конвенція про цивільно-правові аспекти викрадення дітей, у контексті стратегії Ради Європи на 2022–2027 роки. Вона передбачає ключові принципи щодо захисту прав дітей у надзвичайних обставинах, до яких належить воєнний стан. Адже після повномасштабного вторгнення велика кількість дітей була вивезена за межі кордонів України. Раніше до початку воєнних дій для вивезення неповнолітньої (не було 16 років) дитини за кордон потрібно було нотаріальне посвідчення згоди обох батьків на вивезення дитини з країни, але з 03.03.2022 року Верховна Рада України внесла зміни до законодавства для спрощення перетину кордону дітей, то таким чином, якщо дитина перетинала кордон з бабусею чи дідусем, одним із батьків, повнолітніми братами чи сестрами, мачухою чи вітчимом взагалі не потрібно було жодного дозволу. Також було спрощено процедуру перетину кордону якщо вони були з іншими особами, то досить було дозволу хоча б одного із батьків, засвідченого органом опіки та піклування та нотаріально посвідченого. Але склалася така ситуація, що на початку 2024 року за соціологічними даними понад 2 млн дітей покинули країну, це просто величезна цифра й на жаль ми повинні усвідомлювати той факт, що не всі діти були вивезені з благими намірами, тому що дітей вивозили, можна сказати, будь-хто. І постало питання, як повернути дітей додому, через те що батьки не змогли виїхати з країни, тому й виїхали з вищевказаними особами, або можливо один із батьків, що виїхав, не дає змоги спілкуватися з дитиною іншому, який проживає в Україні. З цього приводу є вже рішення європейських судів на користь українських громадян на повернення дитини з-за кордону, є ще такі рішення, які закінчилися мировою угодою, що гарантують після завершення війни повернення матері з дитиною з-за кордону, але також є рішення у відмові повернення дітей.

Зрозуміло, що суди європейських країн керуються принципами найбільших інтересів дитини і захисту дитини, зокрема її безпеки. Війна зруйнувала досить багато сімей, тому один із батьків, або іноді й обоє не можуть вернути дитину додому через це. Тож цілком зрозуміло, що хтось із батьків залишився незадоволений рівнем контактів із дитиною та можливістю повноцінно брати участь у її житті, що потягло за собою судові спори. Практика Верховного Суду засвідчила, що питання безпеки дитини, звичайно, важливе, але суди всебічно оцінюють усі наявні в кожній конкретній справі обставини. Тобто питання, чи визначити місце проживання з тим із батьків, який перебуває у небезпечному середовищі,

чи надати перевагу тому, хто перебуває поза війною, є актуальним, проте не єдиним.

Якщо говорити про процедуру повернення дітей, про їхнє право на спілкування з батьками, ми повинні зрозуміти, що представляє інтереси українських громадян це Міністерство юстиції України, тому актуальним є вирішення цього питання в межах 6-ти тижнів, але на практиці це дуже складно реалізувати, й тому, якщо ця ситуація затягується більше ніж на рік, то дитину повернути майже не можливо, оскільки коли справа доходить до суду, то суд при прийнятті рішення обов'язково враховує процес соціалізації дитини, так як дитина вже соціалізувалася в іншій країні, вона вже має певне оточення, вона розвивається, й тому для неї може бути великою травмою повернення в Україну.

Також ці інтереси представляють органи Прокуратори України, органи внутрішніх справ, служби захисту прав дітей. Також у сфері захисту прав дитини в цьому контексті діє Конвенція про контакт із дітьми, яка гарантує кожному з батьків спілкування з дитиною, а також Конвенція про стягнення аліментів з-за кордону. Ці всі справи є нелегкими, і суд у кожному випадку вирішує ситуацію з урахуванням найбільших інтересів дитини.

Ще однією з проблем, із якою стикнулось суспільство, є нерегульованість питання постмортальних дітей (це діти які були зачаті й народжені після смерті одного з батьків). Тут стоїть питання більше стосовно батьків військовослужбовців, які є війковими і розуміють, що вони перебувають у небезпечній ситуації, й те, що їхнє життя може обірватися, і перед тим як іти на фронт захищати країну вони погоджуються здати свій біоматеріал на зберігання. Навіть думка про можливість мати постмортальних дітей може дати їм відчуття сенсу не марно прожитого життя та продовження роду, а також допомогти впоратися з психологічною травмою чи репродуктивним каліцтвом, отриманими під час війни. Є багато випадків, коли чоловік на бойових позиціях, а дружина в тилу і щоб не втрачати час, бо здоров'я громадян значно погіршується і через психологічний тиск, і через фізичні обмеження й тому приходять на допомогу питання штучного запліднення. Але може статися, що тоді, коли жінка проводить штучне запліднення, чоловіка може не бути вже вживих, або він може зникнути безвісти. То який статус матимуть ці дітки? Це питання до 2024 року в законодавстві не було врегульовано, але Верховна Рада прийняла закон, який дозволяє після смерті військового (визнання його безвісно відсутнім) проводити ЕКО. Що дало право жінкам військових стати матір'ю від померлого (безвісти відсутнього) чоловіка. І тут виникає колізія з іншими нормами законодавства, зокрема Цивільним кодексом, який передбачає процедуру спадкування й він передбачає що спадкоємцем можуть бути тільки ті діти, які зачаті за життя спадкодавця. Коли військовий іде на службу, то здає біоматеріал, який може зберігатися безкоштовно три роки, а надалі він

може зберігатися за кошти особи, на яку є заповідальне розпорядження. Дозволяючи жінці таким чином реалізувати право на материнство, ми повинні розуміти, чи не порушуємо право інших осіб на спадкування, тому що, коли зберігається біоматеріал, ми розуміємо, що спадкувати ми не зможемо три, п'ять років, а то й більше часу.

Постмортальне репродукування може допомогти військово-службовцям залишити спадок своєї родини та відновити зв'язок із майбутніми поколіннями. Народження дитини після смерті військовослужбовця може відображати його спадок та службу, допомагаючи встановити його пам'ять та цінності у суспільстві. Це потрібно не лише загиблим Героям, а також потрібно Україні, в першу чергу, для збереження унікального генофонду української нації. Тому потрібно якнайшвидше прирівняти права таких діток до загальних прав.

Ми повинні розуміти, що всі діти, які зараз проживають в умовах воєнного стану, є травмованими, не зважаючи на те, в якому б куточку країни вони не проживали, тому що десь вибухи, а в когось батьки військовослужбовці, а в когось загинули батьки на війні. Отже, зараз дуже потрібні практичні психологи, які допоможуть реанімувати та виховати здорове суспільство.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 06.10.2024).

2. Конвенція про права дитини, 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 06.10.2024).

3. Європейська конвенція про здійснення прав дітей : Конвенція Ради Європи від 25.01.1996 р. : станом на 3 серп. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення: 06.10.2024).

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство): Закон України від 22.11.2023 № 3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20#Text> (дата звернення: 06.10.2024)

Варнавська Кароліна Андріївна,

викладач кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

СПЕЦІАЛЬНІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ЗАХИСТУ ПРАВОЗАХИСНИКІВ

Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) докладає суттєвих зусиль щодо розробки, удосконалення універсального правового підґрунтя у сфері регламентації і захисту прав людини правозахисників. Посилення напрямків співпраці в означеній сфері здійснюється за рахунок інституцій, посадових осіб, серед яких суттєве значення має діяльність Ради з прав

людини (далі – РПЛ), яка ініціює призначення спеціальних процедур, які сприяють забезпеченню прав людини правозахисників. Так, у 2000 році, тоді ще Комісія ООН з прав людини затвердила мандат Спеціального доповідача з питання щодо становища правозахисників, який неодноразово пролонгувався. Відповідно до мандату, він уповноважений: сприяти ефективному здійсненню Декларації ООН про правозахисників 1998 р. у співпраці та конструктивному діалозі з урядами та іншими суб'єктами; вивчати тенденції, події та виклики в галузі права з метою сприяння і захисту прав людини; рекомендувати ефективні стратегії для кращого захисту правозахисників та виконувати ці рекомендації; шукати, отримувати, вивчати та реагувати на інформацію про становище правозахисників; інтегрувати гендерну проблематику в роботу за мандатом, приділяючи особливу увагу жінкам-правозахисникам; здійснювати координацію з іншими відповідними підрозділами ООН, як у штаб-квартирі, так і на країновому рівні, зокрема, з іншими спеціальними процедурами; надавати щорічну доповідь РПЛ та Генеральній Асамблеї [1]. Мандат Спеціального доповідача з питань становища правозахисників є невід'ємною частиною їхнього захисту та визнання в усьому світі.

Численна практика свідчить про застосування до правозахисників поганого поводження, у тому числі і тортур. У цьому зв'язку безперечно значимою є діяльність Спеціального доповідача з питань про тортури та інші жорстокі, нелюдські або принижуючі гідність види поводження та покарання – мандат затверджено резолюцією 1985/33 Комісії ООН, яка ухвалила призначити на один рік експерта, спеціального доповідача, для вивчення питань, що стосуються тортур. З 1985 року мандат регулярно продовжувався на три роки. Мандат включає три основні види діяльності: направлення державам закликів до негайних дій щодо осіб, які, як повідомляється, можуть зазнати тортур, а також повідомлень про можливі випадки застосування тортур у минулому; проведення ознайомлювальних поїздок до країн; подання щорічних звітів про діяльність, мандат та методи роботи РПЛ та Генеральній Асамблеї [2]. На відміну від механізмів розгляду скарг договірних органів з прав людини, Спеціальний доповідач не вимагає вичерпання внутрішніх засобів правового захисту для вжиття заходів. Коли факти, що розглядаються, підпадають під дію більш ніж одного мандата, встановленого Комісією, Спеціальний доповідач може вирішити звернутися до інших тематичних механізмів та доповідачів по країнах з метою направлення спільних повідомлень або організації спільних місій.

Спеціальний доповідач з питання про заохочення та захист права на свободу думок та їх вільне вираження (мандат засновано резолюцією Комісії ООН з прав людини 1993 р. та продовжено на підставі відповідних резолюцій рішення РПЛ). Спецдоповідач уповноважений: збирати всю відповідну інформацію щодо порушень права на свободу думок та їх вільне вираження, дискримінації, погроз або застосування насильства, домагань, переслідувань або залякування, спрямованих стосовно осіб, які прагнуть здійснювати або

заохочувати реалізацію права на свободу думок та їхнє вільне вираження, у тому числі, в першочерговому порядку, щодо журналістів або інших фахівців у сфері інформації; запитувати, отримувати та реагувати на достовірну і надійну інформацію від урядів, неурядових організацій та будь-яких інших сторін, яким відомо про ці випадки тощо [3].

Спеціальний доповідач щодо права на свободу мирних зібрань та асоціацій (мандат засновано у 2010 році на підставі резолюції 15/21 Ради з прав людини і пролонговано відповідними резолюціями). Відповідно до мандата Спеціальний доповідач уповноважений: збирати всю відповідну інформацію, в тому числі про національну практику та досвід, що стосується заохочення і захисту права на свободу мирних зібрань та асоціації, вивчати тенденції, події та проблеми, пов'язані із здійсненням цих прав, та надавати рекомендації про шляхи та засоби забезпечення заохочення і захисту права на свободу мирних зборів та асоціацій в усіх їх проявах; включити у свою першу доповідь розробку рамок, у тому числі запит думок держав, за допомогою яких мандатарій розглядатиме передову практику, включаючи національну практику і досвід, які заохочують та захищають права на свободу мирних зібрань та асоціації, всебічно беручи до уваги відповідні елементи роботи, що є в РПЛ; запитувати, отримувати та реагувати на інформацію від урядів, неурядових організацій, відповідних зацікавлених сторін та будь-яких інших сторін, яким відомо про ці питання, з метою заохочення та захисту прав на свободу мирних зборів і асоціацій; враховувати гендерну проблематику в усій роботі з мандату; сприяти наданню технічної допомоги або консультативних послуг Управлінням Верховного комісара з прав людини (далі – УВКПЛ) з метою більш ефективного заохочення та захисту права на свободу мирних зібрань та асоціацій; повідомляти про порушення, де б вони не відбувалися, права на свободу мирних зборів та асоціації, а також про дискримінацію, погрози або застосування насильства, переслідування, залякування чи репресії щодо осіб, які здійснюють ці права, та звертати увагу РПЛ і УВКПЛ на ситуації, що викликають особливе занепокоєння тощо [4].

Крім того слід вказати, що із захистом правозахисників суттєво пов'язана діяльність Спеціального доповідача з права на недоторканність приватного життя (мандат засновано резолюцією РПЛ 28/16 2015 року та пролонговано). Спеціальний доповідач уповноважений заохочувати та захищати право на недоторканність приватного життя за допомогою таких заходів як: огляд державної політики та законів щодо стеження за цифровими повідомленнями і збору особистих даних; виявлення дій, які є невинуватим втручанням у приватне життя; допомога державам у розробці передових видів практики для того, щоб глобальне спостереження відбувалося в умовах верховенства права; формулювання обов'язків приватного сектору щодо дотримання прав людини; допомога у приведенні національних процедур та законів у відповідність до міжнародних зобов'язань у галузі прав людини [5].

Спеціального доповідача щодо права на недоторканність приватного

життя особливо цікавлять наслідки для недоторканності приватного життя таких явищ як: масове стеження, використання та зберігання особистих даних, криміналістичні бази даних ДНК, відкриті дані та великі дані [6].

Натомість слід зазначити, що процедура розгляду скарг спеціальними процедурами не є квазісудовою процедурою, і спеціальні процедури не мають повноважень чи повноважень для забезпечення дотримання своїх думок чи рекомендацій.

Бібліографічні посилання:

1. What are Communications? URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council/what-are-communications> (дата звернення 04.11.2024).

2. Resolution adopted by the Human Rights Council on 3 April 2023 52/7. Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment: mandate of the Special Rapporteur. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G23/078/53/PDF/G2307853.pdf?OpenElement> (дата звернення 05.11.2024).

3. About the mandate. Special Rapporteur on freedom of expression and opinion. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-freedom-of-opinion-and-expression/about-mandate> (дата звернення 04.11.2024).

4. Resolution adopted by the Human Rights Council 15/21 The rights to freedom of peaceful assembly and of association. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/166/98/PDF/G1016698.pdf?OpenElement> (дата звернення 04.11.2024).

5. Resolution adopted by the Human Rights Council 28/16. The right to privacy in the digital age. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/068/78/PDF/G1506878.pdf?OpenElement> (дата звернення 06.11.2024).

6. Special Rapporteur on the right to privacy. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-privacy> (дата звернення 06.11.2024).

Восводін Ігор Сергійович,

викладач кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
доктор філософії з міжнародного права

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ НА МІЖНАРОДНОМУ УНІВЕРСАЛЬНОМУ РІВНІ

Кожна людина, незалежно від віку, має право на здорове та безпечне довкілля. Особи похилого віку відносяться до категорії осіб, які особливо вразливі до шкоди, пов'язаної з навколишнім середовищем та зміною клімату, як-от: поширення трансмісивних захворювань, тепловий стрес, а також збільшення частоти та інтенсивності раптових та повільних

стихійних лих, які можуть вплинути на їхнє фізичне й психічне здоров'я та благополуччя [1] і навіть змусити їх мігрувати.

Найбільш уразливі категорії осіб похилого віку – це люди з інвалідністю та/або хронічними захворюваннями, а також ті, хто живе самотньо або в будинках престарілих чи закладах догляду, особливо якщо вони живуть в бідності, недоїдають і не мають належних засобів до існування [2]. Їхня вразливість зумовлена загальним зниженням мобільності та іншими фізіологічними змінами, а також обмеженим доступом до ресурсів, що знижує їхні адаптаційні можливості та підвищує рівень смертності під час екстремальних погодних явищ, зміни клімату, загального погіршення стану навколишнього середовища тощо [3]. Наприклад, Глобальна доповідь Всесвітньої організації охорони здоров'я про ейджизм 2021 р. містить докази нехтування літніми людьми під час стихійних лих і надзвичайних ситуацій, пов'язаних із збройними конфліктами [2]. Означене зумовлює необхідність належного врегулювання захисту екологічних прав осіб похилого віку, зокрема на міжнародному універсальному рівні.

Так, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. у ст. 12 визначає право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, яке повинно забезпечуватись, зокрема, через поліпшення усіх аспектів гігієни навколишнього середовища й гігієни праці в промисловості. Це положення юридично та фактично стосується найбільш уразливих груп населення, зокрема й осіб похилого віку [4].

В 1991 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) прийняла Принципи ООН щодо людей похилого віку (A/RES/46/91). В контексті принципу незалежності Генеральна Асамблея закликає уряди держав забезпечити особам похилого віку можливість жити в безпечному середовищі, адаптивному до особистих уподобань і можливостей, що змінюються. Принцип догляду передбачає, що особи похилого віку повинні мати можливість користуватися належним рівнем інституційного догляду, що забезпечує захист, реабілітацію та соціальну та психічну стимуляцію в гуманному та безпечному середовищі [5]. Ці та інші принципи (участі, самореалізації й гідності) слід застосовувати, зокрема, до політики та практики щодо готовності до катастроф, реагування та відновлення.

28 липня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла історичну резолюцію 76/300, в якій вперше визнала, що чисте, здорове і стале довкілля – це невід'ємне право людини, а наслідки завдання шкоди навколишньому середовищу особливо зачіпають ті групи населення, які вже перебувають у вразливому становищі, зокрема, осіб похилого віку [6].

Важливу роль проблематиці захисту прав осіб похилого віку відведено в резолюціях Ради ООН з прав людини. В них провідною є ідея про важливість застосування принципу недискримінації в екологічному

законодавстві держав-членів ООН і визнання необхідності надання найуразливішим верствам населення додаткового захисту. Так, у 2020 р. було прийнято резолюцію 44/7, в якій Рада визнала, що негативний вплив зміни клімату непропорційно впливає на права людей похилого віку і закликала Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) провести відповідне тематичне дослідження [7]. В 2021 р. УВКПЛ представило Аналітичне дослідження з популяризації та захисту прав осіб похилого віку в контексті зміни клімату (A/HRC/47/46) в якому, зокрема, наголошується, що особи похилого віку мають великий обсяг знань, досвіду, навичок та стійкості, які дають їм можливість бути ключовими учасниками глобальних зусиль щодо пом'якшення негативних наслідків зміни клімату та адаптації до них. Заохочення участі людей похилого віку в боротьбі з кліматом є не лише імперативом прав людини, але й засобом забезпечення ефективних рішень для всіх людей і для планети (п. 66). Державам та іншим стейкхолдерам було рекомендовано вжити необхідних дій для зміцнення міжнародно-правової системи та заходів із захисту осіб похилого віку в екологічній сфері, пом'якшення наслідків зміни клімату й адаптації осіб похилого віку до них, а також сприяння та підтримки участі осіб похилого віку в кліматичних діях (п. 67-69) [8].

Крім того, слід згадати резолюцію Ради ООН з прав людини 48/14 2021 р., яка заснувала мандат Спеціального доповідача з питань заохочення та захисту прав людини у контексті зміни клімату, і резолюцію 46/7 Ради, яка продовжила мандат Спеціального доповідача з питань прав людини та навколишнього середовища, які згадують, зокрема, осіб похилого віку як таких, що потребують особливої уваги.

Також слід зазначити, що в 2023 р. Незалежний експерт Ради ООН з прав людини з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини представив доповідь A/78/226 «Права людей похилого віку в контексті катастроф, спричинених зміною клімату». У висновках доповіді наголошено на тому, що існуюча міжнародна система захисту прав людини не забезпечує належний захист прав людей похилого віку в контексті кліматичних катастроф. Відсутність комплексного міжнародного юридично обов'язкового акту щодо прав людей похилого віку залишає значні прогалини, зокрема в контексті непропорційних ризиків, з якими стикаються особи похилого віку внаслідок зміни клімату та спричинених кліматом катастроф (п. 70). Підготовка проекту такої конвенції повинна передбачати значну участь різних категорій осіб похилого віку, організацій, що їх представляють, організацій громадянського суспільства та національних правозахисних установ (п. 72) [9].

Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що особлива вразливість осіб похилого віку до несприятливих змін екологічного характеру потребує надання додаткового захисту їхнім правам в екологічній сфері на міжнародному універсальному рівні. Означене передбачає належне договірне врегулювання означеної проблематики,

розвиток відповідного інституційного механізму, а також залучення осіб похилого віку до участі й прийняття рішень екологічного характеру.

Бібліографічні посилання:

1. The impact of climate change on the rights of older persons. URL: <https://www.ohchr.org/en/climate-change/impact-climate-change-rights-older-persons> (дата звернення: 01.11.2024).

2. The UN Decade of Healthy Ageing 2021-2030 in a Climate-changing World. URL: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/decade-of-healthy-ageing/decade-connection-series-climatechange.pdf?sfvrsn=e926d220_1

3. Older People and Action on Climate Change: A Powerful But Underutilized Resource. URL: https://www.unescap.org/sites/default/d8files/event-documents/KPillemer_paper.pdf (дата звернення: 03.11.2024).

4. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights General comment No.22 (2016) on the right to sexual and reproductive health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) E/C.12/GC/22. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/832961>.

5. United Nations Principles for Older Persons. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-principles-older-persons> (дата звернення: 04.11.2024).

6. Resolution adopted by the General Assembly 76/300. The human right to a clean, healthy and sustainable environment. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3983329?ln=ru&v=pdf> (дата звернення: 05.11.2024).

7. Resolution adopted by the Human Rights Council 44/7. Human rights and climate change. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g20/189/33/pdf/g2018933.pdf> (дата звернення: 05.11.2024).

8. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Analytical study on the promotion and protection of the rights of older persons in the context of climate change A/HRC/47/46. URL : <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g21/099/23/pdf/g2109923.pdf>.

9. Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, Claudia Mahler A/78/226. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/218/41/pdf/n2321841.pdf> (дата звернення: 09.11.2024).

Войціховський Андрій Васильович,

професор кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини Харківського національного університету внутрішніх справ,
к.ю.н., доцент

Антошук Сніжана Анатоліївна,

здобувачка 2 курсу навчально-наукового інституту № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ

**РОЛЬ І ВИКЛИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОРДЕРУ НА АРЕШТ
У БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ**

В умовах глобалізації та зростання міжнародної злочинності, ефективне співробітництво між державами стає критично важливим для забезпечення правосуддя. Одним із ключових інструментів у цьому

процесі є європейський ордер на арешт, який забезпечує швидке та спрощене затримання та видачу осіб, обвинувачених у злочинах, між державами-членами Євросоюзу. Цей механізм, запроваджений для заміни тривалих екстрадиційних процедур, покликаний забезпечити більш ефективну і своєчасну реакцію на злочинність.

Юридичним інструментом, який скасував формальну процедуру екстрадиції в межах держав-членів Євросоюзу, стало Рамкове рішення Європейської ради 2002/584/ІНА від 13 червня 2002 р. «Про Європейський ордер на арешт та процедури передачі осіб між державами-членами» [1].

Європейський ордер на арешт є судовим рішенням, виданим державою-членом ЄС з метою арешту та передачі іншою державою-членом розшукуваної особи для здійснення кримінального обвинувачення, виконання тюремного вироку або наказу про тримання під вартою. В ордері зазначаються ім'я, прізвище та громадянство розшукуваної особи, підтвердження чинного рішення суду щодо цієї особи, опис правової кваліфікації злочину, його характеристики, відповідне покарання, а також інформація про судовий орган, що видав ордер.

Основними суб'єктами європейського ордера на арешт є орган, що видає ордер, і орган, який його виконує. Рамкове рішення Європейської ради 2002/584/ІНА передбачає, що ці функції покладаються на судовий орган держави-члена ЄС, компетентний відповідно до національного права. Інші органи влади можуть лише сприяти суду в реалізації його повноважень стосовно європейського ордера на арешт, виконуючи допоміжні завдання, такі як отримання та передача ордерів. При цьому кожна держава-член ЄС має право самостійно визначати у внутрішньому законодавстві, які саме судові органи наділяти відповідними повноваженнями [2, с. 100].

Основними перевагами європейського ордера на арешт є, по-перше, швидкість процедури передачі осіб, які вчинили злочин. Держава, що заарештувала особу, зобов'язана передати її державі, яка видала ордер, протягом трьох місяців з моменту арешту. Передача ордера можлива через електронні засоби зв'язку безпосередньо до компетентних органів держави, де переховується правопорушник, що дозволяє негайно затримати особу. Вже протягом 48 годин затриманий має постати перед судом. Якщо затримана особа не оскаржує передачу, її можуть передати впродовж 10 днів. По-друге, європейський ордер на арешт спрощує процес передачі особи, оскільки національна відмінність у кваліфікації злочину не є перешкодою. Передача здійснюється, якщо злочин карається позбавленням волі на строк не менше одного року, або якщо строк призначеного покарання становить щонайменше чотири місяці.

При передачі діє принцип взаємного визнання судових рішень, згідно з яким судові рішення держави-члена ЄС, що ініціює запит на арешт і передачу особи, повинно бути визнане та виконане іншою державою-членом якомога швидше [3, с. 389–391].

Виконання європейського ордеру на арешт є судовим процесом, який здійснюється під контролем національної судової влади, відповідальної за забезпечення дотримання прав та свобод особи, що підлягає передачі, згідно з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [4] У такому випадку повноваження міністра юстиції та міністра внутрішніх справ держави, до якої звернено запит на передачу, значно обмежені. Рішення про передачу особи або відмову у передачі приймається екстрадиційним суддею.

Поряд із позитивними аспектами європейського ордеру на арешт існують також його недоліки. По-перше, ордер не передбачає права держав-членів ЄС відмовлятися від передачі власних громадян, що означає обов'язкову відповідальність усіх осіб, які скоїли злочини, перед судами держав-членів ЄС. У цьому контексті інститут політичного притулку між державами-членами фактично не діє, що можна вважати суперечністю з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [4]. По-друге, ордер не розмежовує тимчасовий арешт від тримання під вартою на невизначений термін, як це передбачено національним законодавством деяких держав-членів. По-третє, європейський ордер на арешт застосовується виключно серед держав-членів ЄС, тоді як для інших країн залишається чинною стандартна процедура екстрадиції відповідно до Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р. [5] По-четверте, деякі держави-члени Євросоюзу побоюються можливого зловживання ордером, зокрема його застосування з політичних мотивів, обмежень наглядових функцій поліції та труднощів, пов'язаних із розбіжностями в визначеннях розслідування і судового переслідування злочинів у різних європейських правових системах.

Існує також проблема відмінностей у застосуванні підстав для відмови в екстрадиції осіб, які вчинили злочини. Європейський ордер на арешт передбачає декілька підстав для такої відмови, зокрема: принцип недопущення подвійного притягнення до кримінальної відповідальності; амністію та строк давності притягнення до кримінальної відповідальності; неповноліття особи або недосягнення нею віку кримінальної відповідальності; можливість засудження до довічного позбавлення волі чи смертної кари. Однак не всі держави-члени ЄС однаково застосовують ці підстави, що створює неузгодженості у їхніх діях. При цьому ст. 19 Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 р. [6] гарантує захист від передачі особи державі, де існує загроза смертної кари, катувань або іншого поводження, що принижує людську гідність.

Таким чином, європейський ордер на арешт виступає важливим інструментом у боротьбі з міжнародною злочинністю та забезпеченні правосуддя в межах Європейського Союзу. Його основною метою є спрощення і прискорення процесу арешту та видачі осіб, що ускладнює можливості для злочинців уникати відповідальності через національні кордони. Проте, незважаючи на свої переваги, європейський ордер на

арешт також викликає численні занепокоєння щодо прав людини та потенційного зловживання цим механізмом. Важливо, щоб держави-члени уважно ставилися до дотримання правових норм і міжнародних зобов'язань, аби запобігти можливим зловживанням і забезпечити справедливість для всіх осіб, які підлягають цій процедурі. Поглиблене співробітництво та діалог між державами-членами ЄС можуть сприяти поліпшенню практики використання європейського ордеру на арешт, що в свою чергу підвищить ефективність системи правосуддя в Євросоюзі.

Бібліографічні посилання:

1. On the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States : Council Framework Decision of 13.06.2002 (2002/584/JHA) / European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32002F0584> (дата звернення : 02.11.2024).

2. Траскевич М. І., Турченко О. Г. Європейський ордер на арешт. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2020. Вип. 12. Т. 1. 283 с.

3. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення : 02.11.2024).

5. Європейська конвенція про видачу правопорушників : міжнародний документ Ради Європи від 13.12.1957 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033 (дата звернення : 02.11.2024).

6. Charter of fundamental rights of the European Union : document of the European Union dated 18.12.2000 2000/C 364/01 / European parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Давидюк Вадим Миколайович,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ПОКАРАННЯ АГРЕСОРА: РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗРОБЦІ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ВІДШКОДУВАННЯ РОСІЄЮ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ УКРАЇНІ В ХОДІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Майже 80 років пройшло з дати закінчення другої світової війни. Не дивлячись на такий досить тривалий термін, людство не винесло уроків з вказаної трагедії та продовжує балансувати на межі прірви.

Після початку військової агресії росії проти України, яка в лютому 2022 року переросла в повномасштабне вторгнення, світ ще ніколи так близько не перебував біля межі, за якою – третя світова війна.

У ході вказаної агресії Україні було нанесено колосальних збитків. За інформацією голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики Дениса Маслова, станом на кінець 2023 року, сума грошових коштів, необхідних для відновлення і реконструкцію України складає майже 500 млрд доларів [1].

Саме в такий складний для світової демократії час зростає роль міжнародних організацій, які своїми діями повинні наглядно демонструвати невідворотність покарання для будь якого міжнародного злочинця. На нашу думку, саме повнота і своєчасність вжитих ними заходів, насамперед правового характеру, щодо притягнення винних до відповідальності та реальне застосування компенсаційних механізмів відшкодування нанесеної злочинцями шкоди – один із ключових факторів, який в майбутньому сприятиме недопущенню вчинення міжнародних злочинів, пов'язаних з військовою агресією.

Слід зазначити, що більшість країн демократичного світу, а також провідні міжнародні організації підтримують Україну в її прагненні щодо отримання компенсацій від росії, за злочини, які вона вчинила у ході російсько-української війни. Насамперед, мова йде про те, щоб правовими заходами, з суворим дотриманням норма міжнародного права, домогтися реального відшкодування Україні збитків, завданих збройною агресією рф.

З моменту повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, міжнародними світовими організаціями було прийнято ряд нормативних актів, направлених на вирішення вказаного питання.

Так, ще у листопаді 2022 року Організацією Об'єднаних Націй було прийнято рішення, яким чітко визнано зобов'язання рф відшкодувати Україні збитки, понесені за наслідками агресії [2].

Ще одним ключовим міжнародним правовим актом стала підписана у травні 2023 року під час саміту Ради Європи у Ісландії, угода про створення Реєстру збитків від агресії рф. Згідно змісту вказаної угоди, передбачено створення відповідного реєстру, в якому фіксуватимуться докази втрат та збитків, завданих державі Україна, фізичним та юридичним особам за результатами злочинних дій росії, починаючи з 24.02.2024 року. Також до даного реєстру будуть долучені фінансові претензії постраждалих до російської федерації [3].

12 лютого поточного року Рада Європейського Союзу ухвалила рішення, яким зобов'язала центральні депозитарії, що володіють понад 1 млн євро активів центробанку російської федерації, окремо враховувати залишки готівки, що накопичуються через санкції ЄС та окремо зберігати відповідні доходи [4]. Слід зазначити, що протягом поточного року це було одне із небагатьох практичних юридичних рішень, яке реально наближає нас до

виконання процедури фінансового покарання агресора, а саме передачу частини від заморожених російських активів на користь України.

Одним із останніх на сьогодні рішень, направлених на фінансове покарання російського агресора є консенсус, який досягнуто лідерами країн «Групи семи» (G7) на зустрічі в жовтні поточного року, про виділення кредиту Україні в розмірі біля 50 млрд дол., який буде погашатись за рахунок відсотків, що нараховуються на заморожені в країнах Заходу російські активи [5].

Не зважаючи на прийняття світовою спільнотою окремих юридичних рішень, щодо фінансового покарання російського агресора та відшкодування Україні понесених у ході війни збитків, а також створення та початок роботи вищевказаного Реєстру збитків, зазначаємо, що без повноцінного запуску в роботу усього глобального компенсаційного механізму, розробленого відповідно до норм міжнародного права і який включатиме в себе окрім Реєстру збитків ще й Компенсаційну комісію та Компенсаційний фонд, не можливо говорити про своєчасне та ефективне фінансове покарання винних за вчинені ними злочини міжнародного характеру.

Саме ефективна взаємодія представників законодавчої та виконавчої влади України з відповідними міжнародними організаціями щодо якнайшвидшого запуску в роботу вищевказаного глобального Компенсаційного механізму – це пріоритетне завдання, яке повинно бути виконано українською владою та міжнародною демократичною спільнотою в найближчій перспективі.

Бібліографічні посилання:

1. Денис Маслов: Міжнародний Реєстр збитків від агресії РФ запрацював. Росія має заплатити за всю шкоду : *Анна Стешенко, LB.ua*. URL: https://lb.ua/news/2024/04/04/606851_denis_maslov_mizhnarodniy_reiestr.html (дата звернення: 05.11.2024).

2. Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022 : *United Nations, General Assembly, 2022*. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es_11_5.pdf (дата звернення: 05.11.2024).

3. 43 держави схвалили угоду про реєстр збитків від агресії РФ, що прокладає шлях до компенсацій : *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/05/17/7161853/>

4. Immobilised Russian assets: Council decides to set aside extraordinary revenues : *An official website Council of the European Union*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/02/12/immobilised-russian-assets-council-decides-to-set-aside-extraordinary-revenues/> (дата звернення: 05.11.2024).

5. G7 Leaders' Statement on Extraordinary Revenue Acceleration (ERA) Loans : *Italian Government Presidency of the Council of Ministers*. URL: <https://www.governo.it/en/articolo/g7-leaders-statement-extraordinary-revenue-acceleration-era-loans/26928> (дата звернення: 05.11.2024).

Костюк Н. П.,

канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри права
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

Кисілійчук С. О.,

здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Питання протидії домашньому насильству не втратило своєї актуальності навіть, незважаючи на військовий стан в Україні. Загостренню ситуації сприяє збільшення стресових ситуацій, економічні негаразди. Домашнє насильство – це лише про побої, насправді ж воно включає десятки форм небезпечної поведінки, наприклад, відсутність поваги до іншої особи, прагнення влади та контролю над нею, керування її рішеннями та діями тощо. Тобто домашнє насильство – це система поведінки, яка включає в себе фізичний, психологічний, економічний або сексуальний контроль і вплив однієї особи на іншу в межах сім'ї або близьких стосунків, тобто це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства [1].

За перші п'ять місяців 2024 року на 36% побільшало випадків домашнього насилля в Україні, за аналогічний період минулого року було зареєстровано 1121 провадження. До порівняння, у 2021 році з цей час було відкрито 1343 такі справи. Нині реєструють, у середньому, 300 таких справ на місяць. До порівняння, у 2021 році відкривали приблизно 200 на місяць. Істотно знизилася кількість справ, які доходять до суду. Якщо у 2022 та 2023 роках їх було приблизно 83%, то цього року лише 64% – це найнижчий показник за останніх п'ять років. Цього року підозру у скоєнні такого злочину встигли вручити понад одній тисячі українців. За два роки до повномасштабного вторгнення, найбільша кількість звернень з цього приводу була саме від жінок, майже 1,8 мільйонів, згодом цей показник зріс на 56%, фактично кожна третя жінка потерпає від насильства з боку чоловіків. Загалом проблема в практиці реалізації законодавства, адже важко довести провину, коли домашнє насилля, зазвичай, вчиняється без свідків, проте у більшості випадків свідками та постраждалими виступають діти.

Основна проблема полягає в тому, що постраждалі часто не звертаються за допомогою через страх або недовіру до правоохоронних органів. Саме тому обмежувальні заходи, які можуть бути застосовані до агресора, є важливим механізмом захисту. Основними нормативно-правовими актами, що протидіють домашньому насиллю є: Закон України «Про запобігання та протидію

домашньому насильству», який визначає форми насильства, порядок звернення постраждалих за правовою допомогою та механізми захисту; Кримінальний кодекс, який передбачає кримінальну відповідальність за вчинення будь-яких насильницьких дій; а також ч. 1, 2 ст. 173-2 КУпАП, що встановлює відповідальність за дрібні форми насильства. Крім того, Україна є учасницею низки міжнародних договорів, які запобігають домашньому насильству, зокрема, 20 червня 2022 року було ратифіковано Стамбульську конвенцію (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству). Цей міжнародний правовий акт є основним механізмом для визначення гендерної ідентичності, який був підписаний задля винесення на порядок денний питання насильства від якого страждають усі, незалежно від гендера, однак він не вказує на чіткі дії для захисту жінок, які потерпають від насильства, тому на рівні національного законодавства ще до ратифікації конвенції було врегульовано питання захисту постраждалих від домашнього насильства та відповідальності кривдників [2]. У 2017 році Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 126-1 «Домашнє насильство». Ця стаття визначила форми домашнього насильства і категорії осіб, які можуть бути постраждалими від даного правопорушення. Диспозиція статті передбачає, що постраждалими можуть бути не тільки особи, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, це також можуть бути особи, які перебувають або перебували у сімейних або близьких відносинах з кривдником. В цьому ж році до Загальної частини Кримінального кодексу України було внесена ст. 91-1, яка встановлює обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.

Обмежувальними заходи є правові інструменти, спрямовані на запобігання подальшим актам насильства, що включають обмеження контактів, переміщення та поведінки кривдника. У ст. 91-1 Кримінального кодексу міститься перелік покладених обов'язків на засудженого, а саме: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження програми для кривдників, при чому, до особи може бути застосовано одразу декілька обмежувальних заходів [3].

Основними особливостями застосування обмежувальних заходів є: 1) термінові заборонні приписи – компетентні органи можуть негайно вжити заходи для забезпечення безпеки потерпілої особи. Це включає

обмеження на перебування в одній житловій площі з потерпілою особою та заборону наближатися до неї чи контактувати; 2) обмежувальні приписи суду – це припис, який видається судом термін якого може бути до 6 місяців, передбачає заборону спілкуватися, переслідувати чи наближатися до постраждалої особи, обмеження доступу до певних місць, де може перебувати жертва, або інші заходи, що забезпечують її захист; 3) соціальні послуги – це право на безоплатну психологічну, правову та іншу допомогу, що сприяє їх реабілітації та захисту особам, які постраждали внаслідок домашнього насильства; 4) примусові заходи для кривдника – можливе зобов'язання кривдника пройти програми корекції поведінки з метою реабілітації та попередження рецидивів; 5) відповідальність – це застосування щодо кривдника адміністративної чи кримінальної відповідальності, у випадках, коли особа порушує умови обмежувальних заходів, які передбачають штрафи, виправні роботи або навіть позбавлення волі.

Отже, застосування обмежувальних заходів є позитивним кроком у боротьбі із домашнім насильством. Ефективність залежить від швидкості реагування, належного контролю за виконанням, соціальної підтримки жертв і ресоціалізації кривдників. Водночас, для покращення результатів необхідно вирішити проблему з правозастосуванням, розширити мережу допомоги постраждалим і підвищити рівень суспільної свідомості. Обмежувальні заходи, передбачені ст. 91-1 КК України направлені на усвідомлення особою своїх неправомірних дій щодо постраждалого, можливість переосмислення своєї поведінки та виправлення, або ж для запобігання появі нових насильницьких дій. Цілісна робота усіх компонентів приводить до позитивних результатів та стає прикладом для покращення законодавства, розроблення нових дієвих позицій, які будуть ефективно працювати на захист громадян.

Бібліографічні посилання:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 1.11.2024).

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): від 20.06.2022. № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення 1.11.2024).

3. Кримінальний Кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III ст. станом на 1 листоп. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> дата звернення 1.11.2024).

Крайник Григорій Сергійович,
доцент кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
к.ю.н., доцент

Котенко Олег Вікторович,
студент магістратури ПАТ ВНЗ «Міжрегіональна академія
управління персоналом», Житомирський інститут

НЕДОЛІКИ СТРОКОВИХ ТРУДОВИХ ДОГОВОРІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Відповідно до статті 43 Конституції України, Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Практична реалізація цього права відбувається через укладення трудового договору, стаття 21 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП), який є ключовим документом у правовідносинах між працівником і роботодавцем. Він визначає умови праці, зобов'язання сторін, гарантії та соціальний захист, який отримує працівник [2]. Трудовий договір є тим правовим інструментом, через який особа здійснює своє право на працю, отримує соціальні гарантії та захист відповідно до чинного законодавства. Однак у реаліях ринку праці та правового поля України строкові договори часто ставлять працівників у вразливе становище. Хоча КЗпП чітко регламентує укладення трудових договорів, строкові контракти не завжди забезпечують працівникам ті ж права та гарантії, що й безстрокові договори, що породжує певні соціальні та економічні ризики. Незважаючи на те, що строкові договори можуть бути корисними для роботодавців і певною мірою для працівників, вони також мають свої недоліки, особливо в умовах воєнного стану, правової та економічної нестабільності в Україні. З-поміж недоліків такої форми трудового договору слід виділити:

1. Правова невизначеність. Законодавство України передбачає можливість укладення строкових трудових договорів, але не завжди чітко визначає умови, за яких вони мають бути застосовані. Це створює простір для зловживань з боку роботодавців, та через це працівники не отримують таких правових гарантій, як у випадку безстрокових трудових договорів.

2. Слабкі соціальні гарантії для працівників. Строкові договори зазвичай передбачають менший захист прав працівників. Вони можуть втратити роботу після завершення терміну дії договору без особливих підстав. Це створює нестабільність та психологічний тиск на працівників. Навіть сам законодавець вбачає в цьому проблему адже відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 р., адже він доповнив статтю 23 КЗпП частиною третьою такого змісту: «Роботодавець зобов'язаний інформувати працівників, які працюють за строковим трудовим договором, про вакансії, що

відповідають їх кваліфікації та передбачають можливість укладення безстрокового трудового договору, а також забезпечити рівні можливості таких працівників для його укладення” [3].

3. Мінімум соціальних пільг у строкових договорах. Колективні договори часто передбачають різні соціальні пільги, як-от додаткові виплати, відпустки, медичне страхування тощо. Однак, строкові працівники, через тимчасовий характер їхньої зайнятості, не завжди мають право на ці вигоди. Це пояснюється тим, що роботодавці можуть вважати не вигідним надавати повний пакет соціальних пільг працівникам, які працюють на короткий термін [4].

4. Труднощі із захистом прав через суд та продовженням договору. Працівникам на строкових договорах складніше захищати свої права через суд, оскільки роботодавці часто використовують формальні підстави для не продовження договору або звільнення. В українській правовій системі захист таких працівників потребує часу та ресурсів, що не завжди доступні.

5. Корупційні ризики. Існує проблема корупції при продовженні строкового трудового договору, яка полягає в тому, що працівник відчуває залежність від рішення керівництва та інших уповноважених осіб, які вирішують питання продовження договору. Це створює ризик зловживань, коли посадовці можуть вимагати неправомірну вигоду у працівникам за продовження трудового договору.

6. Низька мотивація працівників перед закінченням строку дії трудового договору. Через відсутність стабільності у працівників, які працюють за строковими договорами, перед закінченням строку його дії може знижуватися мотивація та ефективність, що пов'язано з невизначеністю щодо майбутнього. Коли строк договору наближається до завершення, працівники часто зайняті думками про те, чи буде договір продовжено та змушені задумуватись про пошук нової роботи. Це знижує їх залученість до виконання поточних завдань, оскільки більше часу йде на планування подальшої кар'єри. Така ситуація впливає на продуктивність і якість роботи, оскільки знижується рівень лояльності працівника та його готовність до довготривалого вкладу в розвиток компанії. А це негативно впливає на загальну продуктивність компанії та якість виконання завдань.

Висновки. 1. Трудовий договір є правовим інструментом, через який фізична особа здійснює своє право на працю, отримує соціальні гарантії та захист відповідно до чинного законодавства України. Оптимальне вирішення питань щодо строкових і безстрокових трудових договорів повинно забезпечувати баланс між гнучкістю для роботодавців і захистом прав працівників. Для цього слід розглянути підходи, які допоможуть зменшити негативні наслідки строкових договорів [5, с. 150], зокрема, у сфері освіти. Вважаємо, що пріоритетним напрямом у сфері забезпечення продуктивної зайнятості є удосконалення законодавства про працю України шляхом розширення сфер використання безстрокових трудових договорів.

2. Вбачаємо такі основні **недоліки строкових трудових договорів**: 1) правова невизначеність; 2) слабкі соціальні гарантії для працівників; 3) мінімум соціальних пільг у строкових договорах; 4) труднощі із захистом прав через суд та продовженням договору; 5) корупційні ризики; 6) низька мотивація працівників перед закінченням строку дії трудового договору.

3. Подальше реформування сфери трудових договорів не може допускати зловживань правами будь-якою зі сторін трудового договору, для чого пропонуємо:

1) чітке законодавче регулювання строкових договорів. Необхідно встановити чіткі законодавчі норми, які обмежують використання строкових договорів тільки у випадках, коли це дійсно виправдано, наприклад, для сезонних робіт, на час виконання проектів або на заміну працівника, що тимчасово відсутній.

2) прозорість причин звільнення: запровадження чітких правил щодо припинення строкових договорів для захисту працівників від неправомірного звільнення після завершення строку договору;

3) перетворення строкових договорів на безстрокові. Якщо працівник працює на строковому договорі тривалий період або якщо строкові договори регулярно поновлюються, це може вказувати на те, що робота фактично є постійною. У такому разі вважаємо доцільним автоматичне перетворення строкового договору на безстроковий після досягнення певної тривалості або кількості поновлень;

4) рівність соціальних пільг для всіх працівників. Строкові працівники повинні мати право на основні соціальні пільги, такі як відпустки, страхування, премії тощо, так само, як і безстрокові працівники. Різниця у тривалості роботи не повинна позбавляти працівників базових прав: Забезпечення рівного доступу до соціальних пільг: всі працівники, незалежно від виду договору, повинні мати право на мінімальні соціальні пільги. Це зменшить дискримінацію і зробить умови праці більш справедливими;

5) мінімізація строкових договорів і запровадження безстрокових договорів у певних сферах (охорона здоров'я, освіта, енергетика та інші). Нормотворець надає працівникам певних сфер дану гарантію (судді та державні службовці, їм як гарантія права на працю та гарантію незалежності виконанні своїх зобов'язань надається безстроковість повноважень) [6, ч. 5 ст. 48, ст. 53; 7, п. 10 ч. 1 ст. 4]. Це дозволило б забезпечити довготривалу зайнятість працівників у галузях, де необхідна висока кваліфікація, стабільність кадрів і можливість професійного розвитку.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30, ст. 141.

2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*, 1971 р., додаток до № 50, ст. 375.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: закон України від 01.07.2022 № 2352-ІХ. *Голос України* від 18.07.2022 № 147.

4. Про колективні договори і угоди: закон України від 01.07.1993 № 3356-12. *Відомості Верховної Ради України*, 1993, № 36, ст. 361.

5. Олексів І. І. Строковий трудовий договір як одна із форм забезпечення повної і продуктивної зайнятості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2018. С. 147–150.

6. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 02.06.2016 №1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016, № 31, ст. 545.

7. Про державну службу: закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016, № 4, ст. 43.

Крайник Григорій Сергійович,

доцент кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
к.ю.н., доцент

Пилипчук Богдан Олександрович,

студент магістратури
ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»,
Житомирський інститут

ЩОДО ПОКРАЩАННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У СФЕРІ ОСВІТИ ПРОФСПІЛКАМИ

Згідно із Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», профспілки є добровільними громадськими організаціями, які об'єднують працівників для захисту їхніх трудових, соціально-економічних прав та інтересів. Вони мають право представляти інтереси своїх членів у відносинах з роботодавцями, органами влади та іншими установами [1]. Беруть участь при укладенні колективного договору [2; 3]. Саме через діяльність профспілок реалізується низка конституційних прав і гарантій громадян, таких як: право на об'єднання, трудові права, право на участь в управлінні, право на соціальний захист [4].

Багато дослідників відзначають вагому роль профспілок у забезпеченні охорони праці та захисті трудових прав працівників. Наприклад, Клемпарський М. М. стверджує, що на сьогодні діяльність профспілок відіграє все більшу роль у сучасному суспільстві, охоплюючи практично всі форми господарської діяльності [5]. Циганчук Н. А. також зазначає про те, що профспілки відіграють значну роль у забезпеченні охорони праці трудящих.

Профспілки у сучасних умовах мають низку викликів, які обмежують їхню ефективність у реалізації основних функцій мають низкою викликів, які обмежують їхню ефективність у реалізації основних функцій [6].

Вважаємо, що діяльність профспілок у сфері освіти у сучасних умовах є незадовільною, а тому потребує суттєвого покращання.

Серед основних недоліків слід виділити:

Витрати для членів. Хоча профспілка є неприбутковою організацією, вона отримує стабільне фінансування від своїх членів у вигляді внесків. Для деяких працівників членські внески є значним навантаженням, особливо якщо вони не отримують відчутної переваги від членства. Це може створювати ситуацію, коли працівники вважають, що внески не окупаються достатніми перевагами, і ставлять під сумнів доцільність членства в профспілці.

Ризик корупції – профспілки, особливо великі, іноді стикаються з внутрішньою корупцією. Лідери можуть зловживати своїм положенням, використовуючи фінанси профспілки або свої повноваження для особистих цілей, що шкодить репутації всієї організації і знижує довіру працівників.

Хоча законом передбачено про захист профспілок їх учасників, однак в нинішніх реаліях існують проблеми з ефективним захистом прав працівників, в деяких випадках профспілки стикаються з ситуаціями, де їхні можливості захистити права працівників обмежені [1]. Це може траплятися через слабкі повноваження профспілок у законодавстві, що не дає їм достатніх інструментів для впливу на роботодавців. Крім того, нестача фінансування, недостатня підтримка з боку державних органів або слабка внутрішня організація можуть обмежувати їхню здатність протистояти порушенням. У результаті, навіть при наявності формального захисту, права працівників залишаються вразливими, особливо у конфліктах із великими роботодавцями або в нестабільних економічних умовах.

Профспілки часто зіштовхуються з труднощами у виконанні своїх функцій щодо захисту умов праці, які передбачені Законом України «Про охорону праці». Незважаючи на прописані обов'язки контролю за дотриманням норм безпеки, профспілки мають обмежені можливості впливу на роботодавців. Часто підприємства або уникають діалогу, або вдаються до мінімальних змін, аби формально відповідати вимогам, що суттєво обмежує можливості профспілок гарантувати безпечні умови праці для працівників [7].

В сучасних реаліях працівники сфери освіти часто працюють за строковими трудовими договорами, що призводить до невизначеності в їхньому трудовому статусі та відсутності гарантій на довгострокову зайнятість. Водночас профспілки, які повинні захищати інтереси працівників, часто не мають достатньо ефективних механізмів впливу для захисту прав освітян у випадку не продовження строкового договору. Це може бути пов'язано з відсутністю чітких правових механізмів для захисту таких працівників або з недостатньою активністю самих профспілок у відстоюванні прав працівників на національному рівні. Як наслідок, працівники освітньої сфери можуть опинитися в уразливому становищі, де їхні права не завжди належно захищені, а захист через профспілки часто є недостатнім [8].

Попри те, що закон надає профспілкам право звертатися до Уповноваженого з прав людини, на практиці це часто не дає суттєвих

результатів. Уповноважений не має прямого впливу на роботодавців, тому його рішення здебільшого рекомендаційні. Бюрократичні процедури та тривалі строки розгляду справ також знижують ефективність такого механізму, що призводить до формального, а не реального захисту прав працівників [1, ч. 4 ст. 19].

Законом передбачено, що профспілки можуть діяти в інтересах як членів, так і не членів профспілок, якщо це стосується захисту трудових прав. У питаннях колективних інтересів працівників профспілки, їх об'єднання здійснюють представництво та захист інтересів працівників незалежно від їх членства у профспілках [1, ч. 2 ст. 19; 2, ч.2 ст. 243; 3, ст. 9]. Це створює певну правову невизначеність, адже профспілки зобов'язані витратити ресурси на представництво всіх працівників, навіть тих, хто не бере участі в їхній діяльності, та не сплачуючи внески.

Однією з критичних проблем є призначення керівників профспілок не за принципом захисту інтересів працівників, а за принципом особистої лояльності до роботодавців. Це підриває незалежність профспілок і може призводити до конфлікту інтересів, коли керівники профспілок фактично представляють інтереси роботодавців, а не працівників, що значно послаблює захист трудових прав [1, ст. 12, ч. 3 ст. 16].

Оскільки в деяких колективах більшість працівників належать до профспілки, а невелика частина – ні, це створює ризик маніпулювання ситуацією. Наприклад, більшість може приймати рішення, які можуть не враховувати інтереси тих, хто не є членами профспілки, зокрема щодо умов праці, зарплат, премій, продовження строкових трудових договорів тощо. Це може погіршити загальний мікроклімат у колективі та знизити рівень взаємодовіри.

У радянські часи діяльність профспілок не піддавалися критиці, оскільки вони були складовою частиною політичної системи та підпорядковувалися комуністичній партії. У цей період їхня діяльність більше полягала в пропаганді та виконанні директив партії, аніж у реальному захисті прав робітників. Профспілки формально представляли працівників і займалися організацією культурно-масових заходів, соціальною підтримкою, розподілом путівок на відпочинок тощо, але не мали реального впливу на умови праці та питання оплати. Більшість радянської літератури про профспілки була виключно позитивною, оскільки критика цих організацій могла розглядатися як загроза партійному устрою. Профспілки вважалися «школою комунізму» – місцем, де робітники повинні були засвоювати «правильну» ідеологію. Ідеалізація профспілок у радянській літературі підкреслювала їхню роль у підтримці соціалістичних цінностей, однак це суперечило реальній картині їх обмеженого впливу на покращення умов праці. Однак за умов повної зайнятості проблем у діяльності профспілок щодо продовження строкових трудових договорів не виникало.

У сучасності профспілки критикують за відсутність впливу на значущі трудові питання, зокрема, на продовження строкових трудових договорів.

Вони часто не виконують роль, що мала б бути визначальною у сучасних умовах ринкової економіки. Через це довіра до профспілок знизилась, і вони вважаються менш ефективними порівняно з профспілками у демократичних країнах.

Діяльність профспілок в Україні стикається і з іншими викликами, коли йдеться про інтеграцію України в Європейський Союз, наприклад, через значну невідповідність зарплат українських працівників європейським стандартам. Відповідно до європейської практики, профспілки повинні забезпечувати справедливі та достойні умови праці, включно з конкурентоспроможним рівнем оплати праці, що є однією з вимог соціальних стандартів ЄС. Однак на даному етапі це неможливо через ряд проблем: низький рівень заробітної плати – зарплати в Україні значно відстають від європейських стандартів, що ускладнює реалізацію соціальних норм, необхідних для інтеграції в ЄС.

Також до складнощів у діяльності профспілок можна віднести: 1) тиск на профспілки – українські профспілки мають обмежену незалежність та часто піддаються тиску з боку роботодавців і держави, що ускладнює їхню здатність ефективно захищати права працівників; 2) відсутність реальних механізмів контролю – в Україні відсутні дієві механізми для забезпечення дотримання трудових норм профспілками, що послаблює їх роль у захисті прав і забезпеченні справедливих умов праці.

Висновки: 1. Хоча профспілки мають відігравати важливу роль у захисті прав працівників, недоліки нормативного забезпечення їх діяльності та суб'єктивне небажання захищати права працівників можуть обмежувати їхню ефективність і навіть викликати негативні наслідки для самих працівників та економіки в цілому. У сучасний період їх діяльність неефективна (наприклад, у закладах вищої освіти профспілки переважно навіть не намагаються захистити права викладачів, у яких закінчується термін контракту), а тому, станом на сьогодні, до змін у Законі “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” вважаємо недоречним вступ до профспілок у сфері освіти.

2. Потрібно покласти на профспілки обов'язок захисту працівників відповідно до законодавства, пропонуємо формулювання “Професійні спілки мають право представляти і захищати трудові, соціально-економічні права та інтереси своїх членів” (використане формулювання “мають право”, що вказує на можливість, але не обов'язок профспілок захищати права працівників) змінити на таке положення закону: “Професійні спілки зобов'язані захищати права своїх членів” – це формулювання встановлює обов'язок профспілок діяти для захисту прав працівників [1].

Бібліографічні посилання:

1. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України*, 1999, № 45, ст. 397.

2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*, 1971 р., додаток до № 50, ст. 375.
3. Про колективні договори і угоди: закон України від 01.07.1993 № 3356-12. *Відомості Верховної Ради України*, 1993, № 36, ст. 361.
4. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30, ст. 141.
5. Клемпарський М. М. Професійні спілки як суб'єкти трудового права / *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*, 2023. С. 33–37.
6. Циганчук Н. А. Компетенція профспілкових органів по забезпеченню охорони праці. *Економіко-правовий науково-практичний журнал*, 2013. С. 99–104.
7. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 № 2694-XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1992, № 49, ст. 668.
8. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2017, № 38–39, ст. 380.

Лабенська Лілія Леонідівна,
доцент кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів, к.ю.н., доцент

СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДЛЯ УКРАЇНИ

За визначенням Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку, «Сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, за якого задоволення потреб теперішніх поколінь не має ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» (доповідь «Наше спільне майбутнє», або доповідь Брундтланд, 1987 р.) [1].

Стратегія сталого розвитку передбачає стійке економічне зростання суспільства, що не зашкоджує довкіллю та узгоджене із соціальним розвитком суспільства. Виокремлюють три основні взаємозалежні складові стратегії: 1) економічний розвиток (економічна складова); 2) захист та збереження довкілля (екологічна складова); 3) соціальний розвиток (соціальна складова). Такий підхід до розвитку суспільства є дещо спрощеним, але є певною альтернативою ідеї економічного зростання та збагачення за будь-яку ціну, у тому числі за рахунок виснаження природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища та породження соціальних конфліктів у суспільстві [2].

У 2000 році на Саміті тисячоліття ООН, 189 країн визначили Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ), тобто всеосяжні рамки цінностей, принципів і ключових чинників розвитку до 2015 року. Україна приєдналася до «Декларації тисячоліття» ООН і взяла на себе зобов'язання досягти ЦРТ до 2015 року. Але, вже у вересні 2015 року, в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку.

Підсумком Саміту став документ “Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року” 17 Цілей Сталого Розвитку (далі – ЦСР) та 169 завдань.

Хоча, Цілі сталого розвитку не є юридично обов’язковими, очікується, що уряди візьмуть на себе відповідальність і створять національні рамки для досягнення 17 Цілей. Країни несуть основну відповідальність за подальші дії та аналіз прогресу, досягнутого в реалізації Цілей, що вимагатиме якісного, доступного та своєчасного збору даних. Регіональні подальші дії та огляд базуватимуться на аналізі національного рівня та сприятимуть подальшим діям та огляду на глобальному рівні [3].

Реакцією українських законодавців на реалізацію ЦСР стало внесення до Верховної Ради України, у серпні 2018 року, Проекту Закону «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» [4], який регламентував перелік необхідних дій з боку державних інституцій, відповідні способи, методи реалізації та індикатори досягнення Україною ЦСР на шляху до Європейського Союзу. Але зазначений Закон так і не набув чинності, через рік (в серпні 2019 року), Проект було відкликано ініціаторами.

Наступним кроком України, в цьому напрямку, було прийняття 30 вересня 2019 року Президентом України Указу «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Основним прогресивним положенням цього Указу є пункт 2 частини 2 щодо забезпечення Кабінетом Міністрів України упровадження дієвої системи моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року та оприлюднення його результатів щороку до 1 березня року, який настає за звітним [5].

Тобто, починаючи з 2015 року, спостерігається відсутність системного підходу до прийняття відповідного законодавства, що тягне за собою виникнення ряду проблем в реалізації ЦСР Україною, зокрема, звітності щодо показників та неузгодженості певних індикаторів.

Серед країн та регіонів, що проявляють стійку відданість стратегії сталого розвитку і вже досягли значного прогресу на цьому шляху, безумовно, можна виділити країни Європейського Союзу. Починаючи зі створення Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі (1952 р.) та його подальшого розширення до Європейського Економічного Співтовариства (1958 р.), тісна економічна співпраця між провідними країнами Західної Європи сприяла не тільки швидкому економічному зростанню цих країн, а й взаємоузгодженню політик щодо захисту довкілля, розвитку територій та соціального захисту громадян Союзу. Так, базові договори ЄС про Європейський Союз (Маастрихтський договір, 1993 р.) та Лісабонський договір про реформу Європейського Союзу (2009 р.) повною мірою ґрунтуються на стратегії сталого розвитку як інструменті практичної політики ЄС.

Яскравим прикладом відданості ЄС стратегії сталого розвитку є його Екологічні Програми Дій – стратегічні документи, що визначають екологічну політику Союзу на наступні 7 років. Наприклад, 7-а Екологічна

Програма Дій (на 2013–2020 рр.) дослівно визначає, що «у 2050 р. ми [громадяни ЄС] будемо жити у злагоді з природними можливостями планети [6].

Наступним прикладом ефективної політики ЄС щодо постановки та втілення цілей сталого розвитку стала його стратегія Європа 2020, прийнята у 2010 р. і націлена на «розумне, стале та соціально орієнтоване зростання» [7], і нарешті, визначена Європейською Комісією, наприкінці 2019 року, стратегія ЄС у формі Європейської Зеленої Угоди (The European Green Deal) [8].

Як зазначають експерти, серед основних особливостей, які максимально впливають на економічну характеристику держави є: 1) сильні державні інститути; 2) вдале географічне положення; 3) певні культурні особливості [9].

Цілком актуальною для України є думка про те, що саме сильні державні інститути відіграють основну роль, значно більшу ніж інші особливості, разом взяті. Зокрема, сильні державні інститути передбачають розвинуті та чітко розмежовані три основних гілки влади у державі - законодавчу, виконавчу і судову. Це забезпечує верховенство права та позбавляє державні інститути корупції. Розвинуті країни впроваджують ефективні механізми запобігання корупції, починаючи від сильної та незалежної судової гілки влади і завершуючи розвитком інститутів громадянського суспільства, коли громадяни через неформальний громадський контроль, громадські організації та громадські ініціативи можуть ефективно контролювати державні інститути, що створені їх обслуговувати, а не навпаки, як це має місце у слабких корумпованих державах. Оскільки економічний добробут громадян держави завжди залежить від розвитку економіки, для багатих, розвинутих країн важливо побудувати максимально ефективні відносини між владою і бізнесом, в тому числі великим бізнесом. Прозоре та логічне законодавство та жорстке його дотримання у цій сфері відіграє надзвичайно важливу роль. Наприклад, класичною проблемою державного управління слабких держав є залежність політичних партій і влади в цілому від великого бізнесу [2].

Так, за підрахунками Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), щорічно у всьому світі урядам необхідно залучати від 5 до 7 трильйонів доларів США для фінансування програм сталого розвитку. Україні також необхідно інвестувати значні ресурси в реалізацію Цілей сталого розвитку (ЦСР) [10].

Українські урядовці вважають, що перешкодою для прогресу в напрямку реалізації ЦСР є недостатнє фінансування та неефективні підходи.

Для вдосконалення фінансування ЦСР в Україні ПРООН, як провідна організація в сфері розвитку, спільно з ВООЗ, ЮНІСЕФ та Європейською економічною комісією ООН (ЄЕК ООН), впроваджує комплексну Спільну програму зі сприяння процесам стратегічного планування та фінансування

сталого розвитку в Україні. Програма впроваджує комплексні заходи на підтримку Уряду України для вироблення спільних підходів, що стосуються управління фінансовими потоками та реалізації реформ, пов'язаних із фінансуванням Порядку денного 2030. Завдяки взаємодії на національному та субнаціональному рівнях Спільна програма має на меті напрацювати кращі методи управління наявними та потенційними фінансовими потоками, а також узгодити напрями використання ресурсів, які можливо залучити, з довгостроковими пріоритетами розвитку та досягнення ЦСР в Україні. Сприяння та підтримка у створенні Інтегрованої національної системи фінансування (INFF) Цілей сталого розвитку є ключовим завданням програми, що покращить взаємозв'язок між реалізацією державної політики та реформою децентралізації [10].

Таким чином, спираючись на позитивний досвід Європейського Союзу, можна зробити висновок, що стратегія реалізації ЦСР для України передбачає серйозний системний підхід для взаємоузгодження та врахування складних взаємовпливів між ними. Крім того, слід врахувати, що кожна із складових сама по собі є складною динамічною системою, що розвивається. Відтак, системний підхід і системний аналіз є методологічною основою сталого розвитку.

Бібліографічні посилання:

1. Brundtland, G. H., Our common future – Call for action. Environmental Conservation, 1987. 14(4): p. 291–294.
2. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти: підручник. І. Л. Якименко, Л. П. Петрашко, Т. М. Димань, О. М. Салавор, Є. Б. Шаповалов, М. А. Галабурда, О. В. Ничик, О. В. Мартинюк. К.: НУХТ, 2022. 337 с.
3. The Sustainable Development Agenda. URL: <http://surl.li/osxkyg>
4. Проект Закону про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508
5. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 70/1 від 25 вересня 2015 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
6. Decision No 1386/2013/EU of the European Parliament and of the Council of 20 November 2013 on a General Union Environment Action Programme to 2020 ‘Living well, within the limits of our planet’ 2013
7. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels, 3.3.2010. COM (2010) 2020
8. The European Green Deal C. COM(2019) 640 final. Brussels, 11.12.2019.
9. Why Some Countries Are Poor and Others Rich URL: https://www.youtube.com/watch?v=tEe_QTNPffU.
10. Brief SDG Financing_ukr.pdf URL: https://jointsdgfund.org/sites/default/files/2020-10/Brief%20SDG%20Financing_ukr.pdf
11. org/sites/default/files/2020-10/Brief%20SDG%20Financing_ukr.pdf

Логвиненко Євгенія Сергіївна,
професор кафедри конституційного і міжнародного права
та прав людини
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Магдалинюк Анастасія Сергіївна,
курсант Харківського національного університету внутрішніх справ

УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В МИРНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Конфлікт між росією та Україною, який розпочався у 2014 році, залишається невирішеним, що підкреслює актуальність пошуку ефективних механізмів мирного врегулювання. Роль міжнародних організацій у цьому процесі має суттєвий вплив на геополітичну стабільність регіону та потенційно визначає напрямок розвитку міжнародних відносин.

Війна в Україні спричинила серйозні гуманітарні наслідки, і міжнародні організації відіграють ключову роль у наданні гуманітарної допомоги та реабілітації постраждалих. Мирне врегулювання конфлікту охоплює політичні та правові аспекти, включаючи питання анексії Криму та управління окупованими територіями.

Міжнародні організації відіграють значущу роль у мирному врегулюванні конфлікту між росією та Україною, сприяючи дипломатичним зусиллям, здійснюючи міжнародний тиск та створюючи механізми для діалогу та вирішення спорів. Це підкреслює важливість їхньої ролі у контексті конфлікту.

По-перше, міжнародні організації сприяють створенню платформ для діалогу та переговорів між сторонами конфлікту, забезпечуючи можливість обміну думками та пропозиціями на високому рівні.

По-друге, вони здійснюють міжнародний тиск на сторони конфлікту, наголошуючи на необхідності мирного врегулювання та дотримання міжнародних норм і прав людини, що може стимулювати сторони до відповідальних дій.

Однак роль деяких міжнародних організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй, піддається критиці через сприйняття недостатньої ефективності у вирішенні конфлікту. Наприклад, останні зустрічі Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша з лідерами, такими як олександр лукашенко та володимир путін, викликають питання щодо впливу цих контактів на процес мирного врегулювання. Відсутність конкретних результатів від цих зустрічей може свідчити про обмеженість можливостей ООН у цьому контексті.

По-третє, міжнародні організації впроваджують механізми врегулювання конфліктів, включаючи миротворчі та спостережні місії, які допомагають контролювати дотримання перемир'я та виконання мирних

угод. Однак ефективність цих механізмів також залежить від співпраці сторін конфлікту та підтримки з боку міжнародної спільноти.

По-четверте, вони виступають у ролі нейтральних посередників, допомагаючи сторонам знайти компроміси та сформулювати умови для припинення вогню і подальшого мирного процесу.

По-п'яте, міжнародні організації надають гуманітарну допомогу та підтримку постраждалому населенню, що сприяє зменшенню гуманітарної кризи та полегшує процес відновлення після конфлікту.

Отже, участь та роль міжнародних організацій у мирному врегулюванні російсько-української війни є складною та багатогранною. Хоча вони сприяють зниженню напруженості та забезпечують умови для конструктивного діалогу, існують виклики, пов'язані з обмеженою ефективністю деяких їхніх дій. Це підкреслює необхідність реформування підходів та пошуку нових шляхів для досягнення стійкого миру в регіоні.

Бібліографічні посилання:

1. War in Ukraine. *Chathamhouse* : веб-сайт. URL: <https://www.chathamhouse.org/regions/russia-and-ukraine?treanding=>

2. Лелеко В. В. Українська криза як новітній виклик системі міжнародної безпеки. *Вісник ДНУ. Серія : Філософія, соціологія, політологія*. URL: <https://visnikpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/588/608>

3. Радковець Ю. ФРН – стабілізуючий чинник та рушійна сила у становленні і розвитку європейської демократичної України. Ч. 2. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел»*. URL : <http://bintel.com.ua/uk/article/frg-stabilizirujushhij-faktor-i-dvizhushhaja-sila-2/>

Луценко Яна Леонідівна,

доцент спеціальної кафедри № 8

Навчально-наукового інституту державної безпеки

Національної академії Служби безпеки України, доктор філософії

ДОТРИМАННЯ ЗАСАД ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

До складу сектора безпеки і оборони входять органи державної влади, Збройні Сили України, інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та оборонно-промислового комплексу України. За функціональним призначенням діяльність суб'єктів сектору безпеки і оборони спрямована на захист національних інтересів держави від потенційних та реальних загроз, які унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити або ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [1].

Дотримання засад (*засада – вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки*) гендерної рівності займає вагомe місце в системі захисту конституційних прав і свобод людини. Сприяння розвитку держави, загалом, та ефективній діяльності сектору безпеки і оборони, зокрема, є спільним завданням чоловіків і жінок, адже наразі немає успішних країн, де заперечується гендерна рівність. І навпаки, демократичні країни з високим рівнем життя – це переважно ті, де рівність прав і можливостей чоловіків і жінок є засадничою складовою сприйняття сучасного світу.

Європейський Союз та Організація Північноатлантичного договору, частиною яких прагне стати Україна, у своїй діяльності дотримуються демократичних цінностей, що ґрунтуються на верховенстві права та дотриманні прав і свобод людини. Саме ці цінності покладені в основу функціонування закладів вищої освіти, особливо в такій важливій на сьогодні для українського суспільства і держави сфері, як підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації персоналу для сектору безпеки і оборони. З огляду на зазначене дотримання засад гендерної рівності та репрезентація (фр. *representation* – представлення) жінок у військовій, безпековій і правоохоронній сферах, які донедавна традиційно вважалися «чоловічими видами діяльності», нині розглядаються як одна із заporук забезпечення національної безпеки і територіальної цілісності України, її сталого розвитку та виваженості й збалансованості в ухваленні державних рішень.

Зауважимо, що ефективність забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок в секторі безпеки і оборони значною мірою зумовлена тим, наскільки дотримання засад гендерної рівності інтегровано в інституціональну політику, внутрішню організаційну культуру, роботу з персоналом, а також діяльність та освітній процес закладів вищої освіти, підпорядкованих їх суб'єктам [2, с. 8].

З огляду на зазначене в секторі безпеки і оборони України активно впроваджуються положення Резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1325 «Жінки, мир, безпека», ухваленої 30.10.2000 р., Національного плану дій з виконання згаданої резолюції на період до 2025 р., Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 р. та низки інших нормативно-правових актів, якими регулюються суспільні правовідносини в означеній сфері [3; 4; 5; 6; 7]. Завдяки цьому на сьогодні значно збільшилася кількість жінок, котрі проходять військову службу в Збройних Силах України та інших військових формуваннях нарівні з чоловіками, зокрема й на офіцерських посадах. Жінки мають можливість отримати відповідну освіту навчаючись у закладах вищої освіти Збройних Сил України, інших військових формувань чи правоохоронних органів. Їм забезпечено рівний доступ до отримання військових і спеціальних звань, зайняття будь-яких посад нарівні з чоловіками та безперешкодну можливість реалізації інших прав у професійній сфері.

Дотримання засад гендерної рівності в закладах вищої освіти сектору безпеки і оборони забезпечило рівні можливості жінок і чоловіків на отримання відповідної освіти та подальше проходження служби у військових формуваннях й правоохоронних органах, сприяло трансформації світогляду персоналу цих структур на означені питання, підвищенню рівня суспільної довіри до їх діяльності, покращенню соціальної і економічної інфраструктури для забезпечення рівних прав і можливостей при проходженні служби, а також спонукало до створення належних умов для збалансованого поєднання особистого і сімейного життя та професійної діяльності осіб обох статей, підтримку сім'ї й формування відповідального материнства і батьківства.

Завдяки дотриманню засад гендерної рівності у закладах вищої освіти сектору безпеки і оборони розширюються спроможності жінок у професійній сфері та усуваються штучні перешкоди щодо їх просування по службі, що позитивно впливає на подолання окремих гендерних стереотипів. З часом все більше жінок займають посади не лише фінансистів, співробітників кадрових, медичних, юридичних підрозділів чи навчальних закладів але й командирів бойових, оперативних підрозділів, чому сприяє підготовка відповідних кадрів з їх числа, формування необхідного рівня гендерної обізнаності й компетенції персоналу сектору безпеки і оборони та подальша успішна реалізація політики рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок в означеній сфері.

Бібліографічні посилання:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

2. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців сектору безпеки і оборони України / Олена Волобуєва, Алла В'яткіна, Світлана Ганаба та ін. К.: ФОП Клименко Ю. Я., 2021. 292 с.

3. Резолюція Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1325 «Жінки, мир, безпека», ухвалена Радою Безпеки ООН 30.10.2000 р. URL: <https://www.if.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-oon-1325-zhinki-mir-bezpeka> (дата звернення: 03.11.2024).

4. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.10.2020 р. № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

5. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.12.2022 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p> (дата звернення: 03.11.2024).

6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

Нікітіна Ірина Петрівна,
старший викладач кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Іщенко Тетяна Валеріївна,
старший викладач кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ЧОМУ КІЛЬКІСТЬ ЖІНОК НА ЛІДЕРСЬКИХ ПОСАДАХ ВСЕ ЩЕ ОБМЕЖЕНА?

Мабуть, кожна жінка в певний момент стикалася з гендерною дискримінацією, що проявлялася у нерівних можливостях і стереотипах. Одним із таких випадків може бути відмова в призначенні жінки на керівну посаду в департаменті, коли директор виправдовує свій вибір тим, що чоловік буде більш об'єктивним у прийнятті рішень та зможе працювати довше, адже у нього немає відпустки по догляду за дитиною та обов'язків щодо догляду за дітьми.

Проте в 2023 році такий погляд не тільки застарілий, а й абсолютно неприйнятний. Сучасне суспільство визнає гендерну рівність і активно працює над усуненням усіх форм дискримінації, зокрема дискримінації за ознакою статі. Жінки та чоловіки повинні мати рівні можливості для кар'єрного зростання, а призначення на посади має відбуватися на основі професійних навичок та здібностей, а не статі.

Заперечуючи аргументи про те, що чоловіки нібито більш об'єктивні у прийнятті рішень чи більш витривалі через відсутність сімейних обов'язків, ми підкреслюємо, що кожна людина, незалежно від статі, здатна успішно справлятися з викликами та обов'язками на робочому місці. Важливо визнавати та підтримувати рівні можливості для кожного, сприяючи розвитку і реалізації потенціалу кожної людини.

Щодо України, тут спостерігається брак актуальних даних про гендерну статистику на керівних посадах. Більшість існуючих досліджень датуються 2012-2017 роками, що вказує на дефіцит оновленої інформації. Це може свідчити про те, що гендерна рівність не є пріоритетом українського суспільства або ж не перебуває на передовій наукових та соціологічних досліджень.

Згідно з дослідженням за 2020 рік, частка жінок на керівних посадах в Україні становила 40,5%, що було одним із найвищих показників у Європі

на той час. Однак, без актуальних даних за 2023 рік важко оцінити, як змінилася ситуація [1].

Для незалежного аналізу гендерної статистики за 2023 рік розглянемо дані про керівників компаній із Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Аналіз включатиме 10 компаній: ПрАТ “Київська кондитерська фабрика “Рошен”, ТОВ “МІЛЛЕНІУМ”, ТОВ “ЕНЕМ”, ТОВ “ОЛХ”, ТОВ “СІЛЬПО”, ПрАТ “Інтерпайп НТЗ”, ТОВ “НОВИЙ КАНАЛ”, “1+1 ПРОДАКШН”, ТОВ “UA ФІЛЬМ СЕРВІС”. Загальна кількість керівників – 13 осіб, серед яких 7 чоловіків (53,8%) та 6 жінок (46,2%). Порівняно з 2020 роком частка жінок-керівників зросла на 5,7% [2–10].

На відміну від України в Європі представництво жінок на керівних посадах трохи нижче. За статистикою, Латвія (46%) та Польща (43%) є лідерами у цьому питанні. Середній показник у ЄС становить 35%. Це свідчить про те, що багато компаній адаптуються до нових реалій. Нині молоді матері частіше обирають кар’єрний розвиток замість відпустки по догляду за дитиною. Деякі європейські країни ввели батьківські відпустки (Швеція, Норвегія тощо), що сприяє збільшенню кількості жінок на вищих посадах [11].

Однак, навіть за досить високого відсотка жінок на керівних посадах у провідних європейських країнах, важливо активно вирішувати питання нерівної оплати праці. Статистика свідчить, що, незважаючи на керівні посади, жінки, в середньому, заробляють на 23,45% менше, ніж чоловіки на еквівалентних посадах у країнах ЄС.

Серед країн, які відзначаються більш справедливою оплатою праці жінок на керівних посадах, виділяється Румунія з гендерним розривом в оплаті праці 5%, за нею йдуть Словенія з 12%, Бельгія з 13,6% і Болгарія з 15%. Проте навіть у цих країнах питання гендерного розриву в оплаті праці залишається актуальним і вимагає подальших заходів для подолання.

Польща, незважаючи на значну кількість жінок на керівних посадах, не досягла належної гендерної рівності в заробітній платі, зі значним розривом у 27,7%. Це свідчить про те, що присутність жінок на вищих посадах не гарантує їм відповідного фінансового визнання.

Угорщина має найбільший гендерний розрив в оплаті праці, який сягає 33,7%. Це підкреслює важливість покращання політики оплати праці для забезпечення справедливості та рівності на робочому місці, незважаючи на певні покращення у гендерній рівності на керівних посадах.

Підсумовуючи, варто зазначити, що кількість жінок на керівних посадах стабільно зростає. Зокрема, в Україні цей показник зріс на 5,7% порівняно з 2020 роком. Проте важливо підкреслити, що наявність актуальних даних про гендерну рівність у керівництві залишається проблемою через обмежений доступ до інформації в інтернеті.

В цілому в Європі спостерігається позитивна тенденція, з середнім гендерним розривом в оплаті праці, що становить 35%, і продовжує зростати. Польща та Литва лідирують у цьому аспекті. Проте, коли мова йде про рівність в оплаті праці, Румунія, Словенія, Бельгія та Болгарія є лідерами.

Суспільні зміни відбуваються швидкими темпами, і активна адаптація до нових реалій є критично важливою. Відмова від стереотипів та підтримка гендерної рівності є ключовими аспектами сучасного менеджменту. Тільки забезпечуючи рівні можливості для всіх, незалежно від статі, можна досягти ефективного та справедливого розвитку в усіх аспектах життя.

Бібліографічні посилання:

1. Український Центр Суспільних Даних. “Жінки та чоловіки на керівних посадах в Україні: 2017-2020” URL: <https://socialdata.org.ua/napryamki/doslidzhennya/edrpou-gender-2020/>
2. YouControl. ПРАТ “КІЇВСЬКА КОНДИТЕРСЬКА ФАБРИКА “РОШЕН”. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/00382125/
3. YouControl. ТЗОВ “МІЛЛЕНІУМ”. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/30706580/
4. YouControl. ТОВ “ЕНЕМ”. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/24436512/
5. YouControl. ТОВ “ОЛХ”. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/41342393/
6. YouControl. ТОВ “СІЛЬПО”. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/22805655/
7. YouControl. ПАТ “ІНТЕРПАЙП НТЗ”. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/05393116/
8. YouControl. ТОВ “НОВИЙ КАНАЛ”. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/23530545/
9. YouControl. “1+1 ПРОДАКШН”. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/23389360/
10. YouControl. ТОВ “ЮА ФІЛМ СЕРВІС”. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/43804343/
11. Europa.eu. Women remain outnumbered in management. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210305-2#:~:text=In%20Q3%202020%2C%20more%20than,represented%20amongst%20managers%20\(34%25.](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210305-2#:~:text=In%20Q3%202020%2C%20more%20than,represented%20amongst%20managers%20(34%25.)

Передерій Олександр Сергійович,

доцент кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ЯК УМОВА ПОВНОЦІННОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

Положення Угоди про асоціацію, у яких викладено зміст заходів соціальної політики задля досягнення Україною європейських соціальних стандартів, є унікальними [1]. Фактично, вони відображають найкращі змістовні риси трьох існуючих у ЄС систем соціальних стандартів:

континентальної, англо-саксонської і скандинавської. Угода про асоціацію містить вихідні правові положення, якими має керуватися держава у процесі запровадження соціальних стандартів. Такі положення вкрай важливі з огляду на функціонування всієї системи органів державної влади, адже є, фактично, правовими інноваціями. Розкриємо сутність найбільш важливих із них.

У преамбулі Угоди про асоціацію сторони визначили, що абсолютним імперативом для розвитку тривалих і тісних відносин між Україною і ЄС є захист і примноження спільних соціальних цінностей. Системотвірною цінністю є життя людини, основоположні права і свободи особи, у тому числі права осіб, які належать до національних меншин, заборона дискримінації, повага до різноманітності і людської гідності. В цілому зазначене положення відповідає основним ідеологемам, що закладені в соціальну політику об'єднаного ЄС, яка ґрунтується на забезпеченні справедливості та підвищення якості життя громадян [2].

Не випадково найбільша стаття витрат бюджету ЄС (40 %) розрахована на покриття соціальних потреб. На рівні правового регулювання впровадження зазначеного стандарту відбувається, здебільшого, через адаптацію положень Директиви Ради № 79/7/ЄЕС від 19.12.1978 р. (далі – Директива) про поступове запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення [3]. Зазначений документ визначає, що імплементація принципу рівності чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення, застосовується до всього працездатного населення, у тому числі самозайнятих осіб, які виконували певні трудові функції.

Наступне положення, якому ми приділимо увагу стосується соціальної спрямованості державної політики щодо мігрантів. Важливим соціальним стандартом забезпечення правового статусу осіб-мігрантів є ініціювання і практичне здійснення стратегій соціального розвитку регіонів, звідки походять мігранти. Такі програми передбачають розвиток ринку праці та, відповідно, працевлаштування якомога більшої кількості населення. Такі кроки призведуть до скорочення обсягу нелегальної міграції, легальної міграції, незаконного переправлення осіб через державний кордон та торгівлі людьми. Для нашої держави зазначене є особливо актуальним.

Важливим також є і те, що Угода про асоціацію передбачає доцільність запровадження соціальних стандартів і у сфері діяльності органів влади щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, прекурсорів та психотропних речовин. Соціальним стандартом у зазначеній сфері є заходи, спрямовані на подолання негативних наслідків для здоров'я та негативних соціальних наслідків наркозалежності (ст. 21 Угоди про асоціацію). У зазначеному контексті мова йде про удосконалення так званої «наркополітики» України. Міністерство охорони здоров'я України визначає «наркополітику» як систему заходів, спрямованих на інвестування коштів в профілактику вживання і лікування від наркозалежності, досягнення балансу між державним регулюванням та доступом до наркотичних лікарських засобів для всіх, хто їх потребує,

зменшення суспільної шкоди від вживання наркотиків, впровадження програм лікування та програм зменшення шкоди [6].

Серед іншого, соціальними стандартами, яких мають дотримуватися органи державної влади України в аспекті наближення до ЄС є певні принципи організації фіскальної і економічної політики держави. Зокрема, це:

- неможливість звуження обсягу послуг та видів діяльності, які становлять частину державного пенсійного плану або системи соціального забезпечення (ст. 130 Угоди про асоціацію).

- недопустимість дискримінації, пов'язаної з походженням відповідних товарів у процесі залучення і розподілу всередині держави допомоги, яка може бути надана країною-членом ЄС (ст. 262 Угоди про асоціацію). Особливо це стосується допомоги соціального характеру, яка призначена для окремих категорій населення;

- забезпечення «чесної та етичної» торгівлі (Ст. 293 Угоди про асоціацію). Торгівля, яка організовується за правилами чесної конкуренції, є запорукою формування стану гідної праці на позитивного впливу на економіку, є стимулом для впровадження інновацій та підвищення продуктивності. Слід також відзначити, що «чесна та етична» торгівля є передумовою формування рівних можливостей для учасників ринку, забезпечення гідної праці, високого рівня зайнятості, безпечних та здорових умов праці, посилення рівня соціального захисту та скорочення бідності на основі посилення соціальної єдності (ст. 419 Угоди про асоціацію);

- сприяння встановленню корпоративної соціальної відповідальності та звітності, а також заохочують ведення соціально відповідальної господарської діяльності, яка передбачається Глобальним договором ООН 2000 року, Тристоронньою декларацією МОП щодо засад, котрі стосуються багатонаціональних корпорацій та соціальної політики 1977 року (ст. 422 Угоди про асоціацію).

Фактично, практичне втілення зазначених стандартів має призвести до впровадження в Україні Європейської соціальної моделі (ЄСМ). Це створить реальні умови для поступової передачі системи перерозподілу ресурсів у рамках держави добробуту на загальноєвропейський рівень, посилення координації національних систем соціального захисту працівників-мігрантів, а поетапне делегування інститутам ЄС повноважень щодо реалізації національних податкової і соціальної політики.

Бібліографічні посилання:

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09. 2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014 р. № 40. Ст. 2021

2. Петренко, В. С., Карнаушенко, А. С., Мельникова, К. В. Соціальні стандарти ЄС та їх вплив на українську економіку. Проблеми сучасних

трансформацій. Серія: економіка та управління, 2023. № 10 URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-10-02-03>

3. Яковець І. Стандарти ЄС у сфері соціального забезпечення: впровадження в Україні та Європі. Інтернет-сайт жінок-юристів України «Юрфем». URL: <https://jurfem.com.ua/standarty-yees-u-spheri-sotszabezpechen-nya/>

Піп'як Микола Іванович,

доцент кафедри права

Вінницького торговельно-економічного інституту

Державного торговельно-економічного університету, к.ю.н., доцент

Стрій Вікторія Володимирівна,

студент бакалаврату 3 курсу,

Вінницького торговельно-економічного інституту

Державного торговельно-економічного університету

ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Доказування у цивільному процесі відіграє ключову роль у забезпеченні прав людини, адже саме від належного та об'єктивного встановлення обставин справи залежить ухвалення справедливого рішення. Право на справедливий судовий розгляд, закріплене у статті 6 Європейської конвенції з прав людини, передбачає не лише можливість кожної особи звернутися до суду, а й гарантії об'єктивного, безстороннього та змагального процесу, в якому сторони можуть довести свою позицію та оскаржити докази іншої сторони [1].

Відповідно до статті 76 ЦПК України доказами є будь-які відомості, на підставі яких суд, застосовуючи норми процесуального права, встановлює наявність або відсутність фактів, що мають значення для справи. До таких відомостей належать письмові докази, речові докази, електронні докази, висновки експертів та показання свідків [2]. Зазначені докази слугують засобами доказування, за допомогою яких сторони процесу підтверджують обґрунтованість своїх вимог або заперечень. Доказування в цивільному процесі є невід'ємною складовою принципу змагальності сторін. Суть цього принципу полягає в тому, що сторони процесу самостійно збирають і надають суду докази на підтвердження своїх позицій. Суд, у свою чергу, не має обов'язку збирати докази, а лише оцінює ті, що надані сторонами. Такий розподіл ролей стимулює активність сторін у процесі, оскільки успіх справи безпосередньо залежить від їхньої здатності переконати суд у правоті своїх вимог [3]. Принцип змагальності сторін у цивільному процесі нерозривно пов'язаний з принципом рівності сторін. Останній передбачає створення таких процесуальних умов, за яких кожна сторона має рівні можливості для захисту своїх прав і законних інтересів. Це означає, що сторони повинні мати рівні можливості для представлення доказів, участі в судових засіданнях та оскарження судових рішень. Принцип рівності сторін вимагає забезпечення

“справедливого балансу” між сторонами, тобто виключення будь-яких обставин, які б надавали одній стороні істотну перевагу над іншою.

В рамках теорії процесуального права більшість науковців виділяють такі основні етапи доказування: визначення предмета доказування; збирання та подання доказів до суду; дослідження представлених доказів та оцінку зібраних доказів з метою встановлення істини за фактичними обставинами справи. Визначення предмета доказування є фундаментальним кроком у межах цивільного процесу. Саме з цього етапу починається доказувальна діяльність у справі. Відповідно до ч. 3 ст. 175 ЦПК України, позовна заява, яка ініціює судовий розгляд, повинна містити чітко сформульовані фактичні обставини, на яких ґрунтуються вимоги позивача, а також докази, що підтверджують ці обставини [4].

Стадія збирання доказів суттєво відрізняється від попередньої, адже тут діяльність учасників процесу зосереджена не стільки на предметі доказування, скільки на зборі конкретних доказів для підтвердження певних фактів. Це вимагає попереднього аналізу та оцінки доказів, що є неможливим без чіткого розуміння того, які саме факти потрібно підтвердити. На наступній стадії, дослідженні доказів, використовуються різні методи, обрані відповідно до виду доказу: наприклад, пояснення сторін та третіх осіб заслуховуються безпосередньо в суді, речові докази досліджуються судом та пред’являються учасникам справи, а за потреби – експертам і свідкам.

Важливим етапом у процесі доказування є оцінка доказів, яка завершує цей процес і має нерозривний зв’язок із попередніми стадіями. Уже на момент відкриття цивільної справи та підготовки її до судового розгляду суддя проводить попередню оцінку доказів, враховуючи такі аспекти, як допустимість, належність та відповідність доказів. Якщо суд вважає надані докази недостатніми або недостовірними, він може постановити витребування додаткових доказів чи вжити заходів для перевірки вже поданих. Критерії достатності доказів варіюються залежно від характеру кожної справи: не існує універсальної кількості доказів, яка була б достатньою для всіх цивільних справ, тому підхід до оцінки доказової бази залишається індивідуальним [5].

Крім того, в умовах сучасних викликів – таких як цифровізація судочинства та зростання складності справ – питання доказування набуває нових вимірів. Впровадження цифрових технологій у судочинство, що включає використання електронних доказів. Відповідно до статі 100 ЦПК України, електронні докази – це інформація у цифровому форматі, яка містить дані про обставини, важливі для справи. До них належать електронні документи (текстові файли, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та аудіозаписи тощо), веб-сторінки, текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних і інші цифрові дані. Такі докази можуть зберігатися на портативних пристроях (наприклад, картах пам’яті, мобільних телефонах), серверах, системах

резервного копіювання та інших засобах зберігання даних, у тому числі в мережі Інтернет [2]. У цивільних справах суди зобов'язані безпосередньо досліджувати всі представлені електронні докази. Тільки ті докази, які були детально вивчені судом, можуть бути покладені в основу судового рішення. Для того, щоб електронні докази могли бути використані в судовому процесі, вони повинні відповідати чотирьом основним критеріям: бути належними, допустимими, достовірними та достатніми. Відсутність хоча б одного з цих критеріїв позбавляє доказ юридичної сили та можливості вплинути на результат справи [6].

Доказування у цивільному процесі відіграє центральну роль у забезпеченні прав людини, адже саме завдяки ретельному збору, дослідженню та оцінці доказів суд може ухвалити справедливе й обґрунтоване рішення. Сучасні виклики, зокрема цифровізація доказів та необхідність захисту конфіденційності особистих даних, ставлять перед судовою системою нові завдання, які потребують вдосконалення процесуальних норм та адаптації до умов інформаційного суспільства. Отже, процес доказування є не лише процесуальним етапом, а й важливим інструментом захисту основних прав і свобод кожного учасника судового процесу. Завдяки удосконаленню методів доказування та впровадженню сучасних технологій, цивільне судочинство може більш ефективно забезпечувати права людини, наближаючи судову систему до стандартів справедливості, доступності та об'єктивності.

Бібліографічні посилання :

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 19 жовт. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Стратій О. Значення принципу змагальності сторін в судовому процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 218–220. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/49.pdf (дата звернення: 31.10.2024).
4. Гетманцев О., Гетманцев М., Осіпова І. Процесуальні особливості доказування в масових (групових) позовах у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 13-23. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/3.pdf> (дата звернення: 30.10.2024).
5. Гусєва С. М., Логінова М. В. Докази і доказування в цивільному процесі. С. 309–311. URL : https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/1234_56789/10913/1/40.pdf (дата звернення: 30.10.2024).
6. Сафонова Т., Моїсеєнко Д. Електронні докази як засіб доказування в цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 71. С. 141–145. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/24.pdf> (дата звернення: 05.11.2024).

Піпяк Микола Іванович,
доцент кафедри права
Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ, к.ю.н.
Бєлякова Каріна Олександрівна,
студент бакалаврату 3 курсу,
Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Цивільне процесуальне право регулює здійснення правосуддя у цивільних справах, визначаючи порядок судового захисту матеріальних прав, забезпечуючи обов'язковість їх норм, примусове виконання у випадках невиконання, а також визнання прав при їх оспорюванні. Одним зі способів забезпечення процесуальної діяльності є заходи процесуального примусу. Відповідно до статті 143 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК), заходи процесуального примусу включають процесуальні дії, які суд застосовує до осіб, що порушують встановлені в суді правила або неправомірно заважають здійсненню судочинства. Процесуальний примус передбачає вплив, визначений ЦПК, на осіб, які не дотримуються процесуальної дисципліни. Характерні ознаки процесуального примусу: це форма державного примусу, що здійснюється судом як органом державної влади; заходи визначені законом і застосовуються до передбачених законом осіб; вони спрямовані на порушників нормативних вимог у процесуальній формі тощо. Заходи процесуального примусу здійснюються судом стосовно осіб, які порушують судовий порядок або перешкоджають судочинству, та набирають чинності одразу після порушення шляхом постановлення ухвали.

Відповідно до статті 144 ЦПК, заходами процесуального примусу є:

- 1) попередження;
- 2) видалення із залу судового засідання;
- 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження в суді;
- 4) привід;
- 5) штраф.

Варто зазначити, що застосування цих заходів до особи не звільняє її від виконання своїх обов'язків [1].

Попередження є роз'ясненням для порушника, що його поведінка не відповідає встановленим судом правилам, і що він має припинити свої дії, інакше йому загрожують більш суворі заходи. Вміст попередження полягає в інформуванні особи про її протиправну поведінку, а також у вимозі утриматися від певних дій або виконати необхідні заходи для припинення правопорушення. Суд видає ухвалу про застосування попередження (зазвичай в усній формі), в якій зазначається конкретне порушення, що стало причиною попередження, та попереджає, що у

випадку повторення або продовження такого порушення особа може бути видалена із залу судового засідання. Попередження може бути застосоване як до учасників цивільного процесу, так і до осіб, що не беруть участі в справі, але присутні в суді.

Видалення із залу судового засідання є крайнім заходом, що застосовується у випадку повторного порушення порядку або невиконання розпоряджень судді. Це рішення стосується осіб, які продовжують порушувати правила після попередження, і його мета — припинення протиправної поведінки. Суд приймає ухвалу про видалення (зазвичай в усній формі), яку неможливо оскаржити окремо, але можна включити заперечення до апеляції на рішення суду за результатами розгляду справи. Особи зобов'язані негайно виконати ухвалу і залишити залу судового засідання; у разі невиконання рішення, їх виводить судовий розпорядник.

Тимчасове вилучення доказу для дослідження в суді — це процесуальний захід, який полягає у відібранні за ухвалою суду документа або іншого матеріального об'єкта, що може слугувати доказом у цивільній справі, від його власника для подальшого розгляду в суді. Особи, яким направлено ухвалу про витребування доказів, зобов'язані безумовно її виконати і надати суду наявні у них докази. Якщо такі особи не можуть подати вимаганий доказ, вони повинні протягом 5 днів з моменту отримання ухвали повідомити суд про причини неможливості виконання (ст. 83 ЦПК). Підставою для застосування тимчасового вилучення доказів є перешкоджання цивільному судочинству шляхом неподання без поважних причин письмових або речових доказів, що були витребувані судом, а також неповідомлення причин їх неподання. Цей захід полягає у припиненні володіння та, відповідно, користування і розпорядження особою, яка вчинила правопорушення, певним документом чи річчю. Виконання ухвали суду про тимчасове вилучення письмових або речових доказів забезпечується державною виконавчою службою [2].

Привід — це захід примусу щодо особи, яка зобов'язана брати участь у судовому процесі, у разі її неприбуття до суду без поважних причин. Оскільки привід обмежує права особи, його застосування має базуватися на визначених законом підставах. Неприбуття свідка на судові засідання не лише означає невиконання процесуального обов'язку, а й виявляє неповагу до суду. Таким чином, факт неявки свідка може бути підставою для застосування заходів процесуального примусу. У ст. 147 ЦПК України законодавець уточнює, які саме свідки підлягають приводу.

Слід зазначити, що привід не може бути застосований до всіх осіб. Стаття 147 ЦПК України прямо вказує на можливість застосування приводу до свідків, при цьому ч. 4 цієї статті уточнює, що приводу не підлягають особи, яких не можна допитувати відповідно до ст. 70 ЦПК України, а також малолітні та неповнолітні особи, вагітні жінки, особи з інвалідністю I і II групи, а також особи, які доглядають дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю [3].

Штраф може бути накладений за порушення порядку в судовому засіданні, невиконання розпоряджень головуючого судді, прояви зневаги до суду, перешкоджання процесуальним діям, ненадання запитуваних судом документів, подання численних безпідставних заяв про відвід, повторні апеляційні скарги без усунення недоліків попередніх ухвал, а також касаційні скарги на ухвали, що не підлягають оскарженню. У разі повторного або систематичного невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами, або тривалого неподання доказів без поважних причин, суд, враховуючи конкретні обставини, може стягнути з відповідного учасника судового процесу штраф у розмірі від одного до десяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб (ч. 2 ст. 148 ЦПК України). Ухвала про накладення штрафу є виконавчим документом і повинна відповідати вимогам, установленим законом. Стягувачем за таким документом виступає Державна судова адміністрація України (ч. 5 ст. 148 ЦПК України) [4].

Заходи процесуального примусу є важливим інструментом, що забезпечує дотримання порядку в судовому процесі та виконання процесуальних обов'язків учасниками. Вони надають суду можливість реагувати на порушення, що можуть перешкоджати справедливому і своєчасному розгляду справ. До основних заходів відносяться попередження, привід, тимчасове вилучення доказів та штрафи, кожен з яких має свої специфічні умови застосування і наслідки. Ці заходи не лише підкреслюють важливість дотримання законодавства, але й служать для підтримання поваги до судової влади. Однак застосування заходів процесуального примусу має відбуватися в межах, визначених законом, щоб уникнути зловживання правами учасників процесу. В результаті, ефективне впровадження заходів процесуального примусу сприяє забезпеченню правосуддя, підтриманню законності та захисту прав усіх учасників судового процесу.

Бібліографічні посилання :

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 19 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 30.10.2024).

2. Заходи процесуального примусу : конспект лекцій. НФККЕП. 2022. С. 2–3. URL: <http://nkkep.com/wp-content/uploads/2022/03/P-3132-TSy-v-prot01.04.22.pdf>

3. Штраф, як вид заходу процесуального примусу у цивільному судочинстві. Монастирищенський районний суд Черкаської області. URL: <https://ms.ck.court.gov.ua/sud2313/pres-centr/publications/1292383/>

4. Вербіцька З. А. Проблеми застосування приводу свідка як заходу процесуального примусу у цивільному судочинстві України. м. Галиччина. URL: <https://gi.edu.ua/en/collegemain/subsection/library/repozytorii/file/download/1b9114ccd332801f7f52e6385b43b875> (дата звернення: 31.10.2024).

Реньов Євген Владиславович,
доцент кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО БЕЗПЕКУ ШКІЛ

Право на освіту вважається одним із ключових і загально визнаних прав людини, що підтверджується його закріпленням як у міжнародно-правових актах, так і на національному рівні. Однак численні збройні конфлікти спричиняють суттєві ускладнення у реалізації зазначеного права.

Наприклад, в контексті України Генеральний секретар ООН вказав, що у 2022-му році було зафіксовано 461 напад на школи, а також випадки використання шкіл у військових цілях [1]. У звіті «Освіта під ударом 2024», підготовленому Глобальною коаліцією на захист освітніх установ від нападів, наведений приклад села Ягідне Чернігівської області, де російські війська використовували школу як військову базу та ізолятор, утримуючи в підвалі понад 350 жителів села, у тому числі щонайменше 70 дітей. У цьому ж звіті зазначається, що у 2022 та 2023 роках саме Україна найбільше у світі постраждала від нападів на школи (близько 700 зафіксованих атак). Також Україна знаходиться на невтішному першому місці за кількістю пошкоджених вищих навчальних закладів, випереджаючи Палестину, Судан і Ємен [2].

Як влучно констатує Спеціальний представник Генерального секретаря ООН з питань дітей та збройних конфліктів, напади на школи піддають дітей особливому ризику, перешкоджаючи їх доступу до основних послуг, роблячи їх більш вразливими до інших серйозних порушень і, зрештою, ставлячи під загрозу їхнє майбутнє [3]. Руйнація освітніх установ, а також продовження активних бойових дій змушують дітей навчатися у онлайн-форматі. Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий у вересні цього року заявив наступне: «Війна відібрала у наших дітей важливий елемент навчального процесу – соціальну взаємодію. Сьогодні приблизно один мільйон українських дітей навчається дистанційно. Наше завдання – відновити доступ дітей до безпечного освітнього простору. Головна мета – повернути вкрадене у наших дітей відчуття безпеки» [4].

Тому вкрай важливо приділити увагу Декларації про безпеку шкіл, яку Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй радив державам-членам ООН схвалити як міжнародне зобов'язання захищати школи та вищі навчальні заклади від нападів та використання у військових цілях у ході конфлікту [5].

У зазначеній Декларації, яка була представлена у 2015 році та вже налічує 120 держав-підписантів, руйнація навчальних закладів розглядається через призму тієї шкоди, яка негативно впливає на учасників освітнього процесу: «Такі дії завдають шкоди учням, студентам та педагогічному персоналу, позбавляють величезну кількість дітей і студентів їх права на освіту». Зважаючи на це, Декларацією про безпеку шкіл передбачено: 1) проведення

збору достовірних даних як про напади на освітні установи, так і щодо їх військового використання під час збройних конфліктів, а також притягнення винних осіб до відповідальності; 2) забезпечення продовження освіти під час збройного конфлікту, відновлення освітніх установ; 3) підтримання зусиль Ради Безпеки ООН, Спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань дітей під час збройних конфліктів та інших відповідних органів ООН, організацій та установ [6].

Також Декларацією були схвалені Вказівки із захисту шкіл та університетів від використання у військових цілях під час збройних конфліктів, які націлені на впровадження у внутрішню політику держав задля зменшення ризиків атак на освітні установи. Вказівки містять шість керівних принципів, відповідно до яких зазначені інституції не мають використовуватися у військових цілях, а руйнація освітніх установ є неприпустимою.

Зарубіжні науковці констатують, що керівні принципи хоча й використовують фразеологію, властиву Міжнародному гуманітарному праву, однак значною мірою виходять за рамки існуючих зобов'язань згідно з МГП [7, с. 255]. Тобто мова про більш ґрунтовний, деталізований розгляд актуальних питань.

Що стосується нашої держави, то Україна приєдналась до Декларації у 2019 році, а за два роки затвердила План заходів щодо реалізації зазначеної Декларації [8]. План був оновлений цьогоріч і наразі складається з 12 заходів, які мають виконуватися нашою державою. Зокрема, в контексті інформаційної підтримки впровадження положень Декларації згадується необхідність забезпечення інформування закладів освіти про вимоги Декларації, співпраці з цільовою групою ООН із спостереження та звітності в аспекті надання інформації про стан захисту прав дітей, включно з атаками на заклади освіти тощо. Більшість з перелічених заходів передбачені до виконання на постійній основі, тобто без встановлених часових меж.

Таким чином, Декларація про безпеку шкіл посилила захист права на освіту в ситуації збройного конфлікту. Вказівки, схвалені в рамках Декларації, окреслили ті надважливі кроки, які мають бути зроблені державами (зокрема, їх збройними силами) з метою збереження від руйнації освітніх установ та, що є найголовнішим, захисту життя та здоров'я учасників освітнього процесу. Це є надважливим питанням для України, яка займає невтішні лідируючі позиції у світі за кількістю зруйнованих навчальних закладів.

Бібліографічні посилання:

1. Children and Armed Conflict: Report of the Secretary-General. 5 June 2023, A/77/895. UN Official Document System. URL: [https:// documents.un.org/api/symbol/access?j=N2314496&t=pdf](https://documents.un.org/api/symbol/access?j=N2314496&t=pdf) (дата звернення: 06.10.2024).

2. Education Under Attack 2024. Global Coalition to Protect Education from Attack. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/eua_2024_execsum_eng.pdf (date of access: 06.10.2024).

3. Children and Armed Conflict: Report of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. 28 December 2023, A/HRC/55/57. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4035090?ln=en&v=pdf> (date of access: 06.10.2024).

4. Безпека дітей – пріоритет для всього світу: відбувся Четвертий саміт перших леді та джентльменів. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/news/bezpeka-ditei-priorytet-dlia-vsogo-svitu-vidbuvsia-chetvertyi-samit-pershykh-ledi-ta-dzhentlmeniv>

5. Report of the Secretary-General on the protection of civilians in armed conflict. 10 May 2017, S/2017/414. UN Official Document System. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n17/132/65/pdf/n1713265.pdf> (date of access: 06.10.2024).

6. Safe schools declaration. 29 May 2015. Global Coalition to Protect Education from Attack. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration-final.pdf (date of access: 06.10.2024).

7. Zwanenburg Marten. Keeping Camouflage Out of the Classroom: The Safe Schools Declaration and the Guidelines for Protecting Schools and Universities from Military Use During Armed Conflict. *Journal of Conflict and Security Law*. Vol. 26, Is. 2, Summer 2021. P. 255–288.

8. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл: Розпорядження від 4 серпня 2021 р. № 898-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2021-%D1%80#> (дата звернення: 06.10.2024).

Сорокіна Світлана Вікторівна,

доцент кафедри торгівлі, готельно-ресторанної та митної справи
Державного біотехнологічного університету, канд. техн. наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СПОЖИВАЧА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан в Україні, спричинений повномасштабною військовою агресією, значно вплинув на всі сфери життя, суттєво ускладнив питання забезпечення прав людини, зокрема прав споживачів. Ситуація ускладнюється як нестабільністю постачання товарів та послуг, так і зростанням цін на продукти харчування, ліки, паливо, що призводить до численних викликів для держави у сфері регулювання цін, контролю за якістю продукції, захисту від недобросовісної конкуренції, забезпеченні доступу до товарів та послуг, а також ставить перед державою завдання забезпечення прав споживачів навіть у надзвичайних умовах. Однак воєнний стан обмежує деякі звичні механізми захисту, а ситуація на ринку змінюється надзвичайно динамічно, ускладнюючи виконання цих прав, що підвищує актуальність питання адаптації законодавчих і практичних механізмів захисту прав людини як споживача у надзвичайних умовах.

Воєнний стан створює нові виклики для захисту прав людини як споживача. Через руйнування логістичних ланцюгів постачання, знищення логістичної інфраструктури та зменшення виробничих потужностей у певних регіонах виникає дефіцит на деякі товари та послуги. Це порушує основне право споживача на доступ до товарів належної якості [1]. Воєнні дії спричиняють зростання витрат на виробництво, що позначається на кінцевій вартості товарів і у результаті відбувається стрімке зростання цін, що порушує принцип доступності товарів та послуг для широких верств населення [1]. Зміни у постачанні компонентів і скорочення державного контролю призводять до ризику появи неякісних товарів на ринку. У результаті під загрозою опиняється безпека споживачів, особливо в регіонах з обмеженим доступом до незалежного контролю якості продукції, що порушує право споживачів на безпеку товарів [1]. Умови воєнного стану зумовлюють зміну роботи багатьох торговельних мереж і підприємств, що ускладнює споживачам процес обміну та повернення товарів у разі виявлення дефектів і споживачі втрачають можливість відстояти свої права в умовах, що склалися. Крім того, складна економічна ситуація і часті зміни у нормативно-правовому регулюванні, недостатня поінформованість населення про зміни в законодавстві ускладнюють доступ споживачів до актуальної інформації про їхні права [1].

Основними юридичними механізмами захисту прав споживачів у воєнний час є Закон України «Про захист прав споживачів», а також інші нормативні акти, зокрема Кодекс України про адміністративні правопорушення та окремі постанови уряду, що регулюють ціни на соціально значущі товари під час воєнного стану. Основні правові інструменти включають скарги та звернення до органів захисту прав споживачів, судовий захист та контроль за цінами на товари першої необхідності. Поряд із наявними механізмами захисту прав споживачів, існує ряд проблем, які ускладнюють їх реалізацію в умовах воєнного стану: через активні бойові дії та нестачу правової підтримки в деяких регіонах споживачам важко звертатися за захистом своїх прав; деякі судові установи змушені припинити роботу, що обмежує можливості для подання скарг і позовів; урядові органи контролю, зокрема Держпродспоживслужба, не завжди мають змогу проводити регулярні перевірки якості товарів у всіх регіонах, що призводить до збільшення випадків обману споживачів і продажу неякісних товарів; порушення ланцюгів постачання та знищення інфраструктури ускладнюють доставку товарів, що відбивається на їх якості та термінах придатності.

Попри наявні труднощі, існує кілька перспективних напрямів для підвищення ефективності захисту прав людини як споживача в умовах воєнного стану:

– зміцнення інституційної спроможності органів контролю: інституції, які забезпечують контроль за якістю та безпекою товарів,

повинні отримувати додаткові ресурси та мати можливість діяти оперативно в умовах воєнного стану;

– цифровізація послуг та доступу до інформації: використання цифрових технологій може сприяти забезпеченню прав споживачів навіть у віддалених регіонах, а також полегшити доступ до правової підтримки через онлайн-ресурси; застосування цифрових платформ для інформування, подання скарг і звернень забезпечить швидший та зручніший доступ до захисту прав, особливо в умовах воєнного стану;

– розширення програм соціальної підтримки: запровадження додаткових субсидій і гуманітарної підтримки для вразливих категорій громадян допоможе частково компенсувати вплив високих цін та інфляції.

Таким чином, забезпечення прав людини як споживача у воєнний час залишається одним із важливих завдань державної політики, хоча обмеження, спричинені війною, ускладнюють виконання захисних заходів. Забезпечення захисту прав людини як споживача в умовах воєнного стану є викликом для української держави, що потребує нових підходів до регулювання споживчого ринку, а також адаптації існуючих механізмів контролю та соціальної підтримки. Воєнні дії не лише ускладнюють доступ споживачів до товарів належної якості, але й посилюють потребу в ефективних, гнучких інструментах реагування на порушення їхніх прав. Зусилля держави в напрямку контролю цін, забезпечення якості товарів, цифровізації сервісів та розширення програм соціальної підтримки дозволяють мінімізувати негативні наслідки кризи для споживачів. Проте для досягнення стабільних результатів потрібні постійна модернізація державної політики та інтеграція нових технологічних рішень для оперативного моніторингу ситуації на ринку.

Бібліографічні посилання:

1. Про захист прав споживачів: Закон України 1023-ХІІ в редакції від 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 11.11.2024).

Терела Галина Василівна,
доцент кафедри підприємництва і права
Полтавського державного аграрного університету,
к.і.н., доцент

ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД (КОНТРОЛЬ) ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правовий режим воєнного стану передбачає обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, в тому числі й трудових, визначених ст. 43, 44 Конституції України. Обмеження трудових прав можна визначити як правомірне, цілеспрямоване, кількісне та/або якісне звуження в процесі

правореалізації міри можливої поведінки (правомочності) особи. Такі обмеження мають «виключно законний, тимчасовий, цільовий, недискримінаційний, суспільно корисний характер» та є показником взаємовідносин держави та людини в особливий період [6, с. 72].

Пріоритетне значення для застосування у сфері праці має Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 р. (далі – Закон № 2136-IX), перша редакція якого передбачала здійснення суто громадського контролю за додержанням законодавства про працю, який покладался на профспілки. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 1 липня 2022 р. заходи державного нагляду (контролю) було поновлено.

Загальне нормативне визначення державного нагляду (контролю) у сфері господарювання характеризує його як діяльність уповноважених законом державних органів щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства [9]. Із цього визначення випливає, що метою нагляду (контролю) є виявлення, запобігання правопорушенням та забезпечення інтересів суспільства. При тлумаченні оборони України як конституційної цінності, яка є суспільним (публічним) інтересом, Верховний Суд підкреслює, що в останньому «акумулюються індивідуальні права кожного» [7].

Криза ринку праці, зумовлена військовою агресією російської федерації, призвела до зменшення та порушення структури людського капіталу в тому значенні, як його обґрунтовує Браян Ленгил [1, р. 113]. У березні 2022 р. кількість пропозицій роботи, яка перед війною становила майже 100 000 вакансій на місяць, зменшилась у 15 разів, відновившись на початок 2023 р. лише наполовину [10]. Тому так важливо як на нормативному рівні, так і в процесі правозастосування сприяти узгодженню інтересів усіх учасників ринку праці. В. Ріхтгофен, досліджуючи та знаючи з практичного досвіду проблеми інспекцій праці, визнавав: «Встановлення справедливого, чіткого визначення балансу між тими, що декому здається суперечливими інтересами, але які насправді є взаємодоповнювальними, за умови розумного управління є однією з найбільших проблем, з якими ... стикається інспекція праці» [2, р. 34].

Конвенція МОП № 81 1947 р. про інспекцію праці в промисловості й торгівлі, ратифікована Законом України від 8 вересня 2004 р., визначає три основні завдання інспекцій праці: 1) забезпечення застосування правових норм; 2) надання як працівникам, так і роботодавцям інформації та консультацій щодо засобів дотримання правових норм; 3) доведення до відома компетентних органів про недоліки та зловживання. При цьому такі завдання є «неподільними, взаємодоповнювальними та важливими для ефективного застосування національного законодавства про працю», на чому, зокрема, акцентовано у Звіті за підсумками наради експертів,

скликаної Адміністративною радою МОП (13–16 грудня 2021 р.) для тристороннього схвалення технічних керівних настанов щодо загальних принципів інспекції праці [4].

Стосовно контрольних заходів інспекцій праці в умовах воєнного стану передбачено проведення тільки позапланових перевірок (ст. 16 Закону № 2136-IX). Планові перевірки не проводяться. Окрім того, дещо звужене коло підстав позапланових перевірок. У разі виконання в повному обсязі та у встановлений строк приписів про усунення порушень законодавства про працю штрафи до роботодавців не застосовуються [8].

Характеризуючи діяльність Держпраці в умовах воєнного стану, слід акцентувати на такій її функції, як забезпечення роботодавців і працівників інформацією та проведення консультацій щодо найбільш ефективних засобів дотримання правових норм, що відповідає вимогам п. «б» ч. 1 ст. 3 Конвенції МОП № 81. Реалізація названої функції нині є відображенням провідної сучасної тенденції на ринку праці – зростання превентивного інспектування та інформаційного консультування для якомога ширшого кола зацікавлених осіб [3, с. 31]. Значення таких напрямів діяльності Держпраці лише зросло в умовах воєнного стану. З 19 серпня 2024 р. інспектори праці розпочали інформаційну кампанію, спрямовану на роз'яснення переваг задекларованої праці та відповідальності роботодавців за неоформлення трудових відносин, яка охопила понад 870 тисяч осіб [5]. Інформаційна кампанія реалізується за підтримки проєкту «На шляху до безпечної, здорової та задекларованої праці в Україні», що фінансується ЄС та виконується Міжнародною організацією праці. Окрім того, за сприяння названого проєкту Держпраці реалізує такі напрями діяльності: 1) організація тренінгів щодо надання психосоціальної допомоги на новому робочому місці; 2) інформаційна кампанія з підвищення обізнаності щодо ризиків торгівлі людьми та трудової експлуатації; 3) організація онлайн-консультування «інтерактивний інспектор»; 4) надання послуг релокованим підприємствам для адаптації на новому місці.

Отже, обмеження трудових прав в Україні в умовах воєнного стану супроводжується збереженням такої гарантії їх дотримання, як державний нагляд (контроль). Нагляд як функцію інспекції праці доцільно розглядати в широкому та вузькому значенні. Широке значення передбачає під наглядом всю сферу компетенції інспекції праці, що ґрунтується на конституційно закріпленому зобов'язанні держави забезпечувати «належні, безпечні й здорові умови праці». У такому розумінні та з огляду на мету нагляду (яка є єдиною з метою контролю – забезпечення охорони та захисту трудових прав) він може включати здійснення дій організаційного характеру, як-то інструктування, консультації, правова допомога. У вузькому значенні це адміністративний нагляд, ознакою якого є можливість владного втручання в правову сферу діяльності роботодавця з метою захисту трудових прав. Для характеристики єдиної функції

інспекції праці доцільно використовувати широке розуміння нагляду, яке виходить за межі його змісту в суто адміністративному значенні, враховуючи спектр взаємопов'язаних завдань, що покладається на названий орган згідно з ч. 1 ст. 3 Конвенції МОП № 81 1947 р. про інспекцію праці у промисловості й торгівлі.

Бібліографічні посилання:

1. Langille B. Labour Law's theory of justice. *The idea of labour law*. 2011. № 4/5. Pp. 101–119. URL: <https://www.iea-nantes.fr/rtefiles/File/brian-langille.pdf>

2. Richthofen von W. Labour inspection: A guide to the profession. Geneva: International Labour Office, 2002. 367 p.

3. Бурлаченко Д. В. Нагляд і контроль у системі захисту трудових прав і свобод: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право» / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 184 с.

4. Доповідь Генерального директора МБП. Перша додаткова доповідь: Звіт за підсумками наради експертів для тристороннього схвалення технічних керівних настанов щодо загальних принципів інспекції праці (13–16 грудня 2021 р.) / Міжнародна організація праці. 32 с. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/meetingdocument/wcms_842377.pdf

5. Кампанія «Виходь на світло!» триває: легалізація праці в Україні на порядку денному / Офіційний сайт Державної служби України з питань праці. URL: <https://dsp.gov.ua/main-news/kampaniia-vykhod-na-svitlo-tryvaie-lehalizatsiia-pratsi-v-ukraini-na-poriadku-dennomu/>

6. Лазарєв В. В. Особливості гарантування прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану* : зб. наук. пр. (Харків, 26 травня 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 71–73.

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 01.12.2022 р. № 580/2869/22. URL: <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=107632056&red=100003b9215680619c00984353d6eddaad42bc&d=5>

8. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1634.

9. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. *Офіційний вісник України*. 2007. № 44. Ст. 1771.

10. Тарасовський Ю. Ринок праці відновився на 50% від довоєнного рівня – Work.ua. Forbes. URL: <https://forbes.ua/news/rinok-pratsi-vidnovivsya-na-50-vid-dovoennogo-rivnya-workua-09012023-10951>

Тітов Євген Борисович,

доцент кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент

ВЛАСТИВОСТІ СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Роль інституту відповідальності для права як регулятора суспільних відносин має ключовий характер, адже як кажуть – де є відповідальність, там є право (*ubi responsabilitas, ibi jus*). Сучасна юридична наука визнає цю максиму в якості одного з універсальних правових принципів. У той же час, загальний характер цього принципу ставить науковців правників і практикуючих юристів перед широким колом питань і проблемних аспектів пов'язаних зі специфікою реалізації інституту відповідальності особливо у міжнародному праві.

Зазначимо, що спеціальні дослідження проблематики відповідальності у праві в цілому і в міжнародному праві зокрема, свого часу проводилися як у нашій країні (А. Трайніним, Ю. Рибаківим, М. Ушаковим, Ю. Решетовим, Л. Сперанською та ін.), так і за її кордоном (Д. Анцілотті, Е. Борчардом, К. Іглтоном, М. Віраллі, Ж. Салмоном, К. Домінісе, П.-Дюпуї, Д. Кареллою та ін). Однак досі ця робота не призвела до появи універсальної концепції міжнародно-правової відповідальності, що зумовлює актуальність подальших досліджень у цій сфері.

Додатковим фактором, що підвищує актуальність досліджень у зазначеній сфері є висока залежність ефективності міжнародної відповідальності окремих категорій суб'єктів міжнародного права і, як показують останні події у світі, навіть сама можливість її застосування до них від політичної складової міжнародних відносин.

Особливо гостро ці питання постають у процесі безпосереднього застосування механізму міжнародної відповідальності до окремих категорій суб'єктів міжнародного права таких, наприклад, як держави (в першу чергу ті, що відіграють чи прагнуть відігравати значну роль у міжнародних відносинах). Яскравим прикладом такої держави сьогодні є РФ яка системно порушує норми загального міжнародного права – у тому числі і ті, які сама вона, будучи постійним членом Ради Безпеки ООН, мала б не тільки виконувати а й гарантувати на найвищому міжнародному рівні [1]. Починаючи від 2014 р. в результаті дій цієї держави Україна на постійній основі зазнає колосальних людських і територіальних втрат, регулярних руйнувань промислових, інфраструктурних, соціальних, культурних і житлових об'єктів [2]. Водночас особливий статус агресора як одного з гарантів міжнародного миру і безпеки зводить нанівець усі спроби застосувати до нього заходи відповідальності пропорційні вчиненням порушенням міжнародних зобов'язань, змушуючи міжнародну спільноту правових

демократичних держав задовольнятися у питанні притягнення РФ до відповідальності низкою малоефективних санкційних заходів.

Зазначені обставини поставили сучасну Україну і держав-представників демократичного світу, які надають нашій державі та її громадянам підтримку і допомогу, перед складним завданням як у питанні припинення війни і агресії, що стала її причиною, так і стосовно проблеми забезпечення післявоєнного відновлення нашої держави та відшкодування шкоди завданої її громадянам.

Наведений приклад не є поодиноким у практиці міжнародних відносин і засвідчує існування у певних держав ознак (економічна міць, промисловий чи науковий потенціал, володіння окремими технологіями чи ресурсами, становище зумовлене роллю в міжнародних організаціях чи т.п.) здатних створити для них особливий режим у сфері реалізації інституту міжнародної відповідальності [3]. Таке становище, вочевидь, не відповідає принципу суверенної рівності держав – одному з ключових принципів міжнародного права і міжнародних відносин.

Слід зазначити, що з моменту створення ООН цією організацією ведеться активна робота з кодифікації і прогресивного розвитку міжнародного права. Значна увага в ході цієї роботи приділяється питанню відповідальності, що виявилось у серії доповідей з проблеми міжнародної відповідальності, підготовлених за завданням Комісії міжнародного права спеціальними доповідачами, якими у різні роки виступали відомі фахівці у сфері міжнародного права, зокрема Ф. В. Гарсія-Амадор, Р. Аго та Дж. Кроуфорд [4]. В межах цієї кодифікаційної діяльності Комісія міжнародного права вже почала використовувати диференційований підхід, що проявився у розмежуванні робіт над відповідальністю держав і відповідальністю міжнародних організацій. Результат такого підходу ми бачимо сьогодні у двох документах ГА ООН Резолюції А/56/83 від 12 грудня 2001 р. «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» [5] та Резолюції А/66/100 від 9 грудня 2011 р. «Відповідальність міжнародних організацій» [6].

Водночас ще рано стверджувати що робота по кодифікації норм щодо міжнародно-правової відповідальності завершена. Ще більш об'ємною ця проблема виявляється зважаючи на коло суб'єктів міжнародного права (чи, принаймні, окремих міжнародно-правових відносин, що тим не менш не виключає можливості застосування до таких суб'єктів інституту міжнародної відповідальності). Адже сьогодні у якості суб'єктів міжнародного права можуть розглядатися держави, народи і нації, що реалізують своє право на самовизначення, державоподібні утворення, міжурядові і неурядові міжнародні організації, специфічні утворення на кшталт воюючих чи повсталих сторін та рухів опору, і навіть фізичні та юридичні особи. Подібне розмаїття суб'єктів, а також їхньої міжнародно-правової природи і, як наслідок, суб'єктивних властивостей зумовлюють необхідність у розробці диференційованого підходу при застосування інституту міжнародної відповідальності до кожної зі згаданих категорій суб'єктів міжнародного права, що у свою чергу вимагає відповідних досліджень.

З огляду на зазначені особливості, дослідження спільних рис і відмінностей між різними суб'єктами міжнародної відповідальності, що дозволить сформулювати більш ефективні підходи до механізмів впровадження відповідальності таких суб'єктів у міжнародному праві безперечно зберігають свою актуальність.

Бібліографічні посилання:

1. Статут ООН. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

2. Ключові питання та відповіді про російську агресію. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/klyuchovi-pitannya-ta-vidpovidi-pro-rosijsku-agresiyu>.

3. Bassiouni M.C. Introduction to international criminal law / edited by M. Cherif Bassiouni ... [et al.]. [2nd rev. ed.]. Martinus Nijhoff Publishers, 2013. CXXXVI+1122 p.

4. Summaries of the Work of the International Law Commission. URL: https://legal.un.org/ilc/summaries/9_6.shtml.

5. Резолюція ГА ООН А/56/83 від 12 грудня 2001 р. «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння». URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n01/477/99/pdf/n0147799.pdf>.

6. Резолюція ГА ООН А/66/100 від 9 грудня 2011 р. «Відповідальність міжнародних організацій». URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n11/464/84/pdf/n1146484.pdf>.

Філатов Віктор Вікторович,

доцент кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів,
кандидат юридичних наук, доцент

СТРАТЕГІЯ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ ЯК ФУНДАМЕНТ РОЗВИТКУ ПОСТКОНФЛІКТНИХ КРАЇН СВІТУ

На перехідному етапі розвитку особливого значення набувають стратегії перехідного правосуддя, в яких визначаються пріоритетні сфери діяльності національних та міжнародних акторів. Стратегії правосуддя перехідного періоду тісно пов'язані з низкою реформ і процесів, які стосуються передусім не відповідальності за минулі злочини, але включають широкий набір заходів, нерозривно пов'язаних з миробудуванням. Ці заходи можуть варіювати від інституційної реформи судової системи до реформування сектору безпеки. Тому слід враховувати, що діапазон стратегії перехідного правосуддя включає в себе підзвітність та верховенство права. Важливим питанням є сприйняття стратегії суспільством, національним урядом і політичними акторами, від чого безпосередньо залежить ефективність її реалізації [1, с. 29].

На нашу думку, діапазон стратегії перехідного правосуддя являє собою сферу охоплення її положеннями суспільних відносин, у межах

яких заплановано довгострокові постконфліктні трансформації в процесі реалізації моделі перехідного правосуддя. Тобто йдеться про зону впливу стратегії, яка була узгоджена всіма зацікавленими національними акторами й у подальшому закріплена на нормативно-правовому рівні або оформлена у вигляді суспільного договору. Можна припустити, що діапазон стратегії демонструє декілька важливих аспектів постконфліктного розвитку. По-перше, він показує, наскільки суспільство та влада зацікавлені в досягненні цілей перехідного періоду (чим ширший діапазон, тим більш національні актори єдині в поглядах на майбутнє держави). По-друге, діапазон стратегії є індикатором ефективності реалізації напрямів перехідного правосуддя (чим більш комплексною є стратегія, тим менше часу знадобиться державі для проходження перехідного періоду).

У Резолюції Ради з прав людини ООН (A/HRC/RES/42/17) від 26 вересня 2019 р. «Права людини та правосуддя перехідного періоду» вказано, що стратегії перехідного правосуддя розробляють задля запобігання повторенню майбутніх порушень і забезпечення соціальної згуртованості, національного будівництва, власності та інклюзивності на національному й місцевому рівнях з метою сприяння примиренню, сталому миру та розвитку. Вони містять судові й несудові механізми для вирішення проблем минулих злочинів і задоволення потреб жертв конфлікту. Ефективні стратегії перехідного правосуддя мають бути цілісними й комплексними, містити стандарти справедливості та законодавчі ініціативи, в яких зафіксовано механізми їхньої реалізації [2].

Доповнюючи норми цього документа, Г. Еванс зауважує, що стратегії перехідного правосуддя забезпечують інституційну розбудову, яка необхідна для відновлення після конфлікту та підтримки миру. Для цього інтегровані стратегії постконфліктних держав містять положення щодо перехідних політичних процесів. У цьому сенсі науковець зауважує, що стратегія перехідного правосуддя повинна завжди спиратися на національну власність, яка відіграє значну роль у сприянні та заохоченні встановлення миру [3, с. 84]. Вбачається, що йдеться про державну власність, яка має бути основою постконфліктних перетворень. Варто погодитися із цією тезою, адже це зауваження цілком корелює з принципом недопущення надмірного втручання в справи незалежної, суверенної держави.

Так, Л. Уолдорф стверджує, що стратегії перехідного правосуддя є інструментом перебудови політичної, економічної та правової систем держав на основі загально визнаних принципів лібералізації суспільства. Однак, за умов невідповідності стратегій правовій культурі постконфліктної держави, вони можуть перетворитися на загрозу дестабілізації порядку. Тому сліпе застосування однакових для всіх жорстких принципів не відповідає конкретним контекстам і потребам певних суспільств. На думку науковця, центральне місце стратегій перехідного правосуддя має посідати питання відшкодування шкоди

жертвам конфлікту, оскільки воно дає змогу задовольнити найбільш значущі потреби суспільства [4, с. 178].

Треба лише частково погодитися з такою позицією. Зокрема, ми підтримуємо думку про міжінституціональні можливості стратегій перехідного правосуддя та необхідність узгодження їхніх положень з правовою культурою постконфліктних держав. Однак теза про переважання жертвоцентризму в стратегіях перехідного правосуддя, на нашу думку, є неприйнятною. Питання відшкодування шкоди жертвам конфлікту має бути лише частиною окремого розділу стратегії, який стосується також кримінального переслідування винних осіб, а в центрі стратегії – трансформація механізмів взаємодії влади та суспільства в усіх сферах спільного буття. Це передусім стосується розбудови верховенства права, реформування системи правосуддя, очищення влади, формування виборчої системи тощо.

Вбачається, що стратегії перехідного правосуддя структурно поєднують такі розділи: механізми перехідного правосуддя; підходи, засновані на правах людини; інституційні реформи; гарантії неповторення конфлікту; репарації; кримінальне переслідування винних осіб; механізми пошуку правди. Окрім суто процедурних питань формування політики перехідного періоду, стратегії відіграють важливу роль у боротьбі з культурою безкарності, завдяки якій стали можливими соціальні потрясіння. Вдалося з'ясувати, що стратегії виконують роль засобу комунікації між владою та суспільством, метою якої є підвищення обізнаності й розуміння алгоритмів функціонування процесів і механізмів правосуддя перехідного періоду [5; 6].

Також ми помітили достатньо принципову деталь: у жодній стратегії не використано позицію переможця та переможеного. Це свідчить про те, що в моделі перехідного правосуддя всі соціальні потрясіння розглядають крізь призму порушення прав людини та їхніх наслідків для жертв конфлікту. Тобто перехідне правосуддя – це не про перемогу, а про необхідність розв'язання всіх суперечок та подальше мирне співіснування. Саме тому для окреслення плану постконфліктних дій використовують стратегії, а не репресивні закони, які можуть ускладнити процес примирення. Тобто стратегії перехідного правосуддя являють собою різновид суспільного договору, який покликаний збалансувати інтереси політичних еліт та громадянського суспільства. З огляду на це, пропонуємо під стратегією перехідного правосуддя розуміти узгоджений, комплексний, цілеспрямований план постконфліктного розвитку політико-правових та соціально-економічних сфер суспільного життя, який заснований на принципі лібералізації, має довгостроковий характер і формується з урахуванням особливостей правової культури країни, яка зазнала соціальних потрясінь.

Бібліографічні посилання:

1. Evaluating and Comparing Strategies of Peacebuilding and Transitional Justice: Guidance paper. London: University of East London. May 2009. 36 p.
2. Human rights and transitional justice: Resolution adopted by the Human Rights Council on 26 September 2019. General Assembly United Nations. A/HRC/RES/42/17.
3. Gareth Evans The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for all. Washington : Brookings Institution Press, 2008. 149 p.
4. Lars Waldorf Anticipating the Past: Transitional Justice and Socio-Economic Wrongs. *Social & Legal Studies*. 2012. Vol. 21. P. 171–186.
5. Holistic National Transitional Justice Strategy in the Democratic Republic of Congo. URL: <https://panzifoundation.org/wp-content/uploads/2021/06/Transitional-Justice-E-N-05062021-1.pdf> (access date: 20.08.2024).
6. Towards a National Transitional Justice Strategy for Kosovo. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://hlc-kosovo.org/storage/app/media/Strategjia%202022/TOWARDS%20A%20NATIONAL%20TRANSITIONAL%20JUSTICE%20STRATEGY%20FOR%20KOSOVO.pdf> (access date: 20.08.2024).

Філянiна Людмила Анатолiївна,
доцент кафедри міжнародного права
Унiверситету митної справи та фiнансiв,
кандидат юридичних наук, доцент

«HATE SPEECH»: ПОНЯТТЯ, ХАРАКТЕРНI ОЗНАКИ ТА ВiДПОВiДАЛЬНiСТЬ

Мова ненавистi (вiд англ. «hate speech») є загрозою для демократичних цiнностей, соцiальної стабiльностi та миру. Принципово важливим є для міжнародного миру та безпеки, щоб Органiзацiя Об'єднаних Нацiй протидiяла цьому явищу. Мовчання може свiдчити про байдужiсть до фанатизму та нетерпимостi, навіть тодi, коли ситуацiя загострюється i жертвами стають вразливі люди.

Протидiя мовi ненавистi не означає обмеження чи заборону свободи слова. Це означає не допустити переростання мови ненавистi в щось бiльш небезпечне, зокрема у пiдбурювання до дискримiнацiї, ворожнечi та насильства, що заборонено міжнародним правом. Так, вiдповiдно до ст. 20 Мiжнародного пакту про громадянськi i полiтичнi права, держави зобов'язанi законом заборонити будь-який виступ на користь нацiональної, расової чи релiгiйної ненавистi, що являє собою пiдбурювання до дискримiнацiї, ворожнечi або насильства. Тривалий час не iснувало визначення термiну «мова ненавистi», тому iнституцiї ООН розробили його робочу версiю. У Стратегiї та Планi дiй Органiзацiї Об'єднаних Нацiй щодо боротьби з мовою ненавистi вона визначається як будь-який вид комунiкацiї в уснiй, письмовiй чи поведiнковiй формi, що мiстить нападки

або використовує принизливі чи дискримінаційні висловлювання щодо особи чи групи осіб на підставі того, ким вони є, тобто на підставі їхньої релігії, етнічного походження, національності, раси, кольору шкіри, походження, статі чи іншого фактору ідентичності [1].

Аналізуючи дану дефініцію можна визначити три основні ознаки: по-перше, об'єктом агресії може бути людина або група осіб, які належать до певної групи (раса, етнічне походження, релігія, гендер, соціальний статус та інше); по-друге, мова ненависті зазвичай спрямована на поширення, публічно (соціальні мережі, мас-медіа) чи приватно (розмови між людьми), негативних стереотипів, формування ненависті чи ворожнечі до певної групи; по-третє, висловлювання можуть містити заклики до насильства, зневажання, приниження чи дискримінаційних дій.

Водночас, можна також визначити характері риси мови ненависті, такі як форма її поширення (відкриті, прямі погрози або тонка, вишукана маніпуляція що підживлює упередження і стереотипи) та цільова аудиторія (меншини або маргіналізовані групи, що загострює їх вразливість).

Мова ненависті трапляється в усіх державах, як офлайн, так і онлайн. Спроби боротися з явно ненавистницьким контентом можуть здаватися непосильним завданням але в більшості держав передбачені різні види відповідальності за такі дії. Так, наприклад, у Німеччині Закон про покращення правозастосування у соціальних мережах (NetzDG) вимагає від платформ видаляти протягом 24 годин контент, що підпадає під категорію мови ненависті [2]. За порушення такої вимоги перевчається штраф; у Франції відомий закон більш відомий як Закон Гейсоо 1990 р. забороняє публічне заперечення голокосту і передбачає кримінальну відповідальність; у Великобританії прийнято ряд законодавчих актів про злочини на ґрунті ненависті, так, у Законі про громадський порядок 1986 р. передбачено відповідальність від штрафу до позбавлення волі за расові, релігійні образи, а також мову, що спонукає до насильства або дискримінації [3]; в Україні передбачена ст. 161 Кримінального кодексу України відповідальність за умисні дії направлені на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті. В залежності від тяжкості злочину застосовуються такі види покарання, як штраф, обмеження або позбавлення волі [4]; у США мова ненависті захищена Першою поправкою Конституції США (свобода слова), але існують певні обмеження, наприклад, пряма погроза чи заклик до насильства можуть бути криміналізовані і в залежності від штату варіюються обмеження.

Отже, у державах відрізняються підходи до мови ненависті, але загальною тенденцією є вживання заходів для обмеження такої діяльності, зважаючи на принцип свободи слова. Необхідність протидії мові ненависті є спільною справою не тільки міжнародних організацій але і кожної держави окремо і потребує активізації зусиль у боротьбі з цим явищем відповідно до міжнародного права.

Бібліографічні посилання:

1. UNITED NATIONS STRATEGY AND PLAN OF ACTION ON HATE SPEECH. May 2019. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>
2. Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html>
3. Hate crime legislation in the United Kingdom. URL: <https://hatecrime.osce.org/hate-crime-legislation-united-kingdom> (дата звернення 09.11.2024)
4. Кримінальний кодекс України від 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%81%D1%82#w1_1

Фомін Павло Вікторович,

доцент кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
доктор філософії

ДО ПИТАННЯ ЩОДО НЕПРАВОМІРНОГО ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ НА СУДОВІ ОРГАНИ

Системи правосуддя відіграють найважливішу роль у справі захисту демократії, починаючи від забезпечення проведення вільних і справедливих виборів та мирної передачі влади; дотримання основних громадянських і політичних прав; однакового застосування закону до всіх людей, включаючи державних службовців, і закінчуючи стримуванням надмірної влади політичних діячів [1].

З огляду на це, на міжнародному універсальному рівні було прийнято низку актів, в яких закріплено положення щодо незалежності і неупередженості судових органів, забезпечення права на справедливий судовий розгляд тощо.

Так, відповідно до Загальної декларації прав людини 1948 р. всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації (ст. 7). Кожній людині, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, гарантується право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом (ст. 10) [2].

В силу статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на

справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [3].

Згідно з положеннями Основних принципів незалежності судових органів 1985 р. незалежність судових органів гарантується державою та закріплюється у конституції чи законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані поважати і дотримуватися незалежності судових органів. Судові органи вирішують передані їм справи неупереджено, на основі фактів та відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукання, тиску, загроз чи втручання, прямого або непрямого, з чиеїсь сторони і за якими б там не було причин [4].

Водночас у разі відсутності у суддів незалежності вони можуть зіткнутися з труднощами при застосуванні закону на рівній основі до впливових політичних діячів або за відстоювання основних демократичних прав через тиск з боку уряду [1].

У доповіді «Переосмислення правосуддя: протистояння сучасним викликам незалежності суддів та адвокатів» 2023 р. Спеціальним доповідачем Організації Об'єднаних Націй з питань незалежності суддів та адвокатів було виокремлено основні проблеми, що перешкоджають незалежності суддів, серед яких: автократизація і занепад демократії; кліматична криза та пов'язані з кліматом переміщення; цифрові технології; спроби представників бізнесу та осіб, які мають економічні переваги, чинити незаконний вплив на судову систему; системна нерівність і дискримінація, що загрожують незалежності; виклики цілісності судової системи тощо [5].

Так, за останні роки значної актуальності набуло питання неправомірного впливу економічних суб'єктів на судові органи.

Зокрема, представники бізнесу можуть мати можливість впливати на судові процеси. Коли така практика здійснюється заради цілей, несумісних з обов'язком бізнесу поважати права людини, вона створює ризики для прав людини і, зокрема, для прав жертв на доступ до засобів правового захисту. У деяких випадках суб'єкти господарювання можуть безпосередньо займатися лобіюванням серед державних чиновників, прагнучи вплинути на результат судових процесів проти підприємства або взагалі запобігти їм [6].

Крім того, в умовах зростання економічної нерівності корпорації і заможні люди в багатьох країнах можуть використовувати свій фінансовий вплив для посягання на незалежність судових органів, намагаючись втручатися в процеси визначення того, хто стане суддею, і лобіювати діючих суддів, щоб зробити їх більш сприйнятливими до своїх інтересів. Ці суб'єкти також перетворюють системи правосуддя на зброю для досягнення своєї мети, подаючи під маскою захисту приватних інтересів стратегічні позови проти участі громадськості, які насправді спрямовані на придушення законної критики, нагляду чи опору їх діяльності [7].

Відповідно до принципу 26 Керівних принципів підприємницької діяльності в аспекті прав людини: Здійснення рамок Організації Об'єднаних Націй щодо «захисту, дотримання та засобів правового

захисту», при усуненні пов'язаних з підприємницькою діяльністю порушень прав людини державам рекомендовано вживати належних заходів для забезпечення ефективності національних судових механізмів, у тому числі за рахунок пошуку способів зниження правових, практичних та інших відповідних бар'єрів, які могли б спричинити відмови у доступі до засобів правової захисту [8].

Однак, такий неправомірний економічний вплив на судові органи має місце, коли: економічні суб'єкти, включаючи корпорації, керівників та надзвичайно багатих людей проводять заходи з використанням потужних економічних засобів, які чи можуть здаватися такими, що мають неправомірний вплив на структуру систем правосуддя або виконання судових функцій з очевидною метою використання системи правосуддя для просування своїх конкретних інтересів та призводять до того, що процеси, покликані бути справедливими і прозорими для забезпечення незалежності судових органів та рівності перед законом, систематично спотворюються на вигоду неправомірним цілям [7].

Означене вимагає ефективних відповідних дій з боку держав та міжнародного співтовариства в цілому, із залученням суддів, прокурорів та адвокатів, що будуть спрямовані на вивчення і аналіз шляхів здійснення неправомірного економічного впливу, які досі залишалися непоміченими, а також вжиття заходів для усунення відповідних слабких місць.

Бібліографічні посилання:

1. Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, Margaret Satterthwaite (Safeguarding the independence of judicial systems in the face of contemporary challenges to democracy) A/HRC/56/62. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g24/062/77/pdf/g2406277.pdf>.

2. Загальна декларація прав людини (прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

3. International Covenant on Civil and Political Rights adopted 16 December 1966 by General Assembly resolution 2200A (XXI). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.

4. Basic Principles on the Independence of the Judiciary adopted 06 September 1985 by the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders held at Milan from 26 August to 6 September 1985. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-independence-judiciary>.

5. Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, Margaret Satterthwaite (Reimagining justice: confronting contemporary challenges to the independence of judges and lawyers) A/HRC/53/31. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/066/58/pdf/g2306658.pdf>.

6. Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises (Corporate influence in the political and regulatory sphere: ensuring business practice in line with the Guiding Principles on Business and Human Rights) A/77/201. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/432/83/pdf/n2243283.pdf>.

7. Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, Margaret Satterthwaite (Justice is not for sale: the improper influence of economic actors on the judiciary) A/79/362. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/271/12/pdf/n2427112.pdf>.

8. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework". URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf.

Фоміна Ліна Олександрівна,

доцент кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
к.ю.н., доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВА НА ХАРЧУВАННЯ В МЕЖАХ АФРИКАНСЬКОГО СОЮЗУ

У 1960-х і 1970-х роках Організація Об'єднаних Націй, африканські уряди та неурядові організації провели низку конференцій в Африці для обговорення африканської регіональної системи заохочення і захисту прав людини та основних свобод у світлі міжнародних стандартів, а також досвіду окремих регіонів. Одним із підсумків стало прийняття Африканської хартії прав людини і народів (далі – Хартія), яка була одноголосно прийнята на засіданні Організації Африканської Єдності, що відбулося в Кенії 27 червня 1981 року [1; 2].

Право на достатнє харчування та свободу від голоду і недоїдання прямо не згадуються в Хартії, однак Африканська комісія з прав людини і народів (далі – Африканська комісія, Комісія) у справі SERAC & CESR проти Нігерії (2001 р.) [3] постановила, що право на їжу є невід'ємною частиною захисту Хартією прав на життя, здоров'я та права на економічний, соціальний і культурний розвиток. Комісія вказала, що право на їжу нерозривно пов'язане з гідністю людини і, отже, має важливе значення для користування та реалізації інших прав, як-от: здоров'я, освіта, праця і участь у політичному житті [3].

Африканська хартія прав і добробуту дитини 1990 р. у статті 14 гарантувала кожній дитині право на найвищий достатній рівень фізичного, розумового і духовного здоров'я та поклала на держави-учасниці зобов'язання приймати заходи для реалізації означеного права, зокрема: забезпечити повноцінне харчування і безпечну питну воду; боротися з

хворобами та недоїданням у межах первинної медико-санітарної допомоги шляхом застосування відповідних технологій тощо [4].

У Декларації семінару в Преторії з економічних, соціальних та культурних прав в Африці 2004 р. учасники семінару, до якого ввійшли члени Африканської комісії, представники 12 африканських держав, організації громадянського суспільства, національні інституції з прав людини, науковці та представники організацій ООН і регіональних економічних співтовариств, зазначили, що держави-учасниці Африканської хартії прав людини і народів урочисто зобов'язалися поважати, захищати, заохочувати та здійснювати всі права, зазначені в Хартії, включаючи економічні, соціальні і культурні права. Держави-учасниці зобов'язані забезпечити виконання, принаймні, мінімальних основних рівнів кожного з економічних, соціальних і культурних прав, які містяться в Африканській хартії. Зокрема, було вказано, що право на здоров'я в статті 16 Хартії передбачає, серед іншого: доступ до мінімуму основних продуктів харчування, які є достатніми за поживними властивостями та безпечні, щоб гарантувати позбавлення кожного від голоду і запобігати недоїданню; доступ до основного житла та санітарних умов, а також достатнє постачання безпечної і питної води [5].

У 2011 році Африканською комісією з прав людини і народів було прийнято Принципи і рекомендації щодо здійснення економічних, соціальних та культурних прав в Африканській хартії прав людини і народів. У документі, зокрема, було вказано на те, що право на достатнє харчування реалізується, коли кожен чоловік, жінка і дитина, окремо чи спільно з іншими, має фізичний та економічний доступ у будь-який час до достатнього харчування або засобів для його отримання. Тому це право не слід тлумачити у вузькому чи обмежувальному значенні, яке ототожнює його лише з мінімальним набором калорій, білків та інших конкретних поживних речовин. Крім того, було визначено мінімальні основні зобов'язання держав: вживати необхідних заходів, щоб гарантувати кожному право бути вільним від голоду, а також для пом'якшення та полегшення голоду навіть під час природних чи інших лих; утримуватися від знищення та/або забруднення джерел їжі і захищати їх від руйнування; утримуватися від використання доступу до їжі як політичного інструменту для винагороди прихильників, покарання опонентів або вербування бойовиків [6].

У 2017 році Африканська комісія з прав людини і народів на своїй 60-й черговій сесії прийняла Резолюцію щодо права на їжу та продовольчої безпеки і закликала держави-учасниці: приймати законодавчі, адміністративні та інші необхідні заходи для гарантування права кожного на свободу від голоду, а також для пом'якшення і полегшення голоду навіть під час природних чи інших лих; негайно припинити ситуації небезпеки та конфлікти у відповідних країнах, які серйозно впливають на основні права людини їхнього населення, зокрема право на їжу; гарантувати безперешкодний доступ для розподілу гуманітарної допомоги

тим, хто є найбільш уразливим через нестабільні умови безпеки, в яких вони живуть; забезпечити доступ до продуктів харчування для представників уразливих і незахищених груп за допомогою спеціальних програм; надавати підтримку найбільш сталому управлінню і використанню природних та інших ресурсів для продовольства на національному, місцевому і домашньому рівнях; брати участь у міжнародних і регіональних зусиллях та проєктах співробітництва, спрямованих на забезпечення права кожного бути вільним від голоду, зокрема шляхом справедливого розподілу продовольчих запасів [7].

Надалі означеному питанню було також приділено увагу в резолюціях Африканської комісії ACHPR/Res.431(LXV)2019 (2019 р.), ACHPR/Rés.514(LXX) (2022 р.) тощо.

У 2022 році рішенням Assembly/AU/Dec. 813(XXXV) Асамблея Африканського Союзу ухвалила темою року Африканського Союзу на 2022 рік «Посилення стійкості харчування і продовольчої безпеки на Африканському континенті: зміцнення агропродовольчих систем, систем охорони здоров'я та соціального захисту для прискорення розвитку людського, соціального й економічного капіталу» [8].

11 листопада 2022 р. Панафриканський парламент прийняв Модельний закон про продовольчу безпеку та харчування в Африці, мета якого полягає в тому, щоб керувати і слугувати джерелом натхнення для держав-членів Африканського Союзу, які прагнуть розробити національне або субнаціональне законодавство про право на достатнє харчування та продовольчу безпеку і харчування [9].

Означене свідчить про активну та плідну роботу, яка здійснюється під егідою Африканського Союзу щодо забезпечення права на достатнє харчування. Незважаючи на відсутність прямого закріплення означеного права в положеннях Африканської хартії прав людини і народів 1981 р., в межах організації було вироблено низку актів (резолюції, декларації, принципи тощо), які спрямовані на те, щоб гарантувати кожному свободу від голоду і запобігати недоїданню.

Бібліографічні посилання:

1. A Guide to the African Charter on Human and Peoples' Rights. Amnesty International Publications, 2006. URL: <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/08/ior630052006en.pdf>.

2. African Charter on Human and Peoples' Rights 1981. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf.

3. SERAC v. Nigeria. Decision, Comm. 155/96 (ACmHPR, Oct. 27, 2001). URL: https://www.worldcourts.com/achpr/eng/decisions/2001.10.27_SERAC_v_Nigeria.htm.

4. African Charter on the Rights and Welfare of the Child 1990. URL: <https://au.int/en/treaties/african-charter-rights-and-welfare-child>.

5. Declaration of the Pretoria Seminar on Economic, Social and Cultural Rights in Africa. URL: https://archives.au.int/bitstream/handle/123456789/2055/Declaration%20on%20Pretoria%20Seminar%20on%20ECOSOC_E.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

6. Guidelines and Principles on Economic, Social and Cultural Rights in the African Charter on Human and Peoples' Rights. URL: <https://achpr.au.int/en/node/871>.

7. Resolution on the Right to Food and Food Insecurity in Africa – ACHPR/Res.374(LX)2017. URL: <https://achpr.au.int/en/adopted-resolutions/374-resolution-right-food-and-food-insecurity-africa-achprres374lx>.

8. Decision of the African Union Theme of the Year For 2022 “Strengthening Resilience in Nutrition and Food Security on the African Continent: Strengthening Agro-Food Systems, Health and Social Protection Systems for the Acceleration of Human, Social and Economic Capital Development” Assembly/AU/Dec. 813(XXXV). URL: https://au.int/sites/default/files/decisions/44015-Assembly_AU_Dec_813-838_XXXV_E.pdf.

9. Model Law on Food Security and Nutrition in Africa (adopted by PAP Plenary, 11 November 2022). URL: <https://pap.au.int/en/documents/2024-06-02/model-law-food-security-and-nutrition-africa>.

Фролов Олександр Олександрович,
доцент кафедри державного будівництва
Національного юридичного Університету ім. Ярослава Мудрого,
к.ю.н., доцент

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПІДЗВІТНОСТІ ОРГАНІВ І ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

На саміті у Брюсселі 23 червня 2022 р. Європейська Рада ухвалила рішення про надання Україні статусу держави-кандидата на членство в Європейський Союз (далі – ЄС), а 14 грудня 2023 р. – про початок переговорів про вступ України до ЄС [1]. Ці події стали доленосними для нашої держави і можливими після підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відповідно до ст. 3 даної Угоди верховенство права, належне врядування, боротьба з корупцією, боротьба з різними формами транснаціональної організованої злочинності й тероризмом, сприяння сталому розвитку і ефективній багатосторонності є головними принципами для посилення відносин між Сторонами [2]. Подальша підготовка до членства в ЄС потребує завершення всеохоплюючої трансформації всіх сфер життєдіяльності суспільства відповідно до, зокрема, засад належного (доброго) врядування. У сучасній вітчизняній науці належне (добре) врядування (Good Governance) трактують як особливу форму організації публічного

управління, що передбачає активну взаємодію органів державної влади й органів місцевого самоврядування із суспільством, людиною, бізнесом за допомогою інформаційно-комунікативних технологій [3, с. 127].

Не викликає сумніву, що в умовах децентралізації публічної влади функціонування місцевого самоврядування в Україні має засновуватися на принципах концепції належного (доброго) врядування, серед яких ключовим є підзвітність органів і посадових осіб громадськості [4, с. 21; 5, с. 34; 6, с.5]. Адже призначення демократичної підзвітності полягає в наданні громадянам та їх представникам механізмів для висловлення занепокоєння та вимагання пояснень щодо ефективності роботи виборних та призначуваних посадових осіб, а в разі необхідності – накладання на них санкцій [5, с. 19].

Водночас під час воєнного стану українські муніципалітети працюють в вельми складних політичних і економічних обставинах. Крім того, Закони України «Про правовий режим воєнного стану» і «Про військово-цивільні адміністрації» суттєво обмежили повноваження місцевого самоврядування. Незважаючи на ці виклики, за даними соціологічних опитувань, проведеними у жовтні 2023 р., на відміну від центральної, місцева влада протягом останніх двох років зберігає стабільну довіру населення на рівні 50% [6]. Даний факт демонструє, що результати роботи місцевого самоврядування відповідають очікуванням членів громади. Безумовно, одним із чинників ефективності муніципалітетів є забезпечення принципу підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування, що дозволяє зберегти зворотній зв'язок влади і спільноти.

Принцип підзвітності, як важлива засада концепції належного (доброго) врядування, отримав офіційне визнання в Програмі розвитку ООН «Управління для сталого людського розвитку» (1997 р.). Згідно з цим міжнародним документом підзвітність означає вимогу до посадових осіб і персоналу державного, неурядового та приватного секторів надавати відповідь зацікавленій громадськості щодо виконання своїх обов'язків, реагувати на критику і нести відповідальність за некомпетентність чи обман [7]. Згодом, в Стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні (далі – Стратегії), затвердженій Комітетом Міністрів Ради Європи у 2008 р., принцип підзвітності став дванадцятю засадою практичного інструментарію щодо вдосконалення управління на місцевому рівні. Цей принцип передбачає: 1) відповідальність місцевих (виборних) представників та службовців за їх діяльність; 2) оприлюднення рішень муніципалітетів та їх роз'яснення; 3) наявність ефективних механізмів захисту від неправомірних рішень органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Слід наголосити, що принципи концепції належного (доброго) врядування не отримали системне втілення в чинному законодавстві України. Водночас, такі принципи знайшли відображення через засади організації та здійснення публічної влади в Україні. Наприклад, принцип підзвітності є принципом місцевого самоврядування як специфічної форми публічної влади. Зауважимо, що принципи місцевого самоврядування

мають установчий характер, інтегрують, об'єднують і уможлиблюють існування інших муніципально-правових інститутів.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі – Закон № 280/97-ВР) місцеве самоврядування в Україні здійснюється, зокрема на принципах підзвітності і відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб (ст. 4), а органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальними громадами (ч. 1 ст. 75). Згідно із Законом № 280/97-ВР підзвітними є:

- виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад – відповідним радам (ч. 2 ст. 11);
- сільський, селищний, міський голова – відповідній територіальній громаді (ч. 6 ст. 42);
- голова ради – відповідній раді (а.1 ч.4 ст. 55);
- староста – відповідній сільській, селищній, міській раді (ч. 6 ст. 54¹);
- відділи, управління та інші виконавчі органи ради – раді, яка їх утворила (ч. 2 ст. 54);
- виконавчий комітет ради – раді, що його утворила (ч. 8 ст. 51);
- постійні комісії – відповідній раді (ч. 14 ст. 47).

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що підзвітність органів і посадових осіб місцевого самоврядування є комплексним принципом місцевого самоврядування, оскільки складається з таких елементів:

- інформування про роботу органів і посадових осіб місцевого самоврядування;
- публічне звітування перед територіальною громадою та її представницьким органом;
- дострокове припинення повноважень як вид муніципально-правової відповідальності.

Бібліографічні посилання:

1. Диво сталося. Україна починає процес вступу до ЄС. URL: https://lb.ua/world/2023/12/14/589067_divo_stalosya_ukraina_pochinaie_protses.html (дата звернення 15.12.2023 р.)
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/m/laws/show/984_011#Text (дата звернення 05.12.2023 р.)
3. Ткаля О. В. Розуміння належного врядування за сучасних умов. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2020. Т. 31 (70). Ч. 2, № 2. С. 125–130.
4. Голик Ю. Ю. Підзвітність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: теоретико-правові аспекти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 5. С. 33 – 37.
5. Демократична підзвітність при наданні державних послуг: практичний посібник для пошуку можливостей вдосконалення за допомогою оцінювання /

Г. Бюремальм, А. Фернандес, Г. Хорхе, В. Мольєда. URL: [https:// www.idea.int/sites/default/files/publications/democratic-accountability-in-service-delivery-UK.pdf](https://www.idea.int/sites/default/files/publications/democratic-accountability-in-service-delivery-UK.pdf) (дата звернення 07.12.2023 р.)

6. Чи довіряють українці владі: КМІС озвучив результати опитування. URL: <https://politics.comments.ua/ua/news/domestic-policy/chi-doviryayut-ukrainci-vladi-kmis-ozvuchiv-rezultati-opituvannya-720150.html>

7. Governance for Sustainable Human Development, An Integrated Paper On The Highlights Of Four Regional Consultation Workshops on Governance for Sustainable Human Development (1997). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3831662> (дата звернення 08.12.2023 р.)

Черноп'ятов Станіслав Володимирович,

доцент кафедри права

ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», к.ю.н., доцент

ЗАГАЛЬНЕ ЗУПИНЕННЯ ЗАКОНОМ ПЕРЕБІГУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРАВА ОСОБИ НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Законом України від 15.03.2022 № 2120-IX [1] Прикінцеві та перехідні положення ЦК України було доповнено пунктом 19 такого змісту (в редакції Закону України від 08.11.2023 № 3450-IX [2]): «У період дії воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України [...] від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [...], перебіг позовної давності, визначений цим Кодексом, зупиняється на строк дії такого стану». З урахуванням подібної норми, яка діяла у зв'язку із карантинном, вже більше 4,5 років інститут позовної давності фактично не діє. Це актуалізує питання правомірності та доцільності такого обмеження, яке наразі ще не було належним чином розглянуто у відкритих публікаціях.

Засадничою та певною мірою методологічною основою дослідження є ідея про те, що: (1) змістом категорій «право на захист», «судовий захист прав» є не лише права позивача на позов у процесуальному (на подання позову та вчинення наступних процесуальних дій) та матеріальному (на задоволення позову) сенсах, але і право відповідача на захист проти пред'явленого позову у матеріальному (на відмову у задоволенні позову) та процесуальному (на користування процесуальними можливостями захисту від позову та вчинення супутніх процесуальних дій) сенсах; (2) правосуддя спрямоване на справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення справ з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів як позивача, так і відповідача.

Також враховуємо правову природу позовної давності як встановленого в інтересах боржника у зобов'язанні строку, вплив якого разом із відповідним волевиявленням боржника (у формі заяви про застосування позовної давності) модифікує суб'єктивне право (право вимоги) таким чином, що воно більше не може бути захищене (реалізоване) примусово за результатами судового захисту, однак при цьому зобов'язання не припиняється як таке (т.зв.

«натуральне зобов'язання»). Заглиблюючись у правову природу позовної давності можна зрештою виснувати, що позовна давність є особливим суб'єктивним правом боржника. Співзвучною є позиція ЄСПЛ, який визнає позовну давність «законним правом правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення» [3].

При цьому таке суб'єктивне право боржника (відповідача) охоплюється правом на (судовий) захист, яке передбачене, у т.ч., ст. 55 Конституції України [4]. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1 ст. 64 Конституції України). Водночас в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, однак не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені, зокрема, статтею 55 Конституції (ч. 2 ст. 64 Конституції України).

Таким чином, обговорюване законодавче зупинення перебігу позовної давності має ознаки обмеження прав, передбачених ст. 55 Конституції України, всупереч забороні, встановленій ч. 2 ст. 64 Конституції України.

Релевантна позиція Конституційного Суду України була висловлена останнім у рішенні від 18 липня 2024 року № 8-р(П)/2024. Справа стосувалася питання конституційності ч. 6 ст. 615 КПК України, яка передбачала позасудове продовження строку тримання під вартою в умовах воєнного стану. Конституційний Суд України визнав цю норму неконституційною і зазначив, зокрема, таке: «[...] в контексті предмета цієї справи відповідно до другого речення частини другої статті 64 Конституції України людські права і свободи, гарантовані Конституцією України у [...] статті 55 (право на судовий захист) [...], не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану. Це означає, що хоча обмеження зазначених людських прав не може бути зумовлене потребами, пов'язаними з воєнним станом, однак державне втручання у їх захисну сферу є можливим за умови виправданості (домірності) обраних законодавцем засобів, які зберігають повагу до сутності людських прав та не суперечать приписам Конституції України, які *expressis verbis* гарантують їх обсяг. З огляду на те, що законодавець оспорюваними приписами Кодексу допустив втручання в сутність людських прав, гарантованих статтями 29, 55 Конституції України, та порушив відповідні приписи Основного Закону України, якими гарантовано обсяг їх здійснення (*expressis verbis*), Конституційний Суд України констатує, що немає потреби досліджувати приписи частини шостої статті 615 Кодексу з огляду на їх домірність» [5].

Оскільки охоплення позовної давності як суб'єктивного права статтею 55 Конституції в нашому випадку не очевидним до ступеня *expressis verbis*, то в доцільно додатково звернутися до питань домірності обмеження цього права.

Хоча публічні матеріали підготовки законів №№ 2120-IX та 3450-IX не виражають явно підстав відповідних змін. Можна припустити, що такими підставами є перешкоди, які умови військової агресії та воєнного

стану створюють для діяльності судів та потенційних позивачів, утруднюючи зрештою звернення до суду та створюючи ризик дисфункції інституту позовної давності. Лише попередження такої дисфункції може бути визнано легітимною метою втручання держави у сферу дії позовної давності як суб'єктивного права – елемента права на судовий захист. Однак сумнівно, що повне зупинення перебігу позовної давності є в цьому випадку ефективним засобом.

І доктрина цивільного права, і практика ЄСПЛ [6] співзвучні у тому, що позовна давність спрямована, передусім, на: (1) забезпечення стабільності цивільного обороту; (2) забезпечення юридичної визначеності і остаточності (які є елементами принципу верховенства права); (3) захист відповідачів від позовів, які ґрунтуються на за давних доказів, що утруднює їх вирішення та підвищує ризик помилки.

Очевидно, що законодавче зупинення перебігу позовної давності не лише не може сприяти але навіть і заважає досягненню цих цілей інституту позовної давності, створює і поглиблює стан юридичної невизначеності, тим самим лише поглиблюючи дисфункцію інституту позовної давності і з потенційної робить її реальною та всеохоплюючою, а отже – суперечить легітимній меті.

Слід звернути увагу на те, що інститут позовної давності вже містить механізми усунення подібних дисфункцій і досягнення легітимної мети – ними є: (1) спосіб визначення початку перебігу позовної давності (ст. 261 ЦК України); (2) зупинення її перебігу у зв'язку із непереборною силою (п. 1 ч. 1 ст. 263 ЦК України); (3) визнання судом поважними причин пропусчення позовної давності (ч. 5 ст. 267 ЦК України). Тобто, в даному випадку досягнення легітимної мети лежить не у сфері правотворчості, а у сфері правозастосування.

Законодавче зупинення перебігу позовної давності також є явно непропорційним, оскільки враховує інтереси виключно потенційних позивачів, зміцнюючи їх правове становище, і при цьому жодним чином не враховуючи інтересів потенційних відповідачів.

Висновок. Всезагальне абсолютне зупинення строків позовної давності на строк дії воєнного стану має наступні вади: (1) сумнівна конституційність в частині необґрунтованого втручання в право на захист та його обмеження; (2) невідповідність правовій природі позовної давності; (3) невідповідність принципу верховенства права (зокрема, його елементам – принципам рівності, юридичної визначеності та легітимних очікувань), створення передумов для його тривалого та масового порушення; (4) відсутність легітимної мети або суперечність можливій легітимній меті; (5) непропорційність.

Бібліографічні посилання:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20>

2. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини : Закон України від 08.11.2023 № 3450-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20>

3. European Court of Human Rights judgment of 20 September 2011 in the case of OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia (Application no. 14902/04). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-106308>

4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

5. Рішення Конституційного Суду від 18 липня 2024 року № 8-р(П)/2024 у справі № 3-88/2022(205/22, 114/24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24>

6. European Court of Human Rights judgment of 22 October 1996 in the case of Stubbings and Others v. the United Kingdom (Application no. 22083/93; 22095/93). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58079>

Шевель Анжеліка Олександрівна,
доцент кафедри правосуддя та філософії
Сумського національного аграрного університету,
кандидат філософських наук, доцент

ТОЛЕРАНТНІСТЬ І ВІЙНА

Вахтанг Кебуладзе сказав: «Війна – це перманентний стан нашого суспільства». Втручання росії в Україну змінило ставлення людей один до одного. Війна згуртувала українців навколо спільної мети, проте як би це парадоксально не звучало, налагодження соціальних контактів одне з одним стало важчим. Адже кожен із людей нині має власну історію війни.

Тому проблема свободи, толерантності в часи війни дуже актуальна.

Війна досить помітно впливає на всі соціальні процеси, у тому числі через запровадження воєнного стану. Для кожної людини, яка проживає в нашій країні, помітно ускладнюється процес гарантування державою прав і свобод, адже в такий складний час має місце низка факторів, які, на жаль, ускладнюють їх належне гарантування та дотримання.

Зрештою, спільний ворог об'єднує. Свого часу П'єр Жозеф Прудон свої політичних писаннях не один раз звертався до проблеми свободи. У своїй об'ємній праці «De la justice de la Révolution et dans l'Eglise» він дає таке визначення свободи: це «пошана до моєї власної гідності й міра всіх публічних свобод».

Французький соціаліст піддав нищівній критиці війну та обґрунтував неминучість її зникнення. Він писав: «Французькі демократи! Замість того, щоб переживувати старі формули, старі ідеї та старі парадокси – замість того, щоб захоплюватися застарілими утопіями та збуджувати згаслі пристрасті, станьте на рівень подій, вивчайте дух і справи вашого століття, спостерігайте його прагнення і ви переконаєтеся, що війна не має ні найменшої причини існувати; що вона не може більше мати нічого

органічного, цивілізуючого, ліберального». Як основні докази він наводив правову необґрунтованість, економічну недоцільність війни, її моральну неспроможність тощо. Однак він жажнувся б, якби дізнався, що після його смерті кількість воєн та їх наслідки не тільки не зменшилися, а й безпрецедентно виростили, а французькі демократи і не подумали засудити війни, а не те, щоби відмовитися від них [4, с. 34].

Гордон У. Олпорт зазначає, що толерантність «навіть чи виникає за однієї якоїсь причини. Це результат багатьох сил, що діють в одному напрямі. Чим більше таких сил, тим більше толерантною стане особистість, що розвивається» [2].

На думку І. Канта, природна нерівність людей, багатоманіття людських долі є неухильними супутниками морального та матеріального прогресу. У цьому сенсі тиск на іншодумство не просто не є ефективним, а є регресивним та суперечить природі людського духу. Близьку за змістом думку наводить М. Шлемкевич, щодо героя чи революціонера закон не застосований у повному обсязі його суворості. Аналогічно, на думку Ф. Ніцше, старання, середньо амбітна людина є не героєм, а ідеальним рабом майбутнього.

З точки зору етики, терпимість є фундаментально корисною властивістю людської особистості, що протистоїть груповому нарцисизму [1, с. 45].

Розглянемо терміни: «терпимість» і «толерантність».

Історично першим є пояснення «терпимість». У тлумачному словнику «терпимість» визначається як «властивість, уміння терпляче ставитися до чого-небудь, терпіти що-небудь».

Більш повне визначення, що розкриває моральну суть толерантності, подане в словнику з етики: «Толерантність – моральна якість особистості, що характеризує терпиме ставлення до інтересів, переконань, вірувань, звичок у поведінці інших людей. Виражається в прагненні досягти взаємного розуміння і узгодження різнорідних інтересів і точок зору без застосування крайніх заходів тиску, переважно методами роз'яснення та переконання. Є формою поваги до іншої людини, визнання за нею права на власні переконання, на те, щоб бути іншим».

Інше визначення «толерантності», що базується на взаємоповазі суб'єктів, запропоноване американським словником: «Толерантність – здатність до визнання чи практичне визнання і повага до переконань і дій інших людей».

Оксфордський словник визначає толерантність як «готовність і здатність приймати без протесту чи втручання особистість або річ» [3, с. 89].

Зробимо висновки: ворог лише й чекає, коли ми почнемо сваритися та не довіряти одне одному. Адже саме так нашу країну можна буде здолати. Але українці – незламний народ, їм немає рівних у любові один до одного та своєї Батьківщини, тому ніяким російським агресорам нас не побороти.

Бібліографічні посилання:

1. Верховенство права і толерантність : навчальний посібник / Д. О. Вовк, Д. С. Бойчук. Київ, 2018. 172 с. С. 45.

2. Gordon W. Allport. The Nature of Prejudice. URL: https://faculty.washington.edu/caporaso/courses/203/readings/allport_Nature_of_prejudice.pdf

3. Моран І. В. Поняття толерантності та основні підходи до її визначення. Серія «Психологія і педагогіка». Випуск 26. С. 89–91

4. Феденко П. Михайло Драгоманов і П'єр Жозеф Прудон // Драгоманівський збірник, Т. 1. Прага, 1930. С. 34.

Батвінєв Вадим Олександрович,

аспірант юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Науковий керівник: Гавриленко Олександр Анатолійович,

професор кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені, д.ю.н., професор

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ МІГРАНТІВ НА МІЖНАРОДНОМУ УНІВЕРСАЛЬНОМУ РІВНІ

За оцінками, 281 мільйон людей, або приблизно 3,6% населення світу, наразі живуть за межами своїх країн походження, і більшість з них мігрують з різним ступенем вимушеності. Все більше мігрантів вимушені залишати свої домівки через низку причин. Порушення прав людини мігрантів можуть включати в себе заперечення громадянських і політичних прав, а також економічних, соціальних і культурних прав, таких як право на охорону здоров'я, житло або освіту. Порушення прав мігрантів часто тісно пов'язане з дискримінаційними законами і глибоко вкоріненими упередженнями та ксенофобією [1].

Особлива вразливість мігрантів випливає з того факту, що вони не є громадянами країни, в якій вони проживають, вони перетнули міжнародний кордон і – на відміну від громадян – вони, як правило, можуть в'їхати та жити в іншій країні лише за чітко вираженої згоди її влада. Ця вразливість, яка походить від статусу іноземця, часто різко контрастує з рішучістю, винахідливістю та стійкістю, необхідними для самого процесу міграції. Будучи чужинцями для суспільства, мігранти можуть бути не знайомі з національною мовою, законами та практикою, а отже, менш здатні, ніж інші, знати і відстоювати свої права. Вони можуть стикатися з дискримінацією, нерівним ставленням і нерівними можливостями на роботі та в повсякденному житті [2, с. 1–2].

Унаслідок міграції люди часто перетворюються на частину меншини, переміщаючись з основної частини суспільства в периферійні та часто маргіналізовані спільноти, що, в підсумку, підвищує вразливість їхніх культурних прав. Міграція означає, що значущі культурні цінності часто необхідно залишати в минулому. Крім того, нерідко міграція пов'язана з втратою важливих місць, спільнот і відносин, інструментів або пристосувань; підвищенням вартості товарів і послуг, що позначається на здатності

продовжувати повноцінну практику збереження спадщини; втратою ширшої підтримуючої спільноти, що сприяє передаванню інформації від покоління до покоління; а іноді навіть зі спротивом або протидією продовженню певних видів практики збереження спадщини в новій країні проживання [3].

На думку П'єтро Маттіолі (Pietro Mattioli), «мігранти, які перетинають міжнародні кордони, прагнуть підтримувати та утверджувати свою індивідуальну і колективну культуру та ідентичність через зв'язки з тими, хто залишився на батьківщині, та зі співвітчизниками, які проживають у тій самій або інших державах. Їхні культурні елементи часто не відображають більшість населення приймаючої держави, і з цієї причини їх можна вважати етнічною меншиною, релігійною чи мовною меншиною» [4, с. 40–41].

Варто зазначити, що культурні права пов'язані з широким колом таких питань, як самовираження та творчість, включаючи різні матеріальні та нематеріальні види мистецтва; інформація та комунікація; мова, самобутність і приналежність до змішаних, різних і мінливих громад; формування особливих уявлень про міру та ведення певного способу життя; освіта та професійна підготовка; доступ, сприяння та участь у культурному житті; проведення культурних стратегій і доступ до матеріальної та нематеріальної культурної спадщини. Культурні права захищають право кожної людини, взятої окремо й у спільноті з іншими людьми, а також груп людей розвивати та виражати свої людські якості, своє бачення світу і зміст, який вони надають своєму існуванню та своєму розвитку за допомогою, зокрема, цінностей, поглядів, переконань, мов, знання та мистецтв, інститутів та способів життя (A/HRC/14/36, п. 9) [5].

Міжнародне право прав людини прямо визнає культурні права кожної людини, отже, будь-який мігрант будь-якого походження та статусу незалежно від свого становища може вільно реалізувати свої культурні права.

Крім того, положення щодо забезпечення культурних прав мігрантів знайшли своє закріплення у низці спеціальних актів у сфері міграції. Зокрема, згідно з Міжнародною конвенцією про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р. держави-учасниці взяли на себе зобов'язання забезпечувати повагу до культурної самобутності трудящих-мігрантів та членів їх сімей і не перешкоджати їм підтримувати культурні зв'язки з державою їх походження (ст. 31). В силу ст. 43 (g) Конвенції передбачено, що трудящі-мігранти користуються рівним режимом з громадянами держави роботи за наймом щодо: доступу до культурного життя та участі в ньому [6].

Відповідно до п. 6 Нью-Йоркської декларації про біженців та мігрантів 2016 р. передбачено, що вони наділені тими самими універсальними правами людини і основними свободами, як і інші люди [7].

Підтверджуючи Нью-Йоркську декларацію, було сформовано механізм співробітництва, який передбачає 23 цілі, діяльність щодо їх здійснення, а також подальші заходи та огляд. Зокрема, в межах Цілі 16 (Створення для мігрантів і суспільств сприятливих умов, що забезпечують

повну соціальну інтеграцію та згуртованість) передбачено здійснення низки дій, як-от: заохочення взаємної поваги до культур, традицій та звичаїв громад, що приймають, і мігрантів шляхом обміну передовими методами, пов'язаними з політикою, програмами та заходами в галузі інтеграції; ефективне використання знань і культурних та мовних навичок мігрантів і громад, які їх приймають; підтримка різноманітного культурного життя за допомогою проведення спортивних, музичних, мистецьких, кулінарних, добровольчих та інших громадських заходів, які сприятимуть підвищенню взаємного розуміння і збагаченню культур мігрантів та приймаючих громад тощо [8].

Проте, незважаючи на існування правового підґрунтя щодо забезпечення культурних прав мігрантів, державні культурні послуги та установи часто не повною мірою задовольняють їх потреби. Запевнення держав у тому, що мігранти мають ті ж права, що й інші громадяни відповідної країни, насправді не вирішують проблем, що виникають, оскільки мігранти можуть стикатися з додатковими перешкодами у доступі до культурних послуг та установ [3].

Фактична рівноправність вимагає від держав постійно шукати шляхи захисту прав мігрантів на доступ до їх власних культурних традицій, а також до культурного життя держави, що приймає, без навмисної чи фактичної дискримінації в законі чи на практиці. Одним із основних принципів у цьому відношенні є принцип ефективної участі мігрантів у всіх рішеннях, що стосуються культурних прав, та активнішої участі на всіх етапах здійснення програм та заходів, що стосуються їх власних культурних прав [3].

Бібліографічні посилання:

1. UN: OHCHR and migration. URL: <https://www.ohchr.org/en/migration>.
2. International migration and human rights: a paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration by Stefanie Grant. Global Commission on International Migration, 2005. P. 35. URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/tp/TP7.pdf
3. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights (Cultural rights and migration) A/HRC/52/35. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/008/22/pdf/g2300822.pdf>.
4. Pietro Mattioli. Building inclusive societies through the promotion of migrants' cultural rights: legal challenges and potential solutions / Bruno, Palombino, Di Stefano, Ruotolo (eds.). Migration and Culture: Implementation of Cultural Rights of Mi- grants, Rome, CNR Edizioni, 2021. Pp. 31–54.
5. Report of the independent expert in the field of cultural rights, Ms. Farida Shaheed, submitted pursuant to resolution 10/23 of the Human Rights Council A/HRC/14/36. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g10/124/40/pdf/g1012440.pdf>.

6. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (adopted 18 December 1990 by General Assembly resolution 45/158). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-rights-all-migrant-workers>.

7. Resolution adopted by the General Assembly on 19 September 2016, 71/1. New York Declaration for Refugees and Migrants. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n16/291/97/pdf/n1629197.pdf>.

8. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2018, 73/195. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n18/451/99/pdf/n1845199.pdf>.

Воротілова Ірина Сергіївна,

аспірантка кафедри політології

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: Коч Світлана Вадимівна, завідувачка кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, доктор політичних наук, професор

СКАНДИНАВСЬКИЙ ПАРАДОКС: ДЕМОКРАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Скандинавські країни традиційно вважаються зразком стабільності та добробуту, що ґрунтуються на міцних засадах верховенства права та демократії. Цей регіон часто називають еталоном для інших країн, які прагнуть побудувати сучасні демократичні суспільства. Однак, як це стало можливим, що країни з відносно невеликою територією та населенням змогли досягти такого високого рівня безпеки та стабільності?

Поняття «скандинавський парадокс» використовується для опису певних суперечностей або несподіваних явищ, пов'язаних зі Скандинавськими країнами. Пропонуємо розглянути його в контексті розвитку демократії та зміцнення національної безпеки.

Високі показники Скандинавських країн в індексах демократії пов'язують з історично сформованою культурою консенсусу та низьким рівнем корупції. Процес демократизації в Скандинавських країнах загалом був відносно мирним у порівнянні з іншими європейськими регіонами, окрім періодів політичної нестабільності в XIX та на початку XX ст.

Шлях до демократії у регіоні був поступовим. Так, дослідження мирних аграрних реформ, проведених там у XVIII та на початку XIX ст., свідчать, що саме вони сприяли створенню сприятливих відносин між державою та суспільством, що поклало початок розвитку демократії. Скандинавським країнам вдалося провести масштабні та мирні аграрні реформи. Звичайно, під мирними умовами розуміють відносну відсутність насильницьких дій з боку селян, лордів і державних чиновників на етапах переговорів або впровадження певних рішень. Неупередженість у

формуванні та реалізації політики було забезпечено завдяки відносно високому рівню меритократичного набору до центральної адміністрації та державному контролю над місцевою адміністрацією. Меритократія сприяла включенню різних інтересів, державних службовців та експертів у процес здійснення політики щодо аграрних реформ, тоді як державний контроль посилював домінування державних службовців і повагу до апеляційних судів у процесі їх впровадження. Отже, Скандинавські країни представляють альтернативний, дружній шлях до демократії. Цей випадок суперечить традиційним уявленням про те, що демократія виникає лише в умовах боротьби між державою і суспільством [1].

Ефективне управління державою в Скандинавських країнах тісно пов'язане з принципом меритократії – влада має належати найбільш компетентним особам, які мають відповідні здібності та досвід, щоб забезпечити стабільний розвиток держави. Навіть за умов, коли лідер не повністю задовольняє очікування суспільства, зміна влади через радикальні заходи розглядалася як менш бажаний варіант, ніж поступове вдосконалення системи. Адже владарювання «поганого» правителя є кращим, ніж авантюрна спроба його повалення [2].

Важливим є і той фактор, що демократія у Скандинавських країнах розвивалась поступово, що позитивно вплинуло і на проведення різних реформ. Як стверджував один з фундаментальних теоретиків демократії, французький історик А. Токвіль: немає нічого небезпечнішого для країни, де відсутні традиції демократії і свободи, ніж надто швидке реформування. У такому випадку процес модернізації і реформ може вийти з-під контролю [3].

Поступове розширення прав і свобод громадян у Норвегії супроводжувалося розвитком нафтогазового сектора, що й забезпечило високий рівень життя населення. Поступове впровадження в Данії гнучких форм зайнятості та стимулювання підприємництва сприяло її економічному зростанню. Еволюція демократичних процесів і довіра населення забезпечили стійку основу для створення системи соціального захисту у Швеції.

Отже, громадянське суспільство є опорою демократії, а ефективність влади визначається рівнем розвитку самого суспільства [3].

Найбільш значущими викликами для демократії на сучасному етапі розвитку є: зростання авторитарних тенденцій, геополітичні конфлікти та напруги між країнами, економічна нестабільність, зростання нерівності та безробіття, зміни в соціальних та культурних цінностях, вплив технологій на демократію (цифрова свобода, загроза дезінформації, фейки) [4].

Скандинавські країни, як правило, менше відчують на собі деякі з цих проблем. Це пояснюється тим, що ці країни мають тривалі демократичні традиції, що сформували міцні інститути та культуру демократії серед населення. Скандинавська модель соціальної держави забезпечує високий рівень життя, що зменшує соціальну напругу та невдоволення і знижує ризики соціальних протестів та політичної нестабільності.

Хоч Скандинавські країни мають свої особливості, які дозволяють їм успішно протистояти деяким викликам, зміни в глобальному середовищі змушують їх адаптуватися та шукати нові рішення для збереження своїх демократичних цінностей. Серед викликів для демократії у Скандинавських країнах можемо виділити кіберзагрози, екстремізм, імміграцію, популізм. Кібератаки та дезінформація можуть підірвати довіру до виборчих систем та інших інститутів демократії. Гостро стоїть питання боротьби з екстремізмом та збереження захисту прав людини та свободи слова. Демократія – насправді єдина форма правління, яка сумісна з правами людини [5]. Зростання імміграції створює нові соціальні виклики та може бути використане екстремістами для маніпуляцій. Соціальні мережі стали потужним інструментом для радикалізації молоді та поширення ненависті. В даному випадку Скандинавські країни роблять ставку на профілактику екстремізму серед молоді, спрямовану на розвиток толерантності та критичного мислення, та строгі закони проти поширення ненависті та закликів до насильства, таким чином, намагаються зберегти баланс між забезпеченням безпеки і захистом свободи слова. Зростання популістських настроїв може підірвати довіру до політичних інститутів.

«Скандинавський парадокс» – феномен, який полягає в тому, що демократія в цих країнах не лише не суперечить національній безпеці, а й, навпаки, є її невід’ємною частиною. Демократичні інститути, соціальна згода та високий рівень довіри до держави сприяли зміцненню національної безпеки в Скандинавських країнах. Досвід Скандинавських країн демонструє, що: демократія може бути встановлена мирним шляхом, без революцій і громадянських воєн; верховенство права та демократія є не лише бажаними цінностями, а й ефективним інструментом забезпечення миру та безпеки; соціальний консенсус, довіра до держави і сильне громадянське суспільство сприяють стійкості перед зовнішніми загрозами, а, отже, є важливими факторами для забезпечення національної безпеки; демократія може бути ефективним інструментом забезпечення національної безпеки навіть у сучасному світі, який характеризується новими викликами.

Досвід Скандинавських країн може стати важливим ресурсом для України на шляху побудови демократичної правової держави. Україні слід адаптувати цей досвід до своїх потреб і реалій, акцентуючи увагу на: зміцненні правової держави та незалежності судової системи; розвитку демократичних інститутів та активній участі громадян у політичному процесі; створенні сильної соціальної держави та забезпеченні соціальної справедливості; ефективній боротьбі з корупцією та підвищенні прозорості державних органів.

Бібліографічні посилання:

1. Andersen D. Impartial Administration and Peaceful Agrarian Reform: The Foundations for Democracy in Scandinavia. *American Political Science Review*. 2023. P. 1–15. URL: <https://doi.org/10.1017/s0003055423000205>.

2. Kononenko Y., Dzholos S. The State and Revolutions. Part VII. Formation of the consolidated, socially protected society as the main function of the state, which guarantees its existence, stable development and national security. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2022. No. 70. P. 106–118. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.15>.

3. Герасимчук Т. Ф. Загальна теорія політики: навч. Посібн. / Т. Ф. Герасимчук, А. М. Киридон, С. С. Троян. К. : Кондор, 2017. 226 с.

4. Руднева А. О., Мальована Ю. Г. Виклики демократії у 2024 році: основні тенденції та перспективи. *Політичне життя*. 2024. № 2. С. 61–67. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.8>.

5. Демократія – Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. URL: www.coe.int. *Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/democracy>.

Гладкий Андрій Олегович,
аспірант кафедри міжнародного і європейського права
юридичного факультету Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

ІНСТРУМЕНТИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ МІЖАМЕРИКАНСЬКОГО РЕГІОНУ

Щороку тисячі безневинних життів руйнуються через терористичне насильство, яке рухається насильницьким екстремізмом. Незалежно від того, чи засновані вони на релігійних, етнічних чи політичних мотивах, екстремістські ідеології прославляють перевагу певної групи та виступають проти більш толерантного та інклюзивного суспільства. Їхнє послання релігійної, культурної та соціальної нетерпимості посіяло хаос у багатьох регіонах світу. Тероризм у всіх його формах і тактиках спрямований на основи суспільств і безпосередньо кидає виклик спільним цінностям світу, справедливості та людської гідності. Він спрямований на знищення прав людини, основних свобод та демократії. Він загрожує територіальній цілісності та безпеці країн і прагне дестабілізувати законні уряди [1].

Різні форми терористичних загроз існують і в країнах-членах Організації американських держав (далі – ОАД) протягом десятиліть. Незважаючи на цю обставину, лише у 2001 році було визначено новий регіональний фокус та імпульс для боротьби з тероризмом, що не супроводжувалося рівним прогресом у всьому регіоні у справі зміцнення правових рамок.

Після терористичних атак 11 вересня 2001 року міністри закордонних справ ОАД ухвалили Резолюцію про зміцнення співпраці в Західній півкулі з метою запобігання, боротьби та ліквідації тероризму (RC.23/RES.1/01 (2001)) [2]. Документ містить «заклик до всіх держав-членів і всієї міжнародної спільноти вжити ефективних заходів, щоб позбавити терористичні групи можливості діяти на їхніх територіях».

Центральним елементом цієї мети є зміцнення регіонального та міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом за повного дотримання верховенства закону, прав людини та демократичних цінностей. У подальшому міністрами закордонних справ було прийнято резолюцію «Терористична загроза Америці» (RC.24/RES.1/01 (2001)) [3], якою зазначено, що «ці терористичні атаки на Сполучені Штати Америки є атаками на всі американські держави», посилаючись на Міжамериканський договір про взаємну допомогу (п.1).

2002 рік ознаменовано прийняттям ОАД Міжамериканської конвенції про боротьбу з тероризмом (AG/RES. 1840 (XXXII-O/02)) (чинна з 6 липня 2003 року) [4]. Ключові елементи Конвенції включають: прагнення до зміцнення регіонального співробітництва у боротьбі з тероризмом, тим самим підвищуючи безпеку у півкулі; заклик до держав-членів підписувати та ратифікувати відповідні документи Організації Об'єднаних Націй щодо боротьби з тероризмом (відповідно до резолюції 1373 (2001) Ради Безпеки); зобов'язання держав-учасниць щодо встановлення правового та нормативного режиму для запобігання, припинення та викорінення фінансування тероризму та для ефективного міжнародного співробітництва в цій галузі; вжиття таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення виявлення, заморожування або арешту з метою можливого вилучення, а також конфіскації або вилучення будь-яких коштів чи інших активів, що становлять доходи від скоєння будь-якого зі злочинів, визнаних такими в міжнародних договорах, зазначених у статті 2 Конвенції, які використовувалися для сприяння вчиненню такого злочину, або використовувалися або призначалися для фінансування такого злочину; відмова у наданні притулку підозрюваним терористам, як біженцям, так і прохачам притулку; розширення співробітництва в галузі прикордонного контролю та забезпечення дотримання законів; надання технічної та правової допомоги; а також обмін досвідом і навчання; проведення консультацій з метою сприяння: а) повному здійсненню Конвенції, включаючи розгляд питань, що становлять інтерес і належать до неї, визначених державами-учасницями; б) обмін інформацією та досвідом щодо ефективних засобів та методів запобігання, виявлення, розслідування та покарання тероризму.

Періодично ОАД також приймає резолюції з питань безпеки, які охоплюють тероризм та боротьбу з ним, наприклад, Сан-Сальвадорська декларація про безпеку громадян в Америці (прийняту на 41-й Генеральній асамблеї ОАД 7 червня 2011 року) проголошує пріоритет спрямування політичної волі, зусиль та дій на зміцнення безпеки громадян як компонента громадської безпеки в державах-учасницях. Покладає зобов'язання на держави щодо розробки та здійснення державної політики у сфері громадської безпеки в рамках демократичного порядку, верховенства закону та дотримання прав людини, спрямовану на забезпечення безпеки та зміцнення мирного співіснування в їхніх спільнотах [5].

1999 р. ОАД створила Міжамериканський комітет боротьби з тероризмом (СІСТЕ) на підставі резолюції AG/RES. 1650 (XXIX-O/99) Генеральної Асамблеї ОАД [6]. Він складається з усіх держав-членів ОАД і є єдиною регіональною організацією, метою якої розвиток співпраці для запобігання, припинення та ліквідації терористичних актів і діяльності в Америці.

СІСТЕ збирається щорічно на регулярну сесію як форум для обговорення та прийняття рішень. Держави-члени призначають один або кілька національних контактних пунктів, компетентних у запобіганні, боротьбі та ліквідації тероризму, які є основною сполучною ланкою між урядами держав-членів для розвитку співробітництва між ними та СІСТЕ. До складу СІСТЕ входять голова та заступник голови, які обираються з числа держав-членів, термін повноважень яких становить один рік. У 2002 році держави-члени схвалили створення Виконавчого секретаріату СІСТЕ у рамках Генерального секретаріату ОАД [7].

СІСТЕ керується принципами Статуту ОАД [8], повною повагою до суверенітету країн, верховенством закону та міжнародним правом і, зокрема, положеннями Міжамериканської конвенції про боротьбу з тероризмом.

Бібліографічні посилання:

1. Countering Terrorism. <https://www.un.org/en/global-issues/countering-terrorism> (дата звернення 06.11.2024)
2. Ministers of Foreign Affairs, Resolution on Strengthening Hemispheric Cooperation to Prevent, Combat, and Eliminate Terrorism. URL: <https://www.oas.org/oaspage/crisis/rc.23e.htm> (дата звернення 05.11.2024)
3. Ministers of Foreign Affairs, Resolution on Terrorist Threat to the Americas. RC.24/RES.1/01 (2001). URL: <https://www.oas.org/oaspage/crisis/rc.24e.htm> (дата звернення 06.11.2024)
4. Inter-American Convention against Terrorism. URL: https://www.oas.org/xxxiiga/english/docs_en/docs_items/agres1840_02.htm
5. Declaration of San Salvador on Confidence- and Security-Building Measures (adopted at the fifth plenary session, held 28 February 1998). URL: <https://sherloc.unodc.org/cld/en/education/tertiary/terrorism/module-5/key-issues/inter-american-region.html> (дата звернення 06.11.2024)
6. Inter-American Committee against Terrorism (СІСТЕ). URL: <https://www.oas.org/ext/en/main/oas/our-structure/agencies-and-entities/cicte-committee> (дата звернення 06.11.2024)
7. Resolution on Hemispheric Cooperation to Prevent, Combat, and Eliminate Terrorism. URL: <https://www.oas.org/juridico/english/ga-res-99/eres1650.htm> (дата звернення 07.11.2024)
8. Charter of the Organization of American States. URL: <https://www.iachr.org/Basicos/English/Basic22.Charter%20OAS.htm> (дата звернення 07.11.2024)

Дашковська Ніна Костянтинівна,
аспірантка кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: Білоусов Євген Миколайович,
професор кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ ЗЕЛЕНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ГРОМАДЯНСТВО

Зелена держава та екологічне громадянство є ключовими концепціями в сучасних дискусіях про сталий розвиток та екологічну політику. Як зазначає німецький вчений Френк Фішер, демократична держава від початку екологічного руху відіграла центральну роль у формуванні екологічної політики [1, с. 20]. Зелена держава сприяє суспільній екологічній стійкості та заохочує демократичні процеси, що формують екологічне громадянство.

Зелена держава базується на ідеях екологічної демократії, яка виступає альтернативою технократичній моделі прийняття рішень. Центральною є ідея, що держава не тільки легалізує правові норми, але й активно залучає громадян до участі у виробленні екологічної політики, сприяючи формуванню екологічного громадянства. Цей підхід отримав розвиток у теорії Робіна Екерслі, який визначив основні ознаки зеленої держави:

1. Зелена конституція та екологічні права. Держава керується «зеленою конституцією», що забезпечує екологічні права громадян. Це охоплює як матеріальні, так і процедурні права, спрямовані на підтримку участі громадян у процесах прийняття екологічно відповідальних рішень.

2. Транснаціональна відповідальність. Зелена держава виходить за межі власних кордонів, беручи на себе відповідальність за екологічні проблеми, що впливають на громадян інших країн. Такий підхід передбачає співпрацю в межах багатосторонніх угод для вирішення транскордонних екологічних викликів.

3. Етичний та демократичний підхід. Держава не є нейтральною, а діє як етичний суб'єкт, який прагне досягнення соціальної, екологічної та комунікативної справедливості, що передбачає активне залучення різних спільнот до політичних процесів.

4. Розширене екологічне громадянство. Важливим елементом є «спільна екологічна приналежність» та здатність громадян враховувати інтереси тих, хто не може брати участь у правових дискусіях: іноземних громадян, громадських спільнот і майбутніх поколінь [2, с. 196].

Для досягнення екологічної демократії зелена держава впроваджує нові інституційні механізми, такі як консультативні комітети та референдуми. Також створюються трибуни для іноземців, де представники

екологічних груп можуть захищати інтереси природи та майбутніх поколінь. Це дозволяє включити до політичних процесів різні точки зору та сприяє виробленню більш збалансованої екологічної політики.

Багатосторонні угоди між державами створюють транскордонні права та обов'язки для екологічного громадянства. Такі угоди сприяють формуванню форумів для дискусій між представниками зацікавлених сторін, а також організують міжнародні референдуми з питань екологічної політики.

На думку Р. Екерслі, для становлення зеленої держави необхідна економічна трансформація, яка сприятиме рефлексивній екологічній модернізації [2; с. 246]. Однак сучасні ліберальні демократії часто виявляються неспроможними досягти цього через брак механізмів для прийняття довгострокових рішень, що виходять за межі короткострокових економічних інтересів. Крім того, глобалізація й економічна нерівність ускладнюють розвиток зелених держав. Трансформація можлива лише за умов, що найпотужніші економіки світу впровадять відчутну парадигму екологічної модернізації та відмовляться від неоліберальної політики, яка орієнтована на залучення капіталу.

Перехід до екологічної демократії вимагає активної участі громадянського суспільства та проведення публічних дебатів щодо сталого розвитку. Громадянське суспільство має стимулювати зміни через формування зелених громадських сфер та використання політичних партій для впливу на державну політику. Зелена конституція, екологічна демократія, громадянське суспільство та модернізація держави утворюють «доброчинне коло змін», що взаємно підсилює кожен елемент. Реформи, спрямовані на демократизацію політичної системи та прийняття зеленої конституції, є необхідною умовою для розвитку екологічного громадянства та просування зеленої держави.

Зелена держава та екологічне громадянство є взаємодоповнюючими концепціями, що сприяють переходу до більш справедливого та сталого суспільства. Проте цей перехід потребує глибоких політичних, економічних та соціальних змін, зокрема відмови від неоліберальних підходів та впровадження інноваційних демократичних механізмів.

Отже, лише за умов активної участі громадян та готовності держав впроваджувати екологічні інновації можливо створити зелену державу, здатну забезпечити довгострокову екологічну стійкість. Важливу роль у цьому процесі відіграє громадянське суспільство, яке має стимулювати публічні дискусії та брати участь у формуванні нових моделей управління.

Бібліографічні посилання:

1. Fischer, F. *Democracy and Expertise: Reorienting Policy Inquiry*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 352 p.
2. Eckersley, R. *The Green State*. Cambridge, MA: MIT Press. 2004. 347 p.

Євсюков Євген Володимирович,
аспірант Пенітенціарної академії України

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Актуальність дослідження обраної теми зумовлена сучасними викликами у сфері національної безпеки, зокрема у контексті збройних конфліктів, терористичних загроз та гібридних форм агресії. В умовах воєнного стану виконавча влада набуває надзвичайних повноважень для забезпечення національної оборони, громадського порядку та збереження конституційного ладу, що потребує чіткого правового врегулювання. Вивчення цих повноважень, особливо з урахуванням досвіду інших країн, дає можливість оцінити ефективність національних механізмів та виявити можливі ризики порушень прав людини.

Компаративний підхід дозволяє порівняти повноваження виконавчих органів в різних юрисдикціях, зокрема щодо меж їхніх прав та обов'язків, правового забезпечення та механізмів контролю в умовах надзвичайних ситуацій. Це важливо для вдосконалення національного законодавства, яке має відповідати міжнародним стандартам прав людини, навіть під час введення воєнного стану. Вивчення іноземного досвіду допомагає також оцінити можливі наслідки розширення виконавчих повноважень, запобігти зловживанням владою та забезпечити баланс між потребами державної безпеки і захистом основоположних прав та свобод.

З огляду на актуальність теми, дослідження повноважень органів виконавчої влади у контексті порівняльного права сприяє кращому розумінню правових механізмів, які можуть забезпечити ефективну та правомірну реалізацію надзвичайних заходів в умовах війни або інших надзвичайних ситуацій.

Повноваження органів виконавчої влади в умовах воєнного стану значно розширюються для забезпечення належного управління країною, підтримання громадського порядку, мобілізації ресурсів та надання невідкладної допомоги населенню. Зазвичай вони охоплюють права на встановлення обмежень на свободу пересування, контроль над інформаційним простором, конфіскацію або тимчасове використання приватного майна для потреб оборони, а також регулювання виробництва та розподілу стратегічних ресурсів. Такі повноваження часто мають правову основу в Конституції та спеціальних законах, а також можуть бути передбачені указами глави держави в рамках обмежень, встановлених законом.

У міжнародному контексті підходи до повноважень виконавчої влади в умовах воєнного стану різняться залежно від політичної системи та правової культури. Наприклад, у США та Великій Британії виконавча влада набуває широких, але чітко регламентованих повноважень у сфері оборони, контролю за стратегічними об'єктами та безпекою громадян. У

цих країнах надзвичайні заходи, як правило, підлягають судовому контролю, і є можливість оскарження надмірного обмеження прав громадян. Це забезпечує баланс між безпековими потребами та захистом прав і свобод людини.

Європейські країни, такі як Франція та Німеччина, мають значний досвід правового регулювання надзвичайних ситуацій, де органи виконавчої влади також можуть розширювати свої повноваження. У Франції, зокрема, передбачено введення окремого правового режиму надзвичайного стану, що дозволяє уряду встановлювати певні обмеження прав і свобод для підтримання порядку, зокрема у відповідь на терористичні загрози. У Німеччині законодавство дозволяє федеральному уряду керувати оперативною діяльністю та використовувати федеральні збройні сили в межах країни у виняткових випадках. Водночас застосування таких заходів підлягає жорсткому парламентському контролю.

У деяких країнах, особливо тих, що стикаються з постійними зовнішніми загрозами, наприклад в Ізраїлі, механізми воєнного стану передбачають детальне врегулювання оперативних повноважень уряду. Це включає право на цензуру засобів масової інформації, обмеження комунікаційних каналів, посилення патрулювання та контроль за населенням. Такі заходи ґрунтуються на специфічних законах про національну безпеку та військовий обов'язок, що дозволяють виконувати рішення без затримки у кризових ситуаціях.

Наголосимо, що між повноваженнями органів виконавчої влади під час воєнного стану в демократичних та недемократичних державах існує суттєвий зв'язок, хоча підхід до реалізації цих повноважень значно відрізняється. Цей зв'язок полягає у загальній меті підтримання державної безпеки, стабільності та громадського порядку. Однак підходи до обмежень прав і контролю за виконанням владних повноважень мають важливі особливості, що відрізняють демократичні держави від недемократичних.

1. Межі правового регулювання та прозорість:

- у демократичних державах повноваження органів виконавчої влади чітко регламентовані законодавством. Введення воєнного стану, як правило, регулюється Конституцією або спеціальними законами, які встановлюють чіткі межі та тривалість обмежень прав громадян. Повноваження виконавчих органів обмежені механізмами стримувань, такими як парламентський або судовий контроль, що гарантує прозорість дій влади;

- у недемократичних державах законодавчі норми можуть мати нечіткий характер або бути сформульовані таким чином, щоб надати виконавчій владі широкі дискреційні повноваження. Це дає змогу уряду вводити обмеження без належного контролю або прозорості, часто в обхід правових процедур, що дозволяє уникати відповідальності та обходити обмеження строків дії надзвичайних заходів.

2. Механізми контролю і підзвітність:

- у демократичних державах повноваження виконавчої влади підлягають системі стримувань і противаг. Судові органи, парламентські комітети та громадські організації можуть контролювати дотримання прав людини та законність обмежень, запроваджених під час воєнного стану. Це знижує ризик зловживання владою, а виконавча влада несе відповідальність за всі прийняті рішення;

- в умовах недемократичного режиму механізми контролю над виконавчою владою часто або відсутні, або мають формальний характер. Органи, які могли б обмежити виконавчі повноваження, як правило, є підконтрольними або підпорядкованими політичному керівництву. Це сприяє зосередженню влади в руках виконавчих органів, що збільшує ризик свавільних дій та порушення прав людини.

3. Права людини та міжнародні стандарти:

- у демократичних країнах забезпечується баланс між необхідністю національної безпеки та дотриманням прав людини, відповідно до міжнародних стандартів. Навіть під час воєнного стану демократичні держави прагнуть мінімізувати обмеження прав і свобод громадян, зокрема забезпечуючи основні права на судовий захист, свободу слова та зібрань.

- недемократичні держави можуть використовувати воєнний стан як засіб придушення політичної опозиції, контролю над населенням та посилення авторитарного управління. У таких країнах права людини часто ігноруються або порушуються під приводом забезпечення стабільності та безпеки, а міжнародні зобов'язання не завжди дотримуються.

Компаративний аналіз показує, що, хоча кожна держава адаптує надзвичайні повноваження відповідно до своєї внутрішньої ситуації, існують загальні тенденції до балансування між забезпеченням національної безпеки та збереженням демократичних інститутів. Важливо також відзначити роль механізмів контролю та стримувань, зокрема судового і парламентського, які допомагають уникнути зловживань владою. Такий підхід забезпечує ефективну реалізацію заходів в умовах надзвичайної ситуації при дотриманні правових і морально-етичних норм.

Загалом, повноваження органів виконавчої влади в умовах воєнного стану є складним правовим інститутом, який включає обмеження конституційних прав, розширені обов'язки держави щодо забезпечення безпеки та заходи для підтримки стабільності в умовах конфлікту. Компаративний аспект дозволяє вивчити, як різні держави підходять до врегулювання таких повноважень, які механізми контролю використовуються, та наскільки ефективно забезпечується баланс між безпекою і правами людини.

Іщенко Катерина Василівна,

студентка Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

Науковий керівник: Кучук Андрій Миколайович, професор кафедри
права та публічного управління Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка, д.ю.н., професор

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО В АСПЕКТІ ТИПОЛОГІЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СУЧАСНОСТІ

Визначення правової системи країни є одним із ключових питань теорії права. Залежно від домінуючих джерел права, методів правового регулювання та інших критеріїв, правові системи поділяються на різні типи. Україна, як суверенна держава, має власну правову систему, яка, однак, за своїми основними характеристиками належить до певного типу правової сім'ї.

Формування правової системи України можна, умовно, поділити на п'ять періодів, а саме: Київська Русь, часи Гетьманщини, українська революція, Радянський Союз та період незалежності. Оскільки саме в ці часи відбувалися, значимі для нашої правової історії, події.

У часи Київської Русі було створено один з найперших документів, який був головним джерелом правових відносин Київської держави – «Руська правда».

Другим значимим періодом були часи Гетьманщини, адже саме тоді було створено «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького».

Наступні століття українські землі перебували у складі різних країн, тому українська правова система зазнала впливу різних правових цивілізацій. Аж до початку Української революції (1917-1921 рр.). На той час законодавство створювалось УЦР, УНР, ЗУНР та Українською державою Скоропадського. Особлива увага приділялась «Універсалам УЦР».

Крайнім періодом, перед здобуттям незалежності, було перебування УРСР у складі Радянського Союзу, соціалістичної диктаторської держави. Це мало величезний вплив на правову систему України.

Після здобуття незалежності правова система нашої країни почала розвиватися у демократичному напрямку. Почалася реформація системи, відбувалась ліквідація негативних наслідків радянського періоду, велика увага почала приділятися європейським цінностям. Про це свідчить прийняття у 1996 році Конституції України в якій зазначено, що Україна як суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава підтверджує незворотність європейського курсу [1].

Говорячи про сучасну правову систему України, більшість правників стверджують, що вона відноситься до романо-германської сім'ї, адже в її основі лежать фундаментальні принципи, властиві континентальному праву, зокрема верховенство писаного права, кодифікованість

законодавства та пріоритет нормативно-правових актів. Наявність Конституції як акту найвищої юридичної сили є однією з ключових характеристик, що визначає ієрархічність системи джерел права: усі інші закони та підзаконні акти повинні узгоджуватися з положеннями Основного Закону.

Такий підхід забезпечує певну стабільність і передбачуваність у правозастосуванні, адже нормативно-правові акти приймаються у межах чіткої структури. Крім того, існування чіткої ієрархії дозволяє уникнути правових конфліктів, оскільки кожен нижчий за рангом акт має відповідати вищому. Це забезпечує правову впорядкованість та системність, характерні для романо-германської традиції. Завдяки цьому правова система України має більшу стабільність порівняно з правовими системами англосаксонської правової сім'ї, де прецедентне право відіграє значну роль, що призводить до більшої гнучкості, але й до меншої стабільності правових норм.

Слід також зазначити, що така структура сприяє посиленню ролі правових доктрин і принципів, які формуються та застосовуються судами у відповідності з Конституцією. Це надає українській правовій системі стійкості та цілісності, важливих для ефективного регулювання суспільних відносин у демократичній державі.

Згадуючи Конституцію, важливо зазначити, що в Україні наявний спеціалізований орган конституційного правосуддя, а саме – Конституційний Суд України.

В Україні є поділ системи права на приватне й публічне. До приватного права зараховують сукупність галузей права предметом регулювання, за допомогою диспозитивного методу, яких є відносини у сфері приватних, індивідуальних інтересів суб'єктів, юридично рівних. До публічного права відносять галузі права, предметом регулювання яких є відносини у сфері реалізації державних інтересів, за допомогою імперативного методу.

Україна є країною кодифікованого права. А, отже, вона має прийняті систематизовані нормативно-правові акти, що складаються з норм певної галузі права. До таких можна зарахувати Кримінальний, Цивільний, Сімейний та інші кодекси.

Важливе місце в правовій системі відведено правовій доктрині. Як джерело права доктрина допомагає визначати загальні принципи і засади права, що є придатними для тлумачення.

Для вдосконалення законодавства використовується сукупність методів та прийомів, яка має назву юридична техніка. Найпоширенішими техніками є правотворча та правозастосовна.

На мою думку, правова система нашої держави знаходиться в стані розвитку. Про це свідчить, хоча б, те, що вона побудована на принципах романо-германської сім'ї, але намагається розвиватись і використовувати засоби притаманні іншим правовим культурам. Наприклад, українські

суди, при прийнятті рішень, усе частіше звертаються до практики Європейського суду з прав людини як до джерела права. Хоча це є ознакою англосаксонської правової цивілізації.

Отже, усі країни мають різну історію, культуру, різні погляди на цей світ, проте є те, що усіх об'єднує, а саме - людина, її права. Кожна країна відноситься до певної правової цивілізації. Україна не виняток. Вона вважається представником романо-германської сім'ї. Звісно ж, це не означає, що вона має функціонувати в рамках лише цієї правової родини. Якщо Україна використовуватиме свої можливості, перейматиме практику інших демократичних країн, то наша правова система розвиватиметься в позитивному напрямку. І нарешті назавжди залишить позаду ті нормативістські принципи, коли людські права нічого не варті, а людина є інструментом у руках держави.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

Кнапець М. В.,

помічник судді Північно-західного апеляційного господарського суду, аспірант НУВГП

Науковий керівник: Швець Оксана Михайлівна, доцент кафедри правових природоохоронних дисциплін Навчально-наукового інституту права НУВГП, к.ю.н.

ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ЩОДО ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Застосування Європейської конвенції з прав людини у правовідносинах оренди земель сільськогосподарського призначення є важливим аспектом захисту прав людини, особливо в наш час, оскільки у будь-якому збройному конфлікті серйозно порушується право людини на мирне володіння майном, що є одним із фундаментальних прав.

Позбавлення населення воюючої сторони права володіння та користування унеможлиблює його виживання й подальше існування як під час, так і після завершення збройного конфлікту. Право на мирне володіння майном викристалізувалося як відповідь на злочини, вчинені під час Другої світової війни, коли тисячі осіб позбавлялися елементарних засобів існування, а обсяги руйнувань сягали безпрецедентних розмірів. Відтоді право, яке традиційно вважалось категорією цивільного права різних держав, стало категорією міжнародного права прав людини [1].

Міжнародні угоди, що захищають право на володіння майном у мирний час, забезпечують охорону права на володіння та користування майном для кожної людини. Вперше це право було закріплене у Загальній декларації прав

людини 1948 року, яка, відображаючи міжнародні звичаєві норми, у статті 17 проголошує: "Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими... Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна" [2]. Таким чином, Декларація заклала основи для захисту права на власність як в індивідуальному, так і в колективному вимірі.

Відповідно до статті 1 Першого протоколу *Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод* кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [3].

Концепція "майна" в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції не обмежується власністю на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися "правом власності", а відтак, і "майном". До таких активів може відноситися право оренди (рішення ЄСПЛ у справі "Ятрідіс проти Греції" від 25 березня 1999 року, заява №311107/96); у справі "Меллахер та Інші проти Австрії" (1989 року), ЄСПЛ вказав, що право на укладення договору оренди є частиною права власності (право володіння та користування), і тому дане право є одним із аспектів права власності [6].

У контексті оренди земель сільськогосподарського призначення це означає, що будь-які обмеження права орендаря чи власника мають бути обґрунтованими та відповідати принципу пропорційності. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово наголошував, що втручання у право власності має бути виправданим і відповідати суспільним інтересам.

Закон України "Про судоустрій і статус суддів" встановлює, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів та спрямоване на забезпечення права кожного на справедливий суд [4].

Відповідно до *статті 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини"* суди застосовують як джерело права при розгляді справ положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї, а також практику Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини [5].

У практиці Європейського суду з прав людини напрацьовані три критерії, що їх слід оцінювати з тим, щоб зробити висновок, чи відповідає певний захід втручання у право принципу правомірного і допустимого втручання, сумісного з гарантіями статті 1 Першого протоколу *Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод*, а саме: втручання має бути законним, відповідати суспільним інтересам та бути пропорційним переслідуванню цілям одночасно.

Якщо хоча б однієї із гарантій перелічених вище не буде додержано, то Європейський суд з прав людини констатує порушення державою статті 1 Першого протоколу Конвенції.

Однак, дослідивши низку конфліктів, зокрема щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які отримали такий статус в ході інвентаризацій 2013-2019 років, органи прокуратури подаючи позови, як віндикаційні так, і, в значній мірі, негаторні повертають земельні ділянки в цільове призначення “землі водного фонду”, “землі лісогосподарського призначення” без жодної компенсації для користувачів, які добросовісно використовували такі землі в своїй господарській діяльності.

Практика Верховного Суду в даному питанні свідчить про те, що застосування принципу мирного володіння є неможливим, оскільки особи повинні були усвідомлювати, що земельні ділянки належать до водного чи лісового фонду, а тому поведінка юридичних осіб, які займалися сільським господарством є недобросовісною. Однак, цікавим є питання про те, як юридична особа орендуючи земельну ділянку на якій відсутній ліс чи водні об'єкти може встановити, що така земельна ділянка колись, до моменту формування Державного земельного кадастру належала до іншого призначення.

У рішенні ЄСПЛ у справі “Пайн Велі Девелопмент Лтд та інші проти Ірландії” від 23 жовтня 1991 року ЄСПЛ зазначив, що статтю 1 Першого протоколу Конвенції можна застосувати до захисту “правомірних очікувань” щодо певного стану речей (у майбутньому), оскільки їх можна вважати складовою частиною власності. “Правомірні очікування” виникають у особи, якщо нею було дотримано всіх вимог законодавства для отримання відповідного рішення уповноваженого органу, а тому вона мала усі підстави вважати, що таке рішення є дійсним та розраховувати на певний стан речей.

Термін “правомірні очікування” або “законні сподівання” (*legitimate expectations*) часто використовується в практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) для позначення права особи розраховувати на певний захист або продовження правовідносин, що ґрунтуються на існуючій юридичній основі. У контексті оренди земельних ділянок, це означає, що орендар, який належним чином виконує умови договору оренди, може мати обґрунтоване очікування на продовження користування землею після закінчення терміну дії договору, особливо якщо в національному законодавстві існують положення про можливість продовження оренди за певних умов.

Таким чином, “правомірні очікування” на продовження оренди земельної ділянки можуть бути захищені, якщо вони обґрунтовані чинним законодавством або правовими діями, які створюють у орендаря надію на стабільність орендних відносин [7].

Так, за змістом рішення ЄСПЛ у справі “Рисовський проти України” Суд підкреслює особливу важливість принципу “належного урядування”. Він передбачає, що у разі, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права, як майнові права, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб.

Принцип “належного урядування”, як правило, не повинен перешкоджати державним органам виправляти випадкові помилки, навіть

ті, причиною яких є їхня власна недбалість. Будь-яка інша позиція була б рівнозначною, *inter alia*, санкціонуванню неналежного розподілу обмежених державних ресурсів, що саме по собі суперечило б загальним інтересам. З іншого боку, потреба виправити минулу “помилку” не повинна непропорційним чином втручатися в нове право, набуте особою, яка покладалася на легітимність добросовісних дій державного органу.

Застосування Конвенції в питаннях оренди земель передбачає захист як прав власника, так і прав орендаря. Наприклад, у випадках примусової передачі права оренди чи вилучення земельних ділянок у державних інтересах держава має надати справедливу компенсацію і дотримуватися належної процедури.

Застосування ЄКПЛ у сфері оренди земель сільськогосподарського призначення є важливим інструментом захисту прав як власників, так і орендарів. Захист прав власності є основним принципом Конвенції, і його дотримання є необхідною умовою для забезпечення правової безпеки у цій сфері. ЄСПЛ зобов’язує держави захищати права на землю та оренду відповідно до європейських стандартів прав людини, що сприяє розвитку прозорих та стабільних орендних відносин.

У своїй постанові від 17 квітня 2024 р. у справі №922/1626/23 Верховним Судом ефективно захищено права користувача земельної ділянки із застосуванням критерію “пропорційності”. Верховний Суд виснував “розірвання договору оренди землі не сприятиме цілям досягнення “справедливого балансу” між інтересами сторін, оскільки збереження орендних правовідносин на час широкомасштабної воєнної агресії російської федерації, на переконання суду, буде свідчити про більш раціональне використання земельної ділянки, зокрема як джерела доходу місцевого бюджету” [8].

ЄСПЛ встановлюються мінімальні стандарти захисту цих об’єктів та прав. Обмеження зазначеного права в мирний та військовий час можливі згідно з умовами відповідних угод, а їх законність та відповідність вимогам, зокрема щодо пропорційності та необхідності, перевіряють міжнародні моніторингові та судові органи з прав людини.

Підсумовуючи зазначене, вважаю, що суди мають підвищувати ефективність правового захисту добросовісних користувачів земельними ділянками сільськогосподарського призначення під час розгляду судових спорів про витребування майна з чужого незаконного володіння, уникати шаблонності розгляду зазначеної категорії справ та більш детально аналізувати наявні в матеріалах справи докази та поведінку сторін під час укладення договорів, з метою дотримання принципів добросовісності, пропорційності втручання, встановлення фактів наявності чи відсутності втручання у мирне володіння майном та умов волевиявлення, які мають відігравати ключову роль при вирішенні справ цієї категорії та отримання сторонами ефективного судового захисту.

Бібліографічні посилання:

1. Іордек Г. Формування права на мирне володіння майном як права людини у Загальній декларації прав людини. Український часопис міжнародного права. 2023. № 2. С. 49–56.

2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

3. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 20 березня 1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.

4. *Про судоустрій і статус суддів*, Закон України від 02.06.2016 №1402-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2016, №31, ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

5. *Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини*, Закон України від 23.02.2006 №3477-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, №30, ст. 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

6. Постанова Верховного Суду від 22 листопада 2023 року у справі №910/21990/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115272584>

7. Постанова Верховного Суду від 24 вересня 2024 року у справі №910/3432/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122021262>

8. Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2024 року у справі №922/1626/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331575>

Левченко Михайло Юрійович, аспірант юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Науковий керівник: Сироїд Тетяна Леонідівна, завідувач кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, д.ю.н., професор

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Право на розвиток, в силу якого кожна людина і всі народи мають право брати участь у такому економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, за якого можуть бути повністю здійснені всі права людини й основні свободи, а також сприяти йому та користуватися його благами (ст. 1 Декларації про право на розвиток), має як індивідуальні, так і колективні аспекти [1].

Усі люди і народи є бенефіціарами права на розвиток. Однак деякі з цих бенефіціарів – ті, хто зазнав маргіналізації, став вразливим або ігнорується, – стикаються з додатковими проблемами під час реалізації права на розвиток, зокрема: діти, молодь, жінки, мігранти, інваліди, корінні народи і майбутні покоління. Нереалізація права на розвиток зумовлена багатьма корінними причинами. Відсутність повноцінної участі

людей у процесах ухвалення рішень, дефіцит фінансових і технологічних можливостей, різноманітні форми нерівності, існуючий неоколоніальний та неоліберальний економічний порядок і безвідповідальні бізнес-моделі – лише деякі з них [2].

Так, діти стикаються з неоднаковими або невідповідними наслідками різних заходів політики, програм і проєктів, що стосуються розвитку чи таких явищ, як міграція, забруднення довкілля, зміна клімату та конфлікти.

Спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) з питання про право на розвиток, досліджуючи окремі аспекти права дітей на розвиток, зазначив, що особлива увага до дітей і майбутніх поколінь зумовлена трьома чинниками. По-перше, праву на розвиток у контексті прав дітей досі не було приділено належної уваги; по-друге, багато сучасних проблем, які перешкоджають здійсненню прав людини, як-от: забруднення довкілля, зміна клімату, конфлікти, відсутність продовольчої безпеки, руйнівні нові технології та боргова криза, торкнуться цих двох категорій носіїв права на розвиток більшою мірою. Хоча діти і майбутні покоління відчуватимуть непропорційний вплив таких проблем, вони не зроблять жодного внеску в їх виникнення або ж цей внесок буде мінімальним; по-третє, діти почали брати на себе ініціативу під час обговорення питань та ухвалення рішень, що зачіпають їхні права і права майбутніх поколінь [3].

Слід зазначити, що в міжнародно-правових актах у сфері захисту прав дітей закріплено положення, які насамперед стосуються фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку дітей, а не права на розвиток як окремого права людини в цілому.

Так, у ст. 1 Женевської декларації прав дитини 1924 р. закріплено, що дитині повинні бути надані засоби, необхідні для її нормального розвитку як у матеріальному, так і в духовному відношенні [4].

Декларація прав дитини, ухвалена резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року передбачає, що дитині законом та іншими засобами має бути забезпечено спеціальний захист і надано можливості та сприятливі умови, що дають їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та в соціальному відношенні здоровим і нормальним шляхом та в умовах свободи і гідності (принцип 2); дитині повинно належати право на здорові ріст і розвиток (принцип 4); дитина для повного і гармонійного розвитку її особистості потребує любові та розуміння (принцип 6); дитині має надаватися освіта, яка сприяла б її загальному культурному розвитку (принцип 7) тощо [5].

У преамбулі Конвенції про права дитини 1989 р. держави-учасниці визнали, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особистості необхідно рости в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння, а також акцентували на важливості традицій і культурних цінностей кожного народу для захисту і гармонійного розвитку дитини. Крім того, держави-учасниці взяли на себе зобов'язання забезпечувати в

максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини (ст. 6); забезпечувати, щоб дитина мала доступ до інформації та матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо до такої інформації та матеріалів, що спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному та психічному розвитку дитини (ст. 17); визнали право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини (ст. 27) тощо [6].

Разом з тим, як зазначив Спеціальний доповідач ООН з питання про право на розвиток, більшість нормативних стандартів стосуються захисту прав людини дітей або присвячені питанням розвитку дитини. У них рідко окремо розглядається право дітей на розвиток відповідно до міжнародного права прав людини. У зв'язку з цим Спеціальний доповідач наголошує на тому, що для забезпечення повної реалізації всіх прав людини дітей держави та інші суб'єкти повинні заповнити існуючу прогалину, розглядаючи ці права крізь призму права на розвиток [3].

Схожої думки дотримується Ноам Пелег (Noam Peleg), який зазначає що «право на розвиток, як керівний принцип Конвенції 1989 р., має використовуватися як критерій для ретельного аналізу рішень, які зачіпають дітей як колектив і як окремих осіб. Це означає, що коли носій обов'язків здійснює будь-яку дію, мають дотримуватися не тільки право на недискримінацію, право на участь і найкращі інтереси дитини, а й право на розвиток. Кожне рішення, політику і законодавчий акт слід оцінювати з погляду їхнього впливу на право на розвиток. Відповідно, затвердження права на розвиток як керівного принципу Конвенції має здійснюватися відповідно до трьох чинників: розуміння права на розвиток як незалежного права; критерій «максимально доступних ресурсів», встановлений статтею 6 Конвенції; розподіл відповідальності між різними суб'єктами» [7, с. 225–226].

Використання права на розвиток з метою тлумачення прав дітей може надати безліч додаткових переваг. Зокрема, право на розвиток надає кожній людині й усім народам право не тільки користуватися результатами розвитку, а й брати участь в економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку і робити в нього свій внесок. Оскільки згідно з правом на розвиток процес розвитку і його результат однаково важливі, то діти можуть брати участь у процесі розроблення та реалізації різних стратегій, програм і проєктів, пов'язаних із розвитком. Тобто, діти володіють правом і потенціалом визначати не тільки свій власний розвиток, а й розвиток інших людей [3].

З огляду на важливість цього питання, з метою реалізації чотирьох аспектів права на розвиток (економічного, соціального, культурного і політичного) Спеціальним доповідачем було запропоновано п'ять основних напрямів діяльності, які державам, структурам ООН, міжнародним фінансовим установам, національним правозахисним установам, комерційним підприємствам та іншим суб'єктам слід

розглядати як пріоритетні, а саме: інвестування в розвиток дитини, забезпечення доступу до засобів правового захисту, забезпечення безпеки, виховання відповідального керівництва та створення умов для участі. Ці основні напрями діяльності охоплюють цілу низку ситуацій та аспектів розвитку і накладають зобов'язання на багатьох суб'єктів [3].

Бібліографічні посилання:

1. 41/128.Declaration on the Right to Development. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Development/DeclarationRightDevelopment_en.pdf.
2. Report of the Special Rapporteur on the right to development, Surya Deva (Reinvigorating the right to development: A vision for the future) A/HRC/54/27. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/151/53/pdf/g2315153.pdf>.
3. Report of the Special Rapporteur on the right to development, Surya Deva) Right to development of children and future generations) A/HRC/57/43. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g24/118/50/pdf/g2411850.pdf>.
4. Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924. URL: <https://www.humanium.org/en/text-2/>.
5. Declaration of the Rights of the Child A/RES/1386(XIV). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/195831?ln=en&v=pdf>.
6. Convention on the Rights of the Child (adopted 20 November 1989 by General Assembly resolution 44/25). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>.
7. Peleg N. The Child's Right to Development. Doctoral thesis, UCL (University College London), 2013 P. 267. URL: https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1384778/4/1384778_Peleg-The_Child_Right_to_Development.pdf.

Мартюхіна Наталія Олександрівна,

аспірантка кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ДІЯЛЬНІСТЬ БЮРО З ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ ОБСЄ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ НА ҐРУНТІ НЕНАВИСТІ

Ненависницька та агресивна риторика завжди була дуже руйнівною силою для суспільств. В останні десятиліття цифрова трансформація медіа-ландшафту, яка радикально збільшила як масштаб, так і охоплення ненависницьких наративів, виявилася фактором, що змінює правила гри.

Розпалювання ненависті включає різні типи шкідливого дискурсу, який є негативним по відношенню до окремих осіб або груп з однією або декількома захищеними характеристиками, з потенціалом серйозно підірвати соціальну згуртованість та мирне співіснування у різних суспільствах [1].

Протидія розпалюванню ненависті є необхідною умовою для забезпечення рівності. Важлива роль у цьому напрямку відводиться міжнародним міжурядовим організаціям, їх органам та інституціям, не є виключенням і Організація з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ).

Держави-учасниці ОБСЄ визнали, що злочини на ґрунті ненависті загрожують безпеці та можуть призвести до насильства і навіть конфліктів. У відповідь на цей безпековий виклик вони взяли на себе зобов'язання вжити комплексних заходів щодо боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті. Ці заходи (відомі як «зобов'язання») спрямовані на боротьбу зі злочинами на ґрунті ненависті за допомогою надійного збору та моніторингу даних, ефективного реагування кримінального правосуддя, співпраці з громадянським суспільством та комплексної підтримки жертв злочинів.

У реалізації політики ОБСЄ в цьому напрямку значну роль відіграє Бюро з демократичних інститутів та прав людини (далі – БДПІЛ), яке допомагає державам у виконанні їх зобов'язань по боротьбі зі злочинами на ґрунті ненависті відповідно до рішення Ради міністрів 9/09 про боротьбу зі злочинами на ґрунті ненависті (2009 р.) [2] та 13/06 про боротьбу з нетерпимістю й дискримінацією та сприяння взаємній повазі та взаєморозумінню (2006 р.) [3], одночасно підтримуючи зусилля груп громадянського суспільства, які працюють над моніторингом та запобіганням злочинам на ґрунті ненависті.

Згідно зі своїм мандатом БДПІЛ допомагає державам-учасницям розробляти та впроваджувати законодавство, яке ефективно бореться зі злочинами на ґрунті ненависті. З цією метою БДПІЛ розробило практичне керівництво, яке допомагає законодавцям виконувати цю роль. На прохання держав-учасниць БДПІЛ також розглядає та коментує проекти законодавчих актів про злочини на ґрунті ненависті.

БДПІЛ підтримує державних службовців у проектуванні та розробці механізмів моніторингу та збору даних про злочини на ґрунті ненависті. Відсутність точних, всеосяжних даних про злочини на ґрунті ненависті підриває здатність держав повністю розуміти й ефективно вирішувати цю проблему. Держави-учасниці, неурядові організації, ОБСЄ та інші міжнародні організації відіграють важливу роль – індивідуально та спільно – у розробці заходів та проектів, спрямованих на протидію злочинам на ґрунті ненависті. Багато ініціатив, які могли б стати моделями або натхненням для інших держав-учасниць або організацій, вже реалізуються в регіоні ОБСЄ.

Навчання співробітників правоохоронних органів боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті (TANCLE) – це програма, спрямована на покращення навичок поліції у розпізнаванні, розумінні та розслідуванні злочинів на ґрунті ненависті, ефективній взаємодії із спільнотами жертв, а

також зміцненні довіри громадськості та співпраці з іншими правоохоронцями.

БДПЛ проводить навчання, яке збільшує потенціал систем кримінального правосуддя держав-учасниць. Навчання прокурорів (РАНСТ) призначене для покращення навичок прокурорів у розумінні, розслідуванні та судовому переслідуванні злочинів на ґрунті ненависті. При цьому воно допомагає запобігати злочинам на ґрунті ненависті та налагоджувати конструктивні зв'язки з маргіналізованими групами. Програма розроблена з урахуванням потреб та досвіду кожної країни, де вона використовується. РАНСТ – коротка, компактна та гнучка. Вона призначена для інтеграції до існуючих навчальних заходів.

БДПЛ сприяє державам-учасницям та громадянському суспільству у створенні структур, механізмів співробітництва й інструментів, необхідних для забезпечення захисту жертв злочинів на ґрунті ненависті, повного доступу до правосуддя та отримання необхідної їм спеціалізованої підтримки.

Громадянське суспільство відіграє вирішальну роль у моніторингу та повідомленні про злочини на ґрунті ненависті. Дані, надані НУО, складають важливу частину збору даних про злочини на ґрунті ненависті БДПЛ та забезпечують незамінний контекст для звітності держав-учасниць про злочини на ґрунті ненависті. БДПЛ допомагає підвищити обізнаність про злочини на ґрунті ненависті серед громадянського суспільства та міжнародних організацій. Воно надає інформацію про характеристики злочинів на ґрунті ненависті та їх вплив на стабільність і безпеку суспільства. БДПЛ також підтримує зусилля громадянського суспільства з моніторингу та повідомлення про злочини на ґрунті ненависті, зусилля НУО по роботі з спільнотами та зміцнення відносин між громадськими групами та правоохоронними органами, щоб жертви відчували себе впевнено, повідомляючи про злочини. БДПЛ також заохочує пропаганду з боку громадянського суспільства на користь досконаліших законів про злочини на ґрунті ненависті.

БДПЛ працює над підтримкою держав-учасниць, які взяли на себе зобов'язання просувати освітні програми, що протидіють нетерпимості та сприяють взаємній повазі та розумінню. БДПЛ спільно з Радою Європи та ЮНЕСКО розробило керівні принципи для педагогів щодо протидії нетерпимості та дискримінації щодо мусульман. Крім того, у співпраці з національними експертами БДПЛ та Дім Ганни Франк в Амстердамі розробили навчальні матеріали боротьби з антисемітизмом. БДПЛ продовжує розробляти освітні інструменти та стратегії для протидії упередженням, які можуть призвести до злочинів на ґрунті ненависті.

БДПЛ докладає зусиль до зміцнення потенціалу боротьби з нетерпимістю. Проект БДПЛ «Від слів до дій щодо боротьби з нетерпимістю» (WIA) сприяє зміцненню потенціалу держав-учасниць ОБСЄ та громадянського суспільства щодо запобігання і реагування на

різні форми нетерпимості та дискримінації. Ключові напрямки проекту включають задоволення потреб меншин у безпеці, протидію нетерпимості через освіту та сприяння створенню коаліцій між організаціями громадянського суспільства [4].

Підсумовуючи слід констатувати, що ефективна протидія злочинам на ґрунті ненависті потребує комплексних зусиль, що поєднують державні установи, системи кримінального правосуддя, суб'єктів громадянського суспільства та міжнародні організації.

Бібліографічні посилання:

1. OSCE-wide event on countering hate speech. URL: <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/534110> (дата звернення 06.11.2024).
2. Decision No. 9/09 on combating hate crimes. <https://www.osce.org/files/f/documents/d/9/40695.pdf> (дата звернення 05.11.2024).
3. Decision No. 13/06 on combating intolerance and discrimination and promoting mutual respect and understanding. <https://www.osce.org/mc/23114>
4. Report. URL: <https://hatecrime.osce.org/odihr-tools>

Пекарчук Альона Володимирівна,
аспірантка Пенітенціарної академії України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОСУДДЯ: НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Актуальність наукового дослідження тематики удосконалення правосуддя обумовлена низкою факторів, які визначають сучасний стан і розвиток правосуддя в Україні та світі. По-перше, зміни в соціально-економічних, політичних та правових умовах вимагають адаптації правового регулювання до нових викликів і потреб суспільства. Зокрема, необхідність забезпечення доступу до правосуддя, підвищення його ефективності та справедливості є ключовими аспектами, що потребують термінового дослідження.

По-друге, в умовах глобалізації та інтеграції міжнародних стандартів, важливо здійснити аналіз правового регулювання правосуддя в контексті європейських норм та практик. Це дозволить не лише вдосконалити національне законодавство, але й сприятиме його гармонізації з міжнародними стандартами, що підвищить довіру суспільства до судової системи.

По-третє, питання про реформування судової системи та правосуддя набувають особливої актуальності в умовах реалізації правових реформ в Україні. Це передбачає дослідження різноманітних аспектів, таких як спеціалізація судів, альтернативні способи вирішення спорів, електронізація судочинства та інші інновації, які можуть суттєво вплинути на якість правосуддя.

Відтак дослідження напрямів удосконалення правового регулювання правосуддя є надзвичайно актуальним, оскільки сприятиме підвищенню рівня

правового захисту прав і свобод громадян, зміцненню довіри до судової системи та забезпеченню ефективного функціонування правової держави.

Наголосимо, що для ефективного реформування правосуддя в Україні необхідно оновити конституційно-правове регулювання, враховуючи міжнародний досвід. Таке удосконалення не лише забезпечить вищу якість судових рішень, а й сприятиме підвищенню довіри суспільства до судової системи, що є фундаментом правової держави.

Європейський досвід вказує на кілька ключових моментів, які варто врахувати при реформуванні української правової системи.

1. Механізм вирішення колізій між національним та європейським правом, заснований на принципі верховенства європейського права, може бути ефективним інструментом для України у процесі євроінтеграції.

Впровадження принципу верховенства права, як це передбачено європейським законодавством, дозволить ефективніше трансформувати міжнародні стандарти захисту прав людини в національне законодавство України. Це забезпечить відповідність українського законодавства вимогам Європейської конвенції з прав людини та практиці Європейського суду з прав людини, гарантуючи надійний захист прав і свобод громадян.

2. Щодо принципу прямої дії. Принцип прямої дії дозволяє обійти необхідність додаткового законодавчого регулювання на національному рівні для застосування норм європейського права [1, с. 578–581].

Завдяки цьому принципу Україна зможе швидше адаптувати свою правову систему до вимог Європейського Союзу.

Необхідність гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами вимагає чіткого розуміння місця міжнародного права в національній правовій системі, однак на сьогодні існує кілька точок зору на це питання. Однак, це питання виходить за межі предмету нашого дослідження.

3. Щодо загальних принципів права. Для гармонізації з європейським правом, українському законодавству необхідно активніше впроваджувати принципи пропорційності, правової визначеності, заборони зловживання правами та недискримінації, що є основоположними для правової системи Європейського Союзу.

Розрив між конституційними засадами та реальним станом їхнього застосування, зокрема принципів пропорційності та правової визначеності, є однією з найгостріших проблем правозастосування в Україні. Цей розрив виникає через кілька ключових факторів, які суттєво впливають на ефективність дотримання конституційних принципів на практиці.

По-перше, принцип пропорційності, який вимагає обґрунтованого балансу між досягненням публічного інтересу та захистом прав особи, часто не реалізується належним чином. На практиці, рішення органів державної влади нерідко мають репресивний або обмежувальний характер щодо особистих прав і свобод, особливо в питаннях безпеки та публічного порядку. Це свідчить про недостатнє врахування інтересів громадян та відсутність збалансованого підходу. Наприклад, у регуляторній діяльності органів

виконавчої влади часто спостерігається диспропорційність у застосуванні заходів контролю, що обмежують права на підприємницьку діяльність, власність тощо, без відповідного врахування принципу пропорційності.

По-друге, принцип правової визначеності, що включає передбачуваність і ясність правових норм, також зазнає порушень через часті законодавчі зміни, неоднозначне тлумачення норм або ж їхню неузгодженість із практикою. Це породжує ситуацію, коли громадяни та юридичні особи не можуть чітко прогнозувати наслідки своїх дій, що створює правову невпевненість. Часті випадки неоднозначного застосування законів судами і органами виконавчої влади призводять до порушення стабільності правопорядку, зменшують довіру до правосуддя.

Додатково впровадження та забезпечення принципів пропорційності та правової визначеності на практиці стикається з проблемою інституційної та кадрової спроможності судової та адміністративної систем. Нерідко представники органів державної влади та правозастосовні органи не мають достатнього рівня професійної підготовки або ж не використовують судові стандарти належного обґрунтування рішень. Відсутність культури обґрунтованого правозастосування призводить до формального, а іноді й довільного застосування конституційних принципів.

Таким чином, розрив між конституційними засадами та реальним станом правозастосування підриває довіру суспільства до правової системи й створює загрозу правам та свободам громадян. Подолання цього розриву вимагає комплексних змін, які мають охоплювати не лише законодавчий аспект, але й практичні заходи для підвищення якості судового та адміністративного правозастосування, посилення правової культури та відповідальності в державних інституціях.

4. В аспекті Хартії ЄС про основоположні права. Для успішної європейської інтеграції Україні необхідно не просто декларувати права людини, але й активно впроваджувати норми Хартії у всі сфери національного законодавства та правозастосовної практики.

Для ефективної імплементації стандартів Хартії фундаментальних прав ЄС необхідно посилити роль Конституційного Суду України як гаранта відповідності національного законодавства міжнародним нормам, зокрема, рішенням Європейського суду з прав людини

5. В аспекті Суду Європейського Союзу. Для успішної європейської інтеграції Україні необхідно забезпечити ефективну імплементацію рішень міжнародних судів та розвивати інститут прецеденту. Це дозволить створити судову систему, яка відповідатиме найвищим європейським стандартам.

6. В аспекті права на справедливий суд. Розширення доступу до правосуддя для всіх верств населення є одним із пріоритетів судової реформи в Україні. Це передбачає не лише забезпечення незалежності судів та прозорості судочинства, а й розвиток системи безоплатної правової допомоги.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що удосконалення правового регулювання правосуддя є необхідним кроком

для зміцнення правової системи України та її інтеграції до європейського правового простору. Для досягнення цієї мети Україні слід не лише формально закріплювати основоположні права, а й активно впроваджувати європейські стандарти у національне законодавство та практику. Це включає перегляд принципів правозастосування, таких як пропорційність, правова визначеність та захист прав людини, а також посилення ролі Конституційного Суду як гаранта відповідності національного законодавства міжнародним нормам. Важливо також розвивати систему безоплатної правової допомоги, забезпечувати доступність правосуддя та імплементувати рішення міжнародних судів. Такий підхід сприятиме підвищенню довіри до судової системи, забезпеченню справедливого суду та наближенню України до європейських стандартів правової держави.

Бібліографічні посилання:

1. Gallo D. Rethinking direct effect and its evolution: a proposal. *European Law Open*. 2022. № 1(3). P. 576–605.

Підлужний Василь Михайлович,
аспірант кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, д.ю.н.

LOCUS STANDI У СУЧАСНІЙ ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ

Тенденція зростання використання латинської мови, мовних кліше, юридичних термінів, висловів у судовій практиці можна охарактеризувати, як латинізацію судових рішень [1].

У правозастосовній практиці Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду вперше було застосовано концепцію *locus standi* в постанові від 11.09.2023 р. у справі № 320/258/19. Предметом судового розгляду виступало оскарження місцевої містобудівної документації, зокрема змін до генерального плану міста [2].

Верховний Суд, скасовуючи рішення судів попередніх інстанцій про відмову в задоволенні позову через встановлену судами відсутність порушеного права позивача, здійснив отождолення права на ініціювання судового провадження з доктриною *locus standi* [2].

Судова колегія акцентувала увагу на тому, що відмова в доступі до суду особи в подібній категорії адміністративних спорів потенційно може призвести до ситуації, за якої рішення суб'єктів владних повноважень, що містить ознаки нормативно-правового акта, залишатиметься поза межами судового контролю [2].

Позиція суду демонструє розширене тлумачення концепції *locus standi* в контексті адміністративного судочинства та підкреслює важливість

забезпечення ефективного доступу до правосуддя у справах, що стосуються оскарження нормативно-правових актів.

У подальшому аналогічний підхід Верховного Суду щодо застосування концепції *locus standi* був багаторазово використаний судом касаційної інстанції у спорах щодо оскарження нормативно-правових актів (місцевої містобудівної документації), зокрема у постановках від 26.09.2023 р. у справі № 320/2015/22, від 30.01.2024 р. у справі № 160/25184/21, від 14.02.2024 р. у справі №600/3732/22-а, від 24.04.2024 р. у справі №420/1603/19, від 16.10.2024 р. у справі № 380/23541/21 [3; 4; 5; 6; 7].

Проте таке застосування Верховним Судом концепції *locus standi* щодо оскарження нормативно-правових актів у сфері місцевої містобудівної документації не є сталим стосовно нормативних актів в інших сферах.

Зокрема, Київський окружний адміністративний суд у рішенні від 20.09.2024 р. у справі № 320/10133/24 щодо оскарження пунктів Порядку провадження за заявами про оформлення документів для виїзду громадян України за кордон на постійне проживання, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16.08.2016 № 816, зазначав, що право ініціювати в суді справу (*locus standi*) про визнання протиправним та нечинним рішення суб'єкта владних повноважень, яке має ознаки нормативно-правового акта, ґрунтується фактично на зазначеному статусі оскаржуваного акта. Проте саме позивач повинен довести, що він має законний інтерес і є потерпілим від порушення цього інтересу з боку суб'єкта владних повноважень [8].

Таке рішення було ухвалено Київським окружним адміністративним судом, незважаючи на те, що суд підтримав позицію позивача щодо його статусу як суб'єкта правовідносин, на які поширюється дія оскаржуваного нормативно-правового акта.

В окремій думці суддів Великої Палати Верховного Суду від 07.03.2024 р. у справі № 990/324/23, висловленій стосовно оскарження Указу Президента України від 23 січня 2023 року № 27/2023 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 січня 2023 року «Про деякі питання щодо перетину державного кордону України в умовах воєнного стану», зазначено позицію, що право ініціювати справу в суді і є *locus standi*, а відмова в доступі до суду з оскарженням відповідного нормативно-правового акту виводить таке рішення поза зону судового контролю.

Останнім часом в адміністративному судочинстві спостерігається тенденція до розширення випадків згадування у судових рішеннях концепції *locus standi*, особливо у справах, пов'язаних з оскарженням нормативно-правових актів, зокрема місцевої містобудівної документації. Однак єдиного тлумачення *locus standi* досі не сформовано ні на доктринальному, ні на правозастосовному рівнях. Це поняття інтерпретується по-різному: як право на ініціювання у суді справи, як право на судовий захист, як наявність у позивача адміністративно-правової вимоги, як складової належності позивача у певному спорі.

Бібліографічні посилання:

1. Ганжа О. Г. Латинізація судових рішень в Україні: поняття та особливості. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 3–14. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.1> (дата звернення: 12.11.2024).
2. Постанова Верховного Суду від 11.09.2023 р. у справі № 320/258/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113405944>.
3. Постанова Верховного Суду від 26.09.2023 р. у справі №320/2015/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113738792>.
4. Постанова Верховного Суду від 30.01.2024 р. у справі №160/25184/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116651190>.
5. Постанова Верховного Суду від 14.02.2024 р. у справі №600/3732/22-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116993486>.
6. Постанова Верховного Суду від 24.04.2024 р. у справі №420/1603/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118599693>.
7. Постанова Верховного Суду від 16.10.2024 р. у справі №380/23541/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122379897>.
8. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 20.09.2024 р. у справі №320/10133/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122100091>.
9. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 07.03.2024 р. у справі №990/324/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118004625>.

Пуляєва Анастасія Сергіївна,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
юридичного факультету Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Науковий керівник: Гавриленко Олександр Анатолійович, професор
кафедри міжнародного і європейського права юридичного
факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Актуальність теми обумовлена станом України з 2014 року та надзвичайно посилився цей стан 2022 року. Розпочата збройна агресія російською федерацією завдала чималої шкоди нормальному функціонуванню й розвитку держави та її інституціям, а найстрашніше – населенню України, звичайним людям, які зазнали матеріальних втрат та моральних страждань. Наявність загрози національній безпеці обумовило необхідність введення 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 воєнного стану на всій території України з метою спрямування діяльності органів системи охорони та оборони України на оборонний характер з метою відсічі агресивних дій російської федерації.

Конституція закріплює і права людини – це права, нерозривно пов'язані з самим існуванням людини: право на життя, на свободу у всіх її проявах, право на повагу людської гідності, на опір пригнобленню.

Всі права людини і громадянина рівноцінні і взаємопов'язані і тому однаковою мірою повинні захищатися державою. Неприпустиме нехтування одними правами під приводом реалізації інших прав. Всі права людини і права громадянина повинні захищатися державою. З цією метою в Україні створені певні державні інститути. Гарантом права і свобод людини і громадянина є Президент України. Парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Відповідно до Закону України “Про правовий режим воєнного стану” воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Права людини особливо вразливі під час військових конфліктів. Саме тому даний аспект підлягає міжнародно-правовому регулюванню. Ключовими документами в області введення військових конфліктів, безперечно, є Женевські конвенції і Додаткові протоколи до них, котрі за своїм змістом виступають певним фундаментом в регулюванні питань захисту людей, що не приймають участь безпосередньо в військових конфліктах. Так, 12 серпня 1949 року в Женеві були прийняті наступні документи:

- Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях (Конвенція I);
- Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі (Конвенція II);
- Конвенція про поводження з військовополоненими (Конвенція III); – Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Конвенція IV).

Незважаючи на значний обсяг вказаних документів, вже в 1977 році під час виникнення масштабного національно-визвольного руху стало зрозуміло, що даних документів недостатньо для забезпечення та гарантування прав людини, наслідком чого стало прийняття двох додаткових протоколів:

– Додатковий протокол I до Женевської конвенції 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.

– Додатковий протокол II до Женевської конвенції 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру.

Саме на Женевських конвенціях базується діяльність чисельних міжнародних організацій, що покликані сприяти дотриманню даних конвенцій та протоколів до них, зокрема, Міжнародного Комітету Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, ключовими завданнями яких є захист життя та людської гідності громадян, що постраждали в наслідок військових конфліктів та насилля, спричиненого даними конфліктами.

Основними правами, щодо яких відбуваються масові порушення під час збройних конфліктів, є такі: 1) право на життя, захист від катувань та нелюдського поводження; 2) право на справедливий судовий розгляд; 3) право на повагу до сімейного та особистого життя; 4) свобода вільного пересування; 5) право на свободу та особисту недоторканність; 6) свобода думки, совісті та релігії; 7) свобода мирних зібрань і асоціацій; 8) свобода об'єднань; 9) право на свободу слова і вираження поглядів; 10) право власності; 11) право на гідний рівень життя; 12) право на освіту; 13) протидія всім проявам дискримінації; 14) права внутрішньо переміщених осіб; 15) права жінок; 16) права дітей; 17) права людей з інвалідністю; 18) права вразливих груп населення; 19) право на участь в управлінні державними справами.

Однак, не зважаючи на зростання обсягу міжнародно-правових документів та організацій, під час кожного збройного конфлікту права людей порушуються не менше, що може свідчити про недостатню дієвість механізмів реалізації та економічно-політичний вплив слабкої реалізації.

Держава, створюючи та підтримуючи належне підґрунтя для захисту та допомоги своїм громадянам під час військової агресії російської федерації, за спільною ініціативою Офісу Президента України, Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України та Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим створили веб-платформу для ефективного збору і обробки інформації про порушення прав людини російською федерацією.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.

2. Створено єдиний національний портал для збору фактів порушення прав людини російською федерацією. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/stvoreno-yedinij-nacionalnij-portal-dlya-zboru-faktiv-porushennya-prav-lyudini-rosijskoju-federacijeyu>.

3. Щербіна М. Г. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. 165 с.

Сиромятников Едуард Олександрович,
аспірант кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри
міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
д.ю.н., професор

**СПРАВА «VEREIN KLIMASENIORINNEN SCHWEIZ AND
OTHERS V. SWITZERLAND» ЯК ВАЖЛИВИЙ ОРІЄНТИР ДЛЯ
РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИМИ СУДАМИ СПРАВ
ЩОДО ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ СУСПІЛЬСТВА**

У квітні 2024 року Великою Палатою Європейського суду з прав людини було прийнято рішення в справі «Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland» в якому Суд, зокрема, визнав порушення статті 8 Конвенції у зв'язку із неефективним та несвоєчасним розв'язанням проблеми викидів парникових газів та порушення статті 6 Конвенції у зв'язку із неналежним розглядом питання про правоздатність та загалом несерйозного ставлення національних судів до позову поданого громадською організацією-скаржником.

Рішення суду має великий обсяг, адже викладено на 258 сторінках (232 сторінки – саме рішення та 26 сторінок – окрема думка судді Айке (Eicke) [1].

Прийняття цього рішення спричинило надзвичайно жваві дискусії не тільки в середині юридичної спільноти країн-членів Ради Європи, але й серед політичних еліт.

Зокрема, у самій Швейцарській Конфедерації кожна з палат Парламенту прийняла резолюцію, якою фактично засудила таке рішення Суду назвавши його втручанням в демократичні процеси в державі та явно помилковим. Окремі члені парламенту взагалі дозволили собі виявити відверту неповагу до членів громадської організації-скаржника [2].

Вказане судове рішення створює плідний ґрунт для різноманітних дискусій: проблема інфляції прав людини, межі оцінки з боку ЄСПЛ правомірності рішень, дій чи бездіяльності національних урядів тощо.

Втім, наразі нам хотілося би зосередитися на наслідках, які це рішення може мати для зміни загальних підходів у державах-членах Ради Європи та їхніх національних судах (зокрема, адміністративних) в питанні доступу до суду для громадських організацій, що прагнуть захистити інтереси суспільства.

Безумовно, оцінюючи прийнятність конкретної скарги, ЄСПЛ передусім керується положеннями Конвенції (зокрема, статей 34-35), Регламентом Суду та власною попередньою практикою.

Натомість у цій справі Суд, крім питання прийнятності скарг, дослідив те, наскільки необхідним є забезпечення для громадських організацій доступу до суду з питань захисту довкілля і в національних

судах. Водночас предметом оцінки з боку Суду були саме позитивні зобов'язання держави щодо регулювання викидів парникових газів та можливості оскарження бездіяльності держави в цій сфері. Вказане значно відрізняється від інших відносно нечисленних справ щодо довкілля, які Суд розглядав до цього часу.

Коротко підrezюємо висновки викладені у вищезгаданому рішенні Суду щодо питань, які, на нашу думку, є ключовими в контексті цього питання:

– Хоча практика самого ЄСПЛ ґрунтується передусім на необхідності визнання статусу жертви, що пов'язано з безпосереднім впливом дій чи бездіяльності держави на конкретну особу, у контексті змін клімату будь-хто може, так чи інакше, зазнати негативних наслідків (§ 483);

– Необхідно розмежовувати гарантії, які надає для звернення до суду Орхуська конвенція, яка захищає довкілля та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка захищає права людини (§ 501);

– Громадська організація-заявник мала право звернення до ЄСПЛ, адже вона була законно створеною, продемонструвала, що переслідує мету згідно до своїх статутних завдань і є достатньо кваліфікованою для того, щоб діяти від імені осіб, які зазнають конкретних загроз або несприятливого впливу від зміни клімату (§ 524);

– Таке право на звернення до ЄСПЛ одночасно не було визнано за скаржниками-фізичними особами, скарги яких було визнано неприйнятними (§ 535);

– Позов пов'язаний із кліматичними питаннями в національних судах не можна автоматично розглядати як *actio popularis* або як такий, що стосується політичного питання, яким суди не повинні займатися. Зміна клімату може впливати на права людини та нагальну потребу вирішення загроз, спричинених цією зміною (§ 634);

– Національні адміністративні суди Швейцарії не розглянули питання правового статусу громадської організації-заявника, яке вимагало окремої оцінки незалежно від позиції національних судів щодо скарг позивачів-фізичних осіб. Національні суди не поставилися серйозно до поданого нею позову (§ 636).

Показово, що в окремій думці до цього рішення суддя Айке (Eicke) фактично робить висновок про те, що хоча ЄСПЛ у цьому рішенні постійно згадував що Конвенція не передбачає подання скарг *actio popularis*, фактично саме цей підхід було застосовано Судом і це було б краще чесно визнати [1].

Слід зазначити, що попри те, що багато висновків цього рішення виглядають революційними в контексті розширення доступу до суду як до національних судів, так і до ЄСПЛ із природоохоронних питань, відсутність визнання з боку Суду того, що насправді позов поданий громадською організацією до швейцарських адміністративних судів був за своєю суттю *actio popularis* викликає більше питань ніж надає відповідей.

Зрештою, як ми побачили вище, обережність окремих формулювань все одно не забезпечила сприятливого політичного контексту для виявлення поваги до цього остаточного рішення та його подальшого виконання і в самій Швейцарській Конфедерації.

З іншого боку, очевидно, що це рішення є яскравим проявом загальної тенденції щодо посилення судових спроможностей громадянського суспільства в питаннях захисту довкілля (особливо в адміністративному судочинстві, коли порушником є сама держава). Необхідність надання більших можливостей для доступу до суду з питань, що мають великий суспільний інтерес, саме для громадських організацій значною мірою знайшли своє відображення у практиці українського Верховного Суду.

Так, ще у 2021 році Верховний Суд сформував висновок, що: «...вирішуючи питання щодо права громадських організацій на звернення до суду в інтересах інших осіб, суди повинні з'ясувати: – статус громадської організації та її засновників, їх безпосередню заінтересованість у вирішенні питання, що є предметом позову; – мету громадської організації та її безпосередній зв'язок з предметом позову; – інтереси яких саме осіб є предметом судового захисту; – чи зверталися ці особи за захистом своїх прав до громадської організації; – добросовісність дій громадської організації, що звертається до суду» [3].

Вказаний підхід неодноразово застосовувався Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду і мав наслідком визнання права на доступ до суду для громадських організацій не тільки щодо екології, але й у інших суспільно-важливих питаннях, наприклад, щодо захисту історико-культурної спадщини [4] чи дотримання належних процедур у сфері надання житлово-комунальних послуг [5].

Отже, як у сфері міжнародного захисту прав людини, так і в національній судовій практиці спостерігається чітка тенденція до посилення можливостей для захисту інтересів суспільства з боку громадських організацій. При цьому, визнання чи невизнання цих позовів як *actio popularis* із суто термінологічної точки зору не змінює їхню сутність, хоча й може мати наслідком значну плутанину під час адаптації цих підходів до застосування національними судами.

Водночас, варто не забувати, що хоча вказане рішення ЄСПЛ і може слугувати серйозним орієнтиром для національних судів, підходи напрацьовані у ньому за жодних обставин не можуть тлумачитися як такі, що звужують більш широкі гарантії доступу до суду для громадських організацій, що можуть бути напрацьовані в конкретних державах з огляду на взяті ними міжнародні зобов'язання, національне законодавство та потреби суспільства.

Бібліографічні посилання:

1. Judgment of European Court of Human Rights [GC] of 09.04.2024 in no. 53600/20. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-233206>.

2. Farge E. Swiss parliament snubs European court climate ruling. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/swiss-parliament-considerssnubbing-european-court-climate-ruling-2024-06-12/>.

3. Постанова Верховного Суду від 31.03.2021 у справі № 640/21611/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96015808>.

4. Постанова Верховного Суду від 08.05.2024 у справі № 160/4503/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118905166>.

5. Постанова Верховного Суду від 04.04.2024 р. у справі № 160/7575/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118145315>.

Старєв Олег Вячеславович,

аспірант Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Науковий керівник: Олійник Олег Олександрович, завідувач кафедри права та інформаційних технологій, к.ю.н., доцент

ВВЕЗЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНУ

Проблема ввезення гуманітарної допомоги в Україну, нажаль, недостатньо висвітлена в науковій літературі. Певний науковий внесок у цю проблему здійснено в працях: Е.Деркача (перевезення вантажів гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану), деякі аспекти гуманітарної допомоги стали предметом дослідження українських науковців: М. Антонович, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий та ін. (гуманітарна допомога в контексті міжнародного гуманітарного права), Л. Сергієнко (гуманітарна політика України), Н. Коваль (підстави та порядок переміщення гуманітарної допомоги через митний кордон України). Натомість, системні дослідження в українській правовій науці з цієї проблематики відсутні, зокрема, із-за причини новизни теми й змін в українському законодавстві, пов'язаних з війною та її попередніми наслідками для України й українських громадян.

Правове підґрунтя ввезення гуманітарної допомоги складають Закони України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 р. № 1192-XIV, «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI, Митний та Податковий кодекси України, Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, низка Постанов Кабінету міністрів та наказів галузевих міністерств.

Широкомасштабне вторгнення російської федерації (далі – рф) на територію України значно ускладнило ситуацію в країні, підірвану до того ж воєнними подіями з 2014 року та пандемією COVID-19. З перших днів широкомасштабного вторгнення на територію України задля допомоги на добровільних засадах самоактуалізувалися: волонтери, громадські організації, благодійні фонди, небайдужі громадяни. Велику ініціативу проявили, також, різні представництва на рівні міжнародної спільноти.

В умовах воєнного стану істотно обмежено можливості функціонування національної економіки та життєзабезпечення населення, порушені логістичні ланцюги в межах країни, збільшилися потреби населення в швидкому отриманні гуманітарної допомоги та розширенні її асортименту, спрощенні процедури ввезення та оподаткування гуманітарної допомоги в Україні. Усе це потребувало суттєвих змін в українському законодавстві й зокрема, – базовому Законі України «Про гуманітарну допомогу».

На найвищому рівні проблема швидкого ввезення гуманітарного вантажу вирішувалася, хоча темпи прийняття рішень були недостатніми, поверховими і подекуди неузгодженими в доволі розгалуженій системі законодавчого поля щодо гуманітарної допомоги, зокрема – механізм ввезення товарів потребував істотних змін.

Враховуючи критичну важливість цього напрямку державної політики та інформацію про проблеми, які супроводжують процеси, пов'язані з гуманітарною допомогою, команда Національного агентства з питань запобігання корупції в червні 2022 року здійснила аналіз нормативного регулювання та дослідила, як на практиці на час дії воєнного стану державний апарат реалізує процеси із забезпечення гуманітарною допомогою [1], що дозволило у подальшому сформулювати напрямки законодавчого врегулювання гуманітарної політики в Україні. Хоча темпи реформування гуманітарного законодавства не задовольняли життєвих потреб українців.

Лише, 8 листопада 2023 року Президентом України підписаний, а 23 січня 2024 року набрав чинності Закон України №3448-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо ввезення, обліку, розподілу гуманітарної допомоги, особливостей оподаткування відповідних операцій та подання звітності» [3], яким фактично встановлюються нові підходи до визначення гуманітарної допомоги, а також спрощуються процеси щодо отримання її адресатом. Закон врегулював більшість проблем, пов'язаних із ввезенням гуманітарної допомоги в Україні. Він є на сьогодні основоположним, оскільки вносить новели в цілу низку норм гуманітарного права України.

Оскільки закон прийнятий та набрав чинності майже через два роки після початку повномасштабної агресії РФ, він не лише запроваджує особливості врегулювання правовідносин в умовах воєнного стану, а й містить низку перехідних положень, спрямованих на запобігання колізіям законодавства щодо тієї гуманітарної допомоги, яка вже була ввезена в Україну.

Слід зазначити, що особливості регулювання гуманітарної допомоги на період воєнного стану визначаються ще додатково Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [2], який підкреслює важливість гуманітарної допомоги у

кризові часи для країни й актуалізує своєчасність такої підтримки та доставки гуманітарного вантажу до тих, хто його потребує.

Оновлене законодавство передбачає запровадження автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Водночас, на період воєнного стану отримувач та набувач гуманітарної допомоги звільняється від обов'язку подавати щомісячні звіти про наявність та розподіл гуманітарної допомоги до моменту забезпечення можливості подання звітності в електронній формі за допомогою автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги.

На період дії воєнного стану за Кабінетом Міністрів України закріплено право встановлювати спрощений порядок визнання допомоги гуманітарною за декларативним принципом, а також розширювати перелік отримувачів гуманітарної допомоги. Внесені зміни до переліку підакцизних товарів, які визнаються гуманітарною допомогою: якщо раніше виключення для транспортних засобів стосувалося лише тих, що передаються для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, то нова редакція не передбачає такого географічного обмеження. Уточнено питання зміни отримувача гуманітарної допомоги, врегульовано питання її розподілу отримувачем між набувачами гуманітарної допомоги [3; 4].

І все ж, попри суттєві зміни в законодавстві залишаються не врегульованими ще деякі питання ввезення гуманітарних товарів (зокрема, - затримка їх на митниці; визнання фізичних осіб отримувачами гуманітарної допомоги), що відкладає на певний термін набуття допомоги безпосереднім адресатам.

Бібліографічні посилання:

1. Механізми надання державою гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану: Аналітична довідка. Київ. Національне агентство з питань запобігання корупції. 2022. 75 с.

2. Про введення воєнного стану в Україні». Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 11.09.2024).

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо ввезення, обліку, розподілу гуманітарної допомоги, особливостей оподаткування відповідних операцій та подання звітності. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3448-20#Text> (дата звернення: 11.09.2024).

4. Шуліма А., Ялієва О. Новий порядок ввезення, обліку, розподілу гуманітарної допомоги. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/noviy-poryadok-vvezennya-obliku-rozpodilu-gumanitarnoyi-dopomogi.html> (дата звернення: 11.09.24).

Турутя Захар Олегович,

аспірант кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Науковий керівник: Лук'янець Д. М., професор кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ «СПОСОБУ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ» В АСПЕКТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

У контексті удосконалення організаційно-правових засад здійснення адміністративного судочинства в Україні слід з'ясувати те, яким чином термін “спосіб захисту” використовується у межах чинного законодавства. Конституція України як нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, що виступає основою як захисту прав і свобод за допомогою адміністративного судочинства (частина п'ята статті 125), так і базою правозахисної діяльності в цілому (статті 1, 3, 6, 8, 55 тощо), цей термін використовує у двох вищевказаних аспектах. Так, вона, з одного боку, використовує способи захисту як певні можливості окремих осіб, а з іншого – в аспекті реалізації чітко встановлених повноважень публічних органів влади та їхніх посадових осіб.

Зокрема, у Конституції України цей термін стосовно можливості осіб не наділених владними повноваженнями зустрічається у статті 34, де вказано на те, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. У доволі схожому контексті подається конституційна норма, зафіксована у частині шостій статті 55 Основного Закону України (кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань).

Тобто Конституція розглядає спосіб захисту прав особи як можливість обирати певний алгоритм дій, не заборонених законодавством та спрямованих на поновлення прав і свобод та захист (частина перша статті 19). Як зауважує О. В. Петришин, конституційні принципи та норми набувають юридичної визначеності щодо певних способів правового регулювання щодо поведінки різних за особливостями свого правового статусу учасників суспільних відносин у відповідних сферах державного і суспільного життя [1, с. 140]. У цьому контексті такими способами поведінки здійснюється реалізації способів захисту прав і свобод.

У той же час Основний Закон України використовує термін “спосіб” як імперативно встановлений напрям діяльності органів публічної влади (органи державної влади та місцевого самоврядування) їхніх посадових та

службових осіб. У першу чергу, такий підхід сформульовано у частини другій статті 19 Конституції України про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачено Конституцією та законами України.

У науково-практичному коментарі до статті 19 Конституції України вказано на те, що встановлення щодо органів державної влади та органів місцевого самоврядування спеціально-дозвільного типу правового регулювання є найбільш відповідним способом упорядкування їх діяльності в умовах правової держави, позаяк забезпечує підпорядкування реалізації владних функцій указаними органами та їх посадовими особами вимогам закону, вводить їх діяльність у чіткі, зрозумілі для усіх межі та саме таким чином обмежує можливості прояву свавілля. Закріплюючи заборону державним органам діяти поза законом, Конституція України виходить із визнання пріоритету права перед державою, утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина як головного обов'язку держави [1, с. 142].

Також у Конституції (ст. 31) зазначено, що кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Вочевидь, законодавець у цьому контексті інтерпретує термінологію, пов'язану з розумінням способів як імперативно встановлені заходи, що здійснюються органами публічної влади, у тому числі й судами.

Таким чином, можна говорити про те, що термін «спосіб» стосується як окремих осіб та їхніх можливостей захищати свої права і свободи, так і діяльності органів публічної влади щодо вчинення конкретних дій передбачених законодавством та потрібних у тій чи іншій ситуації, у тому числі й для поновлення порушених прав і свобод. Така своєрідна дуальність зумовлена концептуальними засадами права та правопорядку, відповідно до яких форми реалізації права поділяються на прості та складні. Прості (безпосередні) форми реалізації норм права пов'язані з тим, що така реалізація може здійснюватися без участі компетентних органів публічної влади. Але існують такі правові норми, які людина та громадянин самотійно без втручання відповідних компетентних органів та посадових осіб реалізувати не зможе. З огляду на це виділяють таку складну форму реалізації права, як правозастосування, яка передбачає втручання відповідних компетентних органів [2, с. 82]. Вищевказане розуміння терміна «спосіб захисту», що має місце як у правовій доктрині, так і у чинному законодавстві слід урахувувати в аспекті змістовного наповнення способів захисту порушених прав в адміністративному судочинстві.

Якщо говорити про розуміння способів захисту в аспекті функціонування інституційних механізмів, то тут теж можуть існувати різноманітні аспекти використання такої термінології. Так, у юридичні

науці стосовно захисту прав і свобод за допомогою вирішення спорів та конфліктів використовується підхід поділу способів на досудові та судові.

Стосовно досудових, позасудових систем захисту, слід зазначити те, що у юридичній літературі було сформульовано доволі сталу позицію використання терміну «спосіб захисту» до системи альтернативних можливостей захисту прав і свобод. Про це свідчить ціла низка дисертацій, які складають основу як приватно-правової, так і публічно-правової доктрини.

Отже, адміністративне судочинство в широкому смислі може розглядатися як спосіб захисту прав і свобод та такий підхід не є помилковим. Такий підхід не є випадковим, адже він спирається на особливу візію адміністративного судочинства в аспекті захисту прав людини.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид, переробл. і допов. Х. : Право, 2011. 1128 с.

2. Основи загальної теорії права : навчальний посібник / Т. Є. Кагановська, Є. І. Григоренко. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 144 с.

Шамраєв Василь Михайлович,

аспірант кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Науковий керівник: Гавриленко Олександр Анатолійович, професор кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ І ПРОБЛЕМА ЇХ ЗАХИСТУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

Актуальність. Проблема захисту прав людини не втрачає своєї актуальності протягом всього періоду розвитку людства. Сьогодні означена автором проблема стикається із новими викликами та загрозами. Всеосяжна цифровізація, формування інформаційного суспільства викликало зміну звичного способу життя. У зв'язку з цим, спостерігається вибудовування абсолютно нових, незалежних мереж взаємодії членів суспільства, які важко піддаються державному контролю і у зв'язку з цим держава стикається з серйозними викликами, які можуть стати ризиками для її авторитету та монополії на публічну владу.

Виходячи із цього, право трансформується в цілому, і в об'єктивному, і в суб'єктивному сенсі. Системним виразом суб'єктивного права є теорія прав людини, яка активно розвивається новітньої історії людства.

Роль міжнародного економічного права, яке займає нові позиції у системі міжнародного права в цілому, наочно демонструє той факт, що

лібералізація торговельного та фінансового права – більш важливий аспект у боротьбі з бідністю, ніж розподільна іноземна допомога. Хоча, на думку автора, лібералізація торгівлі породжує переможців нарівні з переможеними, водночас вона демонструє тенденцію зростання національного добробуту кожного з торгових партнерів і, зрештою, позитивно відбивається на боротьбі з бідністю та загалом на інституті прав людини. Економіко-правові норми міжнародного права, їхня ефективність залежить від їх взаємодії з інститутом прав людини. А функція конституційного захисту цих прав переважає над аргументами економічного розвитку.

Аналіз джерельної бази та історіографії. Обрана автором проблематика має доволі широку джерельну базу. Серед головних міжнародно-правових актів глобального рівня де закріплено посилення на економічні та соціальні права людини слід назвати наступні: Загальна декларація прав людини, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок тощо [3-10].

На регіональному рівні до таких джерел відносять: Європейську соціальну хартію, Американську конвенцію про права людини, Африканську хартію про права людини та народів тощо [2, 13, 14].

Аналізу місця захисту прав людини у міжнародному праві присвячено доволі велику кількість наукових публікацій, зокрема це доробок таких авторів як О. Гавриленко, Т. Сироїд тощо [1, 11, 12]. В той же час слід констатувати і брак аналізу впливу економічного співробітництва на стан захисту прав людини як на національному так і на глобальному рівнях.

Виклад основного матеріалу. До соціальних економічних прав людини, що перебувають під захистом найчастіше відносять наступні групи: права трудящих, право на соціальне забезпечення та соціальних захист, охорона інституту сім'ї, право на достатній рівень жаття та право на здоров'я, право на освіту та право на культурне життя.

Як ми можемо побачити їх ефективний захист знаходиться у певній залежності держави гарантувати достатній рівень економічного розвитку і благополуччя. І відштовхуючись від цього можна зробити припущення що рівень економічного розвитку є запорукою ефективного гарантування та захисту економічних та соціальних прав людини.

У сучасному глобалізованому світі жодна з держав не може ефективно розвивати свою економіку без налагодження ефективного співробітництва із світовим співтовариством. А таке співробітництво регламентує міжнародне економічне право. Міжнародне економічне право прийнято характеризувати як сукупність принципів та норм, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами в галузі економічного співробітництва.

Ця область охоплює широкий спектр взаємозв'язків – торгових, виробничих, науково-технічних, транспортних, валютно-фінансових, митних тощо. Міжнародні економічні відносини реалізуються у формі: купівлі-продажу товарів та послуг (експортно-імпортних операцій), підрядних робіт, надання технічної допомоги, перевезення пасажирів та вантажів, надання кредитів (позик) або їх отримання з іноземних джерел (зовнішні запозичення), рішення питань митної політики.

Маючи ефективні інструменти та чіткі правила вирішення суперечок в економічній сфері кожна держава окремо та світове співтовариство в цілому матиме ресурси для гарантування економічних прав людини та матиме можливість удосконалювати соціальні гарантії.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна прийти до висновку про пряму залежність розвитку галузі міжнародного економічного права та стану захисту прав людини на національному та глобальному рівнях. Розвиток ефективного правового регулювання економічної сфери міжнародних відносин сприяє розвитку взаємовигідного міждержавного співробітництва, що у свою чергу обумовлює підвищення рівні економічного розвитку та соціальних гарантій що відповідає Цілям сталого розвитку та сприяє покращенню ситуації у сфері захисту прав людини.

Бібліографічні посилання:

1. Гавриленко О. А., Реньов Є. В. Становлення та розвиток передумов міжнародно-правового захисту вразливих груп населення: історико-юридичний дискурс. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Вип. 76. Ч. 2. С. 202–211.

2. Європейська соціальна хартія (переглянута). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

3. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: [https://zakon.rada.gov.ua / laws/show/995_207#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text)

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

6. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

7. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

8. Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/282315>

9. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

11. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист осіб з інвалідністю в ситуаціях ризику. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. №1. С. 596–601.

12. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О., Фомін П. В. Захист трудових прав співробітників міжнародних міжурядових організацій: теорія та практика. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. Вип. 5. С. 446–452.

13. African Charter on Human and Peoples' Rights of 01.06.1981. URL: <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49>

14. American convention on human rights «Pact of San Jose, Costa Rica». URL: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.Htm

Бараненко Богдан Євгенович,
студент Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри
міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
д.ю.н., професор

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЇХ РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕМОКРАТІЇ

Громадянське суспільство та демократія є невід'ємними складовими сучасного політичного устрою. Громадянське суспільство сприяє активній участі громадян у суспільному житті та впливу на прийняття державою соціальних рішень. Демократія, в свою чергу, забезпечує умови для розвитку та функціонування громадянського суспільства та його інститутів, адже без першої про ефективне функціонування інститутів громадянського суспільства не може йти і мови. Тобто громадянське суспільство є активним учасником процесу демократизації.

Слід почати з того, що громадянське суспільство – це сукупність неурядових організацій, асоціацій, професійних спілок та активістів, які діють незалежно від держави. Вони відіграють важливу роль у забезпеченні демократичних процесів, оскільки дають громадянам можливість брати участь у житті суспільства, впливати на ухвалення політичних рішень тощо. Інститути громадянського суспільства формуються поетапно. Як повноцінний механізм, вони виникають не зразу. До списку основних чинників, які впливають на формування інститутів громадянського суспільства, можна віднести: наявність суб'єкту, який має свої громадянські права та свободи; існування вільних «зон», в які не втручається держава, саме ці «зони» і необхідні для створення інститутів громадянського суспільства. До списку другорядних чинників можна віднести: чітко організовану правову систему, наявність у суспільства прагнення добробуту, толерантності, взаємоповаги, тощо [1, С. 76].

Необхідною умовою функціонування інститутів громадянського суспільства саме у контексті демократії є досягнення тісного контакту із населенням, що надає змогу отримати активним громадян статусу суб'єктів демократичних змін, робить їх більш спроможними на фокусуванні актуальних суспільних проблем та обрання ефективного способу подолання цих самих проблем. Для успішного функціонування інститутів громадянського суспільства, перш за все, потрібно забезпечити конституційні основи, які сприятимуть ефективному розвитку останніх. Інститути громадянського суспільства спрямовують свою діяльність на розробку дієвої стратегії, яка дозволяє просувати або захищати свої та колективні інтереси законним шляхом, забезпечуючи при цьому підзвітність перед суспільством. Сучасні демократичні країни мають розгалужену горизонтальну мережу інституцій, що складають громадянське суспільство. Його функціональна цінність проявляється насамперед у діяльності, спрямованій на захист і реалізацію основних цінностей, розвиток і вдосконалення демократичних інституцій, а також зміцнення політико-правових основ для їхнього подальшого розвитку [2, С. 314]. Аналізуючи демократичний процес, який забезпечує практичне функціонування інститутів громадянського суспільства, варто спершу визначити поняття демократії: це форма суспільного устрою та державної влади, що базується на визнанні народу джерелом влади, дотриманні принципів рівності й свободи, а також забезпеченні реальної участі громадян в управлінні державними й суспільними справами [2, С. 315]. При цьому демократична політична практика свідчить, що громадянське суспільство виступає інструментом реалізації інтересів середнього класу, який через нього забезпечує свою участь у політичному житті [2, С. 315]. Роль громадянського суспільства у демократичному процесі розкривається через аналіз механізмів його інституціоналізації. Інституційний розвиток відбувається завдяки горизонтальним формам взаємодії між соціальними групами, які спрямовані на покращення всіх сфер життя суспільства. Це важливий елемент внутрішньої політики держави, що забезпечує баланс суспільних відносин, сприяє політичній стабільності, взаєморозумінню у суспільстві та залученню недержавних організацій. Інститути громадянського суспільства відіграють регулюючу та стабілізуючу роль у суспільно-політичних відносинах, встановлюючи та підтримуючи певний порядок у суспільстві. Коректне визначення терміна “інститут громадянського суспільства” полягає в наступному: це сукупність осіб, які мають мету, володіють матеріальними засобами та здійснюють суспільно значущі функції [2, С. 315]. Громадянські інститути мають різні соціально-політичні спрямування, відповідно до яких виконують свої соціальні функції. Вони діють через специфічні форми самоорганізації, що характеризуються незалежністю від держави та здатністю адаптуватися до умов суспільного середовища [2, С. 316].

У сенсі демократичного процесу варта уваги функція взаємодії громадянського суспільства з органами державної влади. Необхідно підкреслити, що становлення ефективної співпраці між інститутами громадянського суспільства та державними інститутами залежить від якісної політичної системи управління самої держави. При цьому, ототожнюють діяльність громадянського суспільства та держави єдині державні інтереси, ідеологічні засади, чітко окреслені пріоритети державного розвитку, які мають під собою спільну мету. І хоча кожен інститут громадянського суспільства представляє собою досить розгалужену систему різних об'єднань, кожне з яких, окрім спільних цінностей, має власні цілі, інтереси, мету, тільки у партнерстві з державними інститутами, вони можуть досягнути своїх цілей. Усвідомлюючи значення інститутів громадянського суспільства, країни демократичного ладу активно залучають останніх у процес правотворення державної політики. Це надає можливість вивільнити державні інститути від необхідності вирішення надто важливих соціальних проблем для суспільства; покращувати ефективність публічно-правових і політичних рішень шляхом більш повного врахування потреб громадянського суспільства; гарантувати більш ефективне впровадження публічно-правових рішень серед громадян. У свою чергу, відмова у співпраці з громадянським суспільством та усунення їх від участі у політичному житті перетворює громадянське суспільство у так званого «конкурента», негативно впливає на рівень підтримки населенням державних інститутів, підриває довіру до публічних рішень і зменшує готовність громадян їх реалізовувати [3, С. 34]. Підсумовуючи, слід зазначити, що громадянське суспільство не є «абсолютною гарантією» демократії, проте воно є важливим і суттєвим фактором, що сприяє поступальному розвитку демократичного процесу [2, С. 317]. Це забезпечується досягненням балансу між інтересами держави та громадянського суспільства.

З огляду на все вищеперераховане, можна дійти висновку, що інститути громадянського суспільства відіграють ключову роль у формуванні та підтримці демократії, виступаючи як посередники між громадянами та державою. Вони сприяють розвитку політичної участі, забезпечують громадянську активність та сприяють формуванню суспільних норм і цінностей. Саме завдяки своїй незалежності вони можуть ефективно відстоювати інтереси різних соціальних груп. Отже, ефективна підтримка демократії залежить від активної діяльності інститутів громадянського суспільства, які, з одного боку, є каталізаторами змін, а з іншого – гарантією захисту демократичних процесів. Тому для будь-якої демократичної держави важливо забезпечувати підґрунтя для їх розвитку, сприяючи їх впливу на суспільно-політичний процес.

Бібліографічні посилання:

1. Михайловська О. Інститути громадянського суспільства і формування ідеології модернізації в Україні. Політичний менеджмент. 2006. № 3. С. 76–85.
2. Чкадуа М. І. Вплив інститутів громадянського суспільства на сучасний демократичний процес. Право та державне управління. 2022. № 4. С. 313–318.
3. Гордієнко І. Л. Вплив на державну владу громадянського суспільства та інститутів безпосередньої демократії. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 33. С. 33–36.
4. Андрійчук Т. Концепт громадянського суспільства в сучасних теоріях демократії. Політичний менеджмент. 2012. № 1–2. С. 10–17.

Баточенко Микита Олександрович,

студент магістратури Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, професор

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК В АРАБСЬКІЙ СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасному світі питання захисту прав жінок стає дедалі актуальнішим, особливо в контексті арабських країн, де традиційні цінності та релігійні норми часто суперечать сучасним вимогам рівноправності. Арабська система прав людини, хоча й проголошує рівність статей, стикається з численними викликами у забезпеченні реальних прав жінок. У цьому рефераті ми розглянемо основні проблеми, з якими стикаються жінки в арабському світі, а також можливості для їх подальшого розвитку.

Проблема захисту прав жінок в арабському світі має комплексний характер і потребує всебічного аналізу як з точки зору міжнародного права, так і з урахуванням специфіки місцевих правових систем та соціально-культурних особливостей. Особливо важливим є розуміння того, що зміни у становищі жінок часто відбуваються не через внутрішні трансформації суспільства, а внаслідок зовнішнього тиску та необхідності відповідати міжнародним стандартам.

Загалом, ініціаторами розробки міжарабського механізму захисту прав людини стали органи ООН та арабські неурядові організації на чолі з Союзом арабських адвокатів, за ініціативи якої у 1949 році була скликана Багдадська конференція по правам людини в арабському світі. Арабська хартія прав людини була затверджена Радою Ліги арабських держав на 102 черговій сесії 15 вересня 1994 року. Хоча документ і був прийнятий все одно прослідковується і великий вплив ісламського фактору на права

людини та зокрема на права жінок. Так, в Арабській хартії прав людини не згадується про заборону полігамії, що є однією з форм дискримінації по відношенню до жінок [1].

Звіт про глобальний гендерний розрив показав, що регіон Близького Сходу та Північної Африки продовжує прогресувати у напрямку захисту прав жінок, подолавши вже понад 60% загального гендерного розриву. Найкращі показники в регіоні продемонстрували Туніс, Об'єднані Арабські Емірати та Бахрейн, які подолали від 65% до 63% загального гендерного розриву. Регіон продемонстрував особливі успіхи у зменшенні нерівності у сфері освіти. З точки зору розширення політичних прав і можливостей, арабський регіон також досягнув прогресу за останні роки. В Алжирі частка жінок у парламенті зросла з 8 % у 2011 році до 31,6 % у 2017 році. За даними Міжпарламентського союзу (МПС), за Алжиром слідує Туніс (31,3 %) і Судан (30,5). Фактично, деякі арабські країни перевищили середній показник країн ОЕСР (28,7%) за рівнем представництва жінок у національних законодавчих органах [2].

З початку нового тисячоліття спостерігається значне збільшення участі жінок у політичному житті арабських країн. Якщо в 2000 році їх представництво в законодавчих органах складало лише 3,5%, то до 2020 року цей показник зріс майже до 18%. Такий прогрес пов'язаний з впровадженням гендерних квот та інших механізмів, спрямованих на забезпечення політичного представництва жінок. Однак важливо розуміти, що ці зміни часто є результатом так званого “державного фемінізму” – стратегії, яку використовують арабські режими для легітимізації своєї влади та протистояння ісламістським групам.

Особливо показовим є досвід Тунісу, який довгий час вважався лідером у сфері захисту прав жінок серед арабських країн. У 1999 році там була запроваджена гендерна квота у 20%, яка згодом зросла до 30%. Після революції 2011 року був прийнятий закон про паритет, хоча його реальна ефективність виявилася обмеженою. На жаль, останні події в країні демонструють можливість регресу – після виборів 202–2023 років представництво жінок у парламенті знизилося до 16%.

Важливим аспектом захисту прав жінок є реформування особистого статусу та сімейного права. Більшість арабських країн мають особисті статусні закони, засновані на патріархальних інтерпретаціях шаріату. Виняток становлять Ліван, де діють окремі закони для різних релігійних громад, та Туніс, де ще за часів першого президента Хабіба Бургіби були запроваджені безпрецедентні для арабського світу закони, що забороняли полігамію та надавали жінкам рівні права на розлучення [3].

Показовим прикладом прогресивних змін є марокканська Мудавана 2004 р. – найбільш систематична та прогресивна реформа особистого статусу в регіоні. Цей кодекс підвищив шлюбний вік з 15 до 18 років та встановив обмеження на полігамію. Проте навіть такі прогресивні зміни потребують постійного моніторингу та вдосконалення механізмів реалізації.

Перспективи покращення ситуації з правами жінок в арабському світі пов'язані зі змінами в суспільній свідомості та активізацією жіночих рухів. Зростання рівня освіти серед жінок є важливим фактором для їхньої емансипації. В останні роки спостерігається збільшення кількості жіночих організацій, які борються за права жінок і ведуть кампанії за зміни в законодавстві. захист прав жінок в арабській системі прав людини демонструє певний прогрес, але залишається багато невирішених проблем. Формальне впровадження гендерних квот та призначення жінок на високі посади не завжди супроводжується реальними змінами в їхньому становищі. Справжні зміни можливі лише за умови органічного поєднання міжнародних стандартів із місцевими культурними особливостями та традиціями, без нав'язування зовнішніх моделей розвитку.

Бібліографічні посилання:

1. Меніович К. О. Права людини в арабських країнах Перської затоки: Арабська хартія прав людини. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2009. Т. 2, № 83. С. 128–130. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/410/377>.

2. Geneva Centre for Human Rights Advancement and Global Dialogue. (2019). Women's Rights in the Arab Region: Between Myth and Reality. Proceedings of the UN Geneva Side Event Held on 15 September 2017 and Lessons Learned. Edited by Ambassador Idriss Jazairy. Geneva, Switzerland: Geneva Centre for Human Rights Advancement and Global Dialogue. URL: <https://gchragd.org/wp-content/uploads/2019/02/Womens-Rights-in-the-Arab-Region-Geneva-Centre.pdf>.

3. El-Husseini, Rola. (2023, June 16). Women's Rights and State Feminism in the Arab World. Arab Center Washington DC. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/womens-rights-and-state-feminism-in-the-arab-world/>.

Белік Анастасія Андріївна,

студентка бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, к.ю.н., доцент

СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Термін “міжнародна система захисту прав людини” останніми десятиліттями активно використовується як у міжнародному, так і в національному праві, міжнародних відносинах та політиці. Проте чіткого визначення цього поняття, що охоплювало б його правові та політичні аспекти, досі не сформульовано. Міжнародна система захисту прав людини, з одного боку, є частиною системи міжнародних відносин, а з іншого – галуззю міжнародного права. Існують три основні підходи до розуміння ролі прав людини в міжнародних відносинах. Традиційний підхід вважає, що права людини є внутрішньою справою держав і мають

другорядне значення для міжнародних відносин, оскільки жодна міжнародна організація не може втручатися в цю сферу. Космополітичний підхід, навпаки, передбачає, що індивіди, неурядові організації та глобальна спільнота чинять тиск на держави з метою захисту прав людини. Інтернаціональний підхід стверджує, що міжнародна спільнота складається з держав, до яких також входять неурядові організації та індивіди, і саме держави визначають межі міжнародної правозахисної діяльності.

У науковій літературі відображені різні погляди щодо сутності та змісту механізму захисту прав людини і громадянина. На думку О. Митник, цей механізм є системою та комплексом послідовних дій, спрямованих на захист прав людини та громадянина; він є складовою механізму забезпечення прав людини, що включає заходи для відновлення порушених прав, а також систему органів і засобів, закріплених у Конституції, які забезпечують максимально повний та ефективний захист прав і свобод людини та громадянина. [1, с. 53]. О. Радченко, з точки зору публічного управління, розглядає механізм як системну сукупність інституцій, структур, дій, форм і процесів, що виникають в результаті організованої діяльності держави, метою яких є задоволення потреб людей та вирішення важливих суспільно-політичних питань через державне регулювання суспільного життя на основі встановлених цінностей, норм і правил; при цьому суб'єктом виступають органи державного управління [2, с. 24]. А. Баштанник вважає механізм захисту прав людини інтегральною категорією, не деталізуючи його сутності та змісту, але наголошує, що одним із ключових завдань для забезпечення належного функціонування цього механізму є вибір відповідної методології раціоналізації суспільних відносин, оскільки наявна в Україні модель не відповідає поняттю «європейських цінностей», принципам Європейського адміністративного простору та традиціям європейського судочинства у сфері захисту прав людини [3, с. 24].

Розповсюдженим є визначення міжнародного захисту прав людини як міжнародного співробітництва держав, зусиль і заходів Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) щодо сприяння загальній повазі і дотриманню прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії. Також наявний термін «міжнародні механізми захисту прав людини», який часом використовується як синонім словосполучення «міжнародна система захисту прав людини». Сюди перш за все включають міжнародний механізм захисту прав людини в рамках ООН, який досліджувався в працях С. Ісаковича, І. Грищенка, К. Забігайла, П. Недбайла, І. Ніколайка та інших українських науковців [4].

Серед міжнародних механізмів захисту прав людини виділяють: 1) міжнародні органи, які діють у рамках угод з прав людини, складаються з незалежних експертів або представників урядів і приймають загальні рекомендації; 2) міжнародні несудові органи для контролю за дотриманням угод щодо прав людини, які складаються з експертів в особистій якості та

приймають конкретні рекомендації, обов'язковість яких базується на моральному авторитеті міжнародного органу; 3) міжнародні юрисдикційні органи несудового чи судового характеру щодо захисту прав людини, які виносять обов'язкові рішення й можуть забезпечити виконання цих рішень.

Міжнародно-правова система захисту прав людини не є статичною, вона перебуває в постійному процесі розвитку, що підтверджується створенням нових інституцій та механізмів для посилення її ефективності. Яскравим прикладом цього є заснування посади Верховного Комісара ООН з прав людини, яке відбулося відповідно до рішень Всесвітньої конференції з прав людини, що проходила у 1993 р. Ця посада була створена для посилення механізму захисту прав людини в рамках ООН, і з 1994 р. Верховний Комісар почав виконувати свої функції. У Заключному документі Конференції зазначалося, що держави, на добровільних засадах, заснували цю міжнародну інституцію, щоб надати незалежному представнику глобальної спільноти повноваження захищати моральні інтереси людства та відстоювати права людини на міжнародній арені [5].

Верховний Комісар має широкий спектр повноважень, що включає координацію всієї системи прав людини ООН, розвиток та удосконалення механізмів захисту прав людини, а також забезпечення ефективного та всебічного застосування міжнародних норм і стандартів у сфері прав людини. Крім того, до його функцій належить розслідування найбільш серйозних порушень прав людини в різних країнах світу, що дозволяє ООН оперативно реагувати на кричущі випадки порушень. Створення цієї посади стало важливим етапом у розвитку міжнародної системи захисту прав людини та підтвердило зростаючу роль міжнародного співтовариства у справі захисту основних прав та свобод кожної людини.

Окрім зазначених елементів, міжнародна система захисту прав людини охоплює також багатосторонню міжнародну політику в цій сфері. Це галузь політики та досліджень, що зосереджується на правах людини у контексті міжнародних відносин та на тому, як держави та інші суб'єкти міжнародного права визначають права людини. У сучасній міжнародній політиці вже не обговорюється питання про те, чи варто включати права людини як об'єкт політики, а акцентується на тому, які саме права є пріоритетними на даному етапі і на яких варто робити основний акцент.

Біографічні посилання:

1. Митник О. В. Роль Конституційного Суду України в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 6. Т. 1. С. 53–57. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvkhdu_jur_2015_6\(1\)_14](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvkhdu_jur_2015_6(1)_14)

2. Радченко О. Родові ознаки категорії механізм в соціальних науках. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. № 3. С. 19–25. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_3_5

3. Баштанник А. Г. Механізми захисту прав і свобод людини у контексті реалізації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Дніпровський Науковий часопис публічного управління, психології, права*. Вип. 1. 2023. С. 29–34. URL : <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.4>

4. Антонович М. М. Міжнародна система захисту прав людини: кризь призму України. *Український часопис міжнародного права*. № 3. 2004. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/16b9b4f6-5c2f-4d85-805b-3e0d2fa9f377/content>

5. UN Doc. A/Conf. 157/23 July 1993. URL : <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1993/en/14730>

Бірюкова Даніела Денисівна,

студентка бакалавру Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабенська Ліля Леонідівна, доцент кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, к.ю.н., доцент

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВВЕДЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

Тема балансу між забезпеченням національної безпеки та дотриманням прав людини під час воєнного стану є актуальною та складною, особливо в умовах збройної агресії проти України. Введення воєнного стану в Україні передбачено низкою нормативних актів, зокрема, Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та відповідними указами Президента. Основна правова основа закріплена в Конституції України, яка встановлює, що певні права можуть бути тимчасово обмежені в умовах надзвичайної загрози. Стаття 64 Конституції дозволяє обмеження окремих прав і свобод громадян під час воєнного стану, але тільки на підставі закону і в межах необхідності для досягнення конкретних цілей національної безпеки [1].

Рішення про введення воєнного стану приймається Президентом України, після чого воно підлягає затвердженню Верховною Радою. Також до компетенції Президента належить оголошення указу про воєнний стан, визначення територій, на яких він вводиться, та термінів його дії. Верховна Рада повинна затвердити цей указ у 48-годинний термін. Відповідальність за реалізацію воєнного стану, а також координацію військових та цивільних органів, покладено на Кабінет Міністрів та органи військового командування [2].

Процедура введення воєнного стану чітко прописана: указ Президента повинен бути негайно оприлюднений, щоб громадяни були проінформовані про зміну правового режиму [2]. Це забезпечує прозорість

дій уряду і дозволяє громадянам бути обізнаними про зміни в умовах реалізації їхніх прав.

Воєнний стан дозволяє обмеження таких прав, як свобода пересування, зібрань, право на працю, а також свобода слова та інформації. Такі обмеження мають на меті забезпечити ефективний контроль за дотриманням безпеки держави [3]. Наприклад, може бути введена комендантська година, обмежене пересування між населеними пунктами, посилено контроль над засобами масової інформації з метою запобігання розповсюдження пропаганди та дезінформації.

Конституція України встановлює, що обмеження прав у будь-якому випадку не повинні суперечити міжнародним зобов'язанням України, зокрема Європейській конвенції з прав людини [4]. Наприклад, навіть у стані воєнного стану не можуть бути обмежені такі права, як право на життя, захист від катувань і нелюдського поводження, право на судовий захист та інші основоположні права. Це забезпечує певний мінімум правових гарантій для громадян.

У праві воєнного стану діє принцип пропорційності – обмеження прав мають бути мінімально необхідними для досягнення цілей національної безпеки [6, с. 46]. Це означає, що не можна вводити обмеження, які виходять за межі безпосередніх потреб захисту країни.

Конституційний Суд може перевіряти конституційність актів і рішень, прийнятих під час воєнного стану [3]. Це важливий інструмент забезпечення дотримання балансу між правами людини та безпекою, оскільки Конституційний Суд може визнати неконституційними акти, які порушують права громадян понад необхідну міру.

Забезпечення безпеки вимагає певних обмежень, однак важливо, щоб такі обмеження не перевищували рівень, необхідний для захисту. Існує ризик, що влада може використовувати воєнний стан для придушення громадянських прав під виглядом національної безпеки, тому важливо дотримуватися чітких правових рамок.

Можна провести порівняння з практикою інших країн, які запроваджували воєнний стан або надзвичайний стан у разі загроз національній безпеці [8, с. 14–18]. Наприклад, у багатьох європейських країнах такі обмеження суворо регулюються законами, і влада обмежена в повноваженнях щодо втручання в приватне життя громадян [10]. Такий підхід дасть змогу зробити висновки щодо можливостей вдосконалення українського законодавства в цій сфері.

Існують механізми, які дозволяють громадянам та правозахисним організаціям контролювати законність обмежень прав під час воєнного стану [9]. Наприклад, можна використовувати систему скарг, що дозволяє виявляти порушення та реагувати на них.

У деяких регіонах України було введено обмеження щодо висвітлення інформації про військові операції, а також заборона на поширення певного контенту в медіа та соціальних мережах [7, с. 18]. Це дозволяє державі

контролювати інформаційний простір, щоб уникнути поширення паніки та неправдивої інформації, яка може зашкодити обороноздатності країни. Однак такі заходи викликають занепокоєння щодо прав громадян на доступ до інформації та свободу вираження думок.

Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок щодо його ефективності [5]. З одного боку, наявність чітких норм, що регулюють воєнний стан, забезпечує певний правовий порядок. З іншого боку, є можливості для вдосконалення, наприклад, у частині запобігання зловживанням з боку влади.

Одним із напрямків вдосконалення законодавства може стати більш детальне регулювання обмежень прав людини під час воєнного стану. Наприклад, можна вдосконалити порядок інформування громадян про їхні права та обов'язки, а також створити спеціальні механізми для швидкого вирішення скарг на порушення прав.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення положень ст. 64 Конституції України : Рішення від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

4. Європейська конвенція з прав людини : міжнар. договір від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. договір від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 05.11.2024).

6. Сухомлин О. М. Забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Вісник Конституційного Суду України*. 2023. № 3. С. 45–53.

7. Туган-Барановський М. І. Правові аспекти обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій. *Юридичний вісник України*. 2022. № 10. С. 17–24.

8. Про практику застосування судами Європейської конвенції з прав людини : збірник рішень ЄСПЛ щодо надзвичайних ситуацій. Київ : КНТ, 2023. 302 с.

9. Amnesty International. Звіт про дотримання прав людини в Україні під час воєнного конфлікту : 2023 рік. URL: <https://www.amnesty.org>

10. Loizidou v. Turkey : Judgment of the European Court of Human Rights, 18 December 1996. European Court of Human Rights. Reports of Judgments and Decisions. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 05.11.2024).

Бондаренко Степан Юрійович,
здобувач вищої освіти
Національної академії Служби безпеки України
Науковий керівник: Радовецька Людмила Василівна,
доцент КТІДП ННГІ Національної академії Служби безпеки України,
к.ю.н., доцент

**МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ВЕРХОВЕНСТВО
ПРАВА: ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ
У ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ ЯК МЕХАНІЗМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРУ І СПРАВЕДЛИВОСТІ**

Розвиток міжнародного кримінального права (далі – МКП) можна простежити ще з часів Першої світової війни, але лише після Другої світової війни відбулися значні правові зміни. Нюрнберзький і Токійський трибунали стали переломним моментом для МКП, встановивши принцип, що особи можуть нести відповідальність за міжнародні злочини, включаючи воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид. Ці трибунали заклали основу для сучасного розуміння МКП та розвитку постійних міжнародних судів і трибуналів. Створення Міжнародного кримінального суду (МКС) у 2002 році ще більше просунуло вперед справу МКП. МКС, створений відповідно до Римського статуту, має юрисдикцію щодо найтяжчих злочинів, які викликають міжнародне занепокоєння, включаючи геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності. МКС діє за принципом *комплементарності*, що означає, що він здійснює юрисдикцію лише тоді, коли національні суди не бажають або не можуть здійснювати кримінальне переслідування.

Верховенство права є основоположним принципом демократичного врядування, який гарантує, що всі особи та інституції, включаючи уряд, підзвітні законам, які були публічно оприлюднені, однаково застосовуються і розглядаються незалежними судовими органами. У контексті МКП верховенство права передбачає послідовне застосування правових стандартів для переслідування осіб, відповідальних за воєнні злочини, незалежно від їхнього політичного чи військового статусу.

Переслідування воєнних злочинів є важливим елементом верховенства права. Воно слугує не лише механізмом здійснення правосуддя для жертв, але й стримуючим фактором проти майбутніх порушень міжнародного права. Притягаючи осіб до відповідальності за воєнні злочини, держави зміцнюють ідею про те, що верховенство права переважає над безкарністю, навіть під час конфлікту. Демократичні держави пов'язані як національними, так і міжнародними правовими зобов'язаннями щодо переслідування воєнних злочинів. Ці зобов'язання випливають з різних джерел, включаючи внутрішнє кримінальне право, міжнародні договори, міжнародне звичаєве право та практику міжнародних судів і трибуналів.

Одним із ключових договорів, що зобов'язують держави переслідувати воєнні злочини, є Женевські конвенції 1949 року, які вимагають від держав розшукувати і переслідувати осіб, відповідальних за серйозні порушення конвенцій [2]. Римський статут Міжнародного кримінального суду також відіграє ключову роль у формуванні національних правових меж для переслідування воєнних злочинів, оскільки держави, які є учасниками статуту, зобов'язані включити його положення до своїх національних правових систем [1]. Одним з найважливіших принципів, що лежать в основі переслідування за вчинення воєнних злочинів, є доктрина універсальної юрисдикції, яка дозволяє державам переслідувати осіб за воєнні злочини незалежно від того, де вони були скоєні, а також незалежно від громадянства злочинця або жертви. Універсальна юрисдикція слугує потужним інструментом, який гарантує, що особи, які вчинили воєнні злочини, не зможуть уникнути правосуддя, втікши до держави, де вони мають імунітет від кримінального переслідування. Демократичні держави з їхніми сильними правовими інституціями мають особливо сприятливі умови для здійснення універсальної юрисдикції. Прикладами держав, які переслідували осіб в межах універсальної юрисдикції, є Бельгія, Іспанія та Німеччина, які порушили справи проти осіб, причетних до звірств, скоєних в таких країнах, як Руанда, Демократична Республіка Конго та Сирія.

Попри ґрунтовну правову базу для переслідування воєнних злочинів, демократичні держави стикаються з численними проблемами у покаранні винних. Ці виклики включають в себе наступні:

1) *питання юрисдикції* – визначення того, чи має національний суд юрисдикцію переслідувати воєнні злочини, часто є складним завданням, особливо у справах, що стосуються іноземних громадян або злочинів, скоєних за межами держави;

2) *збір доказів* – воєнні злочини часто відбуваються в зонах конфлікту, де важко зібрати докази, а свідки можуть не бажати або не мати можливості давати свідчення через страх відплати;

3) *політичний та дипломатичний тиск* – переслідування воєнних злочинів може мати значні політичні та дипломатичні наслідки, особливо коли до них причетні високопосадовці або іноземні громадяни; уряди демократичних держав можуть стикатися з тиском з боку інших держав або політичних груп, які вимагають утриматися від судового переслідування;

4) *складність та тривалість юридичних процедур* – переслідування воєнних злочинів вимагає детального розуміння міжнародного гуманітарного права, права прав людини та кримінального права, що робить його дуже складним судовим процесом.

МКС відіграє вирішальну роль у підтримці демократичних держав у переслідуванні воєнних злочинів. Як суд останньої інстанції, МКС втручається, коли національні суди не бажать або не можуть здійснювати переслідування. Суд також слугує джерелом формування прогресивного досвіду та правових прецедентів, які можуть допомогти національним

судам у їхніх зусиллях з переслідування воєнних злочинів. Однак у своїй діяльності МКС стикається зі значними проблемами. Деякі демократичні держави, зокрема США, висловили занепокоєння щодо юрисдикції суду і не ратифікували Римський статут. Крім того, залежність суду від співпраці держав у питаннях арештів і збору доказів обмежує його ефективність у деяких справах. Міжнародне співробітництво має важливе значення для успішного переслідування воєнних злочинів. Демократичні держави часто покладаються на допомогу інших держав, міжнародних і неурядових організацій у питаннях збору доказів, екстрадиції підозрюваних і забезпечення свідчень свідків. Міжнародні механізми, такі як договори про взаємну правову допомогу (MLAT) та угоди про екстрадицію, сприяють цій співпраці.

Регіональні міжнародні організації, такі як Європейський Союз та Африканський Союз, також відіграють певну роль у сприянні переслідуванню осіб, які підозрюються у вчиненні воєнних злочинів. Європейський Союз, до прикладу, створив правовий ландшафт для надання допомоги державам-членам у розслідуванні та переслідуванні воєнних злочинів, скоєних за межами ЄС. Одним з найбільш значущих судових процесів у справах про воєнні злочини за останні роки був судовий процес над Іссеном Хабре, колишнім президентом Чаду. Хабре звинувачували у злочинах проти людяності, воєнних злочинах і тортурах за звірства, скоєні під час його правління у 1980-х роках. Після багаторічних юридичних і політичних баталій Хабре був засуджений спеціальним судом у Сенегалі в 2016 році. Ця справа стала знаковим моментом у застосуванні універсальної юрисдикції, чим було продемонстровано здатність демократичних держав переслідувати іноземних громадян за воєнні злочини.

Переслідування осіб, відповідальних за воєнні злочини під час балканських конфліктів 1990-х років, є ще одним ключовим прикладом. Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (МТКЮ) відіграв центральну роль у переслідуванні високопосадовців Сербії, в тому числі Слободана Мілошевича, за злочини, скоєні під час конфліктів. Водночас, національні суди в таких країнах, як Сербія і Боснія, також переслідували окремих осіб за воєнні злочини, що ілюструє взаємодоповнюючу роль міжнародної і національної правових систем.

Переслідування воєнних злочинів – це не лише питання правосуддя для жертв, але й важливий компонент забезпечення довгострокового миру і стабільності. Притягаючи осіб до відповідальності за звірства, демократичні держави допомагають запобігти циклам насильства та безкарності, які можуть призвести до подальшого конфлікту. Крім того, переслідування воєнних злочинів сприяє більш широкому процесу правосуддя перехідного періоду, який спрямований на подолання наслідків порушень прав людини у постконфліктних суспільствах. Комісії зі встановлення істини, відшкодування збитків та інституційні реформи часто супроводжують переслідування воєнних злочинів, створюючи цілісний підхід до розбудови миру.

Однією з головних цілей судового переслідування воєнних злочинців є стримування. Переслідуючи осіб, відповідальних за звірства, демократичні держави надсилають чіткий сигнал, що такі злочини не залишаться безкарними. Це слугує стримуючим фактором не лише для окремих осіб, які можуть подумати про вчинення воєнних злочинів, але й для державних та військових лідерів, які можуть піддатися спокусі потурати або сприяти таким злочинам. Переслідування воєнних злочинців також відіграє важливу роль у відновному правосудді. Визнаючи страждання жертв і караючи винних, судові переслідування допомагають загоїти рани конфлікту і створюють основу для майбутньої реінтеграції громадян.

Переслідування воєнних злочинців у демократичних державах є критично важливим механізмом забезпечення миру і справедливості в міжнародній системі. Застосовуючи МКП, демократичні держави підтримують верховенство права, запобігають майбутнім звірствам і сприяють досягненню ширших цілей невідворотності покарання та майбутньої реінтеграції громадян. Оскільки глобальні конфлікти продовжують розвиватися, роль демократичних держав у переслідуванні воєнних злочинців залишатиметься важливою у прагненні до більш справедливого і мирного світу.

Бібліографічні посилання:

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Статут; Міжнародні суди від 17.07.1998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 04.11.2024)

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (дата звернення: 04.11.2024)

Вікарій Катерина Володимирівна,

студентка бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
д.ю.н., професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ВІД КІБУЛІНГУ ТА НАКЛЕПУ В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ: ПРАКТИКА ЄСПЛ

Свобода вираження поглядів в цифровому просторі – основоположне право людини у демократичному суспільстві. Наразі наша епоха відзначилась значним розвитком цифрової сфери та медіа індустрії. Основним засобом поширення своєї думки є соціальні мережі такі як: Instagram, Facebook, TikTok та ін. Право людини на свободу вираження поглядів закріплені як на міжнародному рівні (ст.19 ЗДПЛ 1948 р., ст. 19 МПГПП 1966 р.), на регіональному рівні (ст. 10 Європейської конвенції з прав людини 1950 р.), так і на національному рівні в конституціях держав (Конституція України,

Конституція Фінляндії і т. д.). Однак при активному розвитку цифрової індустрії (поява нових соціальних мереж, додатків, штучного інтелекту і т. д.) одночасно активно з'являються нові проблеми у різних сферах суспільства, так само і в правовій сфері.

Найактуальнішими та поширеними проблемами станом на сьогодні є наклеп, дезінформація та кібербулінг. Правові механізми боротьби з наклепом і дезінформацією також включають зобов'язання цифрових платформ відстежувати і видаляти неприйнятний контент. Як приклад такого регулювання можна навести німецький закон NetzDG, який зобов'язує соціальні медіа-платформи видаляти незаконний контент, зокрема наклепницьку та неправдиву інформацію, протягом 24 годин з моменту отримання повідомлення. Інші країни, такі як Бразилія та Австрія, наслідували приклад Німеччини, накладаючи на платформи певні вимоги щодо прозорості та підзвітності [8]. Доречно сказати, що задля ефективної боротьби з видаленням неприйняттого контенту, платформи розповсюдження інформації створюють правила та умови користування, в яких вказується на вид контенту, який є недопустимим і що вразі його виявлення, на власника такого контенту буде накладено певні обмеження окрім видалення самого посту. Види обмеження різняться від політики самої платформи, де було розміщено неправдиву інформацію та відповідно до законодавства країни користувача, який виклав пост (у більшості випадків).

Але з цього випливає питання порушення конфіденційності власника контенту. Власники платформи та платформи, створені державними організаціями, мають необмежений доступ до конфіденційної інформації користувачів. Інші аспекти допомагають постійно контролювати діяльність людини (наприклад, доступ до історії пошукових запитів, спілкування в соціальних мережах), що призводить до відчуття контролю та спостереження за ними. Це відчуття впливає на свободу вираження поглядів, оскільки люди відчувають себе незахищеними від постійного стеження.

Прецедентом ЄСПЛ для захисту від наклепу у медіа просторі стала справа «Magyar Jeti Zrt проти Угорщини», де позивачем виступає популярний в Угорщині інтернет-портал. В цьому випадку права партія звинувачувала платформу в наклепі шляхом розміщення гіперпосилання на YouTube. Національні суди винесли своє рішення на користь партії, однак ЄСПЛ прийняв рішення про порушення права на свободу вираження поглядів на користь позивача [7].

Попри це, існуюче національне та міжнародне законодавство не охоплює повністю всіх аспектів захисту свободи вираження поглядів оскільки цифровий простір динамічно змінюється. Через це у законодавстві часто виявляються прогалини, відсутність норм, які регулюють той чи інший аспект у цифровому просторі.

Кібернасилля – проблема актуальність якої збільшується у пропорційному співвідношенні із розвитком цифрового простору. З одного боку, свобода вираження поглядів у інформаційному просторі дає великі

можливості, наприклад знайти однодумців чи поділитись корисною правдивою інформацією, але з іншого боку, активне висловлення своєї думки, яка до того ж може бути суперечливою, може призвести до жахливого наслідку, який сильно впливає на свободу вираження власних поглядів у мережі – булінг, а саме кібербулінг, що є однією із форм кібернасилля. Люди, які публічно висловлюють свою думку з особливо чутливих або суперечливих питань, можуть стати жертвами кібербулінгу, переслідувань або іншої форми кібернасилства. Кібербулінг може проявлятися по-різному, що так само може включати в себе наклеп. Нажаль у міжнародних нормах та національних нормах немає чітко визначеного покарання за спричинення кібербулінгу, що є важливою прогалиною, адже видів та проявів такого цькування багато і щороку страждає все більше і більше користувачів.

Найчастіше головними жертвами кібернасилля стають жінки та діти. Досить відомою справою щодо кібернасилля стосовно дитини є справа «K.U. проти Фінляндії», 12-річний хлопчик постраждав від викрадення третіми особами своєї особистості з метою її використання на сайті знайомств. Національні органи влади не забезпечили належної законодавчої бази для захисту дитини. Матеріали про сексуальне насильство над дітьми (CSAM), створені в Інтернеті, загрожували цілісності особистості дитини та зробили її мішенню для сексуальної експлуатації та насильства над дітьми в Інтернеті. Рішення ЄСПЛ по цій справі звернуло увагу держави на її зобов'язання вживати необхідних ефективних заходів для захисту прав дитини в інтернеті [6].

Поштовхом для визнання кібернасилля одним із видів домашнього насилля стала справа «Butușugă проти Румунії». Колишній чоловік порушив право позивачки на приватність та використовував її особисту інформацію, оглядав її особисті електронні сторінки та копіював її особисту інформацію (копії розмов, листувань, документів та фотографій). У той час як національні органи відхиляли скарги потерпілої, визначаючи дії її колишнього чоловіка недостатньо серйозними, ЄСПЛ наголосив на факті розповсюдженості кібернасилля та визнав його однією із форм насилля над жінками та дівчатами [5].

Розповсюдженою проблемою є кібербулінг на основі орієнтації, але національні судові органи часто ігнорують такі скарги, як наприклад у справі «Beizaras and Levickas проти Литви». Оскільки заявники стали жертвами кібернасилля за ознакою орієнтації (під їхнім фото з поцілунком писали гомофобні коментарі), їм було відмовлено в ефективному засобі національного правового захисту від порушень їхнього права на повагу до приватного життя, без будь-якого розслідування цього питання. ЄСПЛ прийняв рішення на користь позивача. Ця справа стала підґрунтям не тільки для підняття питання кібербулінгу проти ЛГБТ-спільноти, а й вказує на бездіяльність та нехтування з боку національної судової системи у вищезазначених питаннях [4].

Бібліографічні посилання:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини у цифрову епоху : виклики, загрози та перспективи. Вісник Національної академії правових наук України. 2021. Т. 28. № 1. С. 7–35.
3. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Свобода вираження поглядів у практиці міжнародних правозахисних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 549–551. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/123>.
4. Veizaras and Levickas проти Литви, 41288/15, Рішення по суті (по суті та справедлива сатисфакція) ЄСПЛ від 14.01.2020 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200344>
5. Buturugă проти Румунії, Рішення (по суті та справедлива сатисфакція) ЄСПЛ від 02.11.2020 р. у справі № 56867/15. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200842>.
6. К. У. проти Фінляндія, Рішення (по суті та справедлива сатисфакція) ЄСПЛ від 02.12.2008 р. у справі № 2872/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117605>
7. Magyar Jeti Zrt проти Угорщини, 11257/16, Рішення ЄСПЛ (по суті та справедлива сатисфакція) від 12.04.2018 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187930>
8. Wie wir Freiheit im digitalen Raum sichern ; Handlungsoptionen für die Bundesregierung / Matthias C. Kettmann, Felicitas Rachinger, Meryem Vural ; Herausgeberin: Abteilung Analyse, Planung und Beratung. - Bonn : Friedrich-Ebert-Stiftung, November 2022. 22 Seiten. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/a-p-b/19746.pdf>

Гловацька Ангеліна Василівна,

здобувачка (першого) бакалаврського рівня факультету історії, політології та національної безпеки, Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник: Булавина Світлана Євгенівна, доцент кафедри теорії та історії держави і прав Волинського національного університету імені Лесі Українки, к.і.н., доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення прав людини є ключовим елементом демократичної держави, проте в умовах воєнного стану їх дотримання зазнає серйозних викликів. Воєнний стан, запроваджений в Україні через збройну агресію Росії, змушує уряд ухвалювати обмежувальні заходи для гарантування національної безпеки. Водночас це створює ризики для реалізації прав і свобод людини, зокрема свободи пересування, вираження думок, приватності та соціальних прав [1].

Актуальність проблеми полягає у пошуку балансу між забезпеченням прав людини та необхідними обмеженнями для безпеки держави. Дотримання міжнародних стандартів прав людини є не лише обов'язком держави, але й умовою для підтримки довіри громадян та міжнародної спільноти.

Під час воєнного стану уряд може запроваджувати різноманітні обмеження. Зокрема: комендантська година обмежує пересування громадян у певний час доби з метою зниження загроз для безпеки; свобода слова зазнає обмежень для уникнення дезінформації та пропаганди, але це може порушувати право громадян на отримання об'єктивної інформації; обмеження масових заходів та протестів спрямовані на уникнення дестабілізації в умовах війни, але обмежують право на мирні зібрання [3].

Однією з головних проблем є забезпечення безпеки цивільного населення: воєнні злочини, такі як обстріли цивільної інфраструктури та знущання над полоненими, потребують розслідування і міжнародного контролю; захист цивільних осіб є пріоритетом, однак забезпечення гуманітарних коридорів часто ускладнене бойовими діями; держава має гарантувати психологічну підтримку та реабілітацію постраждалих від насильства [2].

Проблеми правосуддя та доступу до правової допомоги: Перенесення судових розглядів та нестача кадрів ускладнюють доступ до правосуддя. Військові трибунали часто діють за спрощеними процедурами, що може обмежувати право на справедливий суд. Вразливі категорії, такі як внутрішньо переміщені особи та військовополонені, мають обмежений доступ до правової допомоги.

Забезпечення соціальних прав і прав ВПО: соціальні права, зокрема право на житло, працю та охорону здоров'я, суттєво порушуються під час війни [3].

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) часто стикаються з нестачею житла та труднощами в інтеграції на нових місцях проживання. Доступ до медичних та соціальних послуг є обмеженим через зруйновану інфраструктуру і перевантаженість медичних закладів. Реалізація трудових прав ускладнена через руйнування бізнесів та мобілізацію працівників до війська [4].

Міжнародна підтримка та роль правозахисних організацій: співпраця з міжнародними організаціями сприяє захисту прав людини: ООН, ОБСЄ, Червоний Хрест здійснюють моніторинг порушень та надають гуманітарну допомогу.

Україна повинна дотримуватися міжнародних стандартів прав людини, навіть у кризових умовах, що вимагає адаптації національного законодавства. Правозахисні організації допомагають фіксувати злочини та надавати підтримку жертвам порушень [2].

В умовах воєнного стану перед Україною стоїть складне завдання – забезпечити баланс між національною безпекою та дотриманням прав людини. Запровадження обмежень має бути пропорційним і тимчасовим, відповідати міжнародним стандартам та принципам правової держави. Важливо забезпечити ефективний моніторинг дотримання прав людини, особливо для вразливих категорій населення, таких як ВПО та цивільні у

зоні бойових дій. Підтримка з боку міжнародної спільноти та громадянського суспільства відіграє важливу роль у запобіганні порушенням. Після завершення воєнного стану держава повинна розробити механізми відновлення порушених прав і надання правової допомоги постраждалим [5].

Таким чином, захист прав людини залишається ключовим пріоритетом навіть у кризових умовах.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

2. Закон України “Про правовий режим воєнного стану”: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII – поточна редакція – від 27.07.2024, підстава - 3817-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

3. Мацко О. В. Правове регулювання забезпечення прав людини в умовах надзвичайного стану та збройного конфлікту. *Юридичний вісник України*, № 5. 2016. С. 45–52.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966). Ратифікація від 19.10.1973, підстава-2148-08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

5. Доклади ООН та ОБСЄ щодо прав людини в Україні: *Аналітичні звіти за 2014-2015 роки*. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobotnictva-v-uevropi>

6. Ткачук О. М. Права людини в умовах гібридної війни: Український досвід та міжнародні виклики. *Право України*. 2015. № 10. С. 38–44.

Дудник Вікторія Олександрівна,

студентка бакалаврату Комунального закладу вищої освіти

«Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені М. Грушевського»

Науковий керівник: Фляжнікова Ярослава Василівна, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Барського-гуманітарно педагогічного коледжу

ЗАХИСТ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ГАРАНТІЇ

У сучасному світі, де технологічний прогрес стрімко змінює способи комунікації та обміну інформацією, питання захисту права на приватність набуває все більшої актуальності. Право на приватність є невід’ємною складовою особистих прав і свобод людини, яке забезпечує можливість жити без зайвого втручання з боку держави, суспільства або третіх осіб. Це право охоплює різноманітні аспекти життя, включаючи особисту інформацію, кореспонденцію, а також фізичну недоторканність.

З огляду на численні виклики, які постають перед правом на приватність, зокрема в умовах глобалізації та цифровізації, важливо розглянути існуючі правові механізми та гарантії, що сприяють його

захисту. У цих тезах ми проаналізуємо основні міжнародні та національні нормативно-правові акти, що регулюють питання приватності, а також дослідимо практичні аспекти їх застосування в Україні та за її межами. Особливу увагу буде приділено ролі судової практики та інститутів громадянського суспільства у забезпеченні ефективного захисту цього фундаментального права.

Власне, у сучасному світі, де цифрові технології та соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя, питання захисту права на приватність набуває особливої актуальності. Стрімкий розвиток інформаційних технологій створює нові виклики для забезпечення конфіденційності особистої інформації та захисту персональних даних.

Право на приватність є фундаментальним правом людини, яке закріплене як у міжнародних документах, так і в національному законодавстві України. Зокрема, стаття 32 Конституції України гарантує кожному право на невтручання в особисте життя [1], а стаття 8 Європейської конвенції з прав людини закріплює право на повагу до приватного і сімейного життя.

Актуальність теми зумовлена низкою факторів:

- збільшення кількості випадків порушення приватності в цифровому просторі;
- розвитком технологій збору та обробки персональних даних;
- зростанням кіберзлочинності;
- необхідністю адаптації правових механізмів захисту до нових викликів.

За даними досліджень, в Україні щороку фіксується зростання кількості порушень права на приватність. Так, за статистикою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, кількість звернень щодо порушення права на приватність зросла на 30% протягом останніх трьох років [2].

Особливої уваги заслуговує той факт, що проблема захисту приватності має комплексний характер і потребує системного підходу до її вирішення. Це включає як удосконалення законодавчої бази, так і розвиток практичних механізмів захисту, підвищення правової культури населення та впровадження сучасних технологічних рішень [3].

Захист права на приватність є однією з найважливіших складових забезпечення прав людини у сучасному світі. У наданих до розгляду тезах важливо проаналізувати різноманітні правові механізми та гарантії, які забезпечують цей захист на міжнародному та національному рівнях.

По-перше, міжнародні стандарти, закріплені в таких документах, як Загальна декларація прав людини та Європейська конвенція з прав людини, створюють основу для визнання права на приватність як невід'ємного елемента гідності особи. По-друге, українське законодавство, включаючи Конституцію та закони про захист персональних даних, забезпечує правові рамки для реалізації цього права.

Однак, незважаючи на існуючі механізми, сучасні виклики, такі як цифровізація, масове спостереження та зловживання інформацією, ставлять під загрозу ефективність цих гарантій. Водночас, аналіз судової практики свідчить про необхідність постійного вдосконалення законодавства та механізмів захисту приватності в умовах швидких технологічних змін.

Отже, для ефективного захисту права на приватність важливо не лише дотримуватися існуючих норм, але й адаптувати їх до нових реалій. Рекомендації щодо вдосконалення законодавства та посилення контролю за дотриманням прав громадян можуть стати запорукою забезпечення приватності в умовах сучасного інформаційного суспільства. Лише комплексний підхід до захисту права на приватність дозволить забезпечити баланс між безпекою та свободою особи, що є основою демократичного суспільства.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.09.2024).

2. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні, 2023. URL : <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/>.

3. Харитонova О. І. Приватне право як концепт: пошук парадигми. – Одеса: Фенікс, 2022. URL : https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=vprc_2014_1_8

Кагдіна Ірина Павлівна,

здобувачка вищої освіти Миколаївського національного аграрного університету

Науковий керівник: Курепін Вячеслав Миколайович, доцент кафедри методики професійного навчання Миколаївського національного аграрного університету, к.е.н., доцент

КОНВЕНЦІЯ ЯК ВЗАЄМНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ПРОТИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Злочинні групи, не гають часу, вони намагаються охопити всю сучасну глобалізовану економіку та пов'язані з нею передові технології. В минулому зусилля сучасного суспільства у боротьби з злочинними групами були вкрай роз'єднані, а засоби, якими користувалися досі застаріли [1]. Конвенція Організації Об'єднаних Націй (ООН) проти транснаціональної організованої злочинності надала суспільству новий інструмент боротьби зі злом злочинності. Обмежити можливості

міжнародних злочинців ми зможемо зміцнивши міжнародне співробітництво, допомогти громадянам усіх країн світу у їхній часто запеклій боротьбі за безпеку.

Наведене вище дає чітке уявлення про виклики, що стоять сьогодні перед усіма народами, виклики, які нерозривно пов'язали один з одним усіх людей, зокрема тих, хто причетний до незаконної діяльності, тих хто готовий скористатися зникненням традиційних національних бар'єрів між державами, ніж уряди, які почнуть розвивати такі бар'єри і користуватися ними. Відзначимо, для тих хто діє поза законом, не існує бар'єрів [2].

КООН охоплює види злочинів проти транснаціональної організованої злочинності. Такі загрози є численними, різноманітними, постійними та абсолютно реальними. Більшість держав у світі мають суттєві обмеженості бюджетів і ресурсів. Враховуючи серйозність злочинних діянь державам, які вимагають взаємну правову допомогу, слід докладати всіх зусиль до того, щоб спрямовувати переконливі та юридично обґрунтовані запити, зберігаючи таким чином дорогоцінні ресурси.

Важлива роль держав, що запитують про екстрадицію [3]. Від гнучкості в тлумаченні своїх власних законів, від їх здібності та бажання проконсультувати запитуючу державу відносно процедурних вимог у власній країні цілком залежить успіх чи провал будь-якого запиту про екстрадицію або взаємної правової допомоги.

Зрозуміло, держави які пов'язані зобов'язаннями в рамках глобалізації, повинні зберігати свій суверенітет для захисту своїх громадян і підтримки своєї державності. Але в цьому питанні є невизначеності, ті, на кого покладено завдання забезпечувати дотримання закону, можуть перебувати у парадоксальній та невідповідній ситуації. Вони можуть опинитися у ситуаціях, коли будуть пов'язані по руках та ногах тими самими законами, які вони повинні відстоювати.

КООН проти організованої злочинності покликана боротися з переліченими в ній злочинними діяннями, але за допомогою її положень можна вирішувати проблеми, з якими стикаються держави, коли вони будуть вирішувати завдання щодо розвитку міжнародного співробітництва за одночасної необхідності збереження свого суверенітету та підтримання своїх національних законів.

Між двома конкуруючими інтересами Конвенції є напруженість. Ці конкуруючі інтереси не повинні бути каменем спотикання та залишатися перешкодою, якщо держави дійсно хочуть протистояти виклику глобальної злочинності.

Конвенцію розглядають як модель або проєкт міжнародного співробітництва у галузі екстрадиції та взаємної правової допомоги. Користуючись статтею № 16 Конвенції держави-учасниці можуть розглядати її, як правову підставу для екстрадиції у їх відносинах з іншими державами-учасницями. Зауважимо, Конвенція повинна бути гнучкою з

тієї точки зору, що всі злочини, що охоплює Конвенція, вважаються виключеними у існуючих договорах про екстрадицію. Це дозволить державам-учасникам легше виконувати положення Конвенції щодо цих злочинів. У свою чергу, це полегшує зусилля обох сторін [4].

Згідно статті № 18 Конвенції, у площині взаємної правової допомоги держави-учасниці можуть посилатися як на «міні-договір». Вона дозволяє державам-учасникам надавати найширшу взаємну правову допомогу у зв'язку зі злочинами, що охоплює Конвенція. Як очікується, Конвенцію у майбутньому будуть використовувати все ширше, у тому числі, як юридичну основу для екстрадиції та взаємної правової допомоги.

Отже, виклики, що виникають у міжнародному співробітництві, численні. Але, як визначають експерти, є заходи реагування на виклики (транснаціональна організована злочинність). Вони ніяк не будуть впливати на стан права щодо виконання запитів про видачу та взаємну правову допомогу держав-учасниць. Стан міжнародного права не статичний, за наявності практичних зусиль з боку держав зміни досяжні. Вони не повинні бути безпрецедентними за характером, вони не повинні становити загрозу суверенітету будь-якої держави.

Бібліографічні посилання:

1. Курепін В. М. Вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює загальні питання соціального захисту. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення* : збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини, м. Хмельницький, 9 грудня 2022 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 109–112. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12259>.

2. Іваненко В. С. Конвалідація: інструмент захисту прав та інтересів громадян на окупованих територіях. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення* : матеріали Науково-практичного круглого столу, присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 грудня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 47–49. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/16959>.

3. Фрідман-Козаченко М. М. Актуальні питання здійснення екстрадиції в Україні / М. М. Фрідман-Козаченко, Т. П. Бичок. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 420–423.

4. Маланчук П. М. Видача особи (екстрадиція) у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. *Правові горизонти*. 2023. № 3. С. 86–91.

Калашник Анастасія Олександрівна,
студентка ННІ права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент ННІ права
та міжнародно-правових відносин Університету митної справи
та фінансів, к.ю.н., доцент

ПРАВА ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Збройний конфлікт на сході України, що почався в 2014 році та загострився повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року, кардинально змінив життя мільйонів українців, зокрема дітей, які є найвразливішими постраждалими від війни. Права дітей під час збройного конфлікту часто порушуються, попри міжнародні конвенції та національні закони, які покликані захищати дитинство від наслідків війни.

Кожна дитина має право на безпечне середовище, доступ до освіти, медичної допомоги та захисту від насильства. Однак у зоні бойових дій ці права або суттєво обмежуються, або зовсім ігноруються. Діти, що мешкають у таких умовах, можуть ставати свідками насильства, втрачати доступ до базових послуг, таких як освіта й медична допомога, або зазнавати фізичних та психологічних травм. Закон України “Про охорону дитинства” (стаття 10) гарантує дітям право на свободу, недоторканність та захист [1].

Особливо гострим є питання доступу до освіти. Через конфлікт чимало шкіл на сході України пошкоджено або вони змушені припинити діяльність. Діти на непідконтрольних територіях або в зонах бойових дій навчаються в умовах небезпеки, а інколи взагалі без доступу до навчальних ресурсів, що перешкоджає їхньому розвитку та створює труднощі для майбутнього.

Ще однією значною проблемою є порушення права на безпеку. Діти змушені жити під постійною загрозою обстрілів, мін і вибухових пристроїв, що призводить до фізичних травм і серйозних психологічних наслідків, таких як страх і тривожність, які можуть мати тривалий вплив на емоційний стан дітей.

Міжнародне право, зокрема Конвенція ООН про права дитини, забезпечує захист прав дітей під час конфліктів. Стаття 19 вимагає від держав убезпечувати дітей від насильства, а стаття 38 зобов'язує дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права для їхньої безпеки, що відповідає Женевським конвенціям [2].

Попри це, масштабність конфлікту часто ускладнює ефективний контроль за дотриманням прав дітей. Міжнародні організації, такі як ЮНІСЕФ і Червоний Хрест, надають гуманітарну допомогу, підтримують програми захисту дітей і сприяють евакуації дітей із небезпечних регіонів.

На національному рівні Україна впроваджує низку заходів для підтримки дітей, зокрема переселенців. Держава забезпечує медичні, психологічні та соціальні послуги для адаптації дітей до нових умов і

подолання наслідків стресу, а також передбачає соціальну і матеріальну підтримку для постраждалих унаслідок війни.

Збройний конфлікт на сході України та його ескалація в 2022 році суттєво вплинули на життя дітей, позбавивши їх базових прав і створивши небезпечні умови для розвитку. Попри міжнародні та національні правові норми, які повинні захищати дітей, реалії війни ускладнюють їх дотримання. Завдяки зусиллям міжнародних і національних організацій, а також державним ініціативам, надається певна підтримка дітям, проте масштабність викликів вимагає додаткових заходів. Захист дитинства в умовах війни є пріоритетним завданням, і вимагає від суспільства, держави та міжнародних партнерів консолідованих зусиль для створення безпечного середовища, що сприятиме їхньому фізичному та емоційному відновленню.

З огляду на складні обставини, необхідно посилити заходи для захисту прав дітей в умовах війни. Це включає забезпечення безпечного середовища для дітей у зонах конфлікту, створення більше можливостей для дистанційної освіти, а також надання психологічної допомоги. Також важливо посилити співпрацю з міжнародними організаціями для забезпечення гуманітарної допомоги дітям, постраждалим від війни. Україна потребує спеціальних програм, що будуть спрямовані на довгострокову реабілітацію дітей, які пережили війну. Важливим є і впровадження навчальних програм, які дозволять дітям безпечно повернутися до мирного життя, розвивати свої таланти та будувати майбутнє без страху. Загалом, захист прав дітей є критично важливим завданням для міжнародної спільноти та держав. Системи, що сприяють забезпеченню безпеки, освіти та психологічної підтримки дітей, повинні бути зміцнені та активно реалізовані. Захист дітей регулюється не лише відповідно до ст. 3 загальної Женевської конвенції та Протоколу II, але й за допомогою спеціальних декларацій та конвенцій, спрямованих на захист дітей у період війни [3, с. 65].

Держави, як основні відповідальні за життя та безпеку свого населення, повинні посилювати координацію та взаємодію для врахування потреб дітей і молоді під час збройних конфліктів та у постконфліктний період.

Права дитини є однією з ключових сфер прав людини. Для їх ефективного захисту необхідні посилення законодавства, зміцнення механізмів контролю та впровадження інноваційних підходів. Захист прав дитини – це спільна відповідальність не лише держави, але й усього суспільства. Кожен може долучитися до створення безпечного та сприятливого середовища для дітей, де вони зможуть розвиватися та жити щасливо [4, с. 241–242]. Тому активна участь громади, підтримка родин та освітніх закладів, соціальні ініціативи, зусилля міжнародних організацій – усе це створює основу для безпечного, здорового і сприятливого середовища.

Збройний конфлікт в Україні створив серйозну загрозу для прав і життя дітей. Порушення їхнього права на безпеку, освіту та здоровий розвиток є одними з найсерйозніших викликів сучасності. Захист прав дітей має стати пріоритетом як для держави, так і для міжнародної спільноти. Діти стають жертвами насильства, втрати близьких, переміщення та психологічного стресу.

Їхнє право на освіту часто порушується через руйнування шкіл та відсутність доступу до навчальних матеріалів.

Охорона здоров'я дітей в Україні також під загрозою. В сучасних умовах агресії збройного конфлікту доступ до медичних послуг стає обмеженим, а багато дітей потребують спеціалізованої допомоги внаслідок фізичних та психологічних травм. Психологічні наслідки конфлікту, такі як посттравматичний стресовий розлад, є поширеними серед дітей, які пережили насильство і втрати. Крім того, дитяча психологічна допомога залишається недостатньою. Потрібно щоб діти отримували доступ до безпечних місць, де вони можуть відновити свої сили і займатися навчанням, творчістю та іграми. Важливо, щоб державні та міжнародні організації працювали над захистом прав дітей у конфліктних зонах, забезпечуючи гуманітарну допомогу, доступ до освіти та медичних послуг, а також підтримуючи психологічну реабілітацію. Лише спільними зусиллями можна забезпечити майбутнє для українських дітей, які заслуговують на безпечне і щасливе дитинство, незважаючи на обставини. Потрібно прагнути до забезпечення безпечного і сприятливого середовища для розвитку, навчання та психоемоційної реабілітації дітей, адже їхнє майбутнє – це майбутнє нашої країни.

Бібліографічні посилання:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 27.10.2024).

2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 27.10.2024).

3. Кириченко В. М., Резворович К. Р. Права дітей в умовах збройного конфлікту. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти*. 2024. С. 239–240.

4. Маньгора В. В., Михальчук Ю. О., Олійник В. О. Права дитини в сучасному світі: виклики та перспективи правового захисту. *Інформація і право*. 2024. № 3 (50). С. 236–243.

Калашник Анастасія Олександрівна,

студентка ННІ права та міжнародно-правових відносин

Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Стрижак І. В., доцент кафедри міжнародного права ННІ права та міжнародно-правових відносин Університету митної справи та фінансів, к.ю.н., доцент

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан призводить до порушення прав на приватну та державну власність. Власники майна втрачають свої активи через руйнування, націоналізацію чи експропріацію. В умовах воєнного стану постають нові виклики, які потребують вирішення, оскільки стабільність

майнових відносин впливає не лише на економічний розвиток країни, а й на майновий добробут її громадян.

Війна призводить до масових руйнувань інфраструктури та житла, що викликає втрату майна. За даними міжнародних організацій, мільйони людей в Україні стали бездомними через бойові дії. Це створює нові категорії власників – переселенців, які потребують житла, а також нові формати майнових відносин, такі як тимчасове житло та соціальне забезпечення.

Війна також змінює структуру власності. У разі потреби держава має право на примусове вилучення майна у фізичних та юридичних осіб для забезпечення завдань, пов'язаних із національною безпекою. Відповідно до Цивільного кодексу України, «...в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово вилучене у власника з подальшим повним відшкодуванням його вартості» (ч. 2 ст. 353) [1]. Держава використовує свої права обережно, майже не застосовуючи їх поки що. Однак, нормативно-правові акти дозволяють спрощені процедури передачі майна у державну власність або вилучення його у приватних осіб для військових потреб, що може включати як нерухоме так і рухоме майно.

Короед С. О., аналізуючи судові рішення, ухвалені у 2022–2023 роках, зазначає, що у справах щодо оскарження примусового вилучення майна під час воєнного стану найчастіше фігурує вилучення транспортних засобів громадян [2, с. 771]. Наприклад, позови громадян і підприємств, які є власниками вилученого майна (включаючи транспортні засоби), до обласних військових адміністрацій та військових частин щодо оскарження примусового вилучення та вимог повернення майна розглядалися в рамках цивільного або господарського судочинства. Однак суди часто відмовляли у задоволенні позовних вимог і вартість вилученого майна не відшкодовувалася [3], що, безперечно, спричиняє шкоду майновим правам громадян.

В результаті, право власності стає більш уразливим, що потребує нових підходів до його захисту. Воєнний стан веде до підвищення рівня правової невизначеності: декларації про право власності можуть бути оскаржені, а правочини стають ризикованими через можливі проблеми з виконанням.

Крім того, бізнес у зоні бойових дій зазнає серйозних збитків. Власники підприємств змушені зупиняти діяльність, що веде до втрати робочих місць і зменшення податкових надходжень.

Для пом'якшення зазначених проблем держава може реалізовувати програми підтримки бізнесу для збереження робочих місць і економічної стабільності, що є критичним під час війни. Щоб уникнути зловживань, можуть бути посилені заходи контролю за управлінням майном, спрямовані на прозорість і підзвітність використання ресурсів. Такі заходи є необхідними для підтримки обороноздатності країни, однак важливо також дотримуватись принципів правової визначеності та захисту прав власності, щоб не провокувати додаткових соціальних напруг [4, с. 65–66].

Важливою є допомога міжнародних організацій, які можуть надати фінансові ресурси для відновлення бізнесу. В тому числі, наприклад,

безкоштовні навчальні програми з розвитку бізнесу (Visionest Institute Rebuilding Task Force Program), грантові програми, мікрогранти для малого бізнесу тощо.

Соціальні наслідки війни є ще одним фактором, що впливають на майнові відносини. Зростання безробіття та економічна нестабільність призводять до зниження купівельної спроможності населення. Люди стають менш здатними придбати або утримувати власність, що негативно впливає на ринок нерухомості. Важливою проблемою є забезпечення прав переселенців, які часто стають жертвами шахрайства на ринку нерухомості [5]. Відсутність доступу до належної юридичної допомоги може призвести до того, що ці люди залишаються без захисту своїх прав на майно.

Для посилення правової системи у контексті воєнного часу Україна вже реалізувала низку важливих ініціатив. Серед них - ухвалення законів, що враховують виклики, пов'язані з бойовими діями та окупацією, зокрема закони про захист прав внутрішньо переміщених осіб і постраждалих від збройної агресії. Окрім цього, уряд активно працює над залученням фінансової допомоги від міжнародних організацій, зокрема від ЄС та ООН, для відбудови зруйнованої інфраструктури. Ухвалено програми компенсації збитків, завданих приватному майну громадян, що є важливим кроком у напрямку захисту прав власників та стимулювання економічного відновлення. Додатково, державні ініціативи націлені на створення сприятливих умов для іноземних інвестицій, що включає правові механізми для гарантування захисту інвестицій, зокрема від націоналізації або незаконного відчуження.

Проблеми розвитку майнових відносин в умовах воєнного стану є складними та багатогранними. Їхнє вирішення можливе лише за умови закінчення війни! Але поки війна триває майновий оборот вимагає злагоджених дій з боку держави, бізнесу та суспільства. Лише шляхом спільних зусиль можна підтримувати стабільність у майнових відносинах і забезпечити соціально-економічний розвиток країни у повоєнний період. Важливо пам'ятати, що ефективне управління майновими відносинами є основою для стабільного відновлення та розвитку суспільства в умовах нових викликів.

Бібліографічні посилання:

1. Короєд С. О. Тенденції судової практики розгляду справ щодо мобілізованого (примусово відчуженого) майна та способи захисту прав його власників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. С. 770–774.

2. Рішення Господарського суду Чернігівської області від 07 квітня 2023 року, судова справа № 927/436/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110252974>. (дата звернення: 28.10.2024).

3. Шкільняк М. М., Чикало І. В. Особливості управління майном в умовах воєнного стану. *Економіка і організація управління*. 2022. С. 56-66.

4. Жила Г. Економічні та соціальні наслідки війни в Україні, вплив конфлікту на світову економіку. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-35>. (дата звернення: 28.10.2024).

Карпеліна Кароліна Максимівна,

студентка Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, професор

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Міграційні процеси відбувалися протягом всієї історії людства, але ніколи раніше переміщення людей не мало такого впливу на економічний розвиток, політичне і соціальне життя та культурну сферу країн призначення і походження міграції. А з інтерналізацією економіки та поглибленням глобалізаційних процесів проблема захисту прав мігрантів постає особливо гостро. Сьогодні міграційні процеси стали невід'ємною, необхідною і у той же час проблемною частиною життя країн, засобом вирішення демографічних та економічних криз, а також категорією, що загострює соціальні, релігійні, політичні та етнічні проблеми.

Чимало науковців у своїх працях, аналізуючи міграцію та міграційні процеси, дають власне визначення вказаному поняттю. Зокрема, українська дослідниця О. Малиновська трактує міграцію як територіальний рух населення, на відміну від природного чи соціального [1, с. 14]. Ю. Римаренко міграцією населення вважає «переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. О. Хомра вважає, що міграція зумовлена низкою причин, причому більшість міграцій пов'язана переважно з економічними чинниками. В. Костаков причинами міграції називає наявність вільних робочих місць, а також вищий рівень життя, кращі природно-кліматичні умови.

За даними ООН, на кінець січня 2024 року понад 6 мільйонів українців отримали тимчасовий захист у європейських країнах. Ще 600 000 українців отримали захист за межами Європи. Польща та Німеччина прийняли найбільшу кількість українців, значно випередивши інші країни. У Німеччині 1,2 мільйона українців наразі отримують тимчасовий захист. У Польщі понад 1,8 мільйона українців отримали тимчасовий захист з початку війни, а 970 000 отримали тимчасовий захист на сьогоднішній день [2, с. 4].

Зі збільшенням міграційних потоків зростає проблема захисту прав та інтересів мігрантів. Незважаючи на потужну правову базу, що забезпечує захист прав мігрантів, часто існує дисбаланс між гарантованими правами і реальністю. Вони перетинають національні кордони в іншу країну, де не

мають громадянства, і, як правило, не можуть легально проживати або працювати без письмової згоди влади цієї країни.

Основні права людини, які повинні бути забезпечені кожному, незалежно від їхнього міграційного статусу, включають свободу від дискримінації; право на життя, свободу та особисту недоторканність; право на захист від насильства та експлуатації; свободу від рабства та примусової праці; захист здоров'я, освіти, справедливі та сприятливі умови праці, економічні, соціальні та культурні права; право на справедливий судовий розгляд.

Особливу увагу слід приділяти питанням захисту прав дітей мігрантів. Нині, у світі налічується 31 млн дітей, які проживають поза країною свого народження, з яких близько 11 млн дітей біженців та дітей, які шукають притулку, крім цього, налічується близько 17 млн дітей, вимушено переміщених у межах територій своїх держав [3]. Незважаючи на те, що міжнародні договори та угоди гарантують право кожної дитини на освіту, охорону здоров'я та безпечне середовище, на практиці діти мігрантів не мають доступу до цих послуг. ЄСПЛ визнає порушенням відмову дітям у доступі до освіти лише на підставі їхнього міграційного статусу. Держави повинні забезпечити доступ до якісної освіти, що дозволяє дітям розвивати свій потенціал, незважаючи на їх походження або правовий статус.

Також важливим аспектом є забезпечення трудових прав мігрантів. Нерідко вони працюють у небезпечних або низькооплачуваних умовах, не маючи повного доступу до соціальних гарантій, передбачених законодавством. Міжнародні конвенції, такі як Конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей, встановлюють стандарти для забезпечення справедливих умов праці та рівного доступу до соціального захисту. Держави зобов'язані впроваджувати ці норми для створення сприятливих умов праці та запобігання експлуатації працівників-мігрантів [4].

Важливою проблемою залишається призначення соціальних виплат. ЄСПЛ встановив, що право на рівне ставлення зобов'язує держави усунути всі дискримінаційні положення в національному законодавстві про соціальне забезпечення. Відмова в соціальних виплатах мігрантам, які працюють і проживають в країні на законних підставах, незалежно від страхових внесків, виключно на підставі їхньої національності, порушує Статтю 14 Конвенції та право на захист від дискримінації.

Загалом, захист прав мігрантів у контексті глобальних міграційних процесів є надзвичайно важливим завданням сучасного міжнародного співтовариства. Міжнародні та регіональні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз та інші, повинні активно сприяти розвитку правової бази для забезпечення прав мігрантів та їхньої інтеграції, створення механізмів для моніторингу порушень прав мігрантів, підтримку їхніх можливостей для адаптації та інтеграції, а також подолання дискримінації та ксенофобії у приймаючих суспільствах [5].

З урахуванням зростання масштабів міграційних потоків, держави повинні впроваджувати комплексні заходи, що забезпечать ефективний захист прав мігрантів, які є не лише економічними агентами, але й повноправними членами суспільства. Тільки тоді міжнародна спільнота зможе ефективно подолати виклики, пов'язані з глобальними міграційними процесами, і забезпечити гідні умови життя для всіх людей, незалежно від їхнього походження чи місця проживання.

Бібліографічні посилання:

1. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. К. : НІСД, 2018. 472 с.
2. Українські біженці. Майбутнє за кордоном та повернення / Вишлінський Г. А та ін. Київ : ЦЕС, 2024. 104 с.
3. Міжнародний захист прав мігрантів. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/pkzrauserymiashyfkh-tuav-rkguarkh-kv/?month=1&year=2021
4. Короленко Н. В., Петросян А. А. Міжнародна міграція робочої сили: причини та наслідки. Ефективна економіка. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2021/87.pdf
5. Козін С. М. До питання міжнародно-правового захисту прав трудових мігрантів. Підприємство, господарство і право, 2020. № 12. С. 104–109.

Касьян Ангеліна Русланівна,

студентка Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, професор

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МЕХАНІЗМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Забезпечення захисту прав людини під час збройних конфліктів залишається однією з найгостріших проблем для міжнародної спільноти. Це твердження виправдане, оскільки під час війни часто порушуються основоположні права: на життя, на свободу, безпеку та гідність. Конфліктуючі сторони збройних конфліктів, переслідуючи власні цілі, часто порушують ці права, що має численні негативні наслідки для цивільного населення.

Міжнародне та національне право визначають механізми і форми притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні прав людини. Міжнародне гуманітарне право, яке регулює питання захисту цивільних осіб та комбатантів, виступає одним із основних інструментів захисту прав людини в умовах збройних конфліктів міжнародного та

неміжнародного характеру. Треба підкреслити, що міжнародне гуманітарне право містить норми, які захищають не тільки цивільне населення, але і комбатантів. Можна сказати, що держави, втягнуті в конфлікт, дотримуючись Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них 1977 року, мінімізують кількість жертв під час збройного конфлікту. Зокрема, дані документи встановлюють міжнародно-правову відповідальність [1, с. 134].

У випадку порушення державою міжнародного Права прав людини та Міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту такі вчинки мають фіксуватися та в майбутньому призводити до встановлення відповідальності та вжиття нею заходів для відшкодування шкоди. Звичайною практикою в цьому плані постають виплати компенсацій жертвам і їхнім родинам та надання гарантій неповторення порушень. В той же час певні держави в національних судах можуть відмовляти в деяких формах відшкодування. Так, у справі «Боснія і Герцеговина проти Сербії та Чорногорії» Міжнародний суд ООН визнав, що Сербія порушила свої зобов'язання щодо запобігання та судового переслідування актів геноциду. За рішенням суду, Сербія зобов'язана «вжити ефективних заходів для забезпечення повного дотримання своїх зобов'язань за Конвенцією про попередження злочину геноциду та покарання за нього... і передати осіб звинувачених у геноциді ... для судового розгляду у Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії...» [2, с. 73].

Необхідно підкреслити зобов'язання держав притягнути до кримінальної відповідальності особу, яка винна у вчиненні злочину за наявності доказів, а також відповідно до закону покарати таку особу і запропонувати постраждалим та їхнім родинам правовий захист та відшкодування [2, с. 81].

Україною починаючи з 2014 року було прийнято певні законодавчі кроки щодо визнання юрисдикцію Міжнародного кримінального суду та притягнення РФ до відповідальності за скоєння злочинів проти людяності та воєнні злочини. Безпосередньо в лютому 2014 року ВРУ було прийнято заяву № 790-VII. Згідно з цією заявою було визнано юрисдикцію Суду за ст. 7 Статуту, а саме щодо злочинів проти людяності під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року до 22 лютого 2014 року [3]. Через рік, у лютому 2015 року, Верховною Радою було прийнято постанову № 145-VIII, відповідно до якої було затверджено цю заяву, що визнала юрисдикцію Суду за статтею 7 Римського Статуту, а також статтею 8, що стосується воєнних злочинів. Ідеться про скоєння злочинів саме вищими посадовими особами росії та керівниками терористичних організацій, так званих ДНР та ЛНР починаючи з 20 лютого 2014 року і без кінцевої дати [4].

21 серпня 2024 року Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду, після набрання чинності якого Україна стане 125-ою державою-учасницею [5].

Утім сам факт документування злочинів з боку рф, створення доказової бази на сьогоднішній день є одним з головних засобів в майбутньому притягнути до міжнародної відповідальності країну-агресора. В зв'язку з цим робота Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини який здійснює нагляд та так само фіксує факти порушення прав українців, привертаючи увагу міжнародної спільноти, а також робота сайту «Російсько-українська війна: докази» [6], який був запущений за ініціативою Офісу Президента України, Міністерства юстиції України, Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим, видається, що найбільші і найсуттєвіші злочини під час агресії з боку рф не залишаться не поміченими, а відповідальність буде неминучою.

Бібліографічні посилання:

1. Ногас Н. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. Актуальні проблеми правознавства. 2022. Т. 1, № 4. С. 132–134. URL: <https://doi.org/10.35774/app2022.04.132> (дата звернення: 01.11.2024).

2. International legal protection of human rights in armed conflict. New York : United Nations, 2011. 119 с.

3. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

4. Про Заяву Верховної Ради України “Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій “ДНР” та “ЛНР”, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян”. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

5. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: (дата звернення: 03.11.2024).

6. Російсько-українська війна: докази. URL: <https://dokaz.gov.ua/> (дата звернення: 01.11.2024).

Кирилов Денис Олегович,
студент Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри
міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
доктор юридичних наук, професор

РОЛЬ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) відіграє ключову роль у розвитку національного законодавства України, особливо в контексті прав людини та основоположних свобод. Інтеграція рішень ЄСПЛ у правову систему України є важливою складовою євроінтеграційних процесів, а також сприяє вдосконаленню механізмів захисту прав і свобод громадян у національному законодавстві. Цей процес впливає не лише на законодавство, але й на правозастосовну практику в країні, формуючи нові правові стандарти та підходи.

ЄСПЛ, створений у рамках Ради Європи для забезпечення дотримання Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), є основним міжнародним механізмом захисту прав людини в Європі. Він розглядає заяви від фізичних та юридичних осіб, які вважають, що їх права, гарантовані Конвенцією, були порушені державами-членами. Суд має повноваження ухвалювати рішення, які є обов'язковими для виконання державами, що є сторонами Конвенції, включаючи Україну. Це забезпечує прямий вплив на національні правові системи, оскільки держави зобов'язані адаптувати своє законодавство та практику у відповідь на рішення Суду.

Україна, як сторона ЄКПЛ, зобов'язана виконувати рішення ЄСПЛ, що впливає на її національне законодавство та правозастосовну практику. Багато рішень Суду стосуються структурних проблем у правовій системі України, включаючи порушення прав на справедливий судовий розгляд, право власності, свободу слова, право на життя та заборону катування.

Рішення ЄСПЛ часто виявляють недоліки в українському законодавстві, які вимагають реформування. Одним із прикладів є справи, пов'язані з недотриманням права на справедливий судовий розгляд (стаття 6 ЄКПЛ). У відповідь на ці рішення Україна вносила зміни до процесуального законодавства, спрямовані на покращення доступу до правосуддя, забезпечення належної судової процедури та гарантій для сторін.

Також важливим є питання ефективного захисту права власності (стаття 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ). У ряді рішень Суд вказував на проблеми, пов'язані з незаконним втручанням у право власності, що стало імпульсом для проведення реформ у сфері захисту майнових прав в Україні.

Рішення ЄСПЛ мають також безпосередній вплив на діяльність судової системи України. Українські суди, керуючись вимогами

національного законодавства, повинні брати до уваги практику ЄСПЛ під час розгляду справ, що стосуються прав людини. Верховний Суд України регулярно звертається до рішень ЄСПЛ у своїх постановках, що сприяє формуванню єдиної судової практики, узгодженої з міжнародними стандартами.

Завдяки цьому, українські суди розширили своє розуміння концепцій справедливого судового розгляду, зокрема, застосовуючи більш гнучкий підхід до процесуальних норм, таких як розгляд справ у розумні строки, забезпечення рівності сторін та надання ефективних засобів правового захисту.

Незважаючи на позитивний вплив рішень ЄСПЛ на національне законодавство, процес їх імплементації в Україні стикається з певними проблемами. Однією з головних є недосконалість правових механізмів, що регулюють виконання рішень міжнародних судів. Відсутність систематичного та ефективного контролю за виконанням рішень ЄСПЛ призводить до того, що деякі з них залишаються невиконаними або реалізуються лише частково.

Ще однією проблемою є недостатня обізнаність суддів та інших правозастосовних органів щодо практики ЄСПЛ. Це часто призводить до неправильної або неповної інтерпретації положень Конвенції, що впливає на якість судових рішень на національному рівні.

Для подолання вказаних проблем Україна повинна посилити інституційні механізми виконання рішень ЄСПЛ. Це може бути досягнуто через вдосконалення законодавчої бази, що регулює механізми імплементації рішень міжнародних судів, а також через підвищення рівня освіти правників та суддів щодо міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Одним із важливих напрямів розвитку є інтеграція практики ЄСПЛ у процес підготовки суддів, адвокатів та інших правозахисників. Окрім цього, активізація співпраці з європейськими інституціями, такими як Рада Європи, може сприяти покращенню обізнаності українських суддів та законодавців про новітні тенденції у сфері захисту прав людини.

Отже, рішення Європейського суду з прав людини відіграють важливу роль у формуванні та розвитку національного законодавства України, особливо в контексті захисту прав людини. Рішення Суду сприяють реформуванню законодавства та правозастосовної практики, підвищуючи стандарти захисту прав громадян. Однак для повноцінної інтеграції практики ЄСПЛ необхідно подолати певні проблеми, пов'язані з імплементацією рішень та підвищенням кваліфікації правозастосовних органів. Тільки завдяки систематичному підходу до виконання рішень ЄСПЛ Україна зможе досягти вищого рівня правового захисту своїх громадян, що відповідає європейським стандартам.

Бібліографічні посилання:

1. Практика Європейського суду з прав людини: Захист прав людини в Україні / за заг. ред. С. В. Гончаренка. Київ: Центр політико-правових реформ, 2021.
2. Довгерт А. С. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на розвиток правової системи України // Вісник Національної академії правових наук України. 2020. № 3. С. 12–23.
3. Василенко М. М. Міжнародні стандарти прав людини і правозастосовча практика в Україні // Юридичний журнал. 2021. № 2. С. 34–41.

Ковальчук Поліна Сергіївна,

студентка Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Макушев Петро Васильович, професор кафедри історії та теорії держави і права, Університету митної справи та фінансів, д.ю.н., професор

ЗАХИСТ ПРАВ ДИСКРИМІНОВАНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ НА ПРИКЛАДІ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ З ВІЛ

Системне реформування України, як демократичної, соціальної та правової держави, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, що прописано в Конституції України в статтях 1, 3, вимагає від держави та від її громадян рівного й гідного ставлення до кожного члена суспільства. Тому конституційно закріплена система соціальних прав та свобод людини (ст. 46 – 49), а соціальний захист населення є одним із важливих напрямів діяльності України як соціальної держави [1]. Адже, несправедливе або упереджене ставлення до людини або групи людей на основі певних характеристик чи ознак, таких як стать, раса, вік, релігія, сексуальна орієнтація, стан здоров'я та інше є дискримінацією. Дискриміновані групи населення є важливою соціальною проблемою всього людства. В тому числі, ця проблема є актуальною і для України.

Однією з вразливих та дискримінованих категорій в Україні є люди, які живуть з ВІЛ (вірусом імунодефіциту людини)/СНІД (синдромом набутого імунодефіциту).

Статистичні дослідження Центру громадського здоров'я МОЗ України фіксують близько 257 тис. людей в Україні, що живуть з ВІЛ, і тільки 70% із них знають про свій діагноз. А отже, досі майже 80 тис. ВІЛ-інфікованих людей залишаються не діагностованими та не знають про свій ВІЛ-позитивний статус. Станом на 01.07.2024 року в закладах охорони здоров'я під медичним наглядом перебувало 156 529 людей, які живуть з ВІЛ, що становить 381,8 осіб на 100 000 населення. Найбільше випадків ВІЛ-інфекції було зареєстровано серед осіб вікової групи 30–49 років (69,2%). У середньому щодня в Україні реєструється 30 випадків захворювання на ВІЛ-інфекцію, 9 випадків захворювання на СНІД та 3 смерті від хвороб, зумовлених СНІДом [2].

Люди з ВІЛ-інфекцією досі зустрічають прояви дискримінації під час прийому на роботу, під час надання медичних послуг, є випадки спроб примусового тестування на ВІЛ без попередньої згоди особи, діти й підлітки стають жертвами різного виду булінгу в навчальних закладах. Стигматизація в свою чергу чинить серйозний психологічний вплив.

Дискримінація породжується через необізнаність або незнання людей стосовно даної інформації й теми, наявності в суспільстві міфів та стереотипів. Тому з 1988 року 1 грудня в Україні відзначається Всесвітній день боротьби зі СНІДом. Цей день покликаний підвищити поінформованість щодо ВІЛ/СНІДу та привернути увагу всього людства до порушень прав і свобод людини, які мають ВІЛ-статус.

Стратегія України щодо боротьби з епідемією та профілактикою ВІЛ/СНІДу відображена в нормативних актах, зокрема в Законах України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб», Постановах КМ України, інструкціях МОЗ України, низці державних соціальних програм. Щодо захисту прав впроваджено Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунodefіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ». В його розділах чітко зазначено: права та соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ, та членів їхніх сімей (розділ III); соціальний захист медичних та інших працівників, виконання професійних обов'язків яких пов'язане з підвищеним ризиком щодо інфікування ВІЛ (розділ IV); відповідальність за порушення законодавства у сфері запобігання поширенню ВІЛ-інфекції (розділ V) [3].

Рівність трудових прав громадян України, недопущення дискримінації у сфері праці гарантована положеннями статті 2¹ *Кодексу законів про працю України*. В ньому зазначається, що будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, статі, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД забороняється [4].

Важливо, що особи, які вважають, що вони зазнали дискримінації мають право звернутися із скаргою до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду.

Одним із рішучих кроків зі сторони держави, щодо зменшення проявів дискримінації було внесення змін Наказом №479 «Про затвердження Переліку захворювань, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем» в 2008 році до пункту 8 частини I статті 212 Сімейного Кодексу України. З переліку, що унеможливує процедуру усиновлення було вилучено наявність в особи ВІЛ-позитивного статусу (перелік хвороб затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я).

Згідно зі статтею 13 «Право людей, які живуть з ВІЛ, на інформацію. Захист інформації про позитивний ВІЛ-статус особи від розголошення та

розкриття третім особам» відомості про результати тестування на ВІЛ, про наявність або відсутність в особі ВІЛ-інфекції є конфіденційними та становлять лікарську таємницю [5].

Підводячи підсумок зазначимо, що Україна, як правова держава, на юридичному рівні захищає ВІЛ-інфікованих осіб, в тому числі і від проявів дискримінації. Однак прояви все ж існують і для зменшення їх рівня в суспільстві, державі слід більше уваги й ресурсів виділяти на:

- проведення широкомасштабних, всеукраїнських інформаційних кампаній для підвищення обізнаності про ВІЛ/СНІД, розповідати про методи профілактики та шляхи його передачі. Адже саме необізнаність, відсутність достовірної інформації є причиною страху, що породжує пряме порушення прав та свобод людини;

- підтримку діяльності правозахисних організацій, які займаються захистом прав людей з ВІЛ;

- підтримку неурядових організацій, котрі допомогою ВІЛ-інфікованим людям, надаючи їм фінансову та організаційну підтримку. Однією з таких є Благодійна організація «Фонд профілактики хімічних залежностей та СНІДу»;

- залучення відомих громадських діячів, лідерів думок та медіа в процес боротьби зі стигматизацією та дискримінацією.

Важливо, щоб зусилля у зменшенні дискримінації були скоординованими та підтримувалися всіма рівнями суспільства: від уряду та місцевих органів влади до громадських організацій та самих громадян. Тільки спільними зусиллями можна створити суспільство, де люди з ВІЛ не відчуватимуть дискримінації та матимуть рівні можливості для самореалізації.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України : Основний закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр>.

2. Центр громадського здоров'я МОЗ України URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/testuvannya-na-vil>

3. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» 2869-ІХ, чинний, поточна редакція — Прийняття від 12.01.2023 URL: (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 58, ст.178) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12#n96>

4. Кодекс законів про працю України: Закон України {Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375} чинний, поточна редакція - Редакція від 27.09.2024, підстава - 3768-ІХ URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

5. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» стаття 13, пункт 3 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12#n97>

Ковальчук Ярослава Григорівна,
студентка Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри
міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
д.ю.н., професор

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ВІЙН

Актуальність даної теми полягає в тому, що застосування норм міжнародного гуманітарного права (далі–МГП) в умовах гібридних війн є важливим інструментом для забезпечення захисту цивільного населення, інфраструктури та обмеження засобів і методів ведення воєнних дій. Гібридні війни являють собою прагнення однієї держави підпорядкувати собі іншу за допомогою політичних, економічних, інформаційних інструментів, і цим ставлять нові виклики перед міжнародним співтовариством щодо імплементації і дотримання норм МГП. Це питання набуває особливої ваги у світлі необхідності підтримання міжнародного правопорядку і забезпечення прав людини в умовах сучасних конфліктів.

Доцільним буде розкрити поняття та значення міжнародного гуманітарного права. Міжнародне гуманітарне право є окремою галуззю міжнародного публічного права, яка визначає допустимі засоби та методи ведення війни, забезпечує захист жертв збройних конфліктів і регулює відносини між воюючими та нейтральними державами. Воно складається із системи договірних і звичаєвих норм, що застосовуються як у міжнародних, так і у внутрішніх збройних конфліктах, та встановлює права й обов'язки сторін щодо обмеження або заборони певних методів ведення бойових дій. Крім того, міжнародне гуманітарне право забезпечує захист усіх постраждалих від війни.

Що стосується поняття гібридних війн, то відомо, що у сучасних умовах нетрадиційні методи ведення війни отримали назву «гібридна війна» або «гібридний спосіб ведення війни». Однак варто підкреслити, що цей термін не є офіційно визнаним. Поняття «гібридна війна» не зафіксоване в міжнародно-правових актах і не включене до Воєнної доктрини України, яка визначає національні погляди на причини, характер і природу сучасних збройних конфліктів.

Сучасні виклики пов'язані з тим, що відсутнє чітке регулювання поняття «гібридна війна» в міжнародному гуманітарному праві яке спрямоване насамперед на захист некомбатантів, таких як мирне населення, журналісти, медичний персонал і духовенство. Однак у випадку гібридних війн норми міжнародного гуманітарного права часто не можуть бути застосовані, оскільки на початкових етапах у конфлікті зазвичай задіяні не регулярні збройні сили, а незаконні озброєні формування. Ці групи діють поза будь-яким контролем, нелегально фінансуються та озброюються державою-агресором і використовують терористичні методи, ігноруючи норми міжнародного гуманітарного права.

З огляду на сучасні виклики, що виникають у зв'язку з гібридними війнами, існує нагальна потреба в адаптації міжнародного гуманітарного права до нових умов збройних конфліктів. Одним із ключових аспектів такої адаптації є розширення правових рамок. Зокрема, необхідно розробити більш конкретні положення, які регулюватимуть участь нерегулярних збройних формувань, що діють поза межами традиційних військових структур, а також встановити чітку відповідальність держав, які підтримують такі формування фінансово або військово. Це дозволить усунути правові прогалини та підвищити рівень відповідальності за порушення міжнародних норм.

Крім того, важливим кроком є офіційне закріплення поняття «гібридна війна» у міжнародних правових документах. Це дозволить чітко регулювати поведінку всіх учасників таких конфліктів, включно з державами та недержавними акторами, і забезпечить більш ефективне застосування норм МГП. Таким чином, визнання гібридних війн на міжнародному рівні сприятиме більш системному і послідовному підходу до регулювання збройних конфліктів сучасності.

Дана тема набрала важливих обертів у контексті війни України з росією. На наш погляд, війна в Україні може розглядатися як гібридна, тому що поєднує традиційні військові дії з інформаційними операціями, тероризмом і іншими формами агресії, ставить нові виклики перед нормами МГП. Проте, навіть в умовах таких складних конфліктів, принципи гуманності та захисту жертв збройних конфліктів залишаються актуальними.

Згідно з чинними нормами міжнародного гуманітарного права, можна, по-перше, впевнено стверджувати про злочинність дій РФ, які здійснюються в рамках цього конфлікту. Вони порушують основоположні принципи МГП, такі як заборона на невибіркові напади, захист цивільного населення та гуманне ставлення до військовополонених. По-друге, варто зазначити, що політика окремих суб'єктів міжнародного права часто ігнорує дії, які підпадають під визначення порушень міжнародного гуманітарного права. Це може проявлятися у відсутності належної реакції на агресію, а також у недостатній підтримці механізмів контролю за дотриманням міжнародних норм.

Таким чином, на сьогоднішній день застосування норм міжнародного гуманітарного права в умовах гібридних війн стикається з низкою викликів. Хоча основні принципи МГП, такі як захист цивільного населення та обмеження засобів ведення війни, формально залишаються чинними, гібридні конфлікти створюють складнощі щодо їх дотримання. Це свідчить про необхідність адаптації МГП до реалій сучасних конфліктів і посилення міжнародного контролю за його дотриманням. Для України це питання є критичним, оскільки належне застосування норм МГП не тільки сприятиме забезпеченню міжнародного правопорядку, але й стане важливим кроком на шляху до посилення міжнародної підтримки та захисту суверенітету країни в умовах гібридної агресії.

Бібліографічні посилання:

1. Денисенко, С.І. Актуальні проблеми міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. 3. 2016. С. 182–184.
2. Міжнародне гуманітарне право : навч.-методичний посіб. / за ред. О. В. Бігняка. Одеса : Видав. дім «Гельветика», 2022. 136 с.
3. Денисенко С. І. Проблеми застосування норм міжнародного гуманітарного права в сучасних збройних конфліктах // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19–20 травня 2022 р. / редкол. : А. М. Куліш, В. В. Миргород-Карпова, А. В. Стебляк та ін. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 103–107.
4. Магда Є.В. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. 5 с.
5. Ястремська Н. М. Міжнародне право та воєнний стан: обмеження та обов'язки держав. *Наукові перспективи*. 2024. № 2(44). С. 1252–1262.

Копішинський Олександр Юрійович,

студент бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент кафедри права Університету митної справи та фінансів, к.ю.н., доцент

ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА ГІДНІСТЬ: НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД

Отримання позитивного досвіду в питаннях захисту права людини на життя та гідність, регламентованих законодавством Європейського Союзу (ЄС) є вкрай важливим для нашої держави. Україна, як пострадянська держава, але з прописаним у Конституції України курсом на євроінтеграцію, є країною, яка навчається державному будівництву саме від ЄС. Німеччина є однією з головних за впливовістю державою ЄС. Отже, аналіз досвіду захисту прав людини на життя та гідність, саме цієї західноєвропейської, розвиненої держави може бути дуже корисним для української правової системи.

Німецька держава з 1933 по 1945 рр. пережила страшні часи гітлерівської диктатури, що призвела до смерті мільйонів людей. Саме тому в Конституції Німеччини, прийнятій у 1949 році, перші статті починаються з роз'яснень щодо базових прав усіх людей, для того щоб не допустити ще раз повторення тих жахів [1].

Водночас, сучасна Німеччина має дуже специфічні правові звичаї. Наприклад, в цій країні злочинець, який втік із в'язниці не отримає покарання за сам факт втечі, оскільки склався звичай вважати, що у будь-якої людини є прагнення до свободи. Натомість, допомога втікачу та інші варіанти співпраці зі злочинцем, караються законом [2, 3] (визначено у параграфі 121 Кримінального уложення Німеччини, *Strafgesetzbuch*). Крім

цього, втікача можуть притягнути до відповідальності за кражу, за знищення державного майна або за насильство. Як правило, втеча, без вчинення цих злочинів, майже неможлива.

Яскравим прикладом важливості захисту права людини на гідність, регламентованого німецьким законодавством є положення щодо збиття літаків, захоплених терористами. Так парламентом Німеччини був прийнятий акт, яким дозволялось збиття літаків, у разі наявності небезпеки для великої кількості людей. На прийняття такого рішення тоді вплинули події 11 вересня 2001 року, коли чотири пасажирські літаки авіакомпанії US American Airlines були захоплені на території США міжнародною терористичною організацією «Аль-Каїда» та зазнали катастрофи. Два літаки врізалися у будівлі всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку, один був направлений на штаб-квартиру Міністерства оборони США. Четвертий літак впав на південний схід від Пітсбурга (штат Пенсильванія), ймовірно, через втручання пасажирів, що змінило його курс. Внаслідок цих атак загинуло понад 3000 людей – на борту літаків, у зоні Всесвітнього торгового центру та в Пентагоні.

Втім, через деякий час Німеччина мала свій випадок захоплення літака. Ці події відбулися 5 січня 2003 року. Тоді в Німеччині озброєний чоловік захопив спортивний літак, кружляв над банківським районом Франкфурта-на-Майні та погрожував врізатися у висотну будівлю Європейського центрального банку, якщо йому не дадуть можливості зателефонувати до Сполучених Штатів Америки. Поліцейський гелікоптер і два винищувачі військово-повітряних сил Німеччини піднялися у повітря та кружляли над моторизованим планером. Поліція оголосила підвищену небезпеку, центр Франкфурта був очищений, а людей із висотних будівель евакуйовано. За півгодини після захоплення стало зрозуміло, що викрадач – психічно хвора людина, яка діяла за власними мотивами. Після виконання зазначеної вимоги, літак приземлився в аеропорту, а викрадач не чинив опору під час арешту.

Обидва ці інциденти спричинили велику кількість заходів, спрямованих на запобігання незаконному втручанням в діяльність цивільної авіації, на підвищення безпеки цивільної авіації. Відповідно й були прийняті Парламентом рішення, про які йшлося вище. Водночас, Федеральний Конституційний суд Німеччини заборонив збиття літаків, навіть у разі наявності небезпеки для великої кількості людей. Суд обґрунтував це тим, що такі дії порушують Конституцію, а саме першу та другу статті про гідність людини та її основні свободи. Суд вирішив, що не можна вважати життя маленької кількості людей менш важливими, ніж життя потенційної більшої кількості жертв зіткнення з літаком. Не можна вважати пасажирів літака об'єктом державних дій [4, 5].

Підсумовуючи вищевикладене, звернемо увагу на те, що сучасна Німеччина відкидає принцип утилітаризму та вважає життя кожної людини важливим не залежно від її «корисності».

Бібліографічні посилання:

1. Основоположний закон Федеративної Республіки Німеччина (нім. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland) <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html>
2. Кримінальне уложення Німеччини (нім. Deutsches Strafgesetzbuch, StGB) <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf>
3. Poniatowski P. (2023) 'Criminal liability for (self)-liberation of a person legally deprived of liberty under German, Swiss, Austrian and the Principality of Liechtenstein's law', *Ius Novum* (Vol. 17) 1, 39–51. DOI 10.2478/in-2023-0003
4. BVerfG, Judgment of the First Senate of 15 February 2006 – 1 BvR 357/05 -, paras. 1-156, https://www.bverfg.de/e/rs20060215_1bvr035705en.html
5. Moller, K. (2006). On treating persons as ends: the German Aviation Security Act, human dignity, and the German Federal Constitutional Court. *Public Law*, 457-466.

Копняк Борис Юрійович,

студент магістратури

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Іщенко Тетяна Валеріївна, ст. викладач Дніпровського державного університету внутрішніх справ

СВІТОВА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ДЛЯ ГРУП НАСЕЛЕННЯ, ЩО ПОТЕРПАЮТЬ ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ

Захист прав дискримінованих груп населення є критичною соціальною та правовою проблемою у багатьох країнах, особливо в умовах глобалізації та зростання національної, культурної, гендерної і релігійної різноманітності. Дискриміновані групи, до яких можна віднести етнічні меншини, людей з інвалідністю, ЛГБТ+спільноти, а також жінок, часто стикаються з нерівністю у доступі до освіти, медицини, працевлаштування та соціальних благ. Основою правового захисту є забезпечення рівності прав, зокрема через застосування міжнародних стандартів та національних заходів щодо захисту прав людини. Мета дослідження полягає у вивченні ключових аспектів захисту прав дискримінованих груп населення, аналізі законодавчої бази, а також визначенні ефективних практичних кроків у рамках цієї проблематики.

Захист прав дискримінованих груп є однією з базових функцій правової держави. В умовах сучасних викликів, таких як міграційні процеси, політична нестабільність та економічна нерівність, проблема дискримінації набуває ще більшого значення. Це підтверджується численними доповідями міжнародних організацій, як-от ООН, які наголошують на необхідності забезпечення рівних прав для всіх верств населення, незалежно від їхніх індивідуальних характеристик або соціального статусу [1].

Вивчення літератури показало, що проблема захисту прав дискримінованих груп широко висвітлена у дослідженнях міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ та Ради Європи. Зокрема, дослідження

зосереджуються на імplementації міжнародних договорів та стандартів з прав людини у національні правові системи [2]. Крім того, численні дослідження відображають проблему захисту прав жінок і етнічних меншин, акцентуючи увагу на складностях, з якими стикаються ці групи при реалізації своїх прав [3].

1. Міжнародні стандарти захисту прав дискримінованих груп

Міжнародні стандарти захисту прав людини формують основу для боротьби з дискримінацією в усьому світі. Їх мета – забезпечити рівні права та можливості для всіх без винятку людей, незалежно від їхньої раси, статі, релігії, національності, соціального статусу, інвалідності, сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. Ці стандарти визначені у таких ключових міжнародних документах:

Загальна декларація прав людини (1948) – фундаментальний документ, який проголошує рівність і недискримінацію як базові права кожної людини.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966) – зобов'язує держави захищати права кожного на життя, свободу, особисту недоторканність та рівність перед законом.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966) – покликаний захищати право на працю, освіту, медичну допомогу, соціальний захист і культурне життя.

Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965) – передбачає усунення будь-яких форм дискримінації на основі раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) – відстоює рівність прав жінок у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя

Крім цих документів, **Конвенція про права людей з інвалідністю (2006)** також є важливим документом, спрямованим на захист осіб з інвалідністю від дискримінації.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) відіграє важливу роль у забезпеченні виконання цих міжнародних стандартів через спеціальні механізми, такі як Управління Верховного комісара ООН з прав людини.

2. Національна законодавча база та практичні заходи в Україні

В Україні захист прав дискримінованих груп здійснюється на основі Конституції України та законодавчих актів, розроблених для запобігання дискримінації у суспільстві. Основні закони та акти:

Конституція України гарантує рівність прав усіх громадян.

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012) є основним нормативним документом, що визначає механізми запобігання дискримінації.

Практичні заходи реалізуються через діяльність таких інституцій, як **Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен)**, який здійснює моніторинг порушень прав людини, зокрема дискримінаційних проявів, та надає рекомендації щодо їхнього усунення.

Важливу роль відіграє також **судова практика**, яка сприяє виконанню антидискримінаційного законодавства. Наприклад, судові рішення у справах щодо дискримінації є прецедентами для вдосконалення законодавства та підвищення рівня правової культури суспільства.

3. Виклики у реалізації механізмів захисту прав дискримінованих груп

Попри існуючі правові норми, в Україні залишаються певні проблеми з реалізацією механізмів захисту прав дискримінованих груп. Основні труднощі пов'язані з недостатнім фінансуванням, низьким рівнем правової освіти населення, а також наявністю стереотипів і суспільного спротиву щодо певних груп, таких як ЛГБТ+спільнота та національні меншини.

Бібліографічні посилання:

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III) від 10 грудня 1948 року.

2. Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, 1965 рік.

3. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 рік.

4. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року.

5. Баулін Ю. В. Вимоги принципу верховенства права при криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування та перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 21–22 вересня 2012 року. Л.: ЛДУВС, 2012. С. 13–7.

6. Гогусь О. В. Перспективи розвитку і шляхи вдосконалення законодавства про державне забезпечення безпеки вичерпного кола суб'єктів / О. В. Гогусь // Право України. 1999. № 6. С. 35–37.

7. Зайчук О. В. Оніщенко Н. М. Поняття, зміст, сутність та види систематизації законодавства // Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2007. № 14. С. 8.

Король Сергій Сергійович,

студент НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Буряковська Катерина Олександрівна,
асистентка, кандидатка юридичних наук кафедри прав людини
та юридичної методології НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ГУМАНІТАРНИЙ КОРИДОР ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Відповідно до п. 2 ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», гуманітарний коридор – тимчасово демілітаризована за домовленістю між уповноваженими представниками України та представниками збройних формувань російської федерації та/або окупаційної адміністрації російської

федерації зона, призначена для забезпечення безпечного транзиту гуманітарної допомоги на тимчасово окуповану територію та/або надання медичної допомоги цивільному населенню та пораненим на тимчасово окупованій території та/або евакуації цивільного населення, поранених та загиблих з тимчасово окупованої території [1]. Така зона допомагає населенню, яке постраждало від бойових дій, а саме збереження життя шляхом евакуації в безпечне місце. Застосування воюючими державами гуманітарного коридору говорить про те, що навіть під час збройного конфлікту, вони дотримуються прав людини. Якщо держави, які воюють між собою, не можуть узгодити рішення про налагодження гуманітарного коридору, то в таких ситуаціях виступає третя сторона – міжнародна організація, яка створює необхідні умови для гуманітарного коридору та безпосередньо бере участь в ньому, так Координатор гуманітарної допомоги ООН у країні, голова представництва УКГВ у країні чи інші організації, зокрема МКЧХ. Наприклад, у 2022 році МКЧХ сприяв діалогу між Україною та росією щодо евакуації сталеливарного комбінату «Азовсталь» у Маріуполі, допомагаючи їм визначити точні деталі, які необхідно вирішити, зокрема час, місце, маршрут і кого можна евакуювати [3]. Для евакуації цивільних з «Азовсталі» було оголошено «режим тиші», що тривав майже два дні. Після цього колону автобусів утримували в селі Безіменне (ОРДО, під контролем російських військ). 3 травня колона, що налічувала 156 цивільних, після проходження «фільтрації» та перевірок на блокпостах, досягла Запоріжжя.

Мета гуманітарного коридору це порятунок людей та збереження їх життя. У даному випадку, такий гуманітарний коридор забезпечує ч. 1 ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка говорить про те, що право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання [2]. На жаль, існують випадки, коли одна зі сторін свідомо не дотримується перемир'я під час дії гуманітарного коридору наслідком чого є невинні жертви. Так, Росія неодноразово порушувала режим тиші і обстрілювала міста та його околиці внаслідок чого не було можливості провести евакуацію. Також російська сторона штучно створювала черги, в яких люди, що бажають евакуюватися, змушені були стояти кілька днів, зокрема під обстрілами. І свідомо російські військові обстрілювали евакуаційні колони, де гинуло цивільне населення. Така демонстративна політика Росії вказує на те, що потрібно змінювати процес гуманітарних коридорів і створювати нові заходи забезпечення евакуації населення із зони бойових дій.

Буде краще, якщо залучати представників миротворчого контингенту ООН в рамках забезпечення евакуації цивільного населення. Миротворчий контингент як нейтральна сторона буде супроводжувати мирне населення до безпечної території. Будь-яка провокація або прямий удар в сторону миротворчого контингенту буде вважатись актом агресії до ООН і держав, чий

контингент знаходиться в Україні. Такий засіб допоможе забезпечити гуманітарний коридор в Україні і не дасть Росії наражати людей на небезпеку.

Підсумовуючи вище сказане, гуманітарні коридори, як механізм забезпечення безпеки цивільного населення під час збройних конфліктів, є важливим елементом захисту прав людини. В Україні, в умовах війни, їх роль стає особливо значущою для евакуації постраждалих, доставки гуманітарної допомоги та медичної допомоги. Однак, ефективність гуманітарних коридорів під загрозою через порушення режиму тиші з боку агресора. Такі дії, як обстріли евакуаційних колон або створення штучних заторів, свідчать про необхідність реформування підходів до організації гуманітарних коридорів. Залучення міжнародних миротворчих сил, таких як контингент ООН, може стати ефективним рішенням для забезпечення безпеки під час евакуації. Нейтральність миротворців може зменшити ризики для цивільного населення та покращити умови для реалізації гуманітарних коридорів, адже будь-які агресивні дії проти них можуть бути розглянуті як акт агресії. Це, в свою чергу, підвищить відповідальність за дотримання міжнародних норм і прав людини під час збройних конфліктів.

Бібліографічні посилання:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 19.05.2024 року № 1207-VII/ База даних «Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 01.08.2021 року № 995_004/ База даних «Законодавство України / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Enhancing the security of civilians in conflict. Chatham house web. URL: <https://www.chathamhouse.org/2024/04/enhancing-security-civilians-conflict/04-humanitarian-corridors> (date of application 03.11.2024).

Котляров Іван Володимирович,

студент бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабеньська Лілія Леонідівна, доцент кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Використання міжнародно-правових норм у внутрішньому законодавстві України, є однією з найважливіших задач на практиці, особливо коли йдеться про норми, що стосуються прав людини. Україна взяла на себе зобов'язання виконувати ці міжнародні документи і зобов'язалась створити всі умови для здійснення захисту прав кожного

українця. У Конституції України 1996 р. із 48 статей II Розділу, який присвячений правам людини та громадянина, 37 статей містять перелік найголовніших прав і свобод людини. Цей факт реально сприяє зміцненню суверенних прав України та підвищує її авторитет у світі як країни, яка впевнено стоїть на демократичному шляху розвитку.

Одним із найважливіших міжнародних договорів про права людини, є «Загальна декларація прав людини» 1948 року. Україна ратифікувала її у 1973 році. Загальна декларація прав людини виступає одним з найавторитетніших джерел міжнародного публічного права з питань захисту прав людини. Цей документ має форму резолюції Генеральної Асамблеї ООН та носить за Статутом ООН рекомендаційний характер, проте завдяки загальносвітовому сприйняттю та імплементації у національне законодавство її положення набули значення звичаєвих норм та стали основою універсальної міжнародної системи захисту прав людини.

Як член Ради Європи Україна взяла на себе обов'язки приєднатися до міжнародних стандартів у галузі прав людини, створити внутрішньодержавні гарантії їх здійснення, що ґрунтуються на загальновизнаних міжнародно-правових гарантіях, закріплених у відповідних міжнародно-правових нормах. За ст. 3 Конституції України, «людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканість безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Саме ця стаття є головною в характеристиці конституційного ладу України та юридичним фундаментом для загального гуманістичного розвитку України. Отже, ст. 3 Конституції України вперше встановлює в нашій державі обов'язок держави визнавати, гарантувати та захищати права і свободи людини.

Одним з особливих суб'єктів захисту у національному та міжнародному праві є діти. У 1959 р. ООН приймає Декларацію прав дитини, основна теза якої – «людство зобов'язане давати дитині все краще, що воно має». У продовження цього положення були прийняті такі міжнародні документи у сфері захисту дитини, як: Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (приєднання 2 липня 2006 р. із заявою); Європейська соціальна хартія (ратифіковано 14 вересня 2006 р. із заявами); Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ратифіковано 3 серпня 2006 р. із заявою); Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (ратифіковано 14 січня 2009 р.) та інші [2]. Окрім того, 26 квітня 2011 р. був прийнятий Закон України «Про охорону дитинства», відповідно до якого охорона дитинства визначається як загальнонаціональний пріоритет, що має велике значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики України з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, усебічний розвиток тощо.

Однак у зв'язку з нинішньою політичною та соціально-економічною ситуацією наша держава не в змозі забезпечити виконання деяких міжнародних норм. І хоча вступ до Ради Європи та ратифікація низки Європейських конвенцій дозволили інтегруватись у європейську систему захисту прав людини

і з прийняттям Закону «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини» передбачено механізм виконання Україною ухвалених рішень, разом з тим процес приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів далекий до свого завершення [3].

Враховуючи євроінтеграційні наміри України, нашій державі надзвичайно важливо привести правову систему у відповідність з європейською, і найголовніше – забезпечити дотримання прав і свобод людини. Однак, серед повноважень комітету Верховної Ради України з питань євроінтеграції не передбачено механізму здійснення попередньої правової експертизи законопроектів на предмет додержання прав і свобод людини і громадянина. А така процедури є надзвичайно важливою, адже це б дало змогу приймати закони, які будуть професійно проаналізовані на предмет відповідності Конституції та міжнародних договорів щодо дотримання прав та свобод людини і громадянина. При цьому права людини мають стати фундаментом новітньої держави, її національною ідеєю, яка об'єднає усіх громадян.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р., зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#>.

2. Прієшкіна О. В. Імплементация міжнародно-правових стандартів прав та свобод людини у національне законодавство України. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. Том 25. Випуск 1 (36). 2023. URL: <https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/7/7>.

3. Савенко М. Д. Міжнародне право в національній правовій системі за основним законом України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. Том 181. 2016. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1740e1e-81a0-448a-81ba-d838660c2708/content>

Крамаренко Олександра Василівна, студентка магістратури
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Нікітіна Ірина Петрівна, старший викладач кафедри
мовної підготовки Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ «СУЧАСНОЇ ЖІНКИ» В УКРАЇНІ

Останні роки в Україні ознаменувалися активізацією дискусій про права жінок, гендерну рівність та роль жінок у суспільстві. В умовах політичних трансформацій і воєнних конфліктів українські жінки активно залучаються до політичних процесів і мають значний вплив у волонтерських рухах, армії та громадських організаціях. Дослідження допомагають визначити, як змінюються традиційні уявлення про жіночі ролі в родині, ринку праці, армії, волонтерських рухах, громадських та політичних організаціях, а також як суспільство реагує на ці зміни.

Образ жінки в Україні зазнав значних змін протягом ХХ століття під впливом важливих соціокультурних, політичних та економічних перетворень. Цей період був дуже динамічним, що призвело до трансформації ролі жінки в суспільстві, її прав та можливостей. Після Жовтневої революції радянська ідеологія активно просуvala ідеї рівності чоловіків і жінок, що дало жінкам більше можливостей для професійної самореалізації [6].

Під час Другої світової війни жінки масово залучалися до фронтових та тилових робіт, виконували важкі фізичні завдання, замінюючи чоловіків, які були мобілізовані. Після війни жінки продовжували працювати на заводах та в сільському господарстві. Однак у цей час одночасно з професійною діяльністю від жінок також очікували виконання традиційних ролей у сім'ї.

З часом зросла важливість освіти для жінок. Розширювалися можливості кар'єрного зростання, особливо в науці, медицині, культурі. Водночас, незважаючи на декларовану рівність, жінки продовжували нести подвійне навантаження – робота та сімейні обов'язки [7].

Сучасний образ української жінки формується на перетині традиційних цінностей і нових можливостей, які відкриваються в умовах суспільних трансформацій, а саме: емансипація (відмова від соціальної залежності), гідний рівень освіти для всіх, активні гендерні рухи, військова зайнятість, трансформування сімейних ролей [5].

Традиційна роль жінки як домогосподарки була тісно пов'язана з патріархальним укладом сім'ї, де чоловік виступав головним годувальником, а жінка займалася домашнім господарством і вихованням дітей. Однак зі зміною економічних умов і розширенням можливостей для жінок на ринку праці, ця модель почала втрачати актуальність [4]. Зростання важливості двох джерел доходу в сім'ї стимулювало жінок до активної участі в економіці, що підвищило їхню економічну незалежність. Жінки все частіше шукають професійну самореалізацію за межами традиційних домашніх обов'язків, що сприяє зміні сімейної динаміки. Паралельно з розширенням можливостей для жінок на професійному рівні зростає роль концепції “work-life balance”, коли як чоловіки, так і жінки прагнуть збалансувати роботу з побутовим життям [4]. Цей підхід передбачає рівний розподіл обов'язків у родині й створює умови для того, щоб жінки могли реалізовуватися не тільки як матері, дружини, а також як професіонали.

Роль жінки як громадянки в Україні помітно зросла протягом останніх десятиліть, відзначаючи її значний вплив на політичну та громадську діяльність. Жінки активно включаються у різні соціальні, політичні та громадські ініціативи, стаючи важливими фігурами змін у суспільстві. Прийняття гендерних квот у законодавстві, які передбачають обов'язкову частку жінок у виборчих списках політичних партій, сприяло збільшенню кількості жінок у політичних інституціях. Це дозволило жінкам активніше брати участь у політичному житті країни. Роль жінок під час ключових подій української історії, таких як Помаранчева революція (2004) та

Революція Гідності (2013–2014), була надзвичайно важливою. Починаючи з 2014 року, коли розпочався військовий конфлікт на сході України, жінки організовували гуманітарну допомогу, підтримували армію, допомагали внутрішньо переміщеним особам і постраждалим сім'ям.

Незважаючи на позитивні зміни, жінки в Україні продовжують стикатися з численними викликами, такими як, стереотипи та дискримінація, насильство над жінками, низький рівень політичної представленості (хоча жінки активно включаються в політику, їхня кількість у вищих ешелонах влади залишається відносно невеликою). Попри виклики, цей процес сприяє створенню умов для більш рівноправного і справедливого суспільства [1].

Історично жінка вважалася «берегинею домашнього вогнища» і мусила зосереджуватися на підтримці гармонії в родині, вихованні дітей та задоволенні сексуальних потреб чоловіка. Навіть у сучасному суспільстві побутові обов'язки, такі як приготування їжі, прибирання та догляд за дітьми, часто сприймаються як природний жіночий обов'язок. Такий стереотип навантажує жінку додатковою відповідальністю, що ускладнює її професійну самореалізацію. Ідея про те, що жінка повинна бути м'якою, покірною та емоційно залежною від чоловіка, залишається одним із ключових стереотипів. Це переконує жінок, що їхня основна роль – підкорятися чоловікові та пристосовуватися до його бажань [2]. Чомусь більшість чоловіків вважає, що у сексуальному, романтичному та життєвому плані жінка повинна «слідувати» за чоловіком, під час інтимної близькості чоловікові важливе його задоволення, а те що почуває жінка – не важливо, романтичний лад – також повинен відповідати очікуванням чоловіка, і взагалі у житті жінка йде поруч з чоловіком до ЙОГО бажань та життєвих цілей, досягнень та кар'єрного зростання (наприклад переїзд у нову країну через вигідну пропозицію). Деякі жінки бояться втратити чоловіка через відстоювання себе та своїх бажань. А чи потрібен такий партнер у подорожі життям? Нехай кожна спитає себе «А чого хочу Я?».

Жінки, які відходять від традиційних ролей – наприклад, не бажають ставати матерями або не дотримуються «ідеального» образу домогосподарки – можуть стикатися з осудом з боку суспільства або родини. Це створює відчуття стиду та соціальної ізоляції.

Жінки, які обирають кар'єру на перше місце, часто стикаються з критикою через те, що «не приділяють достатньо уваги родині або чоловікові». У традиційному суспільстві це може сприйматися як відмова від «істинної» жіночої ролі, що викликає почуття провини і внутрішній конфлікт.

У деяких випадках жінки, які досягають професійного успіху або фінансової незалежності, можуть відчувати тиск через свій успіх. Це пов'язано з тим, що суспільство все ще схильне очікувати від чоловіків лідерства, а жінкам відводиться роль «допоміжного» партнера [2].

Сучасні жінки все частіше відмовляються від стереотипів і соціального тиску, обираючи партнера, що відповідають їхнім особистим

цінностям і бажанням, або взагалі не підтримуючи відносини, одруження та спільним побут та сім'ю, адже кожен має прожити своє життя так, як він того хоче сам, а не відповідаючи очікуванням інших. Рухи за права жінок, а також активна громадянська позиція сприяють тому, що суспільство поступово змінює ставлення до жінки як партнера у відносинах.

Соціальний портрет сучасної української жінки характеризується високим рівнем активності, прагненням до самореалізації, боротьбою за свої права та впливом на політичне і громадське життя. Незважаючи на існуючі виклики, українські жінки активно змінюють суспільні уявлення про свою роль та продовжують відігравати важливу роль у побудові сучасної України.

Бібліографічні посилання:

1. Гендерні стереотипи та цінності сучасного українського суспільства // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія». Том 1. № 5 (2016).

2. Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні функції гендерних стереотипів : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 “Економічна соціологія” / О. Ю. Вілкова. Київ, 2005.

3. Тищенко О. В. Жінка в умовах соціальних трансформацій: український контекст // Вісник Київського національного університету, 2018.

4. Куценко О. В. Гендерні стереотипи в українському суспільстві: трансформації та перспективи // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2020.

5. Маланчук-Рибак Оксана. Типологічна ідентичність українського емансипаційного руху жінок.

6. Українські жінки в горнилі модернізації / за заг. ред. Оксани Кісь. Х.: КСД, 2017.

7. Черчович Іванна. Жіноча освіта в Україні: історичний огляд. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/zhinocha-osvita-v-ukraini-istorichniy-oglyad-134122.html>

Кучер Анастасія Віталіївна, студентка юридичого факультету
Сумського національного аграрного університету
Науковий керівник: Горбачова Катерина Миколаївна, доцент кафедри
приватного та соціального права Сумського національного аграрного
університету, к.ю.н., доцент

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» встановлено, що ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. Тобто до ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни,

учасники війни. Даний закон забезпечує соціальний та правовий захист ветеранів війни, надання їм пільг, гарантій та належних умов для життя.

Проаналізувавши законодавство країни можна виділити наступне: Для ветеранів війни які мають статус учасника бойових дій передбачені пільги в медицині, тобто безоплатне зубопротезування та позачергове лікування, а також за рецептом лікаря отримання безоплатних ліків та лікарських засобів. 75% знижка на оплату житла, а також комунальних послуг. Безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування, залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання за наявності посвідчення встановленого зразка. Також, вони мають перевагу у залишенні на роботі в разі скорочення та виплати в разі тимчасової непрацездатності. Теж учасник бойових дій має право використовувати щорічну відпустку у зручний для себе час, та додаткову відпустку із збереженням заробітної плати. Крім того особи, які потребують поліпшення своїх житлових умов, мають право отримати від держави жилу площу, земельну ділянку та першочерговий ремонт. До того ж їх звільнюють від сплати податків, згідно Податкового Кодексу. І звісно, позачергове обслуговування всіма установами, підприємствами та організаціями.

За таких обставин і виходячи зі стійкого усвідомлення розвитку певних складних тенденцій особливого значення набуває проблематика ефективної й результативної державної політики у цій сфері. Ураховуючи типові властивості останньої та зважаючи на її місце в ієрархії засобів авторитетного впливу на поведінкові моделі більшості соціуму, саме від умілого застосування відповідних інструментів залежить реалістичність очікуваних намірів. Виходячи з цього, виникає об'єктивна потреба дослідження цієї тематики, чим і обумовлюється актуальність дослідження як і зазначають науковці в наш час.

На сьогоднішній день можна сказати, що дане законодавство про соціальний захист та пільги ветеранів війни потребує значного удосконалення.

На мою думку по перше слід звернути увагу на те, що в наш час ветеранами війни є і діючі військовослужбовці, тому потрібно більш детальніше прописати їх права, та визначити таке:

- Щорічна відпустка.
- Грошове забезпечення під час лікування.
- Право на перевід між частинами.
- Медичне та речове забезпечення.

А також зробити більш відкритою систему в цих питаннях для вищих органів влади, щоб виконання було правомірним та на належному рівні.

Крім того, потрібно поліпшити допомогу військовослужбовцям які отримали інвалідність в наслідок війни. По-перше їх грошове забезпечення повинно бути на належному рівні. По-друге медичне лікування повинне

супроводжувати держава та безкоштовно надавати допоміжні засоби реабілітації, починаючи від ліків до протезів без виключень.

Також на мою думку в нашій країні не вистачає окремої структури для допомоги військовослужбовцям, де могли б надавати від безоплатної правової допомоги на всіх етапах, починаючи від консультації закінчуючи супроводженням в судових засіданнях. Також медична та психологічна реабілітація зі супроводом висококваліфікованих лікарів. Навчання та підвищення кваліфікованих навичок. І звісно розглядом та вирішенням життєвих проблем.

Дана структура допомагала би військовим незалежно від того чи перебуває він на службі, чи вже звільнився, особливо це було б доречно для тих військових які проходять реабілітацію і їм дуже важлива підтримка.

Дані пункти могли б посприяти поліпшенню законодавства про соціальний захист ветеранів війни та зробити його на більш вищому рівні. Так як, кожен військовослужбовець робить великий вклад в захисті держави, тому в першу чергу і держава повинна зробити все для їхнього комфортного життя під час служби і після звільнення з неї.

Лабенок Анна Олександрівна,

студентка магістратури

Національного університету «Чернігівська політехніка»

Науковий керівник: Нітченко Алла Григорівна, доцентка кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін Національного університету «Чернігівська політехніка», к.і.н., доцент

РОЛЬ ООН ТА ІНШИХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗРОБЦІ ТА ВПРОВАДЖЕННІ СТАНДАРТІВ І НОРМ, СПРЯМОВАНИХ НА ПРОТИДІЮ ТЕРОРИЗМУ

Проблема тероризму є одним із найбільших викликів сучасності, який загрожує міжнародній безпеці, стабільності держав та правам людини. У боротьбі з терористичними загрозами необхідна ефективна взаємодія як на національному, так і на міжнародному рівнях. ООН та інші міжнародні організації відіграють важливу роль у розробці стандартів і норм, спрямованих на протидію тероризму. Водночас імплементація цих норм у конституційно-правові системи різних держав постає ключовим фактором у забезпеченні ефективної боротьби з тероризмом і захисту основних прав і свобод. Вивчення ролі міжнародних організацій у формуванні та впровадженні таких норм є надзвичайно актуальним у сучасних умовах глобальних викликів.

Тероризм став глобальною загрозою, яка вимагає скоординованої відповіді з боку світової спільноти. Міжнародні організації, такі як ООН, Європейський Союз, НАТО та інші, відіграють ключову роль у розробці та впровадженні міжнародних норм і стандартів для протидії тероризму. Через механізми міжнародного співробітництва вони створюють умови

для обміну інформацією, координації правоохоронних дій і формулювання правових норм, що забезпечують захист держав від терористичних загроз.

Рада Безпеки ООН в резолюції S/RES/731 зазначила, що «тероризм ставить під загрозу життя невинних людей, негативно впливає на міжнародні відносини і ставить під загрозу безпеку держав (основоположні цінності, захист яких декларує ООН), тобто задекларувала його відносність до категорії міжнародних злочинів [1].

Згідно Звіту GTI, який створений Інститутом економіки та миру (IEP) розглянемо рівень загрози тероризму за країнами у табл. 1.

Таблиця 1

Рівень загрози тероризму за країнами [2]	
Рівень загрози	Перелік країн
Дуже висока	Афганістан, Буркіна-Фасо, Сомалі, Малі, Сирія, Пакистан, Ірак, Нігерія, М'янма (Бірма), Нігер, Камерун, Мозамбік, Індія, Демократична Республіка Конго
Висока	Колумбія, Єгипет, Чилі, Філіппіни, Чад, Кенія, Іран, Ємен, Туреччина, Індонезія, Ізраїль, Таїланд, Того, Бенін
Середня загроза	Шрі-Ланка, США, Шрі-Ланка, Лівія, Палестина, Франція, Алжир, Нігерія, Алжир, Танзанія, Туніс, Німеччина, Великобританія, Бангладеш, Джибуті, Росія, Нова Зеландія,
	Кот-д'Івуар, Уганда, Норвегія, Таджикистан, Венесуела
Низька загроза	Канада, Центральноафриканська Республіка, Ефіопія, Аргентина, Словаччина, Бельгія, Іспанія, Австрія, Японія, Саудівська Аравія, Швеція, Швейцарія, Еквадор, Нідерланди, Йорданія, Австралія, Узбекистан, Парагвай, Мексика, Україна, Кіпр, Малайзія, ОАЕ, Сенегал, Есватіні, Бахрейн, ПАР, Уругвай, Центральноафриканська Республіка
Дуже низька	Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Естонія, Фінляндія, Габон, Грузія, Гана, Гватемала, Гвінея, Гайана, Гондурас, Ісландія, Ямайка, Казахстан, Кувейт, Киргизстан, Латвія, Лесото, Ліберія, Македонія, Маврикій, Молдова, Північна Корея, Оман, Польща, Португалія, Сербія, Словенія, Південна Корея, Сьєрра-Леоне, Судан, Тайвань, Замбія, Зімбабве, Монголія, В'єтнам, Ірландія, Бразилія

Згідно з табл. 1 можна підкреслити важливість протидії тероризму, яка полягає в необхідності забезпечення безпеки національних і міжнародних рівнів. Відзначення різних рівнів загрози в різних країнах підкреслює, що кожна держава повинна індивідуально оцінювати свої ризики і розробляти відповідні стратегії для протидії терористичним

загрозам. Тільки шляхом комплексного підходу до боротьби з тероризмом можна досягти стабільності та миру у світі.

Рада Безпеки ООН відіграє ключову роль у боротьбі з тероризмом, ухвалюючи резолюції, що є обов'язковими для виконання всіма державами-членами ООН. У резолюції Ради Безпеки 2253 (2015) наголошено, що «одна з конкретних цілей контртерористичних стратегій повинна полягати в забезпеченні стійкого миру і безпеки», іншими словами міжнародне співтовариство має заздалегідь виявляти й усувати підстави для імовірних конфліктів, які потенційно можуть перерости у військове протистояння або призвести до терористичних проявів [3].

ООН активно співпрацює з іншими міжнародними організаціями для ефективної протидії тероризму, оскільки ця загроза є глобальною і вимагає координації на міжнародному рівні. Однією з таких організацій є Інтерпол, що забезпечує обмін інформацією між країнами та координацію дій правоохоронних органів у боротьбі з міжнародним тероризмом. ООН також взаємодіє з Європейським Союзом, Африканським Союзом та Організацією ісламської співпраці, сприяючи розвитку регіональних стратегій протидії тероризму. Європейський Союз активно займається регулюванням протидії тероризму через низку директив та рішень, які спрямовані на зміцнення безпеки в країнах-членах.

Основною метою ЄС є створення спільного підходу до боротьби з тероризмом, що включає обмін інформацією між країнами, координацію дій правоохоронних органів та удосконалення механізмів попередження терористичних загроз.

НАТО також активно бере участь у розробці правових стандартів для боротьби з тероризмом. Організація підтримує співпрацю своїх держав-членів у сфері безпеки, проводячи навчання та розробляючи стратегічні документи, що регламентують дії в умовах терористичних загроз. Спільні зусилля дозволяють країнам-учасницям використовувати найкращі практики, обмінюватися досвідом та розробляти спільні нормативно-правові механізми. Контртерористичний комітет ООН та його Виконавчий директорат (CTED) також грають важливу роль у моніторингу виконання державами-членами ООН відповідних резолюцій та рекомендацій у сфері боротьби з тероризмом. Наприклад, комітет здійснює аналіз національних заходів та дає рекомендації щодо вдосконалення правових інструментів і політики в цій сфері.

Імплементация міжнародних стандартів у правові системи країн є проблемним питанням, яке залежить від особливостей кожної країни. Деякі країни передбачають пряме застосування міжнародних норм, тоді як інші вимагають відповідних змін до національного законодавства чи конституції. Наприклад, у країнах, де «міжнародна правова система» реалізується безпосередньо (як у Франції чи Нідерландах) після ратифікації, міжнародні угоди автоматично стають невід'ємною частиною законів цієї країни. Таким чином, у таких країнах не було труднощів

надати чинності нормам ООН, оскільки вони не передбачали серйозних змін у їхніх правових системах. У країнах, де застосування міжнародних норм вимагає їх «одомашнення» в національному законодавстві (це стосується США та Великобританії), це ще глибше. Міжнародні договори та рекомендації ООН вимагають закону, щоб зробити їх ефективними, що може потребувати значного часу та зусиль у політичному сенсі. Крім того, певні положення міжнародних норм можуть суперечити національній конституційній основі, приймаючи відповідну конституційну поправку або спеціальний законодавчий акт для усунення аномалії. Наприклад, у деяких країнах проблема полягає в тому, як зберегти баланс між боротьбою з тероризмом і дотриманням прав людини, закріплених у конституційному порядку. В умовах глобальних загроз пошук балансу між антитерористичною діяльністю та заходами щодо прав людини є дуже важливим напрямком діяльності правоохоронців. Однією з суттєвих проблем, з якими стикається конституційний лад, є пошук прийняттого балансу між потребами забезпечення безпеки та поваги до прав людини, що запобігає ситуації надмірного зловживання владою та забезпечує соціальний спокій.

Міжнародний погляд на посилення правових механізмів боротьби з тероризмом полягає в необхідності коригування та посилення міжнародних норм щодо нових викликів, що виникають, а також кращої координації між державами, обміну інформацією та відносин між національними та міжнародними організаціями.

Виходячи з викладеного є підстави констатувати, що увесь процес боротьби з глобальним тероризмом є багатостороннім і вимагає координації держав і міжнародних організацій. Провідну роль у створенні правової бази та механізмів боротьби з тероризмом для зміцнення глобальної безпеки та захисту прав людини відіграє ООН спільно з іншими міжнародними органами. Їх прийняття національними правовими системами вносить відповідні зміни в конституційно-правову сферу, готуючи держави до ефективної протидії терористичним загрозам, дотримуючись принципів верховенства права.

Бібліографічні посилання:

1. Resolution 731 (1992) / adopted by the Security Council at its 3033rd meeting, on 21 January 1992. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/135677?ln=en&v=pdf> (дата звернення 23.10.2024).

2. GTI-2023. URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/03/GTI-2023-A3-map-poster.pdf> (дата звернення 23.10.2024).

3. Резолюція 2253 (2015), прийнята Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй на його 7587 засіданні 17 грудня 2015 року. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/814700/?ln=en&v=pdf> (дата звернення 23.10.2024).

Лепехін Володимир Ігоревич,

курсант факультету № 1

Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Дробенко Діна Федорівна, викладачка кафедри

кримінального процесу та криміналістики факультету № 1,

підполковник поліції

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

В умовах військової агресії, яка триває в Україні, реалізація прав людини стає не лише актуальним, а й надзвичайно складним завданням. Військовий конфлікт, що призвів до масових порушень прав людини, ускладнив доступ громадян до правових, соціальних, економічних та культурних прав. Збройна агресія ставить під загрозу безпеку життя, свободу слова, право на власність, доступ до освіти та медичної допомоги, а також порушує інші фундаментальні права та свободи. У цих умовах держава змушена не лише забезпечувати базовий рівень захисту прав громадян, а й створювати нові механізми, адаптуючи національне законодавство до реалій воєнного часу та міжнародних стандартів прав людини.

В Україні права і свободи людини є однією з найважливіших проблем, а їх визнання, гарантування, реалізація і захист – основне завдання держави, оскільки принцип пріоритету прав і свобод людини, закріплений у Конституції України (ст. 3), визначає зміст її правової політики.

Так, право людини на захист закріплене у Конституції України відповідно до ч. 6 ст. 55: «Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [1].

Відтак, на нашу думку діяльність держави має бути орієнтована перш за все на захист законних інтересів людини, а також на створення соціальних, правових, організаційних та економічних умов для забезпечення прав, свобод і вільного розвитку особистості.

Аналізуючи захист прав людини в умовах воєнного стану, перш за все, потрібно зрозуміти, що це поняття означає для простих громадян. Українська юридична література та законодавство пропонують різні трактування цього стану. Зосередимо увагу на одному з підходів. Воєнний стан – це особлива правова система, що встановлюється в державі або її окремих регіонах. Введення такої правової системи надає виконавчій владі, військовим командуванням та органам місцевого самоврядування особливі повноваження, порівняно з повноваженнями, встановленими законодавством у мирний час [2; 9, с. 27].

Слід зауважити, що введення спеціального правового законодавства завжди може становити потенційну загрозу для основних прав і свобод. Однак чинне законодавство України містить ряд важливих гарантій захисту прав людини. Наприклад, обмеження конституційних прав і

громадянських свобод, які можуть застосовуватися в умовах надзвичайного та воєнного стану, передбачені Законом і є вичерпними, не підлягають розширеному тлумаченню. Тривалість їх застосування не може перевищувати термін дії воєнного стану. В умовах воєнного стану права і свободи людини і громадянина, зазначені в статті 64 Конституції України, можуть бути обмежені, окрім прав і свобод людини передбачених статтями цього Закону.

Під час російської збройної агресії проти України Верховна Рада України прийняла ряд законів, спрямованих на захист прав людини. Деякі з цих законів включають Закон України від 24 березня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги», Закон України від 1 квітня 2022 року «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України», Закон України від 21 квітня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» та ін. [3, с. 186].

Під час війни необхідно враховувати суспільні інтереси, такі як оборона та національна безпека, які можуть обмежувати індивідуальні права і свободи. Наприклад, обмеження пересування цивільного населення, встановлення комендантської години та конфіскація майна в оборонні цілі спрямовані на захист основних прав і свобод людини, таких як виживання, гідність і свобода від злочинності або діяльності ворожих диверсійних груп. Важливо відзначити, що існують права, які залишаються невідчужуваними й необмеженими, і це передбачено статтею 64 Конституції України [1, с. 75].

У контексті військової агресії, що триває в Україні, захист прав і свобод людини стає надзвичайно складним завданням, оскільки воєнний стан створює специфічні умови для реалізації основних прав громадян. Держава, водночас з введенням правового режиму воєнного стану, має створювати умови для гарантування прав і свобод, забезпечувати належний захист і адаптувати законодавство до реалій війни. Виконання цих завдань потребує балансування між необхідністю захисту національної безпеки та забезпеченням невідчужуваних прав людини, що зазначені в Конституції України.

На нашу думку, щоб права і свободи людей реалізовувались краще, потрібно забезпечити більш доступний доступ до правової допомоги, вдосконалити судову систему для її незалежності та ефективності, а також посилити захист соціальних прав громадян. Важливим є інтегрування міжнародних стандартів прав людини в національне законодавство та створення механізмів для оперативного реагування на порушення прав. Також необхідно підвищувати правову обізнаність громадян, що дозволить їм краще захищати свої права.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (*Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30, ст. 141)
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Чорна С. З. Роль судової влади у конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 8. С. 186–190.

Лозиняк Марія Андріївна,

курсант Інституту Служби безпеки України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Буряковська Катерина Олександрівна, асистентка кафедри прав людини та юридичної методології НЮУ

ім. Ярослава Мудрого, к.ю.н.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Упродовж всього процесу існування держава Україна завжди постає перед великими та складними випробуваннями. Не виключенням стало і ХХІ століття, коли, здавалося б, що нарешті здобувши незалежність, країна може на повну розвиватися і процвітати. Проте, на жаль, сьогодні перед нами знову нові, не менш складні випробування. Агресивна політика держави – сусіда, зокрема окупація Криму у 2014 та розв’язаний росією конфлікт на сході України, повномасштабне вторгнення у лютому 2022, що перетворилося у жорстоку війну і суперечить всім правилам та законам, вкотре стали серйозним ударом по суверенітету та територіальній цілісності України.

Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Конституція України у статті 21 чітко зазначає, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. У 1997 році Україна ратифікувала один з основних міжнародних договорів – Європейську Конвенцію з прав людини (далі – ЄКПЛ), що встановлює високий стандарт захисту прав та основоположних свобод, до якого повинні прагнути всі держави – члени Ради Європи. Конвенція застосовується як в мирний, так і у воєнний час, адже покликана захищати права та свободи людей за будь-яких обставин. Проте в умовах збройних конфліктів та викликів для безпеки країни здатність держави виконувати зобов’язання значно послаблюється. Введення в Україні воєнного стану створило значні виклики у сфері збереження прав людини, хоча і є необхідними для забезпечення національної безпеки в умовах сьогодення. Та незважаючи ні на що, ЄКПЛ залишається важливим інструментом для захисту цих прав навіть у найскладніших умовах.

На мою думку право на життя є одним з найважливіших прав людини, яке лежить в основі всіх інших прав і свобод. Воно є головним та базовим правом людини і в умовах збройного конфлікту знаходиться під найбільшою

загрозою, адже воєнні дії, особливо в районах активних бойових дій, прямо загрожують життю. Ракетні удари, артилерійські обстріли та бомбардування – все це створює величезні ризики не тільки для тих, хто перебуває у зонах конфлікту, а й абсолютно для кожного громадянина. Зокрема застосування агресором заборонених видів озброєння як ніколи ставить під загрозу життя мирного населення. Смерті цивільних осіб, зокрема жінок, дітей та літніх людей, є одним із найбільш жахливих наслідків конфлікту. Найбільша проблема полягає у тому, що зараз у країні обмежені можливості захистити це право, якби вона не хотіла. Зобов'язання по праву на життя зокрема прямо залежить і від міжнародної допомоги. Міжнародна допомога забезпечує додаткові фінансові, матеріальні та людські ресурси, необхідні для надання медичної допомоги, евакуації постраждалих, відбудови зруйнованої інфраструктури тощо. Це дозволяє державі ефективніше виконувати свої зобов'язання щодо захисту життя громадян. Проте Україна в свою чергу може і повинна належним чином організувати компенсаційний механізм.

Заборона катувань є одним із найважливіших і найстрогіших принципів міжнародного права, що має універсальний характер і застосовується в усіх умовах. Вона є абсолютною і не допускає жодних відступів навіть за надзвичайних обставин, та як ми бачимо це право не стримує нікого ні в мирний ні у воєнний час. Так, Україна має робити все можливе в цьому випадку, але водночас вона в повній мірі не може це контролювати. Питання заборони катувань регулюються низкою міжнародних конвенцій і договорів, зокрема Женевськими конвенціями, Конвенцією ООН проти катувань, які визначають стандарти поведінки з військовополоненими та забороняють будь-які форми катувань та рабства. На жаль, в умовах війни в Україні зафіксовано численні порушення цих норм: військовополонені, зокрема українські солдат, зазнають тортур, психологічного тиску, побоїв та інших видів насильства, не забезпечені правом на належне харчування, медичну допомогу та гуманне ставлення. Українськими правоохоронцями фіксуються численні випадки коли військовополонених убивають всупереч міжнародним стандартам. Катування використовуються для отримання інформації, залякування або покарання за лояльність до супротивника. Зокрема, на тимчасово окупованих територіях України поширені випадки незаконних затримань і жорстокого поведінки з цивільними, підозрюваними у співпраці з українськими військовими або підтримці проукраїнської позиції.

В статті 5 ЄКПЛ зазначено, що кожен має право на свободу та особисту недоторканність, нікого не може бути позбавлено свободи, крім випадків і відповідно до процедури, встановленої законом. На тимчасово окупованих територіях та в районах бойових дій це право часто порушується через неможливість держави ефективно контролювати ці території та забезпечувати правовий порядок відповідно до міжнародних стандартів. Відсутність контролю ускладнює дотримання Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) і дозволяє незаконним збройним формуванням чи окупаційним адміністраціям порушувати права цивільного населення. Існують численні випадки примусової депортації та мобілізації цивільних осіб, переслідування

людей що виражають проукраїнські погляди, незаконних затримань, катувань та насильства, спрямованого як на цивільних, так і на військовополонених. Для забезпечення ефективного документування цих злочинів та подальшого міжнародного розслідування, Україна повинна створити комплексну систему збору доказів і свідчень: опитувати звільнених осіб та їх родичів, створювати національний реєстр порушень, залучати міжнародних експертів тощо. Ці зусилля можуть забезпечити не лише фіксацію злочинів, але й стати основою для майбутніх судових процесів, які допоможуть притягнути винних до відповідальності.

Отже, в умовах воєнного стану забезпечення захисту прав людини є надзвичайно складним, але вкрай важливим завданням для держави. Україна повинна балансувати між вимогами безпеки та дотриманням прав людини, забезпечувати мінімальні стандарти захисту та намагатися обмежувати права лише у разі крайньої необхідності. На жаль, сьогодні існує велика проблема у діяльності міжнародних організацій через занадто повільні або нерішучі дії у відповідь на воєнні злочини та порушення прав людини в Україні, адже очікування українців від міжнародної підтримки є значно вищими, ніж реальні дії. Тому важливо також посилювати міжнародне співробітництво та підтримку для документування порушень і забезпечення правової відповідальності за злочини, що вчиняються в умовах збройного конфлікту.

Бібліографічні посилання:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n306
2. Конституція України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4234](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4234)
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

Луговська Владислава Анатоліївна,

студентка Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Особи, які були засуджені до кримінальних покарань або перебувають під вартою на будь-якому етапі кримінального судочинства, є однією з найбільш вразливих категорій населення, особливо в умовах воєнного стану, через обмеження їхніх прав. Інформація про порушення прав засуджених у цей період не є широко доступною, оскільки ці питання зазвичай розглядаються в рамках національних пенітенціарних систем, які

можуть бути перевантажені чи ускладнені в умовах збройного конфлікту. Міжнародне регулювання, що стосується захисту прав осіб, які знаходяться в місцях позбавлення волі, стає особливо важливим інструментом контролю, що забезпечує прозорість і об'єктивність у питаннях ув'язнення навіть у такі кризові часи [2, с. 30–34].

В Україні існує значна кількість нормативно-правових актів, що охоплюють захист прав людини, включаючи права засуджених, але під час воєнного стану їх реалізація може бути ускладнена. Серед цих актів є міжнародні стандарти у сфері прав людини, а також закони національного рівня. Основоположним документом у цій сфері є Конституція України, яка слугує правовою основою для подальшого розвитку законодавства, у тому числі щодо забезпечення прав і свобод засуджених осіб в умовах війни. Ключовою нормою Конституції є стаття 63, яка надає засудженим широкі можливості для реалізації та захисту своїх прав, а також вимагає від держави та громадянського суспільства зусиль для їх забезпечення, особливо в складні часи [1].

Звісно, під час позбавлення волі засуджені мають певні обмеження, зокрема у виборі місця проживання, роботи та спілкуванні з іншими людьми, включаючи родичів. У період перебування в місцях позбавлення волі у них зупиняється можливість реалізації пасивного виборчого права. Однак це не означає, що засуджені повністю позбавлені своїх основних прав і обов'язків і не є частиною суспільства.

На основі конституційних норм, Кримінально-виконавчий кодекс України формулює правовий статус засуджених, закріплюючи їхні основні права та обов'язки. Багато з цих положень відповідають міжнародним стандартам, зокрема в частині забезпечення поваги до гідності засуджених, дотримання їхніх особистих прав і свобод, а також забезпечення належних умов утримання, що стає особливо важливим під час війни, коли умови в установах можуть погіршуватися.

Законодавча основа, що забезпечує права засуджених, включає й інші українські закони, такі як Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають або відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі». В умовах війни важливим є також забезпечення прав засуджених на отримання медичної допомоги та підтримки з боку соціальних служб [3, с. 561–567].

Важливою складовою системи правового забезпечення прав засуджених є міжнародно-правові документи у сфері прав людини, такі як декларації, угоди та стандарти, які визначають правовий статус засуджених, їхні права та законні інтереси. Україна ратифікувала близько 30 основних міжнародних документів у сфері прав людини, переважно в рамках ООН, а також визнала ряд резолюцій і рішень міжнародних організацій, що регулюють питання прав засуджених, які можуть стати додатковими гарантіями їхнього захисту в умовах воєнного стану.

Розпорошеність норм, що регулюють права і свободи засуджених у різних нормативно-правових актах, ускладнює їхнє застосування і потребує систематизації, особливо під час війни.

До найзначніших міжнародних правових актів належать Загальна декларація прав людини, яка вперше закріпила основні права і свободи людини на міжнародному рівні, а також Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, які уточнюють і доповнюють окремі положення. Серед міжнародних стандартів також важливими є Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, а також Європейська конвенція про запобігання катуванням і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню.

Цінність міжнародно-правових актів як джерел національного законодавства України є надзвичайно важливою, особливо під час війни.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення 31.10.2024 року)
2. Коломієць Н.В. Правовий механізм захисту прав засуджених осіб, *Актуальні проблеми юридичної науки та практики № 1 (4).2018. С. 30–34*
3. Яцишин М. Стан і відповідність законодавчої бази сучасним потребам кримінально-виконавчої системи України. *Форум права. 2008. № 3. С. 561–567.*

Лук'яненко Ілона Анатоліївна,

студентка бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Філяніна Людмила Анатоліївна, доцент кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, к.ю.н., доцент

ДОПОМОГА ВПО: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

Міжнародне суспільство не вперше стикається із питанням внутрішнього переміщення осіб, що може слугувати, як наслідок воєнного конфлікту, насильства, чи катастрофи. За даними Міжнародної організації з питань міграції (МОМ), наразі, понад 59 млн людей мають статус внутрішньо переміщеної особи (далі–ВПО) [1]. Перше, з чим можуть стикнутися ВПО, це із негідним рівнем нового місця перебування, що проявляється у антисанітарії, та відсутності певних побутових благ.

Нагальним кроком до вирішення проблеми вразливості ВПО, було прийняття Рекомендацій Rec (2006) 6, Комітетом міністрів Ради Європи (далі – РЄ) державам-членам щодо ВПО. Враховуючи, що регулювання правовідносин ВПО стосується безпосередньо національного законодавства, державам учасникам рекомендовано при його формуванні керуватися такими принципами: 1. Керівні принципи ООН та інші відповідні міжнародні правові інструменти у сфері прав людини або

гуманітарного права застосовуються до всіх ВПО, у тому числі осіб, переміщених зі своїх будинків або місць постійного проживання внаслідок природних або техногенних катастроф; 2. ВПО не повинні зазнавати дискримінації через їхнє переміщення. Держави-члени повинні вжити належних і ефективних заходів для забезпечення рівного ставлення до ВПО, а також до них та інших громадян. У результаті цього може виникнути зобов'язання розглянути питання щодо особливого поводження з ВПО з огляду на їхні потреби. 3. Особливу увагу необхідно приділити захисту осіб, що належать до національних меншин, а також захисту і наданню допомоги найбільш уразливим групам населення відповідно до чинних стандартів міжнародного права. 4. Захист ВПО та їхніх прав, а також постачання їм гуманітарної допомоги є першорядним обов'язком відповідної держави. Вирішення цього завдання потребує також допомоги з боку інших держав або міжнародних організацій, якщо держава, яка опинилася у скрутній ситуації, не в змозі сама забезпечити захист і надати допомогу своїм внутрішньо переміщеним особам. Держава не може довільно відмовитись від пропозиції з боку інших держав та міжнародних організацій надати таку допомогу. 5. Держави-члени, відповідно до своїх зобов'язань згідно зі статтями 2, 3 та 5 Європейської конвенції з прав людини, повинні вжити належних заходів, щоб, з одного боку, запобігти діям, які можуть порушити право ВПО на життя, тілесну недоторканність, свободу і безпеку, а з іншого – ефективно розслідувати можливі порушення цих прав. Це особливо стосується організації та облаштування таборів для ВОП, що вимагає вжиття заходів безпеки з огляду на цивільний характер таборів. ВПО не можна відправляти назад в райони, де вони будуть стикатися з реальною небезпекою зазнати поводження, яке порушує статті 2 і 3 Європейської конвенції з прав людини. 6. Держави-члени, відповідно до статті 8 Європейської конвенції з прав людини, зобов'язані вжити належних заходів з метою сприяння возз'єднанню сімей, що були розділені внутрішнім переміщенням. До таких заходів належать пошук зниклих членів сім'ї, особливо тих, які були взяті в заручники. Компетентні органи повинні передати родичам ВПО на їхнє прохання всю можливу інформацію щодо місцеперебування таких осіб. 7. ВПО повинні бути забезпечені всіма документами, що необхідні для ефективного здійснення їхніх прав в якомога коротший термін після їхнього переміщення, без висунення необґрунтованих умов; 8. ВПО мають право користуватися своїм майном згідно з правом у сфері прав людини. Зокрема, ВПО мають право на повернення своєї власності, що була залишена у зв'язку з їхнім переміщенням. Якщо ВПО позбавлені можливості повернути свою власність, така втрата повинна бути належно компенсована. 9. Держави-члени повинні вжити належних правових і практичних заходів, щоб ВПО могли повноцінно реалізувати своє право голосувати на національних, регіональних або місцевих виборах, а також гарантувати, що не буде жодних перешкод у його практичній реалізації.

10. Для мінімізації негативних наслідків внутрішнього переміщення державам-членам слід розробити превентивні заходи, такі як стратегічні плани дій, що будуть застосовані під час кризи, яка може призвести до внутрішнього переміщення. 11. ВПО повинні бути належно поінформовані та, наскільки це можливо, отримати консультації щодо вирішення ситуації, в якій вони опинилися, до, під час або після їхнього переміщення. 12. ВПО згідно з Європейською конвенцією з прав людини мають право на добровільне, безпечне і гідне повернення до власних помешкань або місць постійного проживання або переселення до іншої частини країни. Потрібно забезпечити умови для належної та стійкої інтеграції внутрішньо переміщених осіб після їхнього переміщення. 13. З метою усунення в міжнародному праві наявних прогалів, що стосуються поводження з внутрішньо переміщеними особами, держави-члени повинні розглянути можливість розробки додаткових міжнародно-правових інструментів [2].

Вперше Україна, як самостійна держава, стикнулася з ВПО у 2014 році, через збройну агресію РФ на сході країни. У 2015 році Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», відповідно до ст. 1 якого, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [3].

Враховуючи повномасштабне вторгнення від 24.02.2022 РФ на територію України, станом на 30.10.2024 кількість зареєстрованих ВПО сягає 4 645 942 [4]. Джерелом регулювання питань забезпечення прав та свобод ВПО, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який цілком та повністю відповідає міжнародним стандартам. Оскільки, принцип захисту прав та свобод ВПО щодо постачання гуманітарної допомоги іншими державами чи міжнародними організаціями, відповідає змісту ст. 18 зазначеного закону, Україна співпрацює з іншими державами, міжнародними організаціями з метою запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення та підтримання умов, що дають змогу таким особам добровільно, в безпечних умовах та з гідністю повернутися до покинутого місця проживання, або умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб за новим місцем проживання в Україні. Також, принцип забезпечення всіма необхідним документами, тобто оформлення, обмін документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, здійснює орган центральної влади, що реалізує державну політику у сферах міграції, відповідно до ст. 6 вищезазначеного закону [2].

Отже, основний обов'язок та відповідальність за забезпечення захисту прав та свобод «особливої категорії осіб» покладається на національне законодавство держави, в середині якої, власне, відбувається процес міграції, тому національне законодавство держав-членів міжнародних договорів щодо забезпечення прав людини, повинно відповідати стандартам передбаченими міжнародним правом прав людини. У свою чергу, Україна як держава-учасниця РЄ, при формуванні Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» діяла на основі рекомендацій Rec (2006) 6 від Комітету міністрів РЄ державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб.

Бібліографічні посилання:

1. Internal Displacement. *International Organization for Migration*. URL: <https://www.iom.int/internal-displacement> (date of access: 31.10.2024).

2. Рекомендація Rec (2006) 6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб від 5 квітня 2006 р. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab1> (дата звернення: 31.10.2024).

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 31.10.2024).

4. Інформаційно-обчислювальний центр МІНСОЦПОЛІТИКИ України. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics?dashboardName=idps> (дата звернення: 31.10.2024).

Магла Марія Геннадіївна,

студентка Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Лавренко Дар'я Олександрівна, старший
викладач кафедри теорії держави та права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Взаємодія держав в сучасному світі безперервно розвивається та набуває нових форм. Починаючи від перетину кордону громадянами країн, закінчуючи укладанням договорів про співпрацю та безпеку держав. Актуальність та дослідження даної теми для України на сьогоднішній день є найважливішим, підтримка від міжнародних партнерів під час повномасштабного вторгнення на наші території, а саме залучення міжнародної спільноти допомагає у відбитті ворога. Вивчення механізмів відповідальності держав та сприяння сучасного вирішення викликів, допоможе в майбутньому досягти стабільності як політичної, економічної та й соціальної в умовах сучасних правовідносин.

Поняття міжнародної відповідальності виникло ще в 4 ст. до н. е, воно не ґрунтувалось на нормах міжнародного права але мало сучасну форму вираження. В сучасному міжнародному праві міжнародна відповідальність з'явилась в 1920 році, коли в Статуті Ліги Націй було вказано на можливість уведення санкцій проти країн, які порушили свої міжнародно-правові зобов'язання. Але в 1945 році, після завершення Другої світової війни в Статті ООН було зазначення що «міжнародна відповідальність це ті наслідки, які те або інше міжнародне-протиправне діяння може мати відповідно до норм міжнародного права в різних випадках, наприклад, унаслідок діяння в плані відшкодування збитку та відповідних санкцій». Правова відповідальність держав – це найдавніший інститут міжнародного права. Він впливає на те, як ефективно функціонуватиме система міжнародного права та збереження міжнародного миру і правопорядку [1, с. 1].

У правовій науці під міжнародно-правовою відповідальністю розуміють конкретні юридичні наслідки, такі як, агресія, порушення прав людини, міжнародні злочини, шкода навколишньому середовищу, порушення морського права, економічна відповідальність. Керівними у сучасному міжнародному праві є принцип суверенної рівності та невтручання у внутрішні справи іншої країни. Дотримуючись цих принципів на політико-правовій основі, країни повинні мати повагу до суверенітету держав і юридичної рівноправності в міжнародних відносинах. У своїх наукових працях правознавець Пронюк Н. В. зазначав, що метою міжнародно-правової відповідальності є передбачення відповідного результату, а саме: уникнення можливості вчинення державою нових правопорушень, впливу на інші держави схилити інші держави дотримуватись міжнародних зобов'язань.

Важливим моментом є те, що міжнародна відповідальність виникає лише за наявності певних підстав. Так, ст. 1 Проекту статей щодо відповідальності держав за міжнародно-правові діяння, ухваленого Комісією міжнародного права, свідчить, що «будь-яке протиправне діяння держави тягне за собою міжнародну відповідальність цієї держави. Крім того, згідно зі ст. 2, міжнародно-протиправне діяння має місце в певних випадках: 1) коли діяння дія чи бездіяльність присвоюється державі за міжнародним правом; 2) коли поведінка держави на міжнародному рівні є порушенням міжнародного зобов'язання [2, с. 647–648].

У міжнародному праві відповідальність настає після вчинення правопорушення, визначеного в судді в законній формі. У свою чергу, відповідальність поділяється на юридичну та фактичну. Юридична ґрунтуються на основі міжнародно-правових актів, а фактична – це те, за що настає відповідальність. Тобто міжнародне правопорушення, що має характерні ознаки та підстави для відповідальності держави.

Більш конкретними видами відповідальності між державами є політична та матеріальна. Політична відповідальність настає в разі порушення будь-якого міжнародного зобов'язання. Цей вид відповідальності виникає внаслідок самого

факту порушення норми, що захищає інтереси інших держав, і виникає навіть за відсутності майнової шкоди або інших відчутних негативних наслідків. Матеріальна відповідальність виникає у декількох випадках. Перший, якщо правопорушення спричинило матеріальний збиток чи завдало майнової шкоди. Другий, якщо шкоди завдано без порушення правових норм, але її відшкодування передбачено спеціальним міжнародним договором [3, с. 66–70].

Форми відповідальності можуть бути такі: репресалії, реторсії, сатисфакції та санкції (як індивідуальні так і колективні). Ці форми існують у рамках нематеріального виду відповідальності. Санкції є ефективним інструментом тиску та відповідальності на державу-агресора (на прикладі війни) щоб стримувати її, проте застосування цього виду потребує продуманості та відповідності міжнародному праву. Та репарації – це відшкодування повне або часткове державою, що розпочала агресивну війну, збитків заподіяних державі, що зазнала нападу, згідно з міжнародними актами.

Притягнення держави до відповідальності (на прикладі збройної агресії росії в Україні починаючи з 2014 року) є важливим аспектом для безпеки в майбутньому. Введення обмежень у вигляді санкцій від цивілізованих країн, обмеження «громадян» країни-агресора та багато іншого є мінімальним що повинен вимагати світ від держави-агресора, здійснюючи всі дії виключно до міжнародних норм. Держава повинна постати перед міжнародним трибуналом та нести колективну відповідальність, а кожний індивід, чий злочин буде доведено згідно з усіма процедурами, – індивідуально. Починаючи із невинуватої агресії на сході на початку 2014 року та анексії Криму, геноциду мирного населення, скоєння воєнних злочинів, злочинів проти людяності, порушення прав міжнародного та гуманітарного права. Також Міжнародний кримінальний суд вже розпочав розслідування злочинів, скоєних на території України, що потенційно може призвести до судових процесів, а українські державні службовці повинні робити максимум для притягнення злочинців до відповідальності.

Підсумовуючи все вищезазначене, хочу зауважити, що міжнародна відповідальність є базисом взаємодії держав у цивілізованому світі. Тобто міжнародна відповідальність є одним із основних міжнародних принципів, а за вчинення міжнародного правопорушення для суб'єкта права настає співвідносна відповідальність. Дослідження цієї теми актуальна для всього світу й наразі вивчення можливих способів удосконалення є важливим.

Бібліографічні посилання:

Камінська Н. В., Калиновський Б. В., Відповідальність у міжнародному праві та мирні засоби розв'язання міжнародних спорів. Навс. 2018. № 8. С. 1–5.

1. Кухарчук А. В. Ткаченко О. Р. Відповідальність держав у міжнародному праві. НЮУ ім. Ярослава Мудрого. 2022. Харків. С. 647–648.

2. Циверенко Г. П. Відповідальність держав у міжнародному праві. Університет ім. А. Нобеля. 2020. № 3. С. 66–70.

Макаренко Микита Володимирович,
студент магістратури Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Доненко Валерій Вікторович, професор кафедри
публічного та приватного права Університету митної справи та фінансів,
д.ю.н., професор

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Для України питання запобігання і протидії корупції є дуже важливим та актуальним. У нашій країні, на жаль, дуже велика корупція, незважаючи на те, що в Україні йде війна, коли всі сили треба спрямувати на допомогу українським захисникам і тим, хто постраждав від війни, знаходяться такі, хто продовжує дії, пов'язані з корупцією. Тому усвідомлення міжнародних стандартів протидії корупції досить актуальне.

Корупція є невід'ємною рисою державного апарату, її було визнано загрозою світового масштабу, боротьба з цим явищем у межах окремих держав стала недостатньо ефективною, тому міжнародне співтовариство почало активно працювати над виробленням універсальних стандартів, спрямованих на запобігання й протидію корупційним проявам, які знайшли своє відображення в низці нормативно-правових актів [1, с. 127].

Якщо характеризувати корупцію найпростішими словами, то це – зловживання особою своєю державною посадою задля одержання особистої користі або користі для іншої особи чи групи осіб [2].

Чинники успішної протидії корупції відомі та апробовані міжнародною спільнотою. Це, передусім, відкритість влади, прозорість і зрозумілість процедур прийняття державних рішень, дієві механізми контролю за діяльністю державних органів з боку громадянського суспільства, свобода слова, свобода й незалежність засобів масової інформації [3, с. 49].

Міжнародні стандарти запобігання та протидії корупції – це певні міжнародно-правові акти та документи, що встановлюють правила, загальні принципи та інші положення, які стосуються діяльності у сфері боротьби з корупцією [4].

Створення різних міжнародних стандартів почалося ще з сімдесятих років минулого століття, з того часу було прийнято багато документів щодо боротьби з корупцією. До числа документів, які стали підґрунтям для створення нормативної бази, в яких закріпилися стандарти боротьби корупцією, належать: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3514, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Боротьба з корупцією» від 12.12.1996 р., Декларація ООН «Про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях» 1996 р., Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб 1996 р., Керуючі принципи для ефективного виконання Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1989 р. В переважній більшості ці документи мають рекомендаційний характер.

Також було прийнято регіональні нормативно-правові акти, що на сьогодні активно впливають на протидію корупції, які були прийняті Радою Європи, до них належить: Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р. і додатковий протокол до неї від 15.05.2003.; Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією передбачає встановлення кримінальної відповідальності за широке коло корупційних діянь, окреслення складів корупційних злочинів, а в Додатковому протоколі до кримінальних корупційних правопорушень віднесено активний і пасивний підкуп національних та іноземних третейських суддів і національних і іноземних присяжних засідателів, які прийняті з метою вдосконалення національних моделей криміналізації корупції [5, с. 84]. Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією містить формулювання корупції та принципи надання особам, яким заподіяно шкоду корупційними діяннями, можливості отримати відшкодування завданої шкоди [5, с. 85].

Одним із головних документів у сфері запобігання корупції є Конвенція ООН проти корупції, прийнята на 58 сесії Генеральної Асамблеї ООН у жовтні 2003 року. Конвенція визначає пакет стандартів, заходів і правил, які всі країни можуть застосувати для зміцнення своїх правових норм та режимів державного регулювання у сфері боротьби з корупцією. Дослідники права розцінюють Конвенцію ООН протидії корупції як «антикорупційний документ глобального значення», який може стати «ефективним інструментом міжнародного співробітництва в боротьбі з корупцією» [6, с. 72].

Конвенція ООН проти корупції встановлює, Кожна держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й невідкупності, прозорості й відповідальності. Кожна Держава-учасниця прагне періодично проводити оцінку відповідних правових інструментів й адміністративних заходів з метою визначення їхньої адекватності з точки зору запобігання корупції та боротьби з нею [7].

Отже, Конвенція ООН проти корупції 2003 року є основним нормативним стандартом міжнародного характеру щодо запобігання та протидії корупції, яким встановлюється ідея обов'язкового внутрішньодержавного формування антикорупційної політики з використанням інструментів та заходів міжнародної співпраці та стандартизації щодо запобігання корупції, та закріпленням ідеологічної заборони органів влади щодо вчинення корупційних діянь з обов'язковим використанням інституту відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією у складовій професійної публічної діяльності органів влади [6, с. 72].

Тобто в міжнародних нормативно-правових актах вироблені правові норми, керівні правила й принципи, які необхідно або ж рекомендуються втілювати в національне антикорупційне законодавство для: по-перше, гармонізації його з міжнародними стандартами, по-друге, підвищення внутрішнього рівня запобігання корупції [5, с. 85].

Чинні міжнародні договори за своєю природою визначають стандарти у сфері протидії корупції, поняття та види корупційних діянь, напрями та ключові засади здійснення державами-учасницями заходів щодо запобігання та протидії корупції, передбачають міжнародне співробітництво, технічну допомогу та координацію діяльності в сфері боротьби з корупцією, розширення надання консультативних послуг і технічної допомоги з розробки національних стратегій, розробки і вдосконалення законодавства. Стосовно міжнародних принципів, на яких базуються відповідні міжнародні антикорупційні інструменти, то до них можна зарахувати такі: верховенства права; законності; невідворотності відповідальності за вчинення корупційних правопорушень; комплексності застосування заходів; відкритості та прозорості діяльності національних органів держав; залучення громадськості [8, с. 28].

Отже, міжнародна протидія корупції передбачає стандартизовані правила, загальні принципи, норми, певні вимоги та інші положення, котрі містяться в міжнародно-правових актах і документах, що стосуються діяльності у сфері боротьби з корупцією, яких слід дотримуватись усім державам.

Найкращим і дієвим способом боротьби з корупцією, на мою думку, є моралізація населення. Тобто виховання в людині змалечку нетерпимості до такого явища, як корупція. Слід приділяти велику увагу розвитку в молодого покоління таких необхідних навичок, як честь, справедливість і порядність, бо саме ці чинники є головним інструментом викорінення такого жахливого явища, як корупція.

Бібліографічні посилання:

1. Пріоритетні напрями діяльності Національної поліції України: тези учасників наук.-практ. конф. курсантів, студентів та слухачів магістратури (м. Харків, 12 груд. 2018 р.)/ МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 256 с.

2. Корупція в Україні: сучасні реалії та ефективні засоби протидії: монографія / І. В. Басанцов, О. О. Зубарева. Суми: Сумський державний університет, 2016. 113 с.

3. Задорожній О. В. Міжнародно-правові стандарти боротьби з корупцією. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 49–55.

4. Зарубіжний і міжнародний досвід запобігання корупції: лекція. URL: <http://ftplec.nlu.edu.ua> (дата звернення 05.11.2024).

5. Захарчук О. З. Міжнародні стандарти запобігання корупції та відповідність їм вітчизняного антикорупційного законодавства / О. З. Захарчук // Науковий вісник Херсонського державного університету; Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 3(2). С. 83–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_3%282%29_23

6. Грудовенко О. Правова характеристика міжнародних стандартів запобігання корупції в діяльності Збройних сил України / О. Грудовенко, М. Чалий // Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 70–73.

7. Конвенція ООН проти корупції. ООН, 31.10.2003. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

8. Боровик А. В. Міжнародні стандарти щодо кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та їх запобігання / А. В. Боровик // Вчені зап. Тавр. нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія : Юрид. науки. 2020. Т. 31 (70). № 2. Ч. 3. С. 27–34.

Максименко Олександра Юріївна,

студентка бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

ВІДШКОДУВАННЯ ДЕРЖАВОЮ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ АКТАМИ, ЩО ВИЗНАНІ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМИ

Питання державної відповідальності за акти, які були визнані неконституційними, є ключовим для процесу становлення України як правової держави.

У 2016 році, в результаті внесення змін до Конституції України, був запроваджений інститут індивідуальної конституційної скарги, який передбачався ще в Концепції нової Конституції України 1991 року.

При цьому значний вплив на функціонування інституту конституційної скарги справляє великий відсоток відмов у відкритті провадження за конституційними скаргами. Найбільш поширеною підставою для відмови у відкритті провадження у справі є неприйнятність конституційної скарги у зв'язку з недотриманням пункту 6 частини другої статті 55 Закону щодо «обґрунтування» скарги. [1, с. 92–114.] Ефективність інституту конституційної скарги на практиці обмежується рядом обставин, серед яких є і певні проблеми, що виникають після визнання законів або їх окремих положень неконституційними.

Особливу тривогу викликає ситуація, коли після визнання певних норм законодавства неконституційними, особи, що подали конституційну скаргу, фактично не можуть розраховувати на перегляд своїх справ у загальних судах. Це створює враження, що скаржник фактично втрачає шанс на відновлення своїх прав, навіть якщо порушення прав і свобод

особи визнано на конституційному рівні. Таким чином, скарга перетворюється на внесок у розвиток правової системи, але не має реального впливу на конкретний випадок.

Однією з головних причин цього є відсутність чіткої наукової доктрини, яка б визначала правильний підхід до застосування інституту конституційної скарги. Без такої теоретичної бази, яка б орієнтувала законодавця та суддів, складно розв'язувати питання перегляду судових рішень в контексті визнання законів неконституційними.

Для усунення всіх сумнівів щодо конституційності перегляду судових рішень за виключними обставинами, деякі науковці пропонують внести зміни до частини другої статті 152 Конституції України, щоб прямо дозволити такий перегляд. Це також пов'язано з необхідністю визнання допустимості ретроактивної дії рішень Конституційного Суду України.

Саме Є. Черняк пропонує доповнити статтю 152 Конституції України частиною третьою такого змісту: «Судові акти, засновані на нормах законів, які визнано неконституційними, переглядаються судом у кожному конкретному випадку за зверненням громадян, чиї права і свободи були порушені» [2, с. 417].

Аналіз правозастосовної практики показує, що, незважаючи на те, що навіть через двадцять вісім років після ухвалення Конституції України держава не виконала свій обов'язок прийняти необхідний закон, який би встановлював порядок і умови відшкодування шкоди за неконституційні акти, суди все ж застосовують положення частини третьої статті 152 Конституції України як норму прямої дії [3, Конституція України, ст. 152]. Це дозволяє їм розглядати справи по суті, навіть без спеціального законодавчого регулювання цього питання.

Такий підхід свідчить про наявність певної прогалини в національному законодавстві, яка не дозволяє повною мірою забезпечити захист прав громадян. Водночас, існуюча практика застосування норм Конституції України як прямої дії демонструє намагання судів вирішувати ці питання в межах наявних правових інструментів.

Згідно з міжнародною практикою, зокрема рішеннями Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), держави зобов'язані відшкодувати шкоду особам, які постраждали від неправомірних або незаконних дій державних органів. Такий підхід є важливим для України, яка прагне реформувати свою правову систему відповідно до європейських стандартів.

Згідно з частиною другою статті 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також їх посадові особи, зобов'язані діяти виключно в межах своїх повноважень і відповідно до Конституції та законів України. Права і свободи людини та їх гарантії мають визначати зміст і спрямованість діяльності держави, як зазначено в частині другій статті 3 Конституції України [3].

У контексті України судова практика поступово стає основним інструментом у формуванні підходів до відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами.

Підсумовуючи, можна зазначити, що питання відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами, є однією з найбільш актуальних правових проблем для України, яка прагне стати справжньою правовою державою. Аналіз судової практики свідчить про певний прогрес у цьому напрямку, однак наявні законодавчі прогалини та недосконалість правозастосовної практики ускладнюють ефективне відшкодування шкоди громадянам, чії права були порушені внаслідок неконституційних актів.

Незважаючи на те, що Конституційний Суд України визнає неконституційними окремі положення законів, що порушують права і свободи громадян, відсутність належного законодавчого регулювання питання відшкодування шкоди створює правову невизначеність. Це призводить до ситуації, коли особи, чії права були порушені, не можуть реалізувати свої права на справедливий захист та відшкодування шкоди в повному обсязі.

Крім того, важливим є те, що навіть у випадку визнання певних актів неконституційними, особи, які звернулися до Конституційного Суду з конституційною скаргою, часто не мають реальної можливості домогтися перегляду своїх справ у загальних судах. Це фактично зводить нанівець всю цінність інституту конституційної скарги, перетворюючи його на засіб для розвитку правової теорії, але не на реальний механізм захисту прав людини. Тому, для подолання цих правових прогалин, необхідно розробити і прийняти відповідні законодавчі акти, які б чітко визначали порядок і умови відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами. При цьому, необхідно враховувати європейські стандарти прав людини та міжнародну практику, відповідно до яких держава несе відповідальність перед особами, що зазнали шкоди через неправомірні або незаконні дії її органів.

Не менш важливим є вдосконалення судової практики, зокрема щодо застосування норм Конституції України як норм прямої дії. Судова практика, яка базується на принципах верховенства права та справедливості, повинна стати основним інструментом у формуванні підходів до відшкодування шкоди. Проте без чіткої наукової доктрини та належного законодавчого забезпечення система правосуддя не зможе функціонувати ефективно.

У цьому контексті, важливо, щоб органи державної влади, а також Конституційний Суд України, активніше залучалися до процесу удосконалення правової системи і забезпечення належного захисту прав людини в Україні. Водночас, громадяни мають бути впевнені, що їхні права не тільки визнано на конституційному рівні, але й що ці права будуть належно захищені на практиці.

Бібліографічні посилання:

1. Берченко Г., Ткаченко Є. Право на звернення з індивідуальною конституційною скаргою в Україні: теоретико-практичні аспекти. *Право України*. 2018. № 12. С. 92–114.

1- Черняк Є. В. Охорона Конституції України та конституцій зарубіжних країн: конституційно-порівняльний аналіз. Київ : Ліра-К, 2020. С. 417.

2- Конституція України: Закон від 28 Червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Малюженко Даниїл Анатолійович,

студент Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, професор

ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Протягом десятиліття російсько-української війни, Збройні сили України (ЗСУ) зазнали багатьох змін у своїй системі організації, маючи на меті досягнути стандартів держав Північноатлантичного договору (НАТО). Проте на тлі активної фази збройного конфлікту та ще не баченої в сучасній історії України мобілізації населення до лав ЗСУ, ті проблеми, які не були вирішені законодавцем стосовно несення військової служби та діяльності ЗСУ загалом, набули загрозливого для реалізації та захисту своїх прав військовослужбовцем масштабу.

Наприклад, командири військовослужбовців доволі часто на власний розсуд визначають наявність або відсутність в діях військовослужбовця ознак відкритої відмови від виконання наказу (непокори) начальника. Також, навіть застосування військовослужбовцем свого права, передбаченого ст. 37 Статуту внутрішньої служби (підлеглий має право звернутися до командира (начальника) з проханням уточнити наказ) може тлумачитися командиром як відмова від виконання такого наказу. У свою чергу, така суб'єктивність та відсутність чітких меж в ознаках непокори, призводить до необґрунтованого звернення командира в органи досудового розслідування та відкриття проти військовослужбовця кримінальної справи. Такий механізм впливу також може застосовуватися командуванням з метою покарання військовослужбовця у випадку особистої неприязності, що може негативно вплинути на подальшу долю людини та зруйнувати її життя [4, с. 58].

Загальна декларація прав людини говорить, що усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації (ст. 7). Також ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання (ст. 9) [2]. Конституція України у ст. 59 зазначає, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених

законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1].

В більшості держав НАТО вибудована система військової юстиції, яка дозволяє більш ефективно захищати права військовослужбовців та виносити справедливі покарання правопорушникам.

Діяльність військових судів у країнах Європи була предметом аналізу, дискусії та розгляду Постійним комітетом Ради Європи з прав людини в м. Страсбурзі в червні 2003 р. За результатами роботи (на основі моніторингу та аналізу справ Європейського суду з прав людини) Постійний комітет прийняв Меморандум «Судочинство у військових справах» (16 червня 2003 р.), де була висловлена думка (статті 2 і 6), що наявність військових судів не суперечить Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і зобов'язанням держав, що підписали вказану Конвенцію. У ст. 6 зазначається, що «... в багатьох Державах-членах глибоко вкоренилась практика функціонування судів, які повністю або частково укомплектовані військовими, котрі беруть участь у проведенні судових розглядів щодо членів збройних сил, і Суд установив, що такий військовий суд може в принципі бути «незалежним і неупередженим судом» у цілях п. 1 ст. 6 Конвенції» [5, с. 171].

В угоді між сторонами Північноатлантичного договору стосовно статусу їхніх збройних сил від 19.06.1951 року, котра застосовується Україною з 26.05.2000 року (Далі – Угода), в п. 5 ст. 7 зазначається, що: 1) органи влади Держави, що приймає, та Держави, що направляє, допомагають одні одним у затримці членів збройних сил чи цивільного компонента або членів їхніх сімей на території Держави, що приймає, і передачі їх відповідному органу влади, який повинен здійснити над ними юрисдикцію відповідно до викладених вище положень; 2) органи влади Держави, що приймає, негайно повідомляють військовим органам влади Держави, що направляє, про затримку будь-якого члена збройних сил чи цивільного компонента або члена їхніх сімей; 3) утримання під вартою члена збройних сил або цивільного компонента, над яким Держава, що приймає, здійснюватиме юрисдикцію, залишається, якщо він перебуває в руках Держави, що направляє, за цією Державою доти, доки Держава, що приймає, не висуне йому обвинувачення [3].

П. 9 ст. 7 Угоди наголошує на тому, що щоразу, коли член збройних сил чи цивільного компонента або член його сім'ї переслідується в судовому порядку в рамках юрисдикції Держави, що приймає, він має право: 1) на негайний та невідкладний розгляд справи судом; 2) на надання завчасно перед судом інформації про конкретне обвинувачення, яке висунуто проти нього; 3) на проведення очних ставок зі свідками, які свідчать проти нього; 4) на процедуру примусового залучення до судового процесу свідків захисту, якщо вони підпадають під юрисдикцію Держави, яка приймає; 5) на отримання юридичного представництва на власний вибір для побудови свого захисту чи на отримання безоплатного юридичного представництва чи фінансової допомоги в організації захисту згідно з умовами, що на цей момент є чинними в Державі, що приймає;

б) на отримання послуг кваліфікованого тлумача, якщо він вважає за необхідне, а також 7) на спілкування з представником Уряду Держави, що направляє, й у випадках, коли це дозволяється правилами судочинства, на присутність такого представника під час судового розгляду [3].

У Республіці Польща діяльність військових судів контролюється цивільною владою держави. Так, міністр Національного захисту за згодою міністра юстиції після погодження з Державною радою судочинства, шляхом прийняття розпорядження, створює й ліквідує військові суди, а також визначає їх місцезнаходження та інші характеристики, маючи на меті раціонально організувати здійснення військового судочинства шляхом встановлення кількості судів, їх штату, розташування відповідно до місця дислокації військових формувань Збройних сил. При цьому, реалізується принцип доступу до правосуддя, скорочення тривалості судового розгляду справ, їх розгляд протягом розумного строку, гарантування реалізації права на позов (судовий захист). Під час прийняття рішень щодо утворення на місці розташування військових судів також беруться до уваги потреби армії в разі оголошення мобілізації і під час війни (воєнного стану) [6, с. 157].

Юрій Бобров у своїй статті «Зарубіжний досвід побудови і діяльності військових судів: можливості та перспективи його впровадження в Україні» вважає, що необхідність функціонування військових судів в Україні зумовлена специфікою військової структури держави, інститутів Збройних сил та інших військових формувань, яку визначають організація відносин військової служби та характер суб'єкта правовідносин – військовослужбовця. Дана специфіка повинна враховуватися при реалізації організаційних основ судоустрою – принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності [6, с. 154].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що наявність повноцінної, чітко регламентованої законами військової юстиції в Україні, в умовах воєнного стану дозволить швидко і кваліфіковано визначати ступінь вини військовослужбовця, з одного боку, й надасть йому ширші можливості у захисті своїх порушених прав та інтересів – з іншого.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. №30. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4234>

2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

3. Угода між сторонами Північноатлантичного договору стосовно статусу їхніх збройних сил від 19.06.1951 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_041#o39

4. Військова юстиція та захист прав військових. Огляд міжнародного досвіду та тенденцій в Україні / [А. Володенкова, Л. Галан, Д. Гаценюк, А. Заволока, А. Крикун-Труш, А. Пашкіна]; за заг. ред. А. Крикуна-Труша та Л. Галан. Київ, 2023. С. 1–111. URL: <https://www.pryncyp.com/news/>

pryncyp-inicziyuvav-obgovorennya-problem-vijskovoyi-yustycziyi-sered-ekspertnogo-seredovyshha/

5. Гопчій В. В. Моделі систем військових судів у країнах європейського союзу: порівняльно-правовий аналіз. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 2. 2016. С. 170–174. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2016/44.pdf

6. Юрій Бобров. Зарубіжний досвід побудови і діяльності військових судів: можливості та перспективи його впровадження в Україні. Публічне право № 2 (30). 2018. С. 154–160. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/30/20.pdf>

Мельникова Анастасія Олександрівна,
студентка Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
д.ю.н., професор

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Захист прав людини під час збройних конфліктів має критичне значення для підтримки миру та справедливості. Міжнародне гуманітарне право (МГП) та міжнародне право прав людини, хоча й застосовуються у різних контекстах, прагнуть спільної мети – забезпечити гідність та безпеку для осіб навіть під час війни. Основними документами МГП є Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи, які встановлюють базові правила ведення бойових дій, що покликані захистити цивільне населення. Міжнародне право прав людини зазвичай діє в мирний час, але надає певний захист і під час конфліктів, хоч у критичних ситуаціях можуть бути допустимі обмеження, зумовлені міркуваннями безпеки.

Сучасні збройні конфлікти часто мають гібридний характер: вони поєднують кібернапади, економічний тиск, інформаційні операції та традиційні бойові дії, що ускладнює застосування звичних норм МГП. Наприклад, кібернапади можуть завдати серйозних гуманітарних наслідків, порушуючи доступ до ресурсів, як у випадку з атакою вірусу NotPetya у 2017 році, який паралізував медичні, банківські та транспортні системи в Україні. На сьогодні міжнародне право не має повноцінного регулювання кіберзагроз, що створює небезпечні прогалини у правовому полі.

Захист цивільних осіб стає ще складнішим завданням під час бойових дій у густонаселених районах. Прикладами є збройні конфлікти в Сирії та Іраку, які відбувалися в містах, де важко розмежувати комбатантів і мирних жителів, що підвищує ризик жертв серед населення, навіть якщо сторони намагаються дотримуватись правил гуманітарного права. МГП передбачає зобов'язання уникати невибіркових атак, однак у міських боях це є великим викликом.

Новітні технології, такі як безпілотники та автономні бойові системи, піднімають нові питання про відповідальність і дотримання МГП.

Використання таких систем у військових операціях, наприклад, у Ємені та Афганістані, викликає побоювання, оскільки їхні атаки можуть бути непропорційними й становлять ризик для цивільних осіб. МГП вимагає дотримання принципу пропорційності, щоб шкода мирному населенню була мінімальною відносно військової мети.

Ще одним викликом є забезпечення справедливості для жертв воєнних злочинів. Міжнародний кримінальний суд (МКС), заснований для притягнення до відповідальності винних у злочинах проти людяності та воєнних злочинах, стикається з політичними перешкодами. Наприклад, деякі держави, як Судан, РФ чи США, відмовляються співпрацювати з МКС, що обмежує можливості для притягнення злочинців до відповідальності. Це створює атмосферу безкарності та підриває довіру до міжнародного правосуддя.

Для розв'язання цих проблем міжнародне співтовариство має адаптувати існуючі правові норми до нових реалій конфліктів, особливо у частині кіберзагроз та використання новітніх технологій. Необхідно розробити нові правові інструменти, які б регулювали відповідальність за використання автономної зброї. Додатково, моніторинг і співпраця на міжнародному рівні можуть забезпечити прозорість і контроль за дотриманням прав людини у зонах конфлікту. Наприклад, місії ООН відіграють ключову роль у фіксуванні порушень прав людини, що сприяє підзвітності.

Щоб уникати конфліктів та запобігати гуманітарним кризам, міжнародне співтовариство має зосередитись на зміцненні дипломатичних механізмів і правових інститутів. Важливо, щоб на ранніх стадіях кризи вживались заходи для деескалації, включно з діалогом і обміном інформацією. Також необхідно реформувати міжнародні судові інститути, надаючи їм більше повноважень для ефективної роботи.

Запобігання порушенням прав людини під час конфліктів можливе також через розробку нових методів ведення бойових дій у густонаселених регіонах, де існує великий ризик для цивільних. Нові правила можуть включати обмеження на використання високотехнологічної зброї в таких умовах. Важливим також є активне навчання військових і державних службовців нормам МГП, що сприятиме глибшому розумінню правових обмежень навіть у воєнний час.

Отже, з огляду на виклики сучасних конфліктів, міжнародне гуманітарне право потребує оновлення для захисту прав людини. Вдосконалені правові інструменти мають враховувати специфічні ризики сучасності, як-от кіберзагрози й автономну зброю, щоб забезпечити гуманність навіть у найскладніших обставинах війни.

Бібліографічні посилання:

1. Tsagourias, Nicholas, and Morrison, Alasdair. International Humanitarian Law. 2021. URL: <https://www.cambridge.org/highereducation/books/international-humanitarian-law/B93C363752591E4DF5B5EE1EAA7C994A#overview>

2. Kolb, Robert, and Hyde, Peter L. The Companion to International Humanitarian Law. 2020. URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/pdf/1602948923/IRC101_3b/S1816383120000314a.pdf

3. Режим доступу : URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/09b9bc29-fe13-4732-ada8-5d5ea84dcee9/download>

4. Режим доступу: URL: https://aprei.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/Materialy-mizharodnoyi-konferencziyi_APREI_Rivnenskyj-derzhavnyj-gumanitarnyj-universyte_09.11.23.pdf

5. Режим доступу: URL: <https://www.asser.nl/media/795044/icrc-comprehensive-introduction-to-ihl-ukr.pdf>

Мороз Руслан Дмитрович,

студент магістратури Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Нікітіна Ірина Петрівна, старший викладач кафедри мовної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ПОЛІТИКА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ: АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ, ПРИЙНЯТИХ У СВІТІ, ТА СТАН ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Політика рівних можливостей є важливим аспектом соціального розвитку, що має на меті забезпечення рівних прав і можливостей для всіх людей, незалежно від їх статі. Це питання стало особливо актуальним у світлі глобалізації та інтеграційних процесів, що відбуваються в Україні та світі. Досвід інших країн демонструє, що навчальні програми, посібники та семінари відіграють важливу роль у просуванні гендерної рівності.

Наприклад, у Хорватії програма «Розвіювання страху перед владою: Тренінг з лідерства для жінок у місцевих громадах» була розроблена Британською Радою як інноваційна модель і отримала широку підтримку. Такі програми сприяють підвищенню участі жінок у місцевому управлінні, що є важливим кроком у досягненні гендерної рівності. Особливу увагу слід приділити програмам сприяння зайнятості та підприємництву жінок, кредитним механізмам для жіночого бізнесу, а також психологічним тренінгам для підвищення адаптивності [1, с. 35]. Країни Європи реалізують різноманітні ініціативи, спрямовані на підтримку жінок у професійному середовищі:

– Бельгія. Запроваджено «кредит часу», що дозволяє працівникам брати річну відпустку або працювати неповний тиждень без втрати соціальних виплат.

– Данія. Працівники можуть просити про неповний робочий день, не втрачаючи роботу, що дозволяє поєднувати кар'єру та догляд за дітьми.

– Нідерланди. Робочий тиждень становить 36 годин, працівники можуть «заощаджувати» години для більш тривалої відпустки.

– Франція. Робочий тиждень скорочено до 35 годин, що покращило якість життя 60% населення [3, с. 46].

Актуальність цих програм зумовлена необхідністю зменшення гендерних бар'єрів для реалізації соціального потенціалу. Політика рівної оплати праці також отримує активну підтримку в багатьох країнах. Наприклад, у Данії з січня 2007 року всі великі компанії зобов'язані надавати статистику заробітної плати за статтю. В Україні гендерна політика є відносно новим явищем, однак вже спостерігається певний прогрес. Протягом останніх років були запроваджені різні ініціативи, спрямовані на забезпечення рівності прав і можливостей для жінок і чоловіків [2, с. 31]. Серед них слід відзначити зусилля щодо покращання умов праці для жінок, впровадження програм з підвищення обізнаності та навчання з питань гендерної рівності. В Україні необхідно активно адаптувати досвід європейських країн у сфері гендерної політики, зокрема впроваджувати механізми підтримки жіночого підприємництва, а також забезпечувати рівність у заробітній платі. Важливо також залучати жінок до процесу прийняття рішень на всіх рівнях, що сприятиме покращенню їхньої соціальної позиції.

Політика рівних можливостей є ключовим елементом сталого розвитку суспільства. Досвід інших країн показує, що комплексний підхід, який включає освітні програми, підтримку підприємництва, механізми забезпечення рівної оплати праці, а також активну участь жінок у політичних і економічних процесах, може призвести до суттєвих змін у сфері гендерної рівності. Україні важливо продовжувати розвивати гендерну політику, враховуючи світовий досвід та специфіку внутрішніх умов, що сприятиме підвищенню якості життя всіх громадян [4, с. 69].

У сучасному світі політика рівних можливостей стає важливим інструментом для забезпечення справедливості та рівності між чоловіками та жінками. В Україні, зокрема, реалізація гендерної політики набуває нових форм у відповідь на соціальні, економічні, політичні та культурні виклики, які постають перед суспільством.

В Україні діє безліч сучасних жіночих організацій, які активно працюють над різними соціальними питаннями. Незважаючи на виклики, пов'язані з війною, жіночий та феміністичний рух продовжує свій розвиток. Багато ініціатив, які були актуальні в мирний час, адаптувалися до нових умов. Громадські організації та ініціативні групи, що ефективно функціонували раніше, тепер реалізують рішення для підтримки жінок в умовах кризи. Ці організації займаються збором гуманітарної допомоги, створенням притулків та координацією транзитних потоків внутрішньо переміщених осіб, волонтерів та органів влади. Вони також документують злочини, організують медичну та психологічну підтримку постраждалих, створюють системи збору інформації, яка рятує життя і допомагає громадам [2, с. 31].

Однією з провідних організацій є Український жіночий фонд, який з перших днів війни підтримує жіночі та феміністичні організації через гранти швидкого реагування. Фонд не тільки відповідає на гуманітарні виклики, а також активно долучається до розробки політик, підтримуючи жінок та їхні ініціативи.

Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» працює над забезпеченням гендерної рівності, миробудуванням, запобіганням гендерно-зумовленому насильству, включаючи домашнє насильство та торгівлю людьми. Центр популяризує впровадження стандартів прав людини в усіх сферах суспільного життя. Його діяльність відзначається на локальному, національному та міжнародному рівнях завдяки ефективній реалізації ініціатив з миробудування та формування суспільства рівних прав. Громадська організація «Жіночий ветеранський рух» об'єднує військовослужбовиць, ветеранок, доброволиць, волонтерок та медичних працівниць. Рух надає підтримку ветеранам, можливості для комунікації та спільної дії. Діяльність організації почалася з літнього злету в Ірпіні у 2018 році та продовжується проведенням зустрічей, які дозволяють ветеранам брати участь у державотворенні [2, с. 46].

Війна в Україні стала каталізатором змін у жіночому русі, змусивши організації адаптувати свої програми та ініціативи. В умовах кризи особливу увагу приділяють програмам сприяння зайнятості та підприємництву жінок, кредитним механізмам для жіночого бізнесу, а також психологічним тренінгам, які підвищують адаптивність жінок.

Успішні приклади міжнародного досвіду, такі як програми в Бельгії, Данії, Франції, показують, що гендерна політика може ефективно впливати на соціально-економічний розвиток. У Данії, наприклад, політика рівної оплати праці була реалізована через діалог з приватним сектором, а в Німеччині запроваджено допомогу на дитину, яка сприяла збільшенню частки батьків, які беруть відпустку по догляду за дитиною [3, с. 16].

В Україні гендерна політика, незважаючи на виклики війни, продовжує розвиватися через активні дії жіночих організацій. Вони не тільки адаптуються до нових умов, а й знаходять нові можливості для підтримки жінок та формування суспільства, в якому рівність є однією з основних цінностей. Підтримка гендерної рівності є ключовою для подолання наслідків війни та забезпечення сталого розвитку суспільства. Таким чином, гендерна політика в Україні стає важливим аспектом соціального та економічного розвитку, а досвід інших країн служить джерелом натхнення для створення нових програм та ініціатив.

Бібліографічні посилання:

1. Буковинська Н. Гендерна рівність: шлях до успіху чи загроза майбутньому? Підприємництво, господарство і право. 2017. Вип. 3. С. 191-194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_3_43.
2. Ващук, Наталія Федорівна. Розвиток гендерної політики в Україні. Редакційна колегія. 2021. С. 53.
3. Кондрацька, Д. С. Гендерна політика в країнах світу: національний та наднаціональний аспекти. 2022. С. 33
4. Ушаков С. Якісно нова роль жінки-політика загальнодержавного рівня в Україні. Науково-теоретичний альманах Грані 2024. С. 98–104.

Невінчана Ксенія Едуардівна,
студентка бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент кафедри
міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

ВИКЛИКИ ДЛЯ МУНІЦИПАЛІТЕТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СВІТЛІ СУПЕРЕЧЛИВОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Зі зростанням правого популізму в політичному житті країн європейського континенту особливу увагу отримує давно назриваюча проблема неконтрольованої імміграції [1]. Стабільність правових інститутів та акцент на соціальну підтримку громадян і резидентів Європейського Союзу (далі ЄС) зробили цей регіон привабливим для шукачів кращого життя, чия чисельність обумовлена рядом суттєвих проблем у їх власних країнах. По-перше, варто зазначити, що на основі визначення Спільної позиції ЄС щодо узгодженого застосування терміну “біженець” 1996 р., яка ґрунтується на тлумаченні терміну “біженець” УВКБ Організації Об’єднаних Націй (далі – ООН) у справах біженців, *біженці* – це особи, які рятуються від збройного конфлікту чи кримінального переслідування, а також через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою раси, релігії, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів. В свою чергу *шукач притулку* – це особа, яка подала заяву про міжнародний захист на підставі Конвенції ООН про статус біженців чи ЄКПЛ, але чия заявка ще знаходиться на стадії розгляду [2].

Відкрита й толерантна політика ЄС призвела до такої ситуації: станом на кінець 2023 р. Європа (разом з Туреччиною) прийняла приблизно 1/3 всіх біженців у світі. Кількість біженців у європейських країнах зросла з 12,4 млн. наприкінці 2022 р. до 13 млн на кінець 2023 року; крім того, в регіоні налічується 493 тис. осіб без громадянства та невизначених національностей. Прогнозується, що у 2024 р. чисельність вимушено переміщених осіб та осіб без громадянства зросте на 2% до майже 25 млн осіб [3, 4]. Попри те, що проблему прийняття величезної кількості біженців ЄС прийнято висвітлювати у національному та наднаціональному аспекті, з викликами неконтрольованої міграції на практиці стикаються місцеві громади, на які лягає тягар реалізації прийнятого законодавства та інтеграційних процедур. При цьому реформа Загальної європейської системи надання притулку (CEAS) від 10 квітня 2024 р. викликала своїми положеннями хвилю критики від наукових, правозахисних та політичних інституцій в тому числі через ігнорування проблеми прийому біженців муніципалітетами в силу загальної своєї розпливчастості [5, 6, 7].

Загалом, дослідження Агенції Європейського Союзу з фундаментальних прав людини (FRA) [8, 9], Європейської соціальної

мережі (ESN) [2], ЮНЕСКО (UNESCO) [10] сходяться на таких проявах негативного впливу притоку біженців на життя міст і муніципалітетів:

- *навантаження на місцевий бюджет*: муніципалітети майже не мають фінансових ресурсів з місцевого оподаткування, а проєктність фінансування програм ЄС не дає гарантій довгострокових перспектив інтеграції біженців у суспільство. Наприклад, у 2016 р. у Харманлі та Софії (Болгарія) та Опатовська Нова (Словаччина) жодного державного фінансування для біженців у муніципалітетах взагалі не було.

- *навантаження на базову місцеву інфраструктуру*: зростання вартості комунальних послуг та їх нестача; стурбованість тим, що надання значної кількості доступного житла для біженців призведе до відсутності доступного житла для місцевого населення; а також у країнах, де місцева влада орендує приватні будинки для біженців, тим, що це призведе до зростання орендної плати в місцевості. Крім цього, ситуація особливо складна для дітей без супроводу батьків, багато з яких сплять на вулиці, наприклад, у м. Мелілья (Іспанія). У сфері освіти комуни стикаються з необхідністю залучення додаткового персоналу, який володів би рідною мовою біженців та проблемним подальшим працевлаштуванням через певну сегрегованість багатьох біженських спільнот.

- *приватний економічний сектор*: у дослідженнях наводяться приклади сильної кризи на острові Лесбос (Греція) через крах туризму (80% скорочення бронювань готелей у червні 2016 року порівняно з червнем 2015 року) та на острові Лампедуза (Італія), куди у 2023 році за чотири дні прибуло близько 11 тисяч шукачів притулку - майже вдвічі більше кількості місцевих жителів, які відчувають через це суттєві економічні труднощі. Серед таких різке підвищення вартості палива порівняно з рештою Італії; зайнятість комерційних суден, які використовуються замість транспортування продукції місцевих тисячами біженців, що спричиняє затримки у торгівлі; збитки, крім цього, спричиняються пошкодженням риболовного майна затонулими біженськими суднами та майже нульовим рівнем туризму; обвал ринку нерухомості; політична напруга [11]. Про негативний вплив біженців на місцевий туризм і торгівлю повідомляють і деякі комуни Франції та Угорщини.

При цьому не можна забувати, що в цій програшній для обох сторін ситуації біженці страждають не менше місцевих, про що зазначається у чисельних доповідях правозахисних організацій [12, 13]; як резюмує дослідник Стів Пірс (Steve Peers), ЄС у своїй останній реформі системи надання притулку сприймає права людини “напівсерйозно” [14]. Крім цього, існують численні дослідження, що знаходять ознаки позитивного впливу біженців на приймаючі громади – проте це повністю залежить від таких факторів як кількість біженців, рівень наданої інтеграційної підтримки та загальні економічні умови регіону, – підтверджуючи тезу про

те, що тільки контрольоване переселення може принести користь обом сторонам [15, 16].

Як висновок, можна зазначити, що проблема полягає у масштабності Європейського Союзу, яка спричиняє потребу регулювання процесів на наднаціональному рівні; непропорційності міграції як наслідок відсутності солідарності між країнами-членами ЄС; необхідності дотримання прав біженців в рамках гуманістичного характеру політики ЄС за рахунок напруги в суспільствах місцевих громад. Як впливає з досліджень, проблема потребує адаптованих рішень, адже приклади різних муніципалітетів як в межах однієї, так і різних країн, демонструють розбіжності, що дають розуміння про відсутність узгодженої стратегії у межах політики ЄС щодо надання притулку.

Бібліографічні посилання:

1. Bünger C., Kasperek B., Schurian H. Is the CEAS Reform a Tipping Point?. Rosa Luxemburg Stiftung. 2023. 20 October. URL: <http://surl.li/szvnbd>
2. Montero A. L., Baltruks D. The impact of the refugee crisis on local public social services in Europe. European Social Network, 2016. 21 p. URL: <http://surl.li/rkioon> (date of access: 03.11.2024).
3. PROMOTING REFUGEE INTEGRATION AND INCLUSION: Empowering Municipalities Across Europe. UNHCR, 2024. 19 p. URL: <http://surl.li/kokmst>
4. Europe. Global Appeal 2024. UNHCR. URL: <http://surl.li/boawut>
5. Enríquez C. G. The EU Pact on Migration and Asylum: context, challenges and limitations. Elcano Royal Institute. 2024. URL: <http://surl.li/fmddsx>
6. Germany: NGOs Oppose ... ECRE, 2023. URL: <http://surl.li/btvbsb>
7. Panayotatos D. Undermining Protection in the EU: What Nine Trends Tell Us About The Proposed Pact on Migration and Asylum. Refugees International, 2021. URL: <http://surl.li/essxzw> (date of access: 03.11.2024).
8. Thematic focus: Impact of the asylum crisis on local communities. FRA, 2016. URL: <http://surl.li/immeas> (date of access: 03.11.2024).
9. Current migration situation in the EU: impact on local communities (update). FRA, 2018. URL: <http://surl.li/jcmsfb> (date of access: 03.11.2024).
10. UN Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO). Cities Welcoming Refugees and Migrants: Enhancing effective urban governance in an age of migration. Paris, 2016. 87 p. URL: <http://surl.li/urmxm>
11. Marsi F. Italy's Lampedusa caught between solidarity and survival as migration rises. AL JAZEERA. 2023.
12. Hassan T. European Union Events of 2023. Human Rights Watch. URL: <http://surl.li/ypbcgl>.
13. Regular overviews of migration-related fundamental rights concerns - 2016. European Union Agency for Fundamental Rights. URL: <http://surl.li/tqfqil>

14. Steve Peers, The new EU asylum laws: taking rights half-seriously, *Yearbook of European Law*, 2024. URL: <https://doi.org/10.1093/yel/yeae003>

15. Schemschat, Norma. (2024). Welcoming, Revitalising, Re-Growing? Refugee Arrival and Urban Development in Shrinking Cities. *Revue européenne des migrations internationales*. Vol. 40. №1. 139–155.

16. Verme P., Schuettler K. The impact of forced displacement on host communities a review of the empirical literature in economics. *Journal of Development Economics*. 2021.

Онищенко Вероніка Антонівна,

студентка бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК ТА ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Захист прав жінок та дітей у контексті збройних конфліктів є однією з найактуальніших тем сучасного міжнародного права. Від воєнних дій, що розгортаються в різних частинах світу, найбільше потерпає така категорія населення як жінки та діти, які стикаються з серйозними ризиками, такими як сексуальне та гендерно-обумовлене насильство, дискримінація, а також торгівля людьми. У таких умовах виникає нагальна потреба забезпечення їхніх прав і свобод, зокрема через використання міжнародно-правових механізмів, розроблених для підтримки гуманітарного права та захисту цивільних осіб.

Гарантіями захисту прав і свобод жінок в умовах збройного конфлікту є система норм, принципів та вимог, різноманітних правових та організаційних механізмів (процедур), завдяки яким забезпечується соціально-правова захищеність особи, що функціонують з метою забезпечення найсприятливіших умов для реалізації конституційно закріпленого статусу людини в умовах збройного конфлікту. Так основними міжнародними документами щодо забезпечення безпеки жінок є: Загальна декларація прав людини (1948 р.); Конвенція Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами (1949 р.); Женевська конвенція щодо захисту цивільного населення під час війни (1949); Декларація ООН про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів (1974 р.); Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (CEDAW або Жіноча конвенція) (1979 р.) [1]. Серед міжнародних документів, які безпосередньо стосуються захисту прав жінок у період збройного конфлікту є: Резолюція Рада Безпеки ООН (далі – РБ ООН) 1325 (2000), розглядала важливість гендерних питань у миротворчих діях ООН; закликала сторони конфлікту захистити жінок від

насильства за гендерною ознакою. Резолюція РБ ООН 1820 (2008): вирішувала питання сексуального насильства внаслідок конфлікту, а також зобов'язувала Генерального секретаря з наступного року повідомляти РБ про ці злочини. Резолюція РБ ООН 1888 (2009): активізувала зусилля, щоб припинити сексуальне насильство внаслідок конфлікту. Резолюція РБ ООН 1889 (2009): спонукала країн-членів, органи ООН, благодійні організації та громадське суспільство взяти до уваги питання захисту, розширення прав і можливостей жінок під час здійснення оцінки та планування потреб після конфлікту. Резолюція РБ ООН 1960 (2010): встановила механізм контролю та повідомлення про випадки сексуального насильства внаслідок конфлікту. Резолюція РБ ООН 2106 (2013): зосередила увагу на відповідальності злочинців за вчинення сексуального насильства внаслідок конфлікту; акцентувала на політичних і економічних правах і можливостях жінок. Резолюція РБ ООН 2122 (2013): розглянула постійні прогалини в реалізації програми дій з питань жінок, миру та безпеки. Резолюція РБ ООН 2242 (2015): зосередила увагу на ролі жінок у боротьбі з насильницьким екстремізмом і тероризмом; вдосконалила методи роботи РБ щодо проблем жінок, миру та безпеки; врахувала рекомендації, розроблені в результаті глобального дослідження [2].

Положення міжнародних нормативно-правових актів щодо прав жінок в Україні, окрім Конституції України та базового конституційного та галузевого законодавства України, відображені в спеціальному законодавстві: Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Законі України «Про протидію торгівлі людьми», Сімейним кодексом України тощо. Україною ратифіковано Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року, Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11 травня 2011 року тощо [3].

Під час повномасштабної війни важко контролювати заподіяні злочини, тому проблема гендерно обумовленого насильства, частиною якого є домашнє насильство посилюється. Динаміка реєстрації випадків домашнього насильства досить невтішна – з січня по травень 2023 року поліція зареєструвала 349 355 фактів, у 2022 році за той же період було 231 244 факти, а у 2021-му – 190 277 відповідно [4].

Про це свідчить і Резолюцію Європарламенту про вплив війни проти України на жінок від 5 травня 2022 року. В ній Європарламент рішуче засудив військову агресію РФ проти України і констатував величезний вплив війни в Україні на жінок загалом, а також навів детальні приклади таких наслідків. Європарламент вказав, що війна призвела до складного становища і порушення прав як тих жінок, які прибули до країн ЄС як біженки, так і тих, котрі залишилися в Україні. Європарламент засудив будь-які воєнні злочини, які вчиняються проти цивільного населення, зокрема жінок та дівчат, а гендерне та сексуальне насильство мають

переслідуватися відповідно до положень міжнародного права [5]. Однак Україна не зупиняє реформи, які ведуть до покращення становища жінок від негативних наслідків війни та ризиків дискримінації на ринку праці. До того ж, 20 червня 2022 року Україною була ратифікована Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [3].

Європейський суд з прав людини, спираючись на міжнародні та європейські договори з прав людини, підкреслив потребу дітей в особливому захисті у зв'язку з їхньою вразливістю. Тому численні рішення Європейського суду з прав людини щодо питань, які пов'язані із захистом прав дитини, ґрунтуються на положеннях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Загальної декларації прав людини, Конвенція ООН про права дитини, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (ратифікований Україною у 2004 році), Женевські конвенції про захист жертв війни, Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, Римський статут Міжнародного кримінального суду та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками [6].

Всі заходи держави щодо захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій, а також дітей, які постраждали внаслідок цих подій, здійснюються відповідно до положень міжнародного гуманітарного права і в нашій державі основним спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів є Закон України «Про охорону дитинства». До переліку особливих прав, які містяться в даному законі є: право на захист дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів; право на захист дітей, які постраждали від сексуального насильства або стали його свідками (очевидцями); право на захист дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту; право на захист дитини від незаконного переміщення; право на захист дитини на особисту свободу [7].

Підсумовуючи, до початку повномасштабного вторгнення питання забезпечення прав жінок та дітей у контексті воєнних дій не було пріоритетним для нашої держави. Проте сучасні виклики демонструють критичну необхідність удосконалення правозахисних механізмів у сфері захисту цієї категорії населення в Україні та розробки ефективних механізмів для документування порушень прав людини. У цьому контексті, подальша інтеграція міжнародного досвіду стає невід'ємною складовою для підтримки та захисту вразливих груп у період збройного конфлікту.

Бібліографічні посилання:

1. Луцан А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. Міжнародне право. № 6. 2022. 299–306 с. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/45.pdf

2. Жінки, мир та безпека: Інформаційно-методичний збірник для співробітників Міністерства Оборони і Генерального штабу України. 2016. 36 с. URL: <http://surl.li/xntpwd>

3. Джуган В. О. Проблеми захисту прав жінок під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. 2022. 146–148 с.

4. Думанська В. Гендерна рівність за час війни: здобутки та необхідні зміни. URL: <https://www.chesno.org/post/5879/>

5. Мелеш Є. Резолюція Європарламенту «Вплив війни проти України на жінок» 2022 року: огляд. URL: <http://surl.li/dwtxqv>

6. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>

7. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

Орленко Ілля Олегович,

студент магістратури

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Іщенко Тетяна Валеріївна, ст. викладач

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУДОВИХ ПРОМОВ ТА ПОЛІТИКИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Гендерні стереотипи в судовій системі України залишаються суттєвою проблемою, яка впливає на рівність правосуддя [1]. Хоча політика гендерної рівності стала більш помітною в останні десятиліття, гендерні упередження все ще відображаються у рішеннях суддів, судових промовах та процесах розгляду справ. Гендерні стереотипи можуть впливати на сприйняття жертв злочинів, обвинувачених та свідків, особливо в справах, що стосуються насильства в сім'ї, сексуальних злочинів та опіки над дітьми. Це дослідження спрямоване на аналіз ролі гендерних стереотипів у судовій практиці України та оцінку політики гендерної рівності в контексті правосуддя [2].

Гендерні стереотипи – це узагальнені уявлення про ролі та поведінку чоловіків і жінок, які часто не мають підґрунтя в реальності. У судових промовах вони можуть проявлятися через упереджене ставлення до жінок та чоловіків як до жертв або обвинувачених. Наприклад, у справах про сексуальне насильство жертви-жінки можуть стикатися з дискримінацією, коли їхня поведінка піддається надмірній критиці, або їх вважають менш надійними свідками через «емоційність» або «слабкість» [3].

Дослідження показали, що судді іноді можуть несвідомо підтримувати ці стереотипи, використовуючи в своїх промовах сексистські вирази або роблячи зауваження, які ґрунтуються на традиційних уявленнях

про гендерні ролі. Такі упередження можуть призвести до викривлення судових рішень і порушення принципу рівності перед законом [4].

Гендерні стереотипи також проявляються у винесенні судових рішень. Наприклад, у випадках розподілу батьківських прав суди можуть віддавати перевагу матері, ґрунтуючись на традиційних стереотипах про жінок як «кращих» опікунів [4]. З іншого боку, чоловіки можуть бути дискриміновані в таких випадках, хоча багато сучасних досліджень показують, що батько може бути настільки ж ефективним опікуном, як і мати.

Іншим прикладом є випадки, коли чоловіки, звинувачені в домашньому насильстві, отримують легші вироки через існуючі стереотипи про «природну агресивність» чоловіків або через недооцінку шкоди, заподіяної жінкам [5]. Жінки, з іншого боку, можуть стикатися з суворішими вирокami в тих випадках, коли вони не відповідають традиційним уявленням про жіночність і «м'якість» [5].

За останні роки Україна зробила значні кроки в напрямку забезпечення гендерної рівності в правовій сфері. Законодавство щодо протидії домашньому насильству, гендерно орієнтовані освітні програми для суддів і працівників судової системи є важливими елементами цього процесу [6]. Зокрема, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) передбачає механізми забезпечення рівності в різних сферах, включаючи правосуддя [6].

Однак, попри позитивні зрушення, впровадження політики гендерної рівності стикається з низкою викликів. Одним із головних є недостатня обізнаність суддів про важливість гендерної рівності та вплив стереотипів на правосуддя [7]. Дослідження, проведені в Україні, вказують на те, що не всі судді готові визнати проблему гендерних стереотипів, що призводить до їхньої некоректної поведінки в залі суду та при винесенні рішень [7].

Гендерні стереотипи не лише шкодять окремим учасникам судового процесу, але й впливають на загальний рівень довіри до судової системи. Коли судові рішення базуються на упередженнях, суспільство втрачає віру в справедливість судового процесу. Це може призводити до зниження кількості звернень до суду, особливо в справах, що стосуються гендерно-чутливих питань, таких як домашнє насильство або сексуальні домагання [7].

Впровадження ефективних механізмів забезпечення гендерної рівності в судовій системі має важливе значення для зміцнення довіри до правосуддя. Це включає як підвищення рівня освіти суддів, так і контроль за дотриманням стандартів гендерної рівності в судових процесах [6].

Гендерні стереотипи продовжують негативно впливати на правосуддя в Україні. Вони проявляються як у судових промовах, так і в рішеннях, що приймаються на основі упередженого ставлення до учасників процесу. Політика гендерної рівності, хоча і розвивається, потребує більш активного впровадження та підтримки. Для досягнення справедливості важливо забезпечити, щоб судді та інші працівники судової системи були свідомі впливу стереотипів та активно протидіяли їм у своїй діяльності.

Бібліографічні посилання:

1. Бортник В. Гендерні стереотипи у правозастосуванні: український контекст. *Юридичний журнал*, 2020.
2. Ольховська Н. Рівність прав та можливостей: політика гендерної рівності в Україні. *Науковий вісник*, 2018.
3. Захарова І. Домашнє насильство і гендерні стереотипи в судовій практиці. *Соціологічний огляд*, 2019.
4. Краснов С. Гендерна рівність у правовій системі України: виклики та перспективи. *Право і суспільство*, 2021.
5. Марченко О. Судова реформа і гендерна політика: аналіз впливу. *Право і гендер*, 2017.
6. Степанова Ю. Вплив гендерних стереотипів на прийняття рішень у судах. *Судовий огляд України*, 2022.
7. Бутенко Л. Гендерна дискримінація у сфері правосуддя: міжнародний досвід. *Міжнародне право та гендер*, 2019.

Осіпова Поліна Олександрівна,

студентка бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Давлатов Шавкат Бобоевич, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ТА ПРОГАЛИНИ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ОХОРОНІ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Актуальність. Дослідження кримінально-правової охорони свободи віросповідання зумовлене євроінтеграційними процесами України, які вимагають посилення захисту релігійних прав, а також наявними правовими колізіями в інтерпретації поняття свободи віросповідання та законодавчими прогалинами, що ускладнюють ефективний захист цього фундаментального права.

Мета дослідження. Наше дослідження спрямоване на аналіз системи кримінально-правового захисту свободи віросповідання в українському законодавстві, з особливим фокусом на виявленні практичних проблем правозастосування та формулюванні конкретних пропозицій щодо модернізації нормативно-правової бази.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-правова охорона свободи віросповідання посідає важливе місце в системі захисту фундаментальних прав людини в Україні. Відповідні норми Кримінального кодексу України відображають як внутрішньодержавні прагнення забезпечити релігійні права громадян, так і реалізацію міжнародних зобов'язань держави щодо гармонізації національного законодавства з правовими стандартами ЄС та положеннями Європейської конвенції з прав людини. Це засвідчує

системний підхід держави до захисту релігійних свобод як невід'ємної складової демократичного суспільства.

Однак ми поділяємо позицію Лук'яненка С. О. щодо існування термінологічного дуалізму у сфері релігійних прав. На думку науковця, кримінально-правова охорона у справах про релігійні правопорушення охоплює два відмінні види суспільних відносин, що позначаються термінами “свобода совісті (світогляду)” та “свобода віросповідання” [3, с. 319]. Подібна понятійна дихотомія створює суттєві перешкоди для ефективного правозастосування та призводить до неоднозначних тлумачень правових норм на практиці. На наш погляд, особливої гостроти проблема розмежування цих термінів набуває при кваліфікації релігійно мотивованих правопорушень та окресленні меж кримінально-правового захисту релігійних прав особи.

Проведений аналіз нормативно-правової бази виявляє суттєву прогалину у сфері законодавчого визначення релігійної термінології. Цілком погоджуємось із професоркою С. Я. Лиховою, яка влучно відзначає відсутність легальних дефініцій ключових релігійних понять: “ні КК України, ні Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”, ні будь-які інші нормативні акти України не дають визначення таких спеціальних релігійних термінів як “священнослужитель”, “релігійний обряд” і т. д. [2, с. 32]. Така термінологічна невизначеність не лише ускладнює процес правозастосування, але й створює ризики неоднакового тлумачення правових норм судовими та правоохоронними органами, що може призвести до порушення принципу правової визначеності та прав віруючих.

Особливої уваги заслуговує проблематика визначення правового статусу священнослужителів у багатоконфесійному суспільстві. Влучним є спостереження С. Я. Лихової щодо того, що “не у всіх релігіях є священнослужителі, або, правильніше сказати, не всі люди, які проводять обряди, з точки зору канонічної церкви, можуть вважатися священнослужителями” [2, с. 32–33]. Ця особливість релігійного різноманіття породжує фундаментальне питання про межі та характер кримінально-правового захисту осіб, які здійснюють релігійні функції в різних віросповіданнях.

Не менш проблематичним є відсутність уніфікованого підходу до визначення матеріальних об'єктів релігійного призначення. Законодавство оперує такими поняттями, як “релігійні споруди”, “культові будинки”, “релігійні святині”, проте не встановлює чітких критеріїв їх ідентифікації. Враховуючи, що різні релігійні традиції мають власне розуміння сакральності та святості певних місць чи предметів, така правова невизначеність може призводити до дискримінаційного застосування норм кримінального права та нерівномірного захисту релігійних прав представників різних конфесій.

На нашу думку, на особливу увагу заслуговує проблема співвідношення свободи віросповідання та інших прав і свобод людини. У

деяких випадках може виникати конфлікт між релігійними переконаннями та іншими правами, наприклад, правом на освіту чи медичну допомогу. Кримінальне законодавство має враховувати ці можливі конфлікти та забезпечувати баланс різних прав і свобод.

Важливо також звернути увагу на проблему захисту прав релігійних меншин в Україні. Чинне законодавство не завжди враховує специфіку віросповідання малочисельних релігійних громад, що може призводити до їх дискримінації та порушення їхніх прав. Ми вважаємо за необхідне розробити механізми, які б забезпечували рівний захист прав всіх релігійних громад, незалежно від їх чисельності та впливовості.

Окремої уваги заслуговує питання кримінально-правової охорони свободи віросповідання в умовах збройного конфлікту. Події останніх років в Україні показали, що релігійні організації та віруючі можуть стати об'єктами цілеспрямованих атак та переслідувань у зонах конфлікту. Вважаємо за доцільне ініціювати внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження посиленої відповідальності за порушення свободи віросповідання в умовах збройного конфлікту.

Вдосконалення кримінально-правової охорони свободи віросповідання в Україні вимагає комплексного підходу. Це включає не лише уточнення законодавчих формулювань, але й підвищення рівня правової та релігійної освіти правоохоронців та суддів, які застосовують відповідні норми на практиці. Крім того, важливо розвивати механізми міжрелігійного діалогу та співпраці, які б сприяли зниженню напруженості між різними релігійними громадами та попереджали виникнення конфліктів на релігійному ґрунті.

Висновки. Таким чином, свобода віросповідання є важливим об'єктом кримінально-правової охорони в Україні, але існуючі норми потребують вдосконалення для забезпечення ефективного захисту цього фундаментального права. Ми наголошуємо на необхідності:

1. Чіткого визначення релігійних термінів у законодавстві.
2. Розробки критеріїв для визначення понять “релігійні споруди”, “культові будинки”, “релігійні святині” з урахуванням різноманіття релігій.
3. Врахування можливих конфліктів між свободою віросповідання та іншими правами і свободами.
4. Підвищення рівня правової та релігійної освіти працівників правоохоронних органів та суддів.
5. Проведення систематичного моніторингу ситуації з дотриманням свободи віросповідання в країні.
6. Розробки механізмів захисту прав релігійних меншин.
7. Вдосконалення кримінально-правової охорони свободи віросповідання в умовах збройного конфлікту.
8. Розвитку механізмів міжрелігійного діалогу та співпраці.

Насамкінець варто зазначити, що наше дослідження окреслює лише основні аспекти проблеми. Питання кримінально-правової охорони

свободи віросповідання потребує подальшого глибокого вивчення та широкого обговорення в наукових колах.

Бібліографічні посилання:

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Лихова С. Я. Свобода віросповідання в Україні як об'єкт кримінально-правової охорони. Кримінальне право в умовах глобалізації : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 25 травня 2018 р.). Кафедра кримінального права НУ “Одеська юридична академія”. Одеса, 2018. С. 30–34. URI: <https://hdl.handle.net/11300/21178>
3. Lukuanchenko S. Freedom of conscience and freedom of religion as an object of criminal law protection. *New ukrainian law*. 2021. С. 319–324. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2021.3.46>

Поліканов Мирослав Олександрович,

здобувач вищої освіти ХНУ імені В. Н. Каразіна

Науковий керівник: Шамраєва Валентина Михайлівна, професор кафедри міжнародного і європейського права, ХНУ імені В. Н. Каразіна, доктор політичних наук, доцент

ПОРУШЕННЯ, ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЖІНОК В АФГАНІСТАНІ ПІСЛЯ 15 СЕРПНЯ 2021 РОКУ

Основна проблема жінок у багатьох країнах, полягає в обмеженні їхніх основоположних прав, серед яких – обмеження основних свобод. До них відносять: доступ до освіти, працевлаштування, свобода пересування, участь в політичному й суспільному житті, дискримінація, гендерна нерівність та насильство. Права жінок захищаються на національному, регіональному та міжнародному рівнях за допомогою різних правових механізмів і документів. Дослідження цієї проблеми вже привертало увагу багатьох науковців та правозахисників, таких як: Тетяна Сироїд [1], Марта Нуссбаум [2], Амартія Сен [3], Нілуфер Гьоле [4]. Питання про порушення, обмеження прав жінок наразі актуальне в Афганістані. За ситуацією активно спостерігає багато міжнародні організації. Основними джерелами з проблеми є доповіді ООН, доповіді та “гендерні попередження” UN Women, матеріали західних ЗМІ таких як BBC, Associated Press, The Guardian та ін.

Головна з країн, де питання про порушення прав жінок стоїть гостро, це Афганістан. У глобальній доповіді The World Economic Forum Афганістан займає 146 місце зі 146 місць у 2023 році за індексом глобального гендерного розриву (Global Gender Gap Index) [5]). Основна причина цього - прихід до влади в Афганістані радикально-ісламістського руху “Талібан”. 15 серпня 2021 року, після виводу військ Збройних Сил США, Талібан узяв під свій контроль всю територію Афганістану та встановив свою владу. З моменту приходу

талібів до влади головним і надважливим наслідком, крім гуманітарної та економічної кризи, стало запровадження нової політики, що жорстко обмежує права та свободи жінок.

За три роки Талібан майже повністю обмежили доступ до навчання для дівчат та для жінок. Через місяць після падіння демократичної влади Афганістану 18 вересня 2021 року Талібан видав наказ про обмеження освіти для дівчат після закінчення шостого класу [6, р. 5]. Наслідком стало значне зменшення кількості учнів початкової школи. За даними UN Women, тільки у 2021 році внаслідок обмеження нової влади, щонайменше 1,1 млн дівчаток були позбавлені доступу до середньої освіти [7]. Також причинами є заборона жінкам-вчителям навчати хлопчиків та небажання батьків віддавати своїх дітей до школи в умовах погіршення соціально-економічної ситуації в країні. Обмеження торкнулися і сфери вищої освіти. У грудні 2022 року був виданий наказ про заборону всіх форм освіти для жінок після закінчення шостого класу, тобто вищих навчальних закладів [6, р. 6]. За даними ЮНЕСКО, з 2021 року кількість студентів, які навчаються в університетах, скоротилася на 53% [8]. Проблема навчання в університетах тісно пов'язана з проблемою права на професійну діяльність жінок. Як повідомляє Associated Press, навчання студенток-медиків було припинено після грудневого указу талібів. Проходити якусь практику студентки не можуть. Афганські жінки працюють у лікарнях та клініках – охорона здоров'я – один із небагатьох секторів, відкритих для них, – але потік кваліфікованих фахівців вичерпається [9].

Окрім обмежень у медичній сфері, обмеження дійшли і до інших сфер професійної діяльності. У грудні 2022 року таліби випустили лист із заборonoю жінкам працювати в міжнародних та національних неурядових організаціях (далі – НУО) [10, р. 1]. Як повідомляє UN Women у Gender Alert № 3, жінки становили 30–45 % співробітників міжнародних НУО і 50–55 % національних НУО [10, р. 4]. Це призвело до того, що кілька міжнародних НУО, таких як Save the Children, “Норвезька рада у справах біженців” і CARE, припинили свою діяльність в Афганістані, оскільки вони не могли реалізувати свої проекти без жіночого персоналу [11]. Як повідомляється в доповіді A/HRC/53/21 ООН, 5 квітня 2023 року таліби запровадили загальнонаціональну заборону для афганських жінок працювати в Організації Об'єднаних Націй [6, р. 11]. Більшість іноземних посольств були також поінформовані про те, що афганські жінки більше не можуть працювати в них. Ще, як повідомляє The Guardian, у липні 2023 року таліби наказали закрити салони краси в Афганістані [12]. На думку багатьох західних ЗМІ, закриття салонів призвело до втрати 60 тисяч жіночих робочих місць.

Також таліби запровадили обмеження на права та особисті свободи. У серпні 2024 року Міністерство з «пропаганди чесноти та запобігання пороку» опублікувало низку нових законів про «порок і чесноти», схвалені верховним лідером Хібатуллою Ахундзадою. Ст. 13 повністю стосується жінок. За цією

статтею жінки зобов'язані прикривати своє тіло та обличчя від чоловіків, які не є близькими родичами, одяг не повинен бути тонким або обтягуючим, голос у піснях та виступах слід приховувати [13]. Обмежена також свобода пересування, наприклад, у доповіді А/НRC/53/21 ООН повідомляється про указ, який забороняє жінкам без супроводу махрама (близького родича) здійснювати поїздки на відстань понад 72 км [6, р. 5]. У серпні 2023 року таліби заборонили жінкам відвідувати національний парк Банді-Амір у провінції Баміан для “дотримання шаріату та афганської культури”. Виконувач обов'язків міністра пороку та чесноти аргументував це тим, що жінки, які відвідують парк, не дотримуються належної процедури носіння хіджаба [14]. Також безліч інших парків, громадських місць, бані, спортзали стали заборонені для жінок [15].

Очікуваною реакцією на ці всі заборони були протести та демонстрації. З серпня 2021 року жінки проводять мирні публічні демонстрації, вимагаючи, дотримання своїх прав і основних прав. Ці протести жорстко придушуються. Ще у вересні 2021 року таліби видали указ про заборону несанкціонованих демонстрацій, і з того часу ситуація ставала дедалі гострішою. Публічні демонстрації припиняються силою, навіть якщо організатори одержують дозвіл на їх проведення. Як приклад, у жовтні 2022 року афганська активістка Заріфа Якубі, разом із чотирма чоловіками, була заарештована під час дозволеної прес-конференції, присвяченій жіночому протестному руху. Якубі, утримували під вартою без зв'язку із зовнішнім світом протягом 40 днів, хоча проти неї не було висунуто жодних звинувачень [6, р. 8].

Після повернення Талібану до влади права жінок в Афганістані значно обмежені порівняно з періодом після 2001 року, досягнутих за роки міжнародного втручання. Запроваджено обмеження на освіту, професійну діяльність, свободу пересування, публічне життя жінок. Результатом обмежень в сфері освіти незабаром стане дефіцит випускників, підготовлених для роботи на висококваліфікованих місцях. Обмежений доступ до більшості видів роботи за межами домогосподарства, усякий протест жорстко придушується. ООН і міжнародна спільнота не мають точок тиску і майже нічого не роблять. Все що робить міжнародна спільнота це закликає Талібан дотримуватися міжнародних норм прав людини. Без прямого втручання вирішити це питання неможливо, але розв'язання агресивної війни є порушенням проти миру, тому перспективи на покращення ситуації немає, ситуація буде тільки погіршуватись, поки жінки майже повністю не залишаться без своїх основних прав та свобод.

Бібліографічні посилання:

1. Сироїд Т. Л. Політичні права жінок крізь призму гендерної рівності. Захист прав людини на універсальному та регіональному рівнях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 08 грудня 2023 р.); укладач: канд. юрид. наук, доц. Л. А. Філяніна Дніпро:

Університет митної справи та фінансів; 2023. С. 45–48. 572 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Xvv3SOBi9ZO88R3dDMxpOMp-rTmMvpQx/view>

2. Nussbaum, Martha “Women and Human Development: The Capabilities Approach. 2000. 336 p. URL: https://genderbudgeting.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/12/nussbaum_women_capabilityapproach2000.pdf

3. Sen A. More Than 100 Million Women are Missing. New York Review of Books, 1990, p. 37,20 (20 December) URL: <https://www.nybooks.com/articles/1990/12/20/more-than-100-million-women-are-missing/>

4. Nilüfer Göle “The Forbidden Modern: Civilization and Veiling. 1996, 184 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Forbidden_Modern.html?id=0mu6aEBILVAC&redir_esc=y

5. Global Gender Gap Report 2023 - The World Economic Forum. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf

6. A/HRC/53/21: Situation of women and girls in Afghanistan. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/125/67/pdf/g2312567.pdf>

7. UN Women “Gender alert no. 2: Women’s rights in Afghanistan one year after the Taliban take-over”, URL: [Gender-alert-2-Womens-rights-in-Afghanistan-one-year-after-the-Taliban-take-over-en_0.pdf](https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/09/gender-alert-no-2-womens-rights-in-afghanistan-one-year-after-the-taliban-take-over-en_0.pdf)

8. UNESCO: “Afghanistan: 1.4 million girls still banned from school by de facto authorities” URL: <https://www.unesco.org/en/articles/afghanistan-14-million-girls-still-banned-school-de-facto-authorities>

9. AP News: “2 years ago, the Taliban banned girls from school. It’s a worsening crisis for all Afghans” URL: <https://apnews.com/article/afghanistan-taliban-high-school-ban-girls-7046b3dbb76ca76d40343db6ba547556>

10. UN Women: “Gender alert no. 3: Out of jobs, into poverty: The impact of the ban on Afghan women working in NGOs” URL: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-01/Gender-alert-3-Out-of-jobs-into-poverty-Afghanistan-en.pdf>

11. DW: “How the Taliban are violating women's rights in Afghanistan” URL: <https://www.dw.com/en/how-the-taliban-are-violating-womens-rights-in-afghanistan/a-66143514>

12. The Guardian: “Taliban order closure of beauty salons in Afghanistan” URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/jul/04/taliban-order-closure-of-beauty-salons-in-afghanistan>

13. “THE PROPAGATION OF VIRTUE AND PREVENTION OF VICE LAW Islamic Emirate of Afghanistan Ministry of Justice Official Gazette” URL: <https://www.afghanistan-analysts.org/en/wp-content/uploads/sites/2/2024/08/Law-on-Virtue-and-Vice-Basic.pdf>

14. The Guardian: “Taliban ban women from national park in Afghanistan” URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/aug/27/taliban-bans-women-from-national-park-in-afghanistan>

15. The Guardian: “Taliban stop Afghan women from using bathhouses in northern provinces” URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2022/jan/07/taliban-stop-afghan-women-using-bathhouses-in-northern-provinces>

Псьота Тетяна Володимирівна,
аспірантка кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Науковий керівник: Гавриленко О. А., професор кафедри
міжнародного і європейського права Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна, д.ю.н., професор

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗЛОЧИНЦІВ У ДОМОДЕРНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Скоєння індивідами міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру становить загрозу безпеці на регіональному та глобальному рівнях. На сучасному етапі функціонування системи міждержавних відносин її суб'єкти виробили низку норм та стандартів, що регулюють сферу поведінки з індивідами, які скоїли такі правопорушення.

Передусім, правовий статус людини, яка вчинила злочин, що підпадає під категорію міжнародних, включає в себе ті ж складові, що відносяться до всіх індивідів – права та свободи, обов'язки, відповідальність та супутні елементи – законні інтереси, правові гарантії тощо. Зважаючи на скоєні злочинні діяння чи бездіяльність, обсяг перелічених категорій змінюється після затримання та визнання особи винною, призначення відповідного покарання. Тим не менш, дотримання загальнолюдських прав та свобод, надання гарантій безпеки та належне забезпечення інших складових правового статусу особи є обов'язковим; наразі такі вимоги та додаткові спеціалізовані стандарти закріплені універсальними та регіональними міжнародно-правовими документами щодо поведінки із підозрюваними та засудженими [3, с. 551–552].

Тим не менш, слід зазначити, що міжнародно-правовий статус індивідів, які скоїли певні правопорушення, пройшов довгий шлях розвитку. Так, за домодерним міжнародним правом (кінець IV тис. до н. е. – 1648 р.), обсяг прав і свобод таких осіб був значно вужчим, їхнє правове становище характеризувалося високим рівнем непевності.

У державах Месопотамії та Стародавньому Єгипті злочинцями з початку існування цих утворень вважалися і ті, хто скоїв правопорушення, і біженці з політичних мотивів та раби. Питання правового статусу таких осіб на міжнародному рівні протягом IV–I тис. до н. е. вирішувалися шляхом обміну кореспонденцією або ж укладенням договорів, яким зазвичай значно обмежувалися права індивідів [5, с. 11, 25, 39, 49; 9, с. 51; 10, с. 107–108]. У разі схоплення такі індивіди підлягали поверненню та відповідальності, часто фізичному покаранню аж до смертної кари; відсутність жорстокого покарання встановлювалася деякими міжнародно-правовими договорами [4, с. 19].

Практика державних утворень Далекого Сходу, зокрема індійського регіону, стосовно забезпечення міжнародно-правового статусу індивідів-злочинців полягала у можливості покарання осіб іноземного походження, які

скоювали злочини. Своєю чергою, типовим давньокитайським покаранням злочинців та членів їхніх сімей було обернення їх на рабів [15, с. 72]. Крім цього, у кінці I тис. до н. е. Ханьська імперія та її васал після налагодження стосунків між собою встановили відповідальність – смертну кару для рабів-утікачів з території імперії [6, с. 387–388].

Давньогрецький підхід до закріплення міжнародно-правового статусу індивідів, які скоїли злочини, включно з рабами-втікачами, містив можливість їхньої видачі [11, с. 360–361]. У Стародавньому Римі правопорушники могли нести відповідальність після своєї екстрадиції за кордон у рамках ноксальної видачі до держави, з якої походила жертва злочину [13]. Інститут екстрадиції у даному державному утворенні проіснував із V до I ст. до н. е. Відповідно до норм укладених міжнародних договорів, рабів, які втекли, повертали назад, де на них чекало покарання [12].

Поштовх до подальшого розвитку міжнародно-правового становища індивідів, які скоїли правопорушення, відбувся протягом середніх віків (кінець V–XVI ст.). Починаючи з ранніх століть цього періоду, злочинці знаходили тимчасовий прихисток на території церков за умови визнання своїх гріхів [8, с. 98–103]. Норми щодо екстрадиції та смертної кари злочинців, заборони їхнього прийняття на своїй території, подекуди запровадження амністії включають в себе й тогочасні угоди держав Східної та Західної Європи [2, с. 15–47; 14, с. 37–38].

Вагомою подією для розвитку правового статусу стало проведення у 1474 р. першого міжнародного трибуналу *ad hoc* над Петером фон Хагенбахом, воєнним злочинцем [7, с. 7]. За невиконання ним обов'язку із недопущення здійснення злочинів своїми підлеглими та власні порушення він поніс персональну відповідальність – покарання у вигляді смертної кари.

У подальшому, із початком Нового часу, поштовх знаходить й інститут універсальної кримінальної юрисдикції, що значно вплинуло на становлення сучасного правового стану індивідів-правопорушників в іноземних державах. Згідно з даною концепцією, злочинець будь-якої національності, який скоїв правопорушення за кордоном, підлягає затриманню та покаранню, навіть якщо таку особу та країну, в якій перебуває порушник, нічого не пов'язує. Зокрема, початок XVI ст. ознаменувався визнанням універсальної кримінальної юрисдикції держав у переслідуванні піратів [1, с. 217].

Таким чином, необхідно наголосити, що первинні обмеження та жорсткі покарання, що були відображені у нормах та звичаях домодерного міжнародного права, поступово змінилися під впливом гуманістичних ідей наступних століть. Інститути екстрадиції та універсальної кримінальної юрисдикції, персональної відповідальності пройшли довгий шлях розвитку, значно впливаючи на еволюцію міжнародно-правового статусу індивідів, які скоїли правопорушення. Наразі наявна система міжнародних стандартів та вимог має на меті забезпечення належного дотримання визначеного кола прав та свобод підозрюваних і засуджених.

Бібліографічні посилання:

1. Гайдей К. М. Періодизація історичного розвитку категорії універсальної кримінальної юрисдикції. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2015. Вип. 1. С. 216–220.
2. Гуз А. М. Договір 911 р., Договір 944 р. Історія держави і права України. Джерела права періоду Київської Русі / упор. і наук. коментарі А. М. Гуз. Київ: КНТ, 2007. 72 с.
3. Олефір Л. І. Міжнародні стандарти захисту прав засуджених та ув'язнених. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. Вип. 4. С. 550 – 554. С. 551–552.
4. Союзний договір між хетським царем Хаттушилем III та єгипетським фараоном Рамсесом II (1278 р. до н.е.). Гавриленко О. А. Історія міжнародного права: хрестоматія-практикум для студентів напряму підготовки 6.030202 – «Міжнародне право» / О. А. Гавриленко, Л. В. Новікова, Т. Л. Сироїд. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 676 с.
5. Beckman G. *Hittite Diplomatic Texts*. 2nd ed. Atlanta: Scholars Press, 1999. 224 p. P. 11, 49, paragraph 2; p. 25; p. 39.
6. Ding L., Z. Fang, R Gan. To Investigate Han-Xiongnu Relation Through the Lens of Heqin. Proceedings of the 2021 4th International Conference on Humanities Education and Social Sciences (ICHESS 2021). *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. Volume 615. Atlantis Press: Amsterdam, 2021. Pp. 383–389.
7. Gordon G. S. The Trial of Peter Von Hagenbach: Reconciling History, Historiography, And International Criminal Law. *SSRN Electronic Journal*. 2012. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2006370> (last accessed: 08.10.2024). Pp. 1–49.
8. Hillgarth J. N. *Christianity and Paganism, 350-750: The Conversion of Western Europe*. Philadelphia: University of Philadelphia Press, 1986. 213 p.
9. Leichty E. The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680–669 BC). *Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period*, 2011. Vol. 4. 388 p.
10. Moran W. L. *The Amarna Letters* / ed. William L. Moran. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1992. 488 p.
11. Phillipson C. *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome*. 2 vols. Vol. 1. London: Macmillan, 1911. 840 p.
12. Polybius. *Histories*. Book XXI. Terms of the Treaty / transl. E. S. Shuckburgh. Perseus Digital Library. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Plb.+21.32&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234> (last accessed: 14.08.2024).
13. Pomponius. *On Quintus Mucius*. Book XXXVII. The Enactments of Justinian. *The Digest or Pandects* / transl. S. P. Scott. URL: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D50_Scott.htm#XVI (last accessed: 01.08.2024).
14. Vaughan R. *Philip the Bold: The Formation of the Burgundian State*. Martlesham: The Boydell Press. 280 p.

15. Wilbur C. M. Slavery in China During the Former Han Dynasty: 206 B.C.-A.D. 25. *Publications of the Field Museum of Natural History. Anthropological Series*. Vol. 34. Chicago: Field Museum of Natural History, 1943. 491 p.

Пугач Віра Андріївна,

студентка Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Стрижак І. В., доцент кафедри міжнародного права

Університету митної справи та фінансів, к.ю.н., доцент

ВІД МАЖОРИТАРНОЇ ДО ПРОПОРЦІЙНОЇ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Поступовий перехід від мажоритарної до пропорційної системи в Україні відбувався поетапно. Перший суттєвий крок був зроблений у 1998 р. зі впровадженням змішаної системи, яка діяла до 2012 р. Повернення до повністю мажоритарної системи в 2012 р. отримало критику через корупційні ризики та спекуляції на мажоритарних округах. Після Революції Гідності почалося реформування виборчого законодавства, яке завершилося ухваленням Виборчого кодексу 2019 р., що закріпив пропорційну систему з відкритими списками. Ці зміни відбувалися через необхідність підвищення прозорості виборів, уникнення фальсифікацій і зниження впливу олігархів та місцевих «феодалів» на виборчий процес. Впровадження пропорційної системи зменшило можливість для локальних маніпуляцій, які часто зустрічалися у мажоритарній системі. Це дозволило виборцям мати більший вплив на те, хто саме з кандидатів пройде до парламенту від кожної партії.

Кононенко П. П. зазначає, що виборча система є важливим механізмом формування влади, що враховує історичні, культурні та політичні особливості. Протягом часу виборче право змінилося від обмежень у ХІХ ст. до загального виборчого права в середині ХХ ст. Основними типами систем є мажоритарна, яка забезпечує простоту, але може не відображати підтримку більшості, та пропорційна, що базується на партійних списках і часто призводить до фрагментації партій. Змішана система, яка поєднує обидва підходи, має свої недоліки, зокрема слабкий зв'язок між депутатами та виборцями. В Україні перехід на змішану систему, на думку Кононенка П. П. не дав очікуваних результатів і посилив конфлікти в парламенті, що вимагав вдосконалення виборчого законодавства [3].

Перехід від мажоритарної до пропорційної виборчої системи в Україні є важливим етапом демократизації політичного процесу та вдосконалення виборчого законодавства. Така еволюція виборчої системи відображає прагнення до більшої прозорості, справедливості та репрезентативності в управлінні державою. Проблеми, пов'язані з пропорційною системою, включають недостатню інформованість виборців про кандидатів, торгівлю місцями у партійних списках, а також відсутність зв'язку кандидатів з територіальними громадами. Що в результаті призводить до підриву

довіри до виборчого процесу і створює бар'єри для участі позапартійних громадян у політичному житті [1, 4].

Отже, перевагами пропорційної системи є:

- сприяння більшій репрезентативності, оскільки менші партії також отримують можливість бути представленими в парламенті, що робить політичну систему більш плюралістичною;

- зменшення можливості для підкупу виборців і зловживань на місцевому рівні;

- відкриті списки підвищують прозорість, дозволяючи виборцям не тільки обирати партію, а й конкретних кандидатів.

Недоліки пропорційної виборчої системи:

- може сприяти політичній фрагментації та ускладнювати формування стабільної коаліції, що затягує процес ухвалення рішень;

- партії, особливо з низьким порогом для проходження, можуть створювати політичну нестабільність або бути використаними для популістичних цілей [5, 6].

За підсумками Михайлова Д. С. вибір оптимальної виборчої системи для України є складним і дискусійним питанням, яке впливає на можливість політичних сил отримати перемогу на виборах. В Україні було застосовано різні виборчі системи, але часті зміни, які відбуваються кожні 5 років, свідчать про нестабільність законодавства. Також підкреслюється думка про необхідність запровадження довготривалої виборчої системи, яка відповідала б демократичним засадам і волевиявленню виборців. При цьому зазначається, що досвід інших країн, таких як Великобританія та США, не завжди є корисним для України через різні політичні умови. Проблеми з маніпуляціями і зловживаннями в існуючих системах, таких як пропорційна і мажоритарна, також викликані впливом партій на висування кандидатів [2].

Висновки:

Загалом, пропорційна виборча система є більш ефективною для забезпечення політичної справедливості та участі громадян у процесі прийняття рішень, але її успіх залежить від якості політичних інституцій та дотримання принципів демократичності.

Досвід інших країн свідчить, що стабільність та ефективність політичної системи залежить не тільки від виборчих механізмів, але й від розвитку громадянського суспільства, верховенства права та політичної культури. Україні важливо не лише впроваджувати інновації в виборчу систему, але й сприяти підвищенню політичної грамотності населення, забезпечувати прозорість виборчого процесу та зміцнювати незалежність ЗМІ.

Отже, еволюція виборчої системи в Україні є кроком уперед у напрямку більшої політичної відповідальності та суспільної участі. Пропорційна система, за умови належної реалізації, має потенціал стати дієвим інструментом для підвищення ефективності політичних процесів та забезпечення більш справедливого представництва інтересів різних верств суспільства.

Бібліографічні посилання:

1. Черінько І. Виборча система України: від мажоритарної до пропорційної. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2007. Вип. 36. С. 152–160.
2. Михайлова Д. С. Досвід виборчих систем України в політико-правовому аспекті. Політичні інститути та процеси. 4 – 2018. С. 23–28.
3. Кононенко П. П. Модифікації виборчих систем: порівняльний аналіз. Публічне управління та адміністрування. Вісник ХНТУ № 2(85), 2023 р.
4. Марцеляк О. В. Конституційна реформа і модернізація виборчої системи України в контексті світового досвіду / Олег Марцеляк // Наукова бібліотека. 2015. С. 8–12.
5. Рибачук М., Райковський Б. Аналіз концепцій сучасних моделей виборчих систем // Політичний менеджмент. 2009. № 3. С. 45–54.
6. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу Місцевих і Регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю. Б. Ключковського. Вид. 2-ге, випр. і доповн. К.: 2009. 500 с.

Романенко Едуард Валерійович,

студент бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
д. ю. н., професор

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ТА МОЖЛИВІ МЕХАНІЗМИ ЇХ ЗАХИСТУ

Вступ та актуальність теми дослідження. Дослідження екологічних прав та обов'язків громадян постає особливо важливим на сучасному етапі через такі фактори, як військова агресія російської федерації проти України, зміна клімату, що зумовлена антропогенними чинниками та інші політико-економічними, соціальними та географічними чинники, що негативно впливають на екологічний стан світу, все це вимагає посилення уваги до еколого-правового статусу людини та громадянина. Край важливою є розробка та подальше впровадження дієвих та ефективних механізмів захисту екологічних прав громадян, оскільки право на екологічну безпеку є одним з фундаментальних прав в сучасному світі, яке перебуває під постійною загрозою порушення.

Основна частина. Необхідно насамперед підкреслити те, що нормативно-правовими актами національного природоохоронного законодавства України у сфері екології є такі акти: Конституція України; ЛК України; ВК України; ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»; ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля»; ЗУ «Про охорону атмосферного повітря» та інші. Ще важливо згадати те, що міжнародними

документами в екологічній сфері є: Конвенція Європейської Економічної Комісії ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (відома також як Орхуська конвенція); Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані; Конвенція про охорону біологічного різноманіття; Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та інші. Стаття 37 Хартії ЄС про основні права, у свою чергу, проголошує те, що високий рівень захисту навколишнього середовища та покращення його якості мають бути інтегровані в політику ЄС та забезпечуватися відповідно до принципу сталого розвитку.

Екологічні права людини наразі є одним із пріоритетних напрямків у діяльності міжнародного співтовариства. В якості прикладу цьому може слугувати Конвенція Європейської Економічної Комісії ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля», яка була прийнята 25 червня 1998 р. у м. Орхусі (Данія). Зокрема, вищезазначеною конвенцією було встановлено три центральні екологічні права, а саме: доступ до екологічної інформації, участь у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя.

Важливо зауважити, що екологічні права та обов'язки громадян України є системою юридично закріплених за громадянами повноважень та зобов'язань в екологічній сфері.

Щодо екологічних прав громадян України можна зазначити також те, що відповідно до статті 9 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» проголошується, що кожен громадянин має право на: безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище; участь в обговоренні та внесенні пропозицій до НПА та до уповноважених органів; участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища та ін. [1].

Законодавство України також гарантує дотримання екологічних прав громадян. Зокрема, відповідно до ст. 10 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», екологічні права забезпечуються: проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення та поліпшення стану навколишнього природного середовища; компенсацією шкоди, що заподіяна здоров'ю та майну громадян у результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; створенням та функціонуванням мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації та ін. [1].

Однак, незважаючи на наявність гарантій для громадян з боку законодавства, реалізація їх екологічних прав та їх захист в повній мірі

залишається складним завданням з огляду на військову агресію російської федерації проти України.

Серед можливих механізмів захисту екологічних прав громадян України в умовах воєнного стану, що потребують подальшого впровадження, можна назвати розвиток системи моніторингу екологічного стану в зоні конфлікту, що допоможе виявити та оцінити вплив військових дій на довкілля та негативні наслідки. Також є необхідною підтримка громадських ініціатив та громадських організацій, що займаються екологічним активізмом.

І. В. Кирєєва, досліджуючи даний напрям, наводить такі завдання співробітників поліції з приводу захисту екологічних прав громадян: належна фіксація правопорушень, що пов'язані з посяганням на право власності на природні ресурси та право природокористування громадян; посилення роботи на деокупованих територіях з метою виявлення кримінальних правопорушень проти довкілля та ін. [2, с. 53].

Слушною є також думка Лагойди Т. В., яка пропонує створення окремого екологічного омбудсмена, а також розробку та прийняття окремого нормативно-правового акту, яким було би передбачено центральні засади та гарантії діяльності Уповноваженого з екологічних питань [3, с. 121].

Висновки. Отже, незважаючи на наявність широкого переліку гарантій екологічних прав громадян з боку держави, враховуючи сучасні умови воєнного стану реалізація та захист екологічних прав в повній мірі залишається складним завданням. Саме тому є цілком доцільним впровадження механізмів задля їх захисту, серед яких можуть бути моніторинг екологічного стану, запровадження інституту окремого екологічного омбудсмена та ін.

Бібліографічні посилання:

1. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/conv#n69> (дата звернення: 26.10.2024 р.).

2. Кирєєва І. В. Захист екологічних прав громадян працівниками поліції в умовах воєнного стану. Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 52–53.

3. Лагойда Т. В. Запровадження інституту екологічного омбудсмена в Україні як вимога часу. Збірник тез доповідей ІV Всеукраїнської наукової конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 р.). Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 118–122.

Рудик Валерія Денисівна,
студентка Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент кафедри
міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ЇХ УПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Інтелектуальна власність стала критичним елементом розвитку економіки сучасних держав. У Європейському Союзі діє уніфікована система стандартів у сфері інтелектуальної власності, що охоплює авторське право, патенти, торговельні марки та інші об'єкти інтелектуальної власності, і є важливим чинником інтеграції до світового ринку. Для України, яка прагне до поглиблення економічних і політичних зв'язків з ЄС, імплементація європейських стандартів у сфері інтелектуальної власності є стратегічним напрямком для зміцнення національної економіки, сприяння інноваціям та стимулювання креативних індустрій.

Європейські стандарти ІВ регулюються такими основоположними документами, як Директива 2001/29/ЄС про авторське право і суміжні права, Регламент (ЄС) №207/2009 про торговельні марки та Регламент (ЄС) №1257/2012 про європейські патенти. Ці документи розроблені з урахуванням потреб як авторів, так і користувачів контенту, що забезпечує збалансований підхід до захисту прав. Зокрема, за даними Європейського патентного відомства (ЕРО), лише у 2022 р. було подано понад 193 000 заявок на патенти, що свідчить про високу інтенсивність інноваційної діяльності в регіоні [1].

Сучасна система захисту ІВ в ЄС приділяє особливу увагу цифровим ринкам, де порушення авторських прав і прав на торговельні марки відбувається найчастіше. Наприклад, відповідно до звіту Європейського спостережного центру з порушень прав ІВ, лише у 2021 році втрати від порушень прав на інтелектуальну власність у цифровому середовищі досягли 90 мільярдів євро.

Україна розпочала процес адаптації законодавства до стандартів ЄС у сфері ІВ після підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році. З того часу були прийняті нові закони, зокрема Закон України «Про авторське право і суміжні права» (2020 р.) та Закон України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» (2021 р.), які значно наблизили наше законодавство до європейських норм. У результаті цих реформ Україна змогла залучити більше іноземних інвестицій у сектор ІВ. Наприклад, згідно з даними Державного агентства інтелектуальної власності України, кількість зареєстрованих заявок на торговельні марки від іноземних компаній зросла на 12% у 2022 р. порівняно з попереднім роком.

Завдяки імплементації європейських стандартів – Україна стала привабливішою для міжнародних компаній. Наприклад, компанія Philips у 2018 році розширила свою дослідницьку діяльність у Києві, зокрема через удосконалення системи захисту ІВ, яка дозволяє зберігати інноваційні розробки в безпеці. Іншим прикладом є вихід міжнародного бренду ІКЕА на український ринок у 2020 році. Однією з причин їхнього рішення стало вдосконалення захисту прав ІВ в Україні, оскільки компанія має цінні торговельні марки і патенти, які необхідно захищати від підробок.

Попри позитивні зміни, впровадження європейських стандартів у сфері ІВ в Україні стикається з багатьма труднощами. Зокрема, за даними Міністерства юстиції України, понад 65% справ, що стосуються порушення авторських прав і прав на торговельні марки, завершуються без належного захисту постраждалих сторін через складнощі у зборі доказової бази та тривалі строки судових процесів. Так, у середньому розгляд справ про порушення прав на торговельні марки займає близько 18 місяців, що є значно довше, ніж у країнах ЄС, де такі справи зазвичай вирішуються в межах 6–8 місяців.

Ще однією проблемою є низька обізнаність серед малого та середнього бізнесу про важливість захисту ІВ. За даними дослідження Українського інституту інтелектуальної власності (Укрпатент), близько 72% малих підприємств не мають зареєстрованих торговельних марок або патентів, що робить їх вразливими до копіювання їхніх розробок і брендів [2]. Це негативно впливає на розвиток бізнесу, оскільки відсутність зареєстрованої ІВ знижує шанси на залучення інвестицій та ускладнює захист на міжнародному ринку.

Незважаючи на виклики, є й позитивні приклади застосування європейських підходів в Україні. Так, в межах проекту EU4Business було проведено навчальні програми для українських підприємців, де роз'яснювалось значення ІВ для розвитку бізнесу. У 2021 році понад 200 українських підприємців пройшли тренінги з управління ІВ, які включали практичні поради щодо реєстрації прав у ЄС. Також впровадження «єдиного вікна» для подання патентних заявок та заявок на торговельні марки значно прискорило процес оформлення документів. За перший рік після введення цієї системи кількість поданих заявок збільшилась на 15%.

Для подальшого вдосконалення процесу імплементації європейських стандартів ІВ в Україні важливо продовжувати розширювати інформаційно-навчальні програми та підвищувати обізнаність підприємців щодо переваг захисту ІВ. Крім того, варто створити спеціалізовані суди з питань ІВ, які могли б ефективніше розглядати справи у цій сфері. За прикладом Німеччини, де діють спеціалізовані патентні суди, Україна могла б суттєво знизити час розгляду справ і підвищити якість судочинства [3].

Впровадження європейських стандартів у сфері інтелектуальної власності є важливим кроком для України на шляху до інтеграції з ЄС і

досягнення стабільного економічного розвитку. За останні роки вдалося здійснити значні зрушення у вдосконаленні законодавства та створенні інституцій для захисту ІВ, що позитивно позначається на інвестиційному кліматі та підтримці інноваційних секторів. Однак, для повноцінної імплементації європейських стандартів Україні необхідно подолати проблеми з правозастосуванням, посилити спеціалізацію суддів та експертів у сфері ІВ, а також продовжувати підвищувати рівень обізнаності серед бізнесу щодо значення інтелектуальної власності.

Бібліографічні посилання:

1. Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві : станом на 6 черв. 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text.

2. Річний звіт НОІВ 2022: удосконалення та здобутки, попри війну. Укрпатент. URL: <https://ukrpatent.org/uk/news/main/richnyi-zvit-noiv-202203072023>.

3. Хоменко І. О. Тренінг-курс «Start up creation» : тексти лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти всіх спеціальностей всіх форм навчання. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2023. 102 с.

Рябич Данило Владиславович,

студент магістратури Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, професор

СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В МУСУЛЬМАНСЬКИХ КРАЇНАХ

В мусульманських країнах щодо захисту прав людини існує Ліга арабських країн, що була створена у серпні 1945 року. Існує два основних підходи щодо участі арабських держав до міжнародних договорів у сфері захисту прав людини. Перший підхід звертає увагу на той факт, що ісламський підхід до прав людини перешкоджає участі арабських держав в міжнародних угодах з прав людини. Такої позиції відкрито дотримується ряд арабських країн, розташованих в зоні Перської затоки. Однак на противагу цьому існує інший підхід: сім з дев'яти арабських країн африканського континенту, за винятком Сомалі та Марокко, є учасницями як Африканської хартії прав людини і народів, так і двох Міжнародних пактів про права людини, що свідчить про те, що вищезгадана позиція ряду країн Перської затоки є непереборною перешкодою укладення міжарабської угоди з прав людини.

Справа в тому, що для політичних систем арабських країн Близького Сходу з моменту набуття ними незалежності характерна наявність двох

протилежних політико-ідеологічних напрямків – націоналістичного і релігійного. Обидва напрямки ставлять перед собою завдання створити єдине унітарне об'єднання на базі всіх нині існуючих арабо-ісламських держав-членів ЛАД.

Цікаво звернути увагу на участь ісламських держав в різних міжнародних актах щодо захисту прав людини. Наприклад, представники Саудівської Аравії під час Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй не брали участі у голосуванні стосовно схвалення програми Загальної декларації прав людини, зазначивши, що певні норми Декларації суперечать положенням діючого в державі шаріату. Ці ж аргументи були використані представниками Саудівської Аравії при відмові від прийняття участі у голосуванні стосовно схвалення програми Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [2].

Арабська хартія прав людини, прийнята Радою ЛАД в 1994 р., згодом в силу не вступила. Арабська хартія прав людини 1994 складається з преамбули та 43 статей, поділених на п'ять розділів, що містять комплекс економічних, політичних, громадянських, соціальних і культурних прав людини, а також комплекс колективних прав. У преамбулі Хартії головна опора зроблена на принципи, закладені в Статуті ООН, Загальній декларації прав людини 1948 р. та двох Міжнародних пактах про права людини 1966 р., а також в Каїрській декларації прав людини в ісламі 1990 р. У Хартії відсутні також ряд важливих цивільних і політичних прав і свобод. У ній немає згадки про право на участь в управлінні загальнодержавними справами, яке, як правило, здійснюється безпосередньо або за допомогою представницьких органів влади, сформованих шляхом прямого загальнонародного таємного голосування на рівноправній основі. В Хартії також відсутні права на створення політичних партій і організацій. У Хартії проголошується право на правосуб'єктність, проте не встановлюється заборона на рабство і работоргівлю. Ця прогалина має особливе значення у зв'язку з тим, що рабство і работоргівля заборонені нормами чинного в арабських країнах ісламського шаріату [1].

Саудівська Аравія та ОАЕ категорично заявили про неприйняття Загальної декларації прав і свобод людини і громадянина, вказуючи на те, що світське розуміння іудейсько-християнської теорії прав людини не може бути реалізоване в мусульманських країнах без порушення ісламського законодавства [3].

Головною особливістю, яка визначає функціонування інституту прав людини в арабських країнах, є дуалізм ісламської правової системи, що полягає в одночасному співіснуванні правових норм, різних за змістом та специфікою – норм класичного ісламського права та норм, запозичених з інших правових систем.

Отже, сама система захисту прав людини в мусульманських країнах має великий об'єм важливих норм та принципів, за яким живуть та мають право на захист свої прав та інтересів громадян мусульманських країн.

Бібліографічні посилання:

1. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посібник. Київ. 2018. С. 154.
2. Пукавський Ю., Коваль І. Інститут прав людини в державах ісламської правової сім'ї. Вісник НУ «Львівська політехніка». Львів. 2020. С. 19–24.
3. Шеховцова Т. О. Ісламський стандарт прав людини: тенденції трансформації під впливом глобалізаційних процесів. Наук. стаття. *Часопис КУП*. Київ, 2021. С. 55–61.

Самойлов Максим Денисович, студент магістратури
Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Доненко Валерій Вікторович, доктор юридичних наук, професор Університету митної справи та фінансів

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ТА ЦИВІЛЬНОЇ ЗБРОЇ

В умовах сучасних безпекових викликів питання правового регулювання обігу зброї набуває особливої актуальності. Чітке врегулювання статусу службової та цивільної зброї, а також боєприпасів до неї є важливим елементом забезпечення громадського порядку і національної безпеки.

Мета статті – дослідження та визначення сутності адміністративного регулювання в сфері обігу зброї серед цивільного населення, дослідження правового регулювання обігу зброї з повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України, дослідження адміністративно-правових режимів обігу зброї.

Згідно зі ст. 1 Проекту Закону України «Про зброю»: Зброя – це пристрій або предмет, спеціально сконструйований або пристосований для знищення, ураження, uszkodження або заподіяння іншого руйнівного впливу на живі чи іншого роду об'єкти та цілі. Боєприпаси - патрони до нарізної та гладкоствольної вогнепальної зброї, інші пристрої одноразового використання, конструктивно призначені й технічно придатні для пострілу зі зброї відповідного виду. Службова зброя – зброя, призначена для озброєння посадових осіб, а також особового складу юридичних осіб, яким згідно із законодавством та видом діяльності дозволено користуватися зброєю, придбана міністерствами, іншими органами державної влади, підприємствами, установами й організаціями всіх форм власності в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами України. Цивільна зброя – зброя, призначена для використання громадянами з метою самооборони, полювання та для проведення тренувань і спортивних змагань [1].

Як зазначається в словнику української мови під керівництвом академіка Білодіда І. К., загальне визначення «обігу» трактується як рух

цінностей у суспільстві або як форма обміну об'єктів власності шляхом купівлі-продажу, а також використання. З вищезазначеного, ми можемо виділити такі критерії як «цінність» та «об'єкт власності» [2].

Доктор юридичних наук, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Теремецький В. І. розтлумачує адміністративно-правове регулювання, «як цілеспрямований вплив правових норм, прийнятих державою, який забезпечується відповідними адміністративно-правовими засобами, за допомогою якого врегульовуються суспільні відносини» [3, с. 50–54].

Основним актом, який визначає умови придбання, зберігання, обліку, охорони, носіння, перевезення і використання зброї, впродовж тривалого часу залишається Наказ МВС України № 622 від 21 серпня 1998 року.

Потреба в удосконаленні правового регулювання та адаптації законодавства щодо обігу зброї виникла ще в перші роки незалежності нашої держави, коли постала необхідність ефективного контролю над значними запасами зброї, що залишилися після розпаду СРСР. Слід зазначити, що більшість юристів вважають чинне законодавство фрагментарним, з похибками, що не відповідає сучасним європейським стандартам. Ця проблема залишалася невирішеною багато років. З 1998 року по 2020 рік у парламент були внесені 20 законопроекти для регулювання обігу зброї. Різні підходи та тлумачення породжують дискусію, яка триває в Україні навіть під час повномасштабного вторгнення.

Повномасштабне вторгнення збройних сил РФ в Україну у 2022 р. та запровадження воєнного стану суттєво вплинуло на всі сфери життя. Український парламент був змушений оперативно реагувати, і вже 3 березня 2022 р. ухвалив Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» № 2114-ІХ. Закон враховує прагнення громадян до захисту країни та положення ч. 1 ст. 65 Конституції України, за яким захист України є обов'язком кожного громадянина, Верховна Рада ухвалила цей Закон.

На основі вищезазначеного, можна підкреслити, що такий значущий в суспільстві аспект як обіг зброї та його регулювання потребує удосконалень та не може зводитися лише до підзаконного акту, хоча Верховна Рада і ухвалила новий закон, що надає цивільним особам право брати участь у захисті держави з використанням вогнепальної зброї та боєприпасів до неї. Але Україна серед держав Європи, як і раніше залишається такою, яка не має спеціального закону про зброю та про право на володіння вогнепальною зброєю, якими регулюється в інших країнах.

Законопроект № 5708 «Про право на цивільну вогнепальну зброю», поданий 25 червня 2021 року, був прийнятий за основу напередодні повномасштабного вторгнення. Згідно з пояснювальною запискою, метою цього законопроекту є «посилення контролю за дотриманням законності у визначенні правового режиму власності на зброю». Законопроект пропонує передати Єдиний реєстр цивільної зброї під контроль МВС, оскільки воно вже веде подібні обліки. Альтернативний проект № 5708-1 пропонував передати

Реєстр Мін'юсту, але той відмовився, підтримавши підпорядкування МВС. Це рішення сприяє «монополізації» впливу МВС, що підкреслює недостатню адміністративно-правову урегульованість цього питання та вади законодавства, які сприяють зосередженню інструментів впливу в руках МВС.

Статистичні дані щодо налаштування українців до зброї змінилися після початку повномасштабного вторгнення. У травні 2022 року Соціологічна група «Рейтинг» оприлюднила результати опитування, яке засвідчило, що під час війни кількість громадян, які підтримують надання цивільному населенню права на володіння вогнепальною зброєю, зросла вдвічі. Ініціативу легалізації зброї підтримують 58% учасників опитування, не підтримують 39%. Таким чином, вперше за історію дослідження цього питання кількість прихильників ідеї перевищила кількість противників (у 2018–2021 рр. підтримували таку ідею близько чверті, не підтримували більше 70%) [4].

Контроль у сфері соціального управління дозволяє коригувати діяльність суб'єктів, перевіряючи фактичний стан справ та усуваючи порушення обов'язкових правил. Елементи обігу зброї включають її виробництво, ремонт, торгівлю, передачу, придбання, колекціонування, облік, зберігання, носіння, транспортування, використання, вилучення, утилізацію, ввезення та вивезення, а також державний контроль за дотриманням правил у кожній з цих сфер.

Контроль за обігом зброї серед громадян охоплює правила придбання, перевезення, носіння, зберігання, використання та передачі зброї. В умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів цей контроль набуває особливого значення, оскільки водночас діють два режими: постійний адміністративно-правовий режим обігу зброї та надзвичайний, який встановлює обмеження і регулює права на володіння зброєю.

Особливі умови, що виникають через надзвичайні ситуації різного характеру, вимагають адекватних дій з боку правоохоронних органів. У цьому контексті є логічним існуючий порядок посилення режиму служби збройних під час введення надзвичайних адміністративно-правових режимів. Залежно від ситуації, змінюється характер і порядок застосування зброї Національною поліцією [5, с. 141–143].

Також потрібно зауважити, що реальний стан дотримання порядку обігу зброї під час дії надзвичайних адміністративно-правових режимів демонструється на прикладі ситуації у Києві під час першого місяця повномасштабного вторгнення, де вогнепальну зброю видавали цивільним особам, але її облік чи якусь системність влада забезпечити не зуміла. Зазначаю дану ситуацію проблемною, але розумію, що на той момент ситуація на місці була турбулентною. Це провокує генерацію криміногенних обставин, адже ця зброя незареєстрована і у повному обсязі не була повернута до органів, які її видали, тому потрібно модифікувати механізми цих структур задля швидкого та системного контролю озброєння цивільного населення в кризових ситуаціях під час надзвичайних адміністративно-правових режимів. Така необхідність існує,

оскільки під час введення зазначеного надзвичайного адміністративно-правового режиму є значна ймовірність масових порушень громадського порядку з використанням зброї.

Висновок:

Таким чином, більш досконале та детальне адміністративне регулювання обігу цивільної та службової зброї, прийняття певних законів про обіг вогнепальної зброї в Україні є актуальним питанням сьогодення, яке торкається безпеки та спокою громадянського суспільства. Не схоже, що наразі законодавство готує для прийняття повноцінних дій щодо цього питання. Вищезазначені рішення дали б змогу формалізувати та розв'язати системні проблеми в даному питанні.

Бібліографічні посилання:

1. Про цивільну зброю і боєприпаси : проєкт Закону України № 5708 від 25.06.2021. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI05576A>.

2. Білодід І. К., Винник В. О., Юрчук Л. А. Словник української мови в 11 томах. Том 5. Київ : Наук. думка, 1974. 840 с.

3. Теремецький В. І. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування. Держава та регіони. Серія «Право». 2012. № 1 (35). С. 50–54.

4. Вогнепальна зброя для цивільних в Україні: що відбувається у правовому полі? *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 2023. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/vognepalna-zbroya-dlya-cyvilnyh-v-ukrayini-shho-vybuduvayetsya-u-pravovomu-poli/>.

5. Дулгер В. В. Особливості правового регулювання обігу зброї в умовах дії надзвичайних адміністративно-правових режимів. *Правове забезпечення адміністративної реформи*. 2022 С. 141–143. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/3/22.pdf>.

Свеженцева Кіра Георгіївна,

студентка ННІ права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент кафедри
міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ ТА СТАТУС БІЖЕНЦЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: КОНТЕКСТ УКРАЇНСЬКОЇ КРИЗИ

Бойові дії на території України змусили багато людей шукати притулок як всередині країни, так і за її межами. На території України правовий захист для громадян забезпечують державні органи та гуманітарні організації, такі як Червоний Хрест. Однак за межами країни вони можуть розраховувати на гуманітарну допомогу від третіх країн і шукати притулок у географічно близьких державах, зокрема в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС). Для приймаючих держав це означає не лише фінансові витрати, але й додаткове

навантаження на місцеві органи влади. Надзвичайна та нестабільна ситуація в Україні ускладнила для держав-членів ЄС прогнозування своїх дій у довгостроковій перспективі. Оперативні спроби країн ЄС вирішити проблему з кількістю мігрантів, запровадження поетапної стабілізації їх реєстрації, перебування та розміщення, а також надання своєчасної гуманітарної допомоги та соціального забезпечення зіткнулися з труднощами в реалізації їх гуманітарних зобов'язань. Основними країнами ЄС, які надали статус тимчасового захисту, були Німеччина (понад 1,27 млн осіб; 29,5% від загальної кількості ЄС), Польща (951560; 22,1%) та Чехія (381190; 8,9%) [1].

У світлі збройного конфлікту в Україні, що розпочався у 2022 році, багато українців були змушені залишити свої домівки в пошуках безпеки. У відповідь на цю кризу, країни Європейського Союзу та інші держави вжили заходів для забезпечення захисту та підтримки біженців.

Тимчасовий захист - це форма міжнародного захисту, яка дозволяє особам, які не можуть повернутися до своїх країн через конфлікти або насильство, отримати законний статус для проживання та роботи в приймаючій країні. У контексті української кризи, ЄС активував директиву про тимчасовий захист, що передбачає швидке та ефективно надання допомоги українським біженцям. Ця директива дозволяє українцям отримати доступ до житла, медичних послуг, освіти та соціального забезпечення. Статус біженця надається особам, які мають обґрунтовані побоювання переслідування на своїй батьківщині з причини раси, релігії, національності, політичних переконань або приналежності до певної соціальної групи. Отримання статусу біженця є більш тривалим процесом, що потребує детального розгляду справи. З огляду на масштаб української кризи, багато країн вирішили впровадити тимчасовий захист, щоб швидко реагувати на потреби біженців. Це дозволяє зменшити навантаження на національні системи та забезпечити ефективну підтримку тим, хто страждає від наслідків війни [2, с. 240].

27 лютого 2022 року на позачерговому засіданні Ради Європи постало питання активувати Директиву 2001/55/ЄС через велику кількість осіб що переміщалися з України. Схвалене 3 березня 2022 рішення Ради Європи вступило в силу 4 березня 2022 року [3], за яким був відкритий гуманітарний коридор для здобуття дозволу на перебування на всій території ЄС [4]. Навіть Швейцарія хоча й не є країною ЄС, але вперше пропонувала тимчасовий захист громадянам України та надала їм спеціальний статус «S». Ці положення поширюються на всіх громадян України та членів їхніх сімей, які до 24 лютого 2022 року проживали в Україні. Крім того, до цієї категорії відносяться особи з громадянством третіх країн, а також особи без громадянства, які на той час перебували в Україні в статусі біженців. Громадяни третіх країн, які мали безстрокове посвідчення на проживання в Україні на момент 24 лютого 2022 року і не можуть безпечно повернутися на батьківщину, також можуть претендувати на цей статус. Додатково, згідно зі статтею 7 абзац 1

Директиви, можливе розширення списку осіб, які мають право на отримання статусу біженця. Особливість застосування цієї Директиви полягає в тому, що українцям надається можливість вільно пересуватися країнами ЄС і самостійно обирати країну для отримання притулку, принаймні на квітень 2022 року. Завдяки рішенню Ради Європи, було спрощено процедуру отримання статусу тимчасового захисту, що дозволяє українцям звертатися безпосередньо до відомства з питань іноземців у країні притулку та подавати заяву на отримання цього статусу.

Звернення за міжнародним захистом є складним і тривалим бюрократичним процесом. Однією з форм такого захисту є тимчасовий захист, який надається без необхідності попереднього звернення і негайно діє для осіб, які втекли з зон збройного конфлікту. Цей захист має часові обмеження, і відповідно до внутрішнього законодавства приймаючої країни, яке імплементує Директиву 2001/55/ЄС, шукачі притулку отримують дозвіл на перебування. Після закінчення цього строку особи зобов'язані добровільно повернутися до своєї країни. Відповідно до статей 20-22 декрету, у деяких випадках може бути застосовано примусове повернення після закінчення терміну захисту.

Набуття статусу біженця відрізняється від тимчасового тим, що є наступним етапом, який надається після спеціальної адміністративної та юридичної процедури. У цьому випадку йдеться про захист індивідуального права, обґрунтованого ризиком переслідування через расу, релігію, національність чи політичні погляди. Особливістю цього статусу є можливість його перегляду та відкликання за нових обставин або нових доказів. Запроваджена Директива 2001/55/ЄС пропонує механізм скоординованого прийому великої кількості переміщених осіб поза процедурою індивідуального притулку. Максимальний термін тимчасового захисту становить три роки, і його мета – забезпечити вирішення конфлікту та повернення громадян на батьківщину. Однією з новацій рішення Ради Європи є те, що українці не повинні чекати 6 місяців для отримання дозволу на перетин кордону ЄС. Їх не збирають в єдиний табір для біженців ООН у країні першого перетворення кордону, і не накладають зобов'язання залишатися в центрах прийому. Українцям надається можливість відразу об'єднатися з близькими і отримати притулок без необхідності доведення фінансової спроможності. Особливу увагу приділено захисту неповнолітніх, а також їхнім інтересам та правам. У разі серйозних форм емоційного, психологічного чи сексуального насильства українцям забезпечується термінова медична допомога та реабілітація.

Безпрецедентним є також доступ українців до ринку праці та освітніх закладів без тривалої процедури. Спочатку вони отримують статус тимчасового захисту, а потім, після дев'яти місяців, можуть отримати дозвіл на працевлаштування. Новацією є можливість працювати як найманим працівником, так і самозайнятим, а також доступ до професійного навчання.

Однак перші тижні дії Директиви 2001/55/ЄС отримали критику через відсутність перспективи тривалого тимчасового захисту. Безконтрольний наплив біженців може бути зупинений Європейською Радою в будь-який момент, оскільки країни знаходяться на межі своїх фінансових можливостей для підтримки необхідних програм з Фонду притулку, міграції та інтеграції. Це, очевидно, негативно вплине на роботу місцевих органів.

Тимчасовий захист та статус біженця є важливими інструментами для забезпечення безпеки та підтримки українців, які постраждали від збройного конфлікту. Країни, що приймають біженців, зобов'язані забезпечити їм необхідні умови для адаптації та інтеграції, зберігаючи гуманітарні принципи.

Бібліографічні посилання:

1. В ЄС офіційно перебувають 4,3 млн біженців з України. Через місяць найбільший приріст зафіксовано у Німеччині. URL: <https://forbes.ua/ru/news/u-es-ofitsiyno-perebuyayut-43-mln-bizhentsiv-z-ukraini-naybilshiy-pririst-zafiksovano-u-nimechchini-11032024-19757>

2. Лозінська С. В. Тимчасовий захист та статус біженця в умовах збройного конфлікту. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*. 2022. С. 238–241.

3. Integration. Baden-Württemberg. URL: <https://www.Badenwuerttemberg.de/de/bw-gestalten/buergernahes-baden-wuerttemberg/integration/>

4. Vorübergehender Schutz für Flüchtende aus der Ukraine nach der Massenzustromrichtlinie. FlüchtlingsRat NRW.e.V. URL: <https://www.frnrw.de/themenaz/aktuelleinformationenzurukraine/voruebergehendr-schutzfuerschutzsuchendeausderukrainenachdermassenzustromrichtlinie.html#:~:text=Der%20Europ%C3%A4ische%20Rt%20hat%20am,gleichen%20Tag%20in%20Kraft%20getreten>

Сех Анастасія Володимирівна,

здобувачка (першого) бакалаврського рівня факультету історії, політології та національної безпеки, Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник: Булавина Світлана Євгенівна, доцент кафедри теорії та історії держави і права Волинського національного університету імені Лесі Українки к.і.н., доцент

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Щоб запобігти порушенням під час збройних конфліктів більшість держав ратифікували міжнародні документи, які спрямовані на захист життя, прав і свобод людей. Такі документи завжди в пріоритет ставлять за мету захистити людей від протиправних дій інших людей, та притягнути до відповідальності тих, хто винний у правопорушеннях. Так наприклад, один із основоположних документів, що визнаний більшістю держав, Загальна декларація прав людини, яка була прийнята Генеральною

Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, починається такими словами: «Визнання гідності, яка властива всім членам людської родини, і рівних та невід’ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру...» [1]. Стаття 1 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) забезпечує охорону права кожного на життя. Також 9 грудня 1948 року була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Цю конвенцію було прийнято щоб притягнути до відповідальності тих, хто був причетний до подій на кшталт Голокосту Другої світової війни і т. п.

У загальному, події Другої світової війни та ті збройні сутички, що були після неї, розкрили проблеми щодо порушення правил ведення війни. І в результаті усвідомлення порушення цих правил, були підписані фундаментальні документи, спрямовані на захист життя людей. Це Женевські конвенції і Додаткові протоколи до них. 12 серпня 1949 року в Женеві підписали такі основні документи:

- Конвенція 1 Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях.
- Конвенція 2 Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі.
- Конвенція 3 Про поводження з військовополоненими.
- Конвенція 4 Про захист цивільного населення під час війни [2].

Через вдосконалення великої кількості зброї та поширення зброї масового ураження, появи значної кількості збройних сутичок, постало питання підписання і додаткових протоколів до Женевських конвенцій. Тому 8 червня 1977 року було підписано: Додатковий протокол, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) [3]; Додатковий протокол, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) [4]; Додатковий протокол, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) [5].

Саме Женевські конвенції склали основу Міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). МГП – це право війни/збройного конфлікту. Воно встановлює правила ведення війни і не розглядає питання стосовно права держав застосовувати силу. МГП забороняє або обмежує методи та засоби ведення війни, а також встановлює відповідальність за порушення його певних принципів і норм. Міжнародне гуманітарне право не забороняє війну, однак це не означає, що воно визнає законність війни як такої [6, с. 6].

МГП захищає права таких груп осіб:

- цивільного населення;
- поранених осіб;
- осіб, що добровільно склали зброю або здалися в полон (військовополонених);
- комбатантів – осіб, що мають право брати участь у бойових діях та мають при цьому знаки розпізнавання (емблеми).

- некомпатантів – осіб, що можуть входити до складу збройних сил та допомагати їм, але не брати прямої участі в збройних конфліктах: медики, священники, інтенданти, кореспонденти тощо.

У контексті забезпечення прав людини в умовах військових конфліктів особливого значення набуває право на отримання гуманітарної допомоги. Відповідно до положень Ст. 30 Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни, «особам, що перебувають під захистом, повинні бути надані всі можливості звертатися до держав-покровительок, до Міжнародного комітету Червоного Хреста, до Національного Товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) країни, у якій вони перебувають, а також до будь-якої іншої організації, яка зможе надати їм допомогу». А ст. 55 Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни передбачає, що окупаційна держава зобов'язана за допомогою всіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами харчування та медичними матеріалами; зокрема, постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо; держава-покровителька має право будь-коли здійснити перевірку стану постачання продуктів харчування та медичних матеріалів на окупованій території [1, с. 104].

Але, на жаль, Україна зіштовхнулася з воєнними діями на сході країни в 2014 році та продовжилось все повномасштабним вторгненням по всій території з 2022 року. І з боку країни-агресора з 24.02.2022 року була зафіксована масова кількість порушень абсолютно всіх складових Міжнародного гуманітарного права. Фактично російська федерація «зламала» Міжнародне гуманітарне право. російські війська бомбардували медичні заклади, школи та цивільні квартали, масово страчували беззбройних цивільних, гвалтували жінок і дітей. росіяни завдали величезної шкоди містам, селам, сільськогосподарським угіддям, лісам і джерелам води, яка буде відчуватися в Україні ще довго після закінчення війни [7].

Тому в даному випадку МГП – це лише писані закони, щодо захисту життя людей, але аж ніяк не повна гарантія, того що цих законів буде дотримано. І основним завданням на даний момент і на майбутнє – є притягнення до відповідальності всіх осіб, країн чи формувань, що так чи інакше причетні до надання наказів міжнародного злочинного характеру чи їх виконання. А також прийняття законів, щодо вдосконалення Міжнародного гуманітарного права, яке буде спрямоване на покращення якості дотримання і виконання правил ведення війни.

Бібліографічні посилання:

1. Громовенко К. В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Науковий юридичний журнал*. 2022. № 17. С. 101–107.

2. Омбудсман України. Ombudsman of Ukraine. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku>

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

5. Протокол (995_g74) від 08.12.2005 . Дата підписання Україною: 12 грудня 1977 р. Набуття чинності для України: 25 липня 1990 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text

6. Захист Вітчизни (рівень стандарту, Основи медичних знань) / Гудима А. А., Пашко К. О., Гарасимів І. М., Фука М. М. Тернопіль: ТзОВ «Видавництво Астон» 2019. 239с.

7. Примаков К. Ю., Бідняк С. С. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»* 2023. № 2. С. 417–421.

Сисоєнко М. С., Чередниченко С. В.,

студентки Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Легка О. В., д.ю.н., проф., професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Гендерна рівність є важливою складовою соціально-економічного розвитку країни. Численні дослідження доводять, що гендерний чинник значно впливає на економічне зростання країни. Це обумовлено, в першу чергу, розширенням участі жінок у суспільних процесах та бізнесі.

Під гендерною рівністю розуміються рівні можливості самореалізації жінок і чоловіків, гарантії дотримання прав і свобод з урахуванням особливостей статей, взаємні обов'язки та спільну відповідальність в процесі життєдіяльності. Гендерна рівність являє собою процес справедливого ставлення до осіб різних статей. Для забезпечення такої рівності критерії справедливості мають компенсувати історичні та соціальні перешкоди, що заважають існувати в рівних умовах жінкам і чоловікам. Справедливість веде до рівноправності. Остання передбачає однаковий статус для чоловіків та жінок, однакові умови для реалізації ними всіх прав людини, а також можливість кожного з них зробити свій внесок у розвиток суспільства в цілому та окремих сфер його життя (політичної, економічної, культурної тощо) [1].

У зв'язку зі збройною агресією Росії 24 лютого 2022 року Указом Президента України №64/2022 на території України було введено воєнний стан. Починаючи з 24 лютого феміністичні погляди українок і українців

знають чималих випробувань суспільними суперечностями та війною. Життя змінилось і дискурс навколо гендерних питань змінився також.

Громадянство будь-якої країни передбачає перелік прав та обов'язків для кожного. У ст. 65 Конституції вказано, що захист незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком її громадян. А можливість обмежувати певні права за умов особливого, зокрема воєнного стану, також передбачена Конституцією. Проте ніде не йдеться про гендерний вимір цих обмежень.

Нами було проведено соціологічне опитування щодо ставлення суспільства до гендерних стереотипів, в якому взяло участь 174 респонденти, 70,1% – жінки та 29,9% – чоловіки. Згідно з даними більшість зіштовхувались з гендерною нерівністю, а саме – 29,9% – в освітній та науковій сферах, 39,1% – в роботі та/або навчанні, та 52,9% – постійно спостерігає це в громадських місцях (рис. 1).

Виходячи, з даної статистики, можна зробити висновок, що проблема гендерної нерівності залишається значущою для українського суспільства.

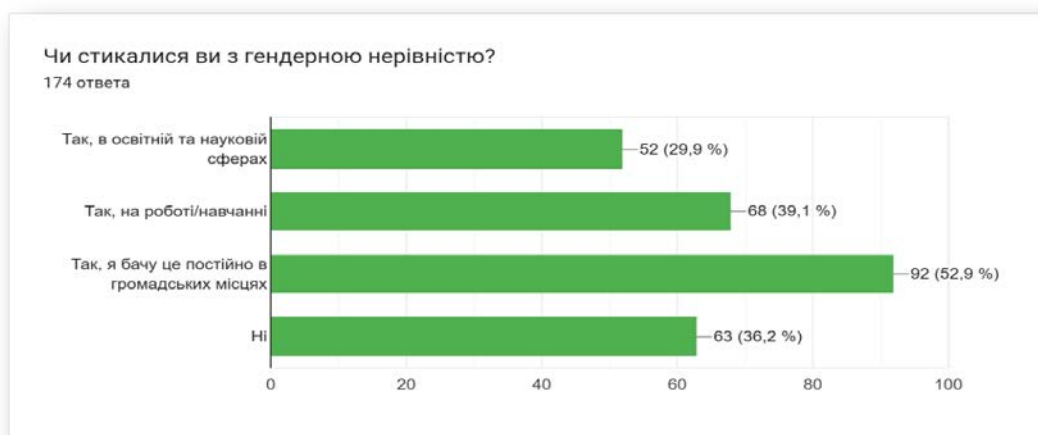

Рис. 1. Питання з опитування «Чи стикалися ви з гендерною рівністю?»

Після повномасштабного вторгнення Росії на територію України, зростає кількість жінок, які стали на захист Батьківщини, долучившись до лав ЗСУ, інших військових формувань та добровольчих об'єднань територіальних громад. Якщо у 2014 р. загальна чисельність жінок у ЗСУ становила 49 926 осіб, із них військовослужбовець – 16 557 осіб, то станом на 1 січня 2024 р. кількість жінок у Збройних Силах України становить понад 62 тисяч осіб, із них військовослужбовець – близько 45 587. За даними Military Media Center, понад 4 тисячі жінок-військових перебувають в районах проведення бойових дій[2].

Попри збільшення кількості жінок на військовій службі, лише у 2016 р. у Збройних Силах України було розширено перелік військових спеціальностей для жінок. А у 2018 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження

військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» [3].

Завдяки таким змінам жінкам стали доступні такі бойові професії у війську, як гранатометниця, снайперка, артилеристка та інші. Раніше жінки могли претендувати переважно на небойові професії (зв'язківець, водій, кухар тощо) [3].

Нами було проведено опитування серед жінок-військовослужбовиць 126 окремого батальйону 112 окремої бригади ТрО ЗСУ, загальна кількість опитуваних респондентів – 5 осіб. Отже, бойові професії опитуваних – бухгалтер, офіцер групи планування, лейтенант, начальниця фінансово-економічної служби та 2 солдатки.

Трое із опитуваних зазначили, що при розподілі у військовій частині, до них не ставилися таким же чином, як і до чоловіків, також 4 жінки зазначили, що виникли проблеми з амуніцією через фізіологічні особливості (рис.2).

1) З якими стикалися складностями, з якими не стикалися воєнні чоловіки? (Переважно пов'язані із фізіологією)
5 ответов

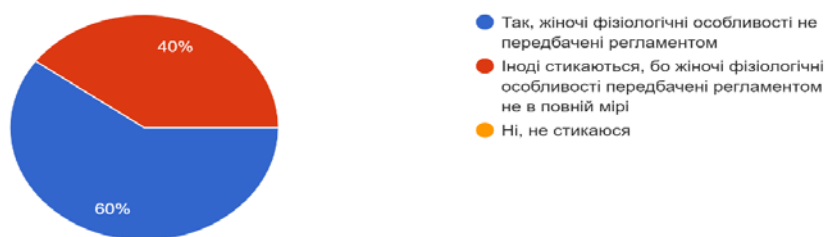

Рисунок 2 – діаграма з відповідями на питання «З якими стикалися складностями, з якими не стикалися чоловіки-військові?»

Як свідчить досвід гендерної політики ЄС, важливо мати фахово інституціоналізовану гендерну політику, що супроводжується відповідними механізмами її реалізації. Підходи до гендерної рівності у Збройних Силах України в цілому відповідають загальнодержавній гендерній політиці та, в свою чергу, передбачають забезпечення гарантій рівних прав та можливостей людини у життєдіяльності війська незалежно від її статі. Водночас в Україні бракує практичних механізмів реалізації, а також політичної волі на привернення уваги до питань гендерної рівності.

Основні проблеми забезпечення рівності жінок і чоловіків вимагають відповідних адекватних дій, зокрема: приведення українського законодавства у повну відповідність до конституційних принципів рівності та європейських норм; розробити та впровадити освітні програми для підвищення обізнаності про гендерну рівність, стереотипи та дискримінацію. Ці програми мають бути інтегровані в школах, на робочих місцях і в громадах; вироблення особливих антидискримінаційних норм та санкцій за порушення гендерного законодавства; бюджетне забезпечення реалізації Державної програми досягнення гендерної рівності; робити

постійний збір та аналіз даних, для моніторингу прогресу в досягненні гендерної рівності та формування інформації на основі фактичних даних; сприяти співпраці з міжнародними організаціями групами захисту інтересів та іншими зацікавленими сторонами, щоб забезпечити підхід до формування та реалізації законодавства про гендерну рівність; ввести посаду військового омбудсмена безпосередньо для ефективного вирішення проблемних питань військовослужбовців.

Бібліографічні посилання:

1. Гендерні диспропорції в Україні під час війни. Національний інститут стратегічних досліджень. 02.06.2023 р. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/henderni-dysproportsiyi-v-ukrayini-pid-chas-viyny>
2. Вплив війни на можливості жінок: результати дослідження. 03.07.2023 р. URL: <https://cedos.org.ua/vplyv-vijny-na-mozhlyvosti-zhinok/>
3. Гендерна рівність у ЗСУ після повномасштабного вторгнення рф в Україну. 25.09.2023 р. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/henderna-rivnist-u-zsu-pislya-povnomasshtabnoho-vtorhnennya-rf-v-ukrayinu>

Сологуб Денис Ігорович,

здобувач вищої освіти Факультету економіки, бізнесу та міжнародних відносин Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

У сучасному світі, теоретично, проблеми забезпечення захисту прав людини, цивільного населення не має поставати, оскільки, існуючі цивілізовані країни, повинні підтримувати мир на планеті Земля та дотримуватися міжнародного права, задля того, щоб уникати воєн і смертей людей. Але на практиці це неможливо, оскільки ми бачимо в різних куточках світу військові дії, такі як: російсько-українська війна, індо-пакистанська війна, ізраїльсько-палестинська війна, конфлікт у Белуджистані, Карабахський конфлікт, де страждають люди. Водночас ми можемо спостерігати за Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН), яка не здатна ніяк вплинути на ці війни та зупинити їх, тому що, як показала практика, ООН може лише «виражати стурбованість» стосовно цих воєн.

З початку війни зазнали тотальних порушень особисті права українців: на життя, на повагу людської гідності та на вільне переміщення. Особливо це зазнали громадяни на тимчасово окупованих територіях України, а саме: окремих територіях Донецької області, Луганської області, півострову Крим та Севастополя, які незаконно захопила російська федерація з 20 лютого 2014 року.

На цих територіях фіксували примусовий вивіз українців в російську федерацію, що порушує ряд законодавчих документів, а саме: статтю 33 Конституції України про те, що «Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлені законом»[1], статтю 13 Загальної декларації прав людини про те, що «1. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання в межах кожної держави. 2. Кожен має право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, і повертатися до своєї країни» [2]. І це є доказом злочину російської федерації проти людяності, згідно статті 7 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду: «Для цілей цього Статуту «злочини проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомлення такого нападу: d) «депортація або насильницьке переміщення населення» означає насильницьке переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом» [3].

Також зафіксовані факти катування і порушення людської гідності українців російськими військовими та бойовиками незаконних сепаратистських угруповань, які підконтрольні російській федерації, на ОРДЛО, в Криму та Севастополі, що знову ж таки порушує Конституцію України, Загальну декларацію прав людини та інші міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини.

Україна, через дипломатичні інструменти, хотіла припинити російську агресію проти себе, повернути українські окуповані території назад до України та припинити російські військові злочини проти українців. Але російська федерація відмовлялася від дипломатичних відносин і, коли вона погоджувалась на припинення військових дій, в той же час порушувала це погодження.

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала повномасштабне вторгнення на територію України і, таким чином, розширювала діапазон військових злочинів проти українців. З 24 лютого 2022 року й до тепер російська федерація здійснює щоденні бомбардування ракетами та дронами по містах і селах України, вбиваючи цивільне населення по всій території країни.

З 2022 року російська федерація здійснювала звірячі злочини проти українців в Харківській, Сумській, Чернігівській та Київській областях. В місті Бучі та Ірпені російські військові здійснювали найжорстокіші військові злочини, а саме, катування та жорстокі вбивства українців, що підпадає під військові злочини та геноцид українців згідно статті 6 і 8 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду: «Для цілей цього

Статуту «геноцид» означає будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психологічного розладу членам такої групи»[3], «2. Для цілей цього Статуту «воєнні злочини» означає: і) умисне вбивство; ii) катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти; iv) широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо; viii) взяття заручників» [3].

Також російська федерація, на тимчасово окупованих територіях України (Луганська область, більша частина Донецької області, Крим та Севастополь, певна частина Запорізької області та Херсонської області), здійснює примусове вивезення українців до російської федерації, що порушує Конституцію України та Загальну декларацію прав людини. На цих територіях також фіксуються факти катування та порушення людської гідності українців, що здійснюють російські війська.

Ще одним фактом посягання на права цивільних українців з боку російської федерації є обстріл евакуаційних автобусів, які вивозили людей із тимчасово окупованих територій. Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України був створений гуманітарний коридор для вивезення цивільних, проте автобуси були обстріляні російськими військовими, що порушує Міжнародне гуманітарне право.

Потім, у 2023 році, російська федерація зруйнувала Каховську гідроелектростанцію, що спричинило велику небезпеку для цивільного населення, а саме загибель людей під час потопу, тілесні ушкодження, руйнацію майна та загибель домашніх тварин.

За всі ці військові злочини, злочини проти людяності та здійснення геноциду на території України проти українців, повинна нести кримінальну відповідальність і покарання лише російська федерація, бо лише вона здійснювала ці звірячі злочини проти цивільного населення України. Також російська федерація повинна повністю відшкодувати матеріальні збитки, які вона щоденно наносить через бомбардування російськими ракетами та дронами по цивільних об'єктах у всіх містах і селах України.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 16.10.2024)

2. Universal Declaration of Human Rights. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Дата звернення: 16.10.2024)

3. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (Дата звернення: 16.10.2024)

Соломон Анжеліка Юрївна,
студентка бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент кафедри
міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Свобода вираження поглядів є одним із фундаментальних прав людини, що дає можливість кожному вільно висловлювати свої думки, ідеї та переконання. Саме це є суттєвим елементом особистого зростання і самовираження кожної людини. Тому свобода вираження поглядів є не лише просто правом, а важливим засобом для побудови справедливого та демократичного суспільства.

Така свобода вираження поглядів не завжди є необмеженою. Зокрема, в умовах воєнного стану це право стикається з деякими викликами. Частина 2 статті 64 Конституції України наголошує на тому, що «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень» [1]. Тому відповідно до цієї статті воєнний стан надає владі додаткові повноваження, які можуть передбачати деякі обмеження прав громадян. Це відкриває можливості для впровадження заходів, що спрямовані на підтримання громадської безпеки, зокрема обмеження окремих прав та свобод.

Вільний обмін думками та інформацією є вкрай значущим для згуртування суспільства у відповідь на зовнішню загрозу. Але розповсюдження певної інформації може становити небезпеку національній безпеці та деморалізувати населення країни.

Право свободи вираження поглядів закріплене як в національному, так і в міжнародному праві. Так, частина 1 статті 34 Конституції України зазначає, що «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань». Дана стаття передбачає те, що кожен громадянин має право вільно формувати та висловлювати свої ідеї, думки та переконання, не боячись, при цьому, переслідувань чи втручань держави або інших осіб [1].

Проте частина 3 статті 34 Конституції України підкреслює те, що здійснення права на свободу вираження поглядів може бути обмежене законом з певних обґрунтувань:

- 1) в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку;
- 2) з метою запобігання заворушенням чи злочинам;
- 3) для охорони здоров'я населення;
- 4) для захисту репутації або прав інших людей;
- 5) для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно;

б) для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

У міжнародному праві, зокрема у європейському регіоні, свобода вираження поглядів закріплена у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Частина 1 статті 10 Конвенції надає кожному «право на свободу вираження поглядів», яке включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [2].

Однак, так само як в українському, так і в міжнародному праві, свобода вираження поглядів не є абсолютною. Зокрема, частина 2 статті 10 Конвенції зазначає, що здійснення таких свобод пов'язане з обов'язками і відповідальністю, а тому може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що:

- 1) встановлені законом;
- 2) необхідні в демократичному суспільстві;
- 3) наділені правомірним значенням (потрібні в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету та безсторонності суду) [2].

Воєнний стан, як правило, призводить до посилення контролю над інформаційним середовищем у країні. У період воєнного стану роль медіа набуває надзвичайної важливості. Тому держава має право запровадити цензуру та заборонити публікації, які можуть негативно впливати на моральний дух суспільства або ж викликати паніку.

Пункт 11 частини 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» уповноважує військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування «регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництва, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та медіа [3].

У березні 2022 року Кабінетом Міністрів України було ухвалено постанову, що стосувалася питань забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану. Відповідно до пункту 4 частини 1 Постанови КМУ на період дії воєнного стану міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади, державним та комунальним підприємствам, установам, організаціям, що належать до сфери їх управління, було надано

можливість «зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів» [4].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод також містить деякі положення щодо відступів від зобов'язань під час надзвичайних ситуацій. Зокрема, частина 1 стаття 15 Конвенції зазначає, що «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [2].

Достатньо зразковим прикладом в даному випадку є справа Ahmet Hüsrev Altan v. Turkey, у якій заявником став відомий турецький журналіст, редактор та письменник Ахмет Хурсев Алтан. Його було звинувачено у членстві в структурній організації медіа-крила FETÖ/PDY, яка вважалася незаконною та терористичною. Зокрема, його затримали за те, що в телевізійній передачі, яка вийшла в ефір за день до спроби державного перевороту у липні 2016 року, заявник разом з двома іншими ведучими поширював підсвідомі повідомлення серед громадськості, нібито погрожуючи Турецькій Республіці та її президенту, а також натякаючи на те, що відбудеться державний переворот. Відповідно за підозрою у зв'язках з медіа-крилом організації FETÖ/PDY заявник був заарештований у себе вдома та поміщений під варту. Ахмет Хурсев Алтан звернувся до Конституційного Суду з позовом, в якому стверджував те, що його ув'язнення порушує його право на свободу та право на свободу слова, але даний позов не мав успіху. Європейський суд з прав людини постановив, що заявника було затримано та засуджено необґрунтовано відповідно до пункту с частини 1 статті 5 та статті 10 Конвенції, тому він визнає, що було незаконним обмеження його права на свободу та особисту недоторканність, а також права на свободу вираження поглядів [5].

Таким чином, свобода вираження поглядів є невід'ємною складовою демократичного суспільства, проте в умовах воєнного стану вона зазнає серйозних викликів. У цей період влада здатна регулювати інформаційний простір з метою захисту своїх громадян та запобігання дестабілізації в країні. Однак такі обмеження мають бути необхідними, виправданими та рівнозначними із виникаючими загрозами. Важливим також є те, що законодавство, яке регулює свободу вираження поглядів в умовах воєнного стану, повинно бути точним, зрозумілим та відповідати міжнародним стандартам захисту прав людини.

Підсумовуючи, варто зазначити, що для захисту інтересів національної безпеки держава має діяти в рамках правових і демократичних норм, а також повинна знайти баланс між правом на свободу вираження поглядів та необхідністю забезпечити безпеку держави та її громадян.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України : Закон України; Верховна Рада України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.11.2024).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>

4. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 № 263 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/263-2022-%D0%BF> (дата звернення: 01.11.2024).

5. Case of Ahmet Hüsrev Altan v. Turkey, judgment of 13 April 2021. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-209444>

Сушко Дар'я Романівна,

студентка Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів,

д.ю.н., професор

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ ТА ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Право на приватність є одним із фундаментальних прав людини, закріпленим у Конституції України та міжнародних актах, таких як Загальна декларація прав людини і Європейська конвенція з прав людини [1]. Це право включає недоторканність особистого і сімейного життя, таємницю листування, телефонних розмов, інших комунікацій. Втручання в особисте життя може бути виправдано лише за наявності чітко визначених підстав, закріплених у законі.

Відповідно до частин першої, другої статті 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Водночас такі дії породжують дискусії щодо меж допустимих обмежень, адже право на Водночас статтею 64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням

строку дії цих обмежень. Воєнний стан в Україні регулюється Законом «Про правовий режим воєнного стану», який надає державним органам додаткові повноваження для ефективної боротьби з внутрішніми та зовнішніми загрозами [2]. Серед таких заходів – можливість обмеження доступу до приватних комунікацій без рішення суду, якщо це необхідно для забезпечення оперативної безпеки. Такі заходи можуть включати моніторинг телефонних розмов, електронного листування, а також контроль за інформацією, що поширюється через засоби масової інформації та Інтернет. Держава може тимчасово обмежувати або блокувати певні інтернет-ресурси для запобігання поширенню дезінформації або ворожої пропаганди, що може підірвати обороноздатність країни.

Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 (далі – Указ) в Україні введено воєнний стан. Згідно з пунктом 3 Указу у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені, зокрема, статтею 32 Конституції України. Це узгоджується із положеннями статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою органи державної влади не можуть втручатись у здійснення права на повагу до приватного і сімейного життя, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Також відповідно до статті 15 цієї Конвенції під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

2015 р. Україна вперше повідомила Раду Європи про відступ від права на особисту недоторканність – йшлося про можливість затримувати підозрюваних у тероризмі без ухвали суду. Був також відступ від права на вільне пересування, таємницю кореспонденції, недоторканність житла, права на справедливий суд і на ефективний правовий захист. Ці обмеження діяли в зоні АТО.

Після початку повномасштабного вторгнення в Україні запровадили воєнний стан, і вже в березні 2022 року Україна повідомила Раду Європи про відступ за набагато ширшим переліком статей Конвенції.

Після цього Україна кілька разів повідомляла про зміни в законодавстві, але не скорочувала і не розширювала списку. Загалом з 2015 року українська влада інформувала Раду Європи про різні зміни у сфері прав людини 20 разів.

Таким чином, держава зобов'язана дотримуватися принципу пропорційності при втручанні у приватне життя громадян, а обмеження

повинні бути тимчасовими і чітко обґрунтованими. Важливо, що навіть у таких умовах громадяни можуть захищати свої права через національні суди та міжнародні органи, зокрема Європейський суд з прав людини, якщо вважають, що їх права на приватність порушено [3].

Отже, право на приватність, хоча і може бути обмежене в умовах воєнного стану, залишається важливою складовою демократичної держави. Баланс між забезпеченням національної безпеки та захистом прав людини є критично важливим для збереження верховенства права. Держава повинна діяти відповідально та прозоро, забезпечуючи громадянам зрозумілі підстави для втручання в їх особисте життя, щоб захистити як громадську безпеку, так і права громадян [4].

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text)

2. Про правовий режим воєнного стану від 12.05.2015. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text)

3. Втручання у приватне життя під час воєнного стану: чи є межі? Презентація дослідження УГСПЛ.2024. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/vtruchannia-u-pryvatne-zhyttia-pid-chas-voiennoho-stanu-chy-ie-mezha-prezentatsiia-doslidzhennia-uhspl/>

4. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Аналіз законодавства у сфері обмежень прав на приватність в умовах воєнного стану. К., 2024. С. 9–13.

Титенок Карина Тарасівна,

студентка магістратури Національного університету «Чернігівська політехніка»

Науковий керівник: Нітченко Алла Григорівна, доцентка кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін Національного університету «Чернігівська політехніка», к.і.н., доцент

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Внаслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України [1], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2] з 24 лютого 2022 р. Указом Президента України № 64/200 було введено воєнний стан [3], який обумовив тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Цей указ був затверджений Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2102-ІХ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [4], який триває й нині.

Стаття 64 Конституції України передбачає винятки, за яких можуть вводитися певні обмеження прав і свобод громадян. Такою підставою є запровадження воєнного або надзвичайного стану [1].

Згідно зі статтею 30 Конституції України, кожна людина має право на недоторканність житла. Проникнення до житлового приміщення чи іншого володіння особи, а також проведення там огляду або обшуку допускається лише на підставі обґрунтованого судового рішення. Однак, у випадках, коли необхідно терміново врятувати життя або майно чи при безпосередньому переслідуванні осіб, підозрюваних у злочині, можливе проникнення на основі іншого порядку, встановленого законом [1]. Водночас, відповідно до ч. 3 Указу № 64/2022 на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України.

Службові особи територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП) і правоохоронних органів, вказуючи на воєнний стан обмежують конституційні права на недоторканність житла громадян, зокрема з метою видачі повістки особі. Однак, навіть під час дії воєнного стану обмеження права на недоторканність житла не може носити абсолютного характеру.

Стаття 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» чітко визначає випадки, коли може бути обмежене право на недоторканність житла. По-перше, вводиться військово-квартирна повинність для фізичних і юридичних осіб, що передбачає розміщення військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, служби цивільного захисту, евакуйованого населення, а також військових частин і установ. Військові адміністрації, спільно з військовим командуванням та за необхідності із залученням органів виконавчої влади, місцевого самоврядування або Ради міністрів Автономної Республіки Крим, мають право здійснювати такі заходи. По-друге, під час дії воєнного стану дозволяється проникнення до житла чи іншого володіння особи з метою огляду [2]. Це регламентовано Порядком перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, затвердженого Постановою КМУ від 29 грудня 2021 року № 1456 (далі – Порядок) [5].

Житло особи охоплює будь-яке приміщення, що знаходиться у її постійному або тимчасовому володінні, незалежно від його призначення та правового статусу, якщо воно пристосоване для постійного або тимчасового проживання. Це включає всі складові частини такого приміщення. Приміщення, призначені для утримання осіб з обмеженими законом правами, не вважаються житлом. Інше володіння особи може включати транспортні засоби, земельні ділянки, гаражі, а також інші будівлі та приміщення побутового, службового, господарського, виробничого призначення тощо, які належать особі. Проникнення до житла чи іншого володіння можливе лише за добровільною згодою власника або на підставі ухвали слідчого судді [6].

Згідно з підпунктами 5–6 Порядку, право перевіряти документи, оглядати особисті речі, транспортні засоби, багаж, вантажі, службові приміщення та житло громадян надається уповноваженим представникам Національної поліції, СБУ, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Державної міграційної служби, Держмитслужби та Збройних Сил, згідно з відповідним наказом коменданта. Під час огляду уповноважені особи можуть використовувати технічні засоби для виявлення вибухонебезпечних предметів і речовин, обіг яких обмежено або заборонено, а також застосовувати засоби фото-, аудіо- та відеофіксації. Фіксація житла та особистих речей громадян за допомогою аудіо- та відеозапису проводиться лише за їхньою згодою.

Згідно з пунктом 11 Порядку, уповноважена особа має право увійти до житла або іншого володіння громадянина без судового рішення тільки в екстрених ситуаціях, таких як: порятунок життя людей і майна під час надзвичайних ситуацій; переслідування осіб, підозрюваних у злочині; або припинення злочину, що становить загрозу життю осіб, які перебувають у цьому приміщенні. Таке проникнення не обмежує права особи на користування своїм майном. Про проведені дії уповноважена особа повинна доповісти або повідомити згідно з вимогами Кримінального процесуального кодексу України [5].

Що стосується працівників поліції, то згідно зі ст. 38 Закону України «Про Національну поліцію» поліція має право увійти до житла або іншого володіння особи без судового рішення лише в невідкладному випадку, що включає: 1) порятунок життя людей і майна під час надзвичайних подій; 2) безпосереднє переслідування осіб, підозрюваних у кримінальному правопорушенні; 3) зупинення кримінального правопорушення, що становить загрозу життю осіб, які перебувають у житлі чи іншому володінні [7].

Вручення повістки не можна вважати невідкладним випадком згідно зі ст. 30 Конституції чи екстреною ситуацією згідно з п. 11 Порядку, тому такі дії уповноважених службових осіб ТЦК та СП, працівників поліції є злочинним посяганням і створюють ідеальний склад кримінального правопорушення передбаченого ст. 162 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) – порушення недоторканості житла, а також ст. 364 ККУ – зловживання владою або службовим становищем та ст. 365 ККУ – перевищення службових повноважень працівником правоохоронного органу [8].

Отже, незважаючи на обмеження конституційного права на житло під час дії правового режиму воєнного стану, відповідні обмеження не носять абсолютного характеру і мають бути правомірними, зокрема спрямовані на ситуації, коли суспільні інтереси потребують втручання. Нормативно-правові акти визначають конкретні випадки та підстави, коли право на житло може обмежуватись, в тому числі під час дії правового режиму воєнного стану, і службові особи виконуючи свої повноваження, зобов'язані діяти в рамках визначених законодавцем. Кримінальна відповідальність за незаконне проникнення до житла чи іншого володіння

особи є суттєвою законодавчою гарантією захисту прав людини, передбачених ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9] і ст. 30 Конституції України.

Бібліографічні посилання:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення – 26.10.2024).
5. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-n#n8>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення – 27.10.2024)
8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Тібуа Теона Патаївна,

студентка ННІ права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент кафедри
міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Право на свободу вираження є одним із основоположних прав людини, без якого функціонування демократичної держави неможливе. Саме тому воно знайшло своє відображення у численних міжнародних документах, а також у Конституції України. Окрім цього такі права регулюються Статтею 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Статтею 10 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на свободу вираження, яке однаковою мірою поширюється на будь-яку особу [1; 2].

Втім часто буває що окремі положення не працюють під час війн, інколи з'являються колізії з іншими законами (особливо в країнах котрі не воювали десятиліттями, та ніхто всерйоз не контролював узгодження законодавств). Бувають випадки, що закони де факто працюють вибірково, наприклад в Україні від політиків звучали такі висловлювання як «Конституція на паузі», що я вважаю неприпустимим. Водночас Президент не ухвалював жодних рішень, що «ставили б на паузу» дію Основного закону, весь це інформаційний фон лише суб'єктивні бачення окремих законодавців.

Розглянемо, які зазвичай обмеження виникають під час конфліктів. Увага приділяється виразам, які використовуються у процесі вираження своєї думки, та загальній меті її вираження. Тонка межа між аналізом ситуації і підсумуванням своєї думки та закликами до повалення режиму, насильницького вирішення ситуації, загострення конфлікту пильно відстежується і враховується під час збройних конфліктів. Втім ця межа часто суб'єктивна і схиляється в бік зацікавленої сторони. Таким чином країна агресор, її сателіти, завжди будуть критикувати притиснення проти таких висловлювань. А країна, громадяни якої так висловлюються, завжди буде прибільшувати вислів, переводити його в розряд правопорушень, задля збереження єдності народонаселення, для попередження політичних коливань [4, с. 20].

Є ті законодавчі норми, порушення котрих частіше за все в мирний час не помічають, а під час збройних конфліктів ретельно відстежують. Цей момент є суб'єктивним оскільки структура приведення до відповідальності не змінилася. Є і інші випадки, коли з'являються нові постанови, коли стає неможна коментувати якісь події, з конкретним артикулюванням заборон.

Тепер розглянемо українську дійсність. Це питання не просто свободи слова під час конфлікту, а свободи слова під час інформаційної війни. Частіше за все громадян засуджували через розповсюдження сепаратистської пропаганди (наприклад, виправдовування існування так званих ЛНР/ДНР, виправдовування анексії Криму), через виправдовування дій агресора (РФ та іноді Білорусі), тобто виправдовування необхідності повномасштабного вторгнення. Такі засудження та обмеження більшість населення визнає виправданими та необхідними. Однак більшість критично населення відноситься через переслідування за критику політиків, їх неефективну діяльність, хабарі. Часто такі напади називають «кремлівською пропагандою», навіть коли подібних ознак немає. Та й переслідування можуть бути не законодавчими методами, а просто підприємство починають ретельно перевіряти, громадян викликають на допити.

Особливо відчувають це ті громадяни, чия робота пов'язана з постійними висловлюваннями: журналісти, громадські діячі. По-перше, значна частина інформації таємна і не може бути розголошеною. По-друге, публічне висвітлення проблемних аспектів (як-от імовірна корупція в армії), може суттєво вплинути на бойовий дух. В таких випадках самоцензура впливає на

дії журналістів навіть більше, ніж у цивільних питаннях. Різні державні інституції по-різному ставляться до журналістської роботи та часто суперечать одна одній. Стосовно дозволу працювати в певних місцях або висвітлювати ті чи інші аспекти війни представники різних державних органів можуть мати кардинально різні позиції. Де-факто війна перетворила багатьох українських журналістів на воєнних кореспондентів, а це вже інші права та обов'язки, необхідність продукувати певні наративи. Всесвітній індекс свободи преси RSF за 2024 рік відніс Україну до 61-го місця з 131-го, нам є що вдосконалювати [3, с. 55].

Частіше за все тут протистояння зберігати інформаційну тишу та продовжувати інформувати населення про події. Так, в одному з ефірів Єдиного марафону новин ведучий спитав речницю Оперативного командування «Південь» Наталю Гуменюк про те, чи почався контрнаступ. Замість відповіді вона показала жест з радянського плаката «Не болтай!» – такий самий, який використали у проморолику, оприлюдненому Міністерством оборони. Порухення це свободи слова чи ні – питання риторичне.

Крім того не слід забувати і про права на свободу слову, котрі порушує сам агресор на окупованих досі територіях. Адже де-факто українські закони там не працюють, агресор нав'язує додержання у висловлюваннях своїх власних наративів.

Підсумуємо, у держав, що знаходяться у стані конфлікту, свобода вираження поглядів є далеко не першочерговим пріоритетом. Втім блокування інформаційної загрози та застосування оборонної тактики не може бути вдалою довгостроковою стратегією у цифрову еру. Завжди існуватимуть більш розвинені технології та засоби, що робитимуть можливим обхід будь-якого технічного обмеження. Тому потрібно розробити таку інформаційну систему, де офіційні дані держави не будуть піддаватися сумніву, а дискредитаційні висловлювання будуть сприйматися як «жовта преса», «фейки», тоді питання свободи слова вирішиться само собою, однак це надзвичайно складно враховуючи втручання агресора в інформаційний простір. Також нам потрібно прагнути до самокритики, бо інакше країна скотиться до диктатури, де всередині всі державні органи наголошують про безпрецедентний рівень свободи слова, а на ділі ситуація протилежна.

Бібліографічні посилання:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73)

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16 / Документ 995_004, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.08.2021

3. Русавська А., Михайліна Т. Проблеми реалізації свободи слова в умовах збройної агресії. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2020. С. 52–60.

4. Свобода вираження поглядів. Міжнародні стандарти, практика Європейського суду з прав людини і національне законодавство України в умовах воєнного стану. Огляд правових підходів. Серія: Свобода слова і національна безпека. Київ: УНЦПД, 2022. 25 с.

Тібуа Теона Патаївна,

студентка ННІ права та міжнародно-правових відносин

Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Стрижак І. В. доцент кафедри міжнародного

права ННІ права та міжнародно-правових відносин

Університету митної справи та фінансів, к.ю.н., доцент

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ СПАДКОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність питання спадкування на територіях ведення бойових дій та окупованих територіях пов'язана зі складнощами реалізації прав спадкоємців у надзвичайних умовах. Зокрема, має вплив відсутність доступу до нотаріальних послуг, адвокатів, юридичних установ тощо на територіях бойових дій.

Спадкування є важливою частиною майнового обороту адже гарантує правонаступництво майнових прав і обов'язків, що сприяє стабільності економічного середовища. Також спадкування дозволяє запобігати застою майна, забезпечує можливість його використання для розвитку майнового обороту.

Розглядаючи проблеми спадкування в умовах воєнного стану, ми виявили та дослідили найбільш поширені. Першою є втрата чи пошкодження документів, що підтверджують право власності. Така проблема зустрічається у зонах активних бойових дій. Численні факти екстреної евакуації населення без документів, з подальшим знищенням майна разом з документами (нерідко має місце мародерство), або ж неможливість потрапити назад через окупацію зумовлюють проблеми у процесі спадкування

Другою проблемою є встановлення факту смерті спадкодавця. Ця проблема є актуальною у випадках, коли люди зникають безвісті. Наприклад, у 2022 році в окупованих населених пунктах громадяни були захоронені без документів та фіксування смерті державою. Часто захоронення проходили стихійно, в неналежних місцях. Звичайно, згодом особистість цих захоронених осіб встановлюється завдяки опитуванню свідків та генетичним експертизам. Цей процес займає багато часу, що зумовлює затримку у вступі у спадщину. Адже цивільним законодавством для прийняття спадщини встановлено строк у 6 місяців, який обчислюється з дня смерті особи.

Третьою проблемою є те, що соціально-економічні наслідки війни спричиняють знецінення спадкового майна через його пошкодження або руйнування. Це, звичайно, проблема на яку вплинути неможливо. Дії

агресора передбачити неможливо, а держава компенсує лише частину руйнувань, і, звісно, це проблематизує процес отримання спадщини, чи робить вступ у спадкування неактуальним. Простіше кажучи об'єкти спадщини можуть бути зруйновані через військові дії.

Четвертою проблемою в умовах воєнного стану є ризик втрати спадкових справ. За відсутності доступу до Спадкового реєстру нотаріус впроваджує спадкову справу без вживання цього реєстру та перевіряє факт заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту протягом п'яти робочих днів з дня поновлення такого доступу. Відомо багато випадків коли спадкова справа губилася або не відображалася потім коректно в реєстрі [3].

П'ятою виявленою проблемою спадкових відносин в умовах збройного конфлікту є загроза цілісності Спадкового реєстру з урахуванням постійної ймовірної загрози з боку РФ у вигляді кібератак. Важливим питанням є забезпечення недоторканності, додаткової захищеності шифрування реєстру та захист від DDoS-атак основних інформаційних ресурсів, в яких збережені відомості щодо виконання зобов'язання. Сервери реєстру повинні мати надійний захист і дублювання інформації.

Шостою проблемою є неможливість доступу до спадкового майна через мінування територій або активні бойові дії.

З боку держави були зроблені певні кроки для врегулювання строків прийняття або відмови від спадщини в умовах воєнного стану. Зокрема, у п. 3 Постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (далі – Постанова) передбачено, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття призупиняється на періоди дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці [2]. Водночас подовжений строк прийняття спадщини застосовується до спадкових відносин, що виникли після 28.06.2022 р., тобто з моменту набрання чинності цим положенням Постанови.

Для спадкових відносин, що виникли до цієї дати, застосовуються загальні положення щодо шестимісячного строку прийняття спадщини. Також Постановою встановлюються особливості обрахунку строків для спадкування в умовах воєнного стану: зокрема, перебіг строку може бути поновлений у судовому порядку, якщо спадкоємці не змогли своєчасно прийняти спадщину з поважних причин, пов'язаних із воєнними діями або обмеженим доступом до нотаріальних послуг. Крім того, на території, де діє воєнний стан, обрахунок строків продовжуватиметься ще протягом двох років після його припинення або скасування [1].

За відсутності документів на майно для отримання спадщини громадянина чекають додаткові юридичні процедури. Після спливу строку для прийняття спадщини потрібно отримати у нотаріуса Постанову про відмову у вчиненні нотаріальних дій у зв'язку з відсутністю оригіналів правовстановлюючих документів на спадкове майно; потім звернутись до суду із позовною заявою про визнання права власності в порядку спадкування та отримати судові рішення [4].

Тож підсумуємо. На нашу думку, воєнний стан потребує деякого спрощення процедур оформлення спадщини, особливо коли спадкоємці не мають фізичного доступу до майна. Я вважаю за необхідне розробити та впровадити дистанційні нотаріальні послуги для осіб, які не мають доступу до місцевих нотаріусів через бойові дії. Така думка, можливо, буде спірною з огляду на неможливість гарантування, що за кадром особи, яка робить спадкове розпорядження, не стоїть певна особа зі зброєю і волевиявлення спадкодавця або спадкоємця не є вільним.

Підсумуємо, незважаючи на виклики, з початку воєнної агресії була прийнята низка нормативно-правових актів, що підтримують спадкові правовідносини. Вважаємо, що законодавець має і надалі розробляти норми законодавства таким чином, щоб був збережений баланс між межами здійснення суб'єктивних цивільних прав та обмеженнями здійснення суб'єктивних цивільних прав.

Бібліографічні посилання:

1. Закон України від 08 листопада 2023 року № 3450-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20#Text>

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>

3. Основні зміни у прийнятті спадщини та оформлення спадкових прав / Південне міжрегіональне управління міністерства юстиції (м. Одеса). URL: https://just-dnipro.gov.ua/?view=viewnews&page_id=4706 Скрябін О. М., Устінова-Бойченко Г. М. Особливості прийняття спадщини в умовах воєнного стану. Правовий часопис Донбасу. 2024. № (4). С. 59–63.

Ткаченко Юлія Олександрівна,

студентка бакалаврату Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Лабенська Лілія Леонідівна, доцент кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
к.ю.н., доцент

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ВІЙНА, МІГРАЦІЯ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

Сучасний світ стикається з безпрецедентними викликами, що суттєво впливають на права людини: війни, міграційні кризи, розвиток цифрових технологій. Ці виклики створюють нові проблеми та загрози, одночасно розширюючи можливості для захисту прав.

Забезпечення прав і свобод людини є ключовою місією міжнародної спільноти та міжнародних правозахисних інституцій. Людина, її права, свободи та інтереси визначають спрямованість міжнародної політики і утворюють нову галузь права – міжнародне право – міжнародно-правовий захист прав людини.

Питання прав і свобод людини завжди були актуальними для цивілізованих суспільств, як у минулому, так і сьогодні. Права людини є культурним феноменом сучасного міжнародного співтовариства, що відображає систему людських цінностей, закорінених у певний історичний період і тому залежних від ідеології світової правової спільноти.

Питання прав людини та її захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз потребує рішень, які встановлюють пріоритетність розгляду правових питань у ширших глобальних проблемах людства.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми, які встановлюють статус особи на загальнолюдському рівні, встановлюють перелік основних прав і свобод, а також обов'язки держав щодо дотримання цих прав і свобод [1, с. 26].

Захист прав людини серед сучасних глобальних викликів, таких як війни, міграція та цифрові технології, є критичним питанням, оскільки порушення прав людини часто відбуваються під час збройних конфліктів. Це включає право на життя, свободу та безпеку. Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції, спрямоване на захист цивільних осіб і військовополонених.

Війна систематично порушує права людини – право на життя, безпеку, свободу, свободу пересування, недоторканність особи, право на справедливий суд. Війна ускладнює доступ до гуманітарної допомоги, охорони здоров'я, освіти та правосуддя. Наразі міжнародні правозахисні організації та міжнародне право прагнуть забезпечити захист цивільного населення, гуманітарні коридори та притягнути до відповідальності винних у воєнних злочинах.

Що стосується міграції, то міграційна криза створює виклики для захисту прав мігрантів і біженців. У цьому випадку важливо забезпечити людям, які змушені покинути свої домівки, доступ до притулку, медичної допомоги та освіти. Мігранти часто стикаються з дискримінацією, насильством, експлуатацією та відсутністю доступу до освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг. Недостатнє фінансування міграційних служб, бюрократичні перешкоди, упередження та ксенофобія ускладнюють інтеграцію мігрантів та захист їхніх прав.

Цифровізація відкриває нові можливості для реалізації прав людини, але вона також створює нові загрози, такі як порушення захисту даних і кіберзлочинність. Важливо розвивати правові та технічні механізми захисту прав у цифровому середовищі. Цифрові технології можуть використовуватися для моніторингу та контролю, цензури, обмеження свободи вираження поглядів, онлайн-насильства та поширення дезінформації.

З точки зору міжнародного права, міжнародний захист прав людини – це міжнародне право, яке встановлює загальні стандарти та рамкові умови поведінки держав у діяльності, яке визнає, захищає та контролює дотримання суспільно визначених прав. Воно складається з принципів і

норм регулювання свободи фізичних осіб та їх об'єднань у певних сферах та міжурядового співробітництва у цій сфері.

Захист прав і свобод людини в умовах війни гарантує кожному вибір усіх правових можливостей для захисту прав, які порушуються. Права людини повинні гарантуватися владою, щоб забезпечити їх реалізацію громадянами [2].

Ст. 55 Конституції України прописано, що кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Конституція України передбачає, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і напрями діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3) [3].

Права людини не є абсолютними. Це керівні ідеї, які необхідно застосувати до окремих випадків залежно від обставин. У деяких випадках вони можуть бути обмежені або скасовані, особливо в ситуаціях, коли одне право людини здається таким, що суперечить іншому, або коли дотримання прав однієї людини загрожує порушенням прав іншої людини. Такі міркування балансу часто обертаються навколо компромісу між бажаними цілями безпеки та свободи – іншими словами, навколо питання, якою мірою держава повинна встановлювати правила, що обмежують індивідуальні свободи. Іноді таке «дозволене» обмеження прямо згадується у документах з прав людини [4].

Отже, питання захисту прав людини на національному та міжнародному рівні залишається актуальним. Необхідно враховувати той фактор, що суспільство не є сталим об'єктом, йому притаманний постійний розвиток, який надсилає нові виклики на які необхідно реагувати. Міжнародні організації та країни мають працювати разом, щоб розробити ефективні механізми захисту прав людини. Захист прав людини в умовах сучасних глобальних викликів є надзвичайно важливим завданням. Ми маємо використовувати всі наявні ресурси та інструменти, щоб забезпечити справедливе та мирне життя для всіх людей, незалежно від їхнього походження, віросповідання, сексуальної орієнтації чи будь-яких інших характеристик.

Бібліографічні посилання:

1. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. Підприємництво, господарство і право. 2019. 129 с.

2. Белогубова О.О. Міжнародний захист прав людини у цифровому суспільстві. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18741/>

3. Конституція України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Белов Д. М., Данканич М. М. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина. Ужгород, 2003. 57 с.

Толстюк М. О.,

студент Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Філяніна Людмила Анатоліївна, доцент кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів к.ю.н., доцент

ДЕПОРТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ЯК МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ДІЙ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ТА РЕАКЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ

У контексті нинішньої війни між росією та Україною гостро постає питання захисту прав дітей, як однієї з найбільш вразливих груп населення. Від початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну було зафіксовано численні випадки примусового вивезення українських дітей з тимчасово окупованих територій до росії. Забезпечення непорушності прав дитини є моральним обов'язком всіх суб'єктів міжнародного права та людства загалом. Порушення російською федерацією норм Міжнародного гуманітарного права є викликом не лише для України, але й для всієї міжнародної спільноти, адже такі дії становлять особливу небезпеку для міжнародного правопорядку. Україна є гарантом права на свободу, особистої недоторканості та захисту гідності для кожної дитини. Захист дітей є одним з пріоритетних напрямів діяльності нашої держави, а в умовах збройного конфлікту, це набуває особливого значення. Важливим також є надання точної правової оцінки діям російської федерації для подальшого притягнення до міжнародно-правової відповідальності держави-агресора.

Відповідно до ст. 7 та ст. 8 Римського статуту МКС депортація або насильницьке переміщення населення може кваліфікуватися як злочин проти людяності та/або воєнний злочин [1]. Також, ст. 49 Женевської конвенції про захист жертв війни 1949 р. категорично заборонено примусове індивідуальне переселення або депортацію [2]. Згадані дії зокрема заборонені 129 нормою звичаєвого гуманітарного права [3]. Також такі дії рф можна розглядати як акт геноциду. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього визначає примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи як одну зі складових геноциду [4].

За різними оцінками кількість депортованих дітей становить близько 20 тисяч, проте точну кількість встановити неможливо через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України. За даними державного порталу розшуку дітей «Діти війни» станом на жовтень 2024 р. з 24 лютого 2022 р. депортовано та/або примусово переміщено 19546 дітей [5].

15 березня 2023 р. Слідча комісія Організації Об'єднаних Націй визнала, що росія скоїла в Україні широкий спектр воєнних злочинів, зокрема депортацію дітей. Комісія дійшла висновку, що розглянуті нею випадки щодо переміщення та депортації дітей в межах України та до російської федерації порушують міжнародне гуманітарне право та

становлять воєнні злочини [6]. 5 квітня 2023 року у відповідь на організацію росією неформальної зустрічі членів Радбезу ООН за формулою “Аррії”, п’ятдесят країн оголосили спільну заяву в якій засудили дії російської федерації щодо депортації дітей з окупованих територій та інші порушення прав дітей, здійснені росією [7].

2 лютого 2024 почала роботу Міжнародна коаліція за повернення українських дітей, заснована Україною та Канадою. Членами коаліції наразі є 40 держав [8]. Головною метою Коаліції є координація взаємних зусиль та активізація співпраці між Канадою, Україною та державами-партнерами для розв’язання проблеми незаконної депортації та примусового переміщення українських дітей росією.

Велике значення має моніторинг та документування випадків незаконної депортації дітей. Це містить збір інформації, яка в майбутньому може бути використана як доказ злочинної діяльності російської федерації. Моніторинг здійснює низка міжнародних організацій серед яких: Amnesty International, Human Rights Watch, Save the Children та інші [9], [10], [11]. Докази, які збираються, в майбутньому можуть бути використані в Міжнародному кримінальному суді, Міжнародному суді ООН та спеціальному міжнародному трибуналі щодо злочину агресії росії проти України.

Журналістські розслідування надають оперативну інформацію, протидіють пропаганді та дезінформації. New York Times, Associated Press, Радіо Свобода та низка інших медіа крім факту депортації також виявили створення росією перешкод для возз’єднання з батьками та здійснення заходів, які мають на меті стерти національну ідентичність [12], [13], [14].

Загалом можна виділити такий комплекс заходів, спрямованих на розв’язання проблеми незаконного переміщення українських дітей:

- Впровадження санкцій та здійснення міжнародного тиску щодо росії.
- Повернення депортованих дітей.
- Документування та моніторинг злочину депортації.
- Притягнення до міжнародно-правової відповідальності держави-агресора та конкретних осіб причетних до злочину депортації.

Міжнародна спільнота продовжує впроваджувати механізми для поновлення прав незаконно переміщених дітей, відновлення справедливості та притягнення винних до відповідальності. Ефективна координація між державами, міжнародними організаціями та іншими суб’єктами є надзвичайно важливою складовою протидії злочину депортації українських дітей. Розв’язання цієї проблеми також може сприяти виникненню міжнародних механізмів, які будуть запобігати спробам депортації у майбутньому.

Бібліографічні посилання:

1. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 03.10.2024).

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12.08.1949 р. : станом на 23 лютого 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.10.2024).

3. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. ICRC | International Committee of the Red Cross. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf

4. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 09.12.1948 р. : станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#

5. Державний портал розшуку дітей «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua> (дата звернення: 03.10.2024).

6. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. www.ohchr.org. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_UA.pdf (дата звернення: 05.10.2024).

7. Statement in response to the Russian Federation's Arria-formula meeting on the unlawful forced deportation of children by the Russian Federation in Ukraine. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. URL: <https://mfa.gov.ua/en/news/statement-response-russian-federations-arria-formula-meeting-unlawful-forced-deportation-children-russian-federation-ukraine> (date of access: 05.10.2024).

8. Кравченко О. Розпочала роботу Міжнародна коаліція за повернення українських дітей. LB.ua. URL: https://lb.ua/society/2024/02/02/596694_rozpochala_robotu_mizhnarodna.html (дата звернення: 05.10.2024).

9. Ukraine: Russia's unlawful transfer of civilians a war crime and likely a crime against humanity – new report. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/11/ukraine-russias-unlawful-transfer-of-civilians-a-war-crime-and-likely-a-crime-against-humanity-new-report/>

10. Investigation Launches into Forcible Transfer of Children in Ukraine. Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/04/06/investigation-launches-forcible-transfer-children-ukraine> (date of access: 05.10.2024).

11. Save the Children calls for full investigation into violations of children's rights in Ukraine. Save the Children. URL: <https://www.savethechildren.net/news/save-children-calls-full-investigation-violations-children-s-rights-ukraine>.

12. Children Were Taken From Ukraine. Many Are Up for Adoption in Russia. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2024/06/02/world/europe/ukraine-children-russia-war.html>.

13. Shvets A., Tilna E., Deeb S. E. How Moscow grabs Ukrainian kids and makes them Russians. AP News. URL: <https://apnews.com/article/ukrainian-children-russia-7493cb22c9086c6293c1ac7986d85ef6> (date of access: 05.10.2024).

14. Радіо Свобода. Як росія викрадала українських дітей і хто з окупантів до цього причетний, 2023. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LdBQ-iYpY9A> (дата звернення: 05.10.2024).

Туровська Альбіна, Гриценко Аліса,
студентки Університету митної справи та фінансів
Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри
міжнародного права Університету митної справи та фінансів,
доктор юридичних наук, професор,

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Конфлікти, політичні переслідування, економічні кризи та природні катастрофи призводять до масових переміщень населення, що ставить під загрозу основні права людини. В умовах глобалізації та зростання міжнародної мобільності необхідність у ефективних механізмах захисту стає критично важливою для асекурації гуманітарних стандартів і соціальної справедливості.

Основним документом у сфері захисту біженців міжнародного характеру є Конвенція про статус біженців 1951 року та Протокол 1967 року, що розширив її дію. Крім того, значну роль відіграє Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Він забезпечує дотримання прав, надаючи допомогу біженцям у всьому світі. Інші міжнародні інструменти, такі як загальні права людини та гуманітарне право, забезпечують додаткові гарантії для захисту цих вразливих груп [1].

В межах основного документа є основні положення, а саме: визначення поняття «біженець»: особа, яка через переслідування за ознаками раси, релігії, національності, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань не може або не бажає скористатися захистом своєї країни; принцип невислання (*non-refoulement*): забороняє повертати біженців до країн, де їх життю чи свободі загрожує небезпека.

Соціально-економічні права: біженцям надається право на працю, освіту, житло, доступ до судової системи [1]; Протокол 1967 року скасував обмеження, встановлені Конвенцією, щодо часу та місця дії, надаючи міжнародний захист біженцям незалежно від місця переслідування [1].

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) є організація, функції якої є реалізація політики ООН щодо захисту біженців. Основними завданнями УВКБ ООН є: надання захисту та гуманітарної допомоги через місії, допомогу в забезпеченні притулку, сприяння інтеграції або добровільному поверненню. УВКБ ООН контролює виконання положень Конвенції та Протоколу, надає рекомендації державам та розробляє політичні рішення для покращення становища біженців та співпрацює з регіональними та національними урядами для забезпечення рівномірного розподілу обов'язків між країнами, які приймають біженців, і тими, що надають фінансову допомогу [3].

Крім того, УВКБ ООН координує глобальні дії в умовах масової міграції, зокрема через програми переселення та підтримку регіональних рішень, таких як Спільна європейська система притулку в ЄС [3].

Загальна декларація прав людини (1948), яка проголошує рівність усіх людей і гарантує право на життя, свободу та безпеку, та інші міжнародні нормативно-правові документи забезпечують основні права та свободи, які застосовуються до всіх осіб, незалежно від їх правового статусу. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), які зобов'язують держави забезпечувати права особам, які знаходяться на їхній території, зокрема біженцям [2].

Окремо слід зазначити, що регіональні механізми захисту прав людини, діють на підставі: в рамках Ради Європи – Конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950; у рамках Європейського Союзу – на підставі установчих договорів; у рамках Організація з безпеки і співробітництва в Європі – згідно з Гельсінським Актом 1975 р.; в Америці – згідно з американською Конвенцією про права людини 1978 р.; в Африці – згідно з африканською Хартією прав людини 1981 р. [4].

В рамках Ради Європи та Європейського Союзу (*Європейська система*) захисту прав біженців ґрунтується на кількох ключових інструментах: Дублінські регламенти: Це серія європейських нормативних актів, що регулюють питання визначення держави відповідальної за розгляд заяв про надання притулку. Основна мета – уникнути ситуацій, коли особа подає кілька заяв у різних країнах. За правилами Дублінського регламенту, заявка обробляється в першій країні, де біженець виявив бажання отримати притулок [5]; Гріндське рішення: Випадок, пов'язаний із правами біженців, де Європейський суд з прав людини ухвалив рішення, що зобов'язує держави забезпечити відповідний рівень захисту для біженців. Це рішення підкреслює важливість дотримання прав людини, навіть у контексті прикордонного контролю [5].

Регіональні механізми захисту біженців в Африці та Латинській Америці мають свої специфіки: Африканська конвенція про захист прав біженців (1969): Ця конвенція акцентує увагу на внутрішніх конфліктах та насильстві в регіоні, що розширює поняття біженця. Вона також підкреслює необхідність прийняття біженців, що тікають від насильства, яке може не відповідати традиційним визначенням біженців [6]; Латиноамериканська конвенція про біженців (1984): Визначає біженців як осіб, які втікають від насильства, репресій або інших загроз. Конвенція акцентує на праві на захист, що включає не тільки політичні, але й соціальні та економічні аспекти [7].

В межах регіональних механізмів є регіональні підходи до захисту переміщених осіб часто враховують культурні, політичні та економічні особливості регіонів: в країнах Європи: основний акцент на дотриманні прав людини і інтеграції біженців у суспільство, з наданням соціальних послуг та підтримкою [5]; в країнах Африки: більший акцент на колективних рішеннях, співпраці між країнами та управлінні переселенцями, враховуючи вплив внутрішніх конфліктів та політичних

нестабільностей [6]; в країнах Латинської Америки: Пріоритет на гуманітарному підході, який включає соціальні програми і активну участь громадянського суспільства в підтримці біженців [6].

Бібліографічні посилання:

1. Конвенція про статус біженців (1951 р.) URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/07/UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf
2. Загальна декларація прав людини (1948 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення осіб (1998 р.) URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini>
4. Тимчасовий захист чи статус біженця: в чому принципова різниця? URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/210033_timchasoviy-zakhist-chi-status-bzhentsya-v-chomu-printsipova-rznitsya
5. European Court of Human Rights. (2011). M.S.S. v. Belgium and Greece. URL: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecthr-mss-v-belgium-and-greece-gc-application-no-3069609>
6. UNHCR. (2020). URL: <https://www.unhcr.org/flagship-reports/globalreport/>
7. Африканська хартія прав людини і народів 1981. URL: https://vue.gov.ua/%D0%90%D1%84%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%96_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2_1981

Унгілов Артем Вадимович,

студент Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник: Легка Оксана Володимирівна, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, професор,

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ: ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Право на доступ до інформації є важливою складовою демократичного суспільства, яке закріплене в Конституції України та регулюється низкою законодавчих актів, серед яких Закони України «Про звернення громадян», «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації». Це право гарантує громадянам можливість вільно отримувати, використовувати, поширювати й захищати інформацію, необхідну для реалізації своїх прав та законних інтересів.

Введення воєнного стану в Україні значно вплинуло на реалізацію багатьох прав і свобод громадян, зокрема права на доступ до інформації. Указ Президента України «Про введення воєнного стану» № 64/2022 [4]

забезпечує можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод, у тому числі тих, що регулюються статтями 30-34 Конституції України [2], зокрема право на інформацію.

Рішенням Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 було підтверджено, що конституційні обмеження права людини на збір, зберігання, використання та поширення інформації відповідає пункту 2 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року [6]. Це положення дозволяє встановлювати обмеження прав і свобод виключно в межах, передбачених законом, для забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших осіб, а також для дотримання вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві.

Відповідно з п. 3 Указу № 64/2022, під час дії правового режиму воєнного стану можуть бути введені тимчасові обмеження на отримання та поширення інформації [4], що є необхідними для забезпечення безпеки держави та захисту громадян.

Гарантією права на інформацію є допустимість його обмеження виключно на підставі закону. В умовах воєнного стану, ні Закон України «Про правовий режим воєнного стану», ні відповідний Указ Президента України № 64/2022 таких обмежень прямо не встановлюють. Проте Наказ Головнокомандувача ЗСУ № 73 від 03.03.2022 р. вводить обмеження щодо поширення інформації, яка може загрожувати військовим операціям [5]. Однак такі обмеження мають відповідати принципам пропорційності [1, с. 145] та бути виправданими з огляду на реальні загрози національній безпеці. Важливо, щоб обмеження були тимчасовими й не порушували основоположні права людини.

Однією з ключових проблем в умовах воєнного стану є протидія дезінформації. Російська федерація веде активну інформаційну війну, використовуючи фальшиві новини, маніпуляції та пропаганду з плановим підривом довіри громадян до української влади та міжнародної спільноти. Це робить необхідним жорсткіше регулювання інформаційної сфери під час війни.

Мельник Ю.П. стверджує, що «стабілізація дезінформаційного середовища в Україні можлива шляхом унормування положень профільного Закону України «Про інформацію» №2657-ХІІ із діяльністю профільних інституцій, як-от РНБО та Центр протидії дезінформації (ЦПД) при останньому» [3, с. 119].

Законодавство України передбачає низку механізмів протидії дезінформації. Таким чином, органи державної влади можуть обмежувати доступ до інформації, яка поширює фейки чи пропагує насильство. Також можуть бути введені тимчасові обмеження на роботу ЗМІ, які співпрацюють з ворогом або поширюють антиукраїнську риторику. Проте важливо, щоб такі заходи не перетворилися на інструмент цензури. Громадяни повинні мати доступ до об'єктивної інформації, яка дозволяє їм бути поінформованими про хід подій.

Забезпечення права на доступ до інформації під час воєнного стану залишається складним завданням, яке потребує постійного пошуку балансу між

безпековими потребами держави та правами громадян. Одним із ключових викликів є вдосконалення правових механізмів, які дозволяють чітко зрозуміти межі та умови обмеження доступу до інформації в умовах війни.

Таким чином, реалізація права на доступ до інформації в Україні під час воєнного стану перебуває в умовах тимчасових обмежень, зумовлених необхідністю захисту національної безпеки.

Однією з основних проблем щодо реалізації права на доступ до інформації під час воєнного стану, є невизначеність щодо меж і умов обмеження. Відсутність чітких норм у законодавстві щодо обмеження права на інформацію може привести до зловживання з боку органів державної влади, що використовує воєнний стан як підставу для цензури та обмеження свободи слова. Додатковою складністю є поширення дезінформації та пропаганди, зокрема з боку ворожих інформаційних джерел, що підриває довіру населення до державних установ та ускладнює завдання щодо забезпечення прозорості діяльності влади.

Для поліпшення ситуації з реалізацією права на доступ до інформації під час воєнного стану необхідно внести зміни до Закону України «Про доступ до публічної інформації» та Закону України «Про інформацію», зокрема визначити чіткі підстави, порядок і процедури обмеження доступу до інформації в умовах воєнного стану. Важливо забезпечити дотримання принципів пропорційності та тимчасовості під час введення таких обмежень.

Бібліографічні посилання:

1. Голубенко І. І., Саградян А. Г. Питання реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 144–147.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 41.

3. Мельник Ю. П. Вплив дезінформації на державну інформаційну політику: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 2023. №15(2). С. 114–119.

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 20.10.24).

5. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 від 03.03.2022 р. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminami.pdf (дата звернення: 20.10.24).

6. Рішення Конституційного Суду № 2-рп/2012 від 20.01.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> дата звернення: 20.10.24).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**«ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ
НА УНІВЕРСАЛЬНОМУ
ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ»**

*Матеріали всеукраїнської науково-практичної
конференції*

22 листопада 2024 р.

Тези доповідей друкуються методом прямого відтворення тексту, поданого авторами, які несуть повну відповідальність за його форму і зміст

**Підписано до друку 26.12.2024. Формат 60/84 1/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 19,63. Облік.-вид. арк. 17,44. Тираж 100 прим.
Замовлення № 7.**

**Дніпро: Університет митної справи та фінансів
(свідоцтво про видавничу діяльність ДК № 6198 від 24.05.2018 р.).
49000, м. Дніпро, вул. Володимира Вернадського, 2/4**